54

ЧИТАНКА

ДЛЯ І. РОКУ

УЧИТЕЛЬСКИХ СЕМІНАРИЙ.

УЛОЖИВ

ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНЬСКИЙ

(Друге справлене виданє.)

Ціна примірника 76 Марок.

Для Бібліотеки Н. Товариства ім. Шевченка
Ол. Барвінський

ЛЬВІВ, 1921.
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

06.10

ЧИТАНКА

ДЛЯ І. РОКУ

УЧИТЕЛЬСКИХ СЕМІНАРИЙ.

УЛОЖИВ

ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНЬСКИЙ

10.648
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

(Друге справлене виданє.)

31264
БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Ціна примірника 76 Марок.

ЛЬВІВ, 1921.
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК.
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Ш141.4-942.2

Шкільних книжок, виданих накладом Видавництва шкільних книжок, не вільно продавати по цінах вищих над ті, які означені на заголовнім листї. Кожда книжка, видана накладом Видавництва шкільних книжок, має на заголовнім листї орла з написом: „Видавництво шкільних книжок“.

ПРОЗА.

А. ОПОВІДНІ ЗОБРАЖЕНЯ.

І. ПОВІСТИ, ОПОВІДАНЯ, ІДИЛІ.

1. Пе́рший прихі́д до шко́ли.

(Ол. Коні́ський і Ол. Барві́ньский.)

На о́сьмому ро́ці мене́ відве́зли в повіто́ве мі́сто до шко́ли. Се було́ за́раз пі́сля Успе́ния (28 се́рпня). Як тепе́р ба́чу: в суббо́ту у ве́чері не́нька ви́мила мені́ го́лову, надягла́ чи́сту сороч́ку і кладучи́ спа́ти, промо́вила: „Спи з Бо́гом, а за́втра ідемо́ до це́ркви".

На дру́гий день пі́сля слу́жби бо́жої прийшо́в до нас оте́ць духо́вний і обі́дав з на́ми та все розка́зував, як до́бре то́му жи́ти, хто га́рно вчить ся. Пі́сля обі́ду ста́рший брат запря́г ко́ні та поста́вив на візо́к скри́ньку. Тоді́ оте́ць духо́вний став чита́ти молитви́, покропи́в мене́ сьвяче́ною водо́ю і поблагослови́в хресто́м. За ним не́нька поблагослови́ла мене́ три́чи хлі́бом і сі́лю і вели́ла мені́ проща́ти ся з усі́ма́, хто був у ха́ті. До сего́ часу́ я терпі́в, але́ як став проща́ти ся, так сльо́зи і ри́нули з очи́й. То були́ че́сні, щи́рі сльо́зи; таки́ми сльо́зами пла́чемо ми ті́лько раз на все жите́. Тай хто з нас не пла́кав, як віддава́ли его́ у шко́лу?...

Приве́зли мене́ до мі́ста. Матуся повела́ мене́ до управи́теля шко́ли. Се був чолові́к не аби́-яки́й: розу́мний, з до́брим се́рцем, з лю́дскою душе́ю. Управи́тель вписа́в мене́, погла́див по голові́ і за́втра вра́нці вели́в приходи́ти до

шко́ли. На дру́гий день брат все менї́ прила́див і вра́нцї повíв мене́ до шко́ли.

В шко́лї був уже́ оте́ць катихи́т. Брат відчини́в две́рі і сказа́в менї́: „Йди туди́“, сам верну́в ся, а я зіста́в ся бíля дверни́й. Я не знав, що менї́ дїяти! Я опини́в ся в до́вгій комна́тї з величе́зними вíкнами, на лавка́х сидїло бога́то хло́пцїв. Посе́ред комна́ти стоя́в сто́лик, з бо́ку стоя́ла чо́рна та́блиця, за столо́м сидїв оте́ць катихи́т. Я стоя́в як вко́паний, всї диви́ли ся на ме́не.

Тодї оте́ць катихи́т встав, узя́в мене́ за ру́ку, підвíв до сво́го сто́лика і спита́в ласка́вим го́лосом.

— „Ти, си́нку, хто таки́й? як на при́звище?“

Я сказа́в. — „До́бре, до́бре“, відповíв оте́ць катихи́т, „ти учи́ти ся прийшо́в?“

„Так, учи́тись“.

— „А вмíєш ти вже Бо́гу моли́тись?“

„Вмíю.“

— „Ану́ скажи́ „Отче наш“.

Я проказа́в. „А вмíєш „Богоро́дице“ і „Досто́йно“.

Я проказа́в „Богоро́дице“, а „Досто́йно“ ще не цїле́.

— „Ну, опíсля ти все ви́учиш“.

Оте́ць катихи́т ще де́що мене́ розпи́тував і так ла́скаво, так при́язно говори́в, що я переста́в боя́ти ся і его́ і школярíв.

— „Ну, сїда́й же ота́м (він показа́в на ла́вку) та учи́ ся; неха́й тобí Бог допомо́же“...

За яки́йсь час задзвони́ли.

„На що се?“ спита́в я тихце́м школяра́, мо́го сусїда.

„Се переміна, тепе́р прийде́ пан учи́тель.“

За хви́лю відчини́ли ся две́рі і до шкільної́ комна́ти вíйшо́в пова́гом старе́нький, невели́чкий чоловíчок і склони́в ся пе́ред отце́м катихи́том. Се був пан учи́тель Добри́ньский. Всї хло́пцї вста́ли з місць і я тако́ж. Оте́ць катихи́т пода́в ру́ку па́ну учи́телеви, а звернувши ся до нас, промо́вив: „Сла́ва Ісу́су Христу́“, на що ми всї відповíли разо́м: „На ві́ки сла́ва!“ і ви́йшов з комна́ти.

„Сїда́йте“, промо́вив при́язним го́лосом до нас пан Добри́ньский і ми сíли, а в комна́тї наста́ла тишина́.

„Тепе́р я хо́чу зна́ти, хто сего́дня прийшо́в до шко́ли“,

сказа́в пан учи́тель і став по че́рзї випи́тувати у́чеників о їх імена́.

Бага́то у́чеників не відозва́ло ся на запи́тане. Оде́н хло́пець засоро́мив ся і закри́в собі лице́ обидвома́ рука́ми та мовча́в. Дру́гий знов затисну́в гу́би, мо́вби бояв ся, щоби з єго́ ро́та не ви́хопило ся яке́ сло́во. Але бі́льша часть у́чеників сьмі́ло ви́мовила свої імена́.

„Неха́й же ті, що сего́дня не зна́ли своїх име́н, спита́ють до́ма ма́ми, як они́ называ́ють ся і за́втра менї ска́жуть“, замити́в привітли́во пан Добри́ньский.

— „Я сам зна́ю“, відозва́в ся оде́н з мовчали́вих.

„А мо́же нї“, відповів з у́сьміхом пан учи́тель.

— „Таки́ зна́ю. Я зву ся Миха́сь“.

— „А я Іва́сь — а я Петру́сь, — а я Левко́“, відзива́ли ся по че́рзї осьмі́лені хло́нцї.

„Га́рно, тепе́р уже́ зна́ю, як зве́те ся“, сказа́в пан учи́тель. „Неха́й же Миха́сь піднесе в гору́ пра́ву ру́ку“.

Миха́сь почервонів, але́ не підня́в руки́ в гору́.

„То мо́же и́нші у́ченики піднесуть пра́ву ру́ку, коли́ Миха́сь се́го не зроби́в“, і нара́з підняло́ ся бага́то рук в гору́, але́ не все „пра́ва“.

Тепе́р і Миха́сь підня́в обидві ру́ки в гору́. „Лише́ пра́ву“, замити́в пан учи́тель і ла́гідно зігну́в лїву ру́ку Михася́ в доли́ну.

— „Я хо́чу їсти“, відозва́в ся плаксивим го́лосом Іва́сь.

— „Я хо́чу до до́му“, проси́в ся Петру́сь.

„Іва́сь дістане́ їсти, бо неба́вом усї підемо́ домів, але́ ще пе́ред тим ко́ждий ска́же менї, чим колись хо́че бу́ти“.

— „Я хо́чу бу́ти госпо́дарем“, промо́вив сьмі́ло Левко́, „а я хо́чу бу́ти па́ном“ — сказа́в Іва́сь.

Прийшла́ че́рга і на ме́не. Я знав до́бре, чим колись хо́чу бу́ти, але́ не сьмів сказа́ти. Одна́к ла́гідний по́гляд старе́нького учи́теля осьмілив мене́ і я ви́мовив: „Хо́чу бу́ти у ч и́ т е л е м“. Притім гля́нув я на лице́ па́на Добри́ньского, чи він мо́же не розсе́рдить ся, що і я хо́чу бу́ти учи́телем. Але пан учи́тель погла́див мене́ по голові і пішо́в да́льше.

Нау́ка скінчи́ла ся. Пан учи́тель вели́в нам вста́ти, проказа́в нам „Отче наш“, відта́к уста́вились ми па́рами. Я стоя́в з Михасе́м а він взяв мене́ за ру́ку і сказа́в:

„Па́вле, бу́дьмо прия́телями!“ „До́бре!“ відпові́в я. Ми ви́йшли опі́сля па́рами із шко́ли, пото́м розси́пались ко́жди́й в свою́ сто́рону, а́ле Миха́сь не ви́пустив мое́ї руки́, по́ки ми не опини́ли ся на расте́йній доро́зї і з то́го часу́ були́ ми до́брими прия́телями.

До́ма оповіда́в я про все, що було́ в шко́лї на вті́ху ма́тери. Я став у́чеником і постанови́в собі бу́ти учи́телем таки́м, як пан Добри́ньский.

2. Прода́н Когу́т.

(З по́вістки Мико́ли Устия́но́вича „Месть Верхови́ця“.)

Ой піду я межи гори, там де жиють бойки,
Де музика дрібно грає, скачуть по легойки.
ПІСНЯ НАРОДНА.

В те́мних го́рах на́ших Бески́дів, в сторонї протяга́ючій ся від самбі́рского о́бводу до станїсла́вівских верхі́в, лежи́ть земля́ давнїйше Тухо́льщина на́звана, а на нїй при самі́й уго́рскій грани́цї село́ Рожа́нка.

Не так вели́ке, як розтя́гле, розляглó ся оно́ поме́жи двома́ широ́кими полонина́ми по́над невели́чкий кришта́льний пото́чок, і припира́є ви́жним кінце́м аж до Добошівки, на́йвисшого хребта́ ве́литів, що то мов ка́мінні сті́ни тво́рять грани́цю від Уго́рщини. Вздовж по́над село́м дрима́ють стари́нні бо́ри, ялино́ві та кедро́ві, відві́чне прибі́жище всякої зьвіри́ни, і оточа́ють свої верхи́ та полони́ни за́єдно кра́сним, ві́чно зеле́ним вінце́м. По́над сквапли́вим пото́ком, в котро́го сріберній води́ці че́рвонь цятко́ваний[1]), пструг та пир[2]) жовтокри́лий гуля́є, поме́жи стрімки́ми небосяглими верха́ми, де ті ма́йже що крок страшні́ відві́чними ло́мами[3]) позава́лювані ро́звали путь перетина́ють, ве ся вузо́нька гірска́ дорожи́нка і веде́ до села́. Посе́ред села́ ме́жи двома́ потічка́ми, нїби́ на мале́нькім остро́ві, стоїть обши́рна це́рковця, храм сьв. Ду́ха; ко́ло це́ркви на горбо́чку теме́тів[4]), а ко́ло теме́това мала́ хижи́на, а в тій хи-

[1]) ри́ба — черво́на плоти́ця, рłóć. [2]) ри́ба — лірień. [3]) де́рево поло́мане ві́тром. [4]) кладо́вище, цвинта́р.

жи́нї ме́шкала пе́ред кільканáйцять лїтáми вдови́ця Оле́на Когути́ха.

Убóга áле поцти́ва, не молодá áле рухáва, жи́ла онá в селї́ че́сно і ми́рно, зарабля́ла, не мáючи лише́ мали́й горóдець, як моглá поме́жи кме́тї[1]), і не диви́ла ся, як то кáжуть, нїкóму в горне́ць. За то люби́ли всї Когути́ху і шанувáли старý, хотя́й небі́жчик єї́ муж Бог знáє звідки припли́в до Рожáнки, і трóха був скрутня́вий[2]) чоловік, та люби́в ся такóй і напивáти. Знáла онá всї жінóцкі робóти, і не лїпувáла ся взя́ти, як то кáжуть, нї за студе́не нї за горя́че; однóго лише́ не умі́ла, т. є. бáяти[3]) та ворожи́ти. Але то надавáло їй ще бі́льшу шáність у розвáжних люди́й, що дóбре знáють: що вся́ческая лише́ у Бóга і че́рез Бóга. Особли́во люби́ли Когути́ху замóжні кмети́хи за єї́ щи́ру робóту, і не опускáли нїкóли в лихі́й годи́нї. А тре́ба булó в зимі́ запомóги, то для не́ї всю́да отвóрена двер; а прийшлá недї́ля, то бач якби́ з намóви принеслá однá богáчка молокá, дрýга си́ра, а тре́та хлї́ба; а найшлá ся чáсто і такá, що і лопáтку з баранця́ принеслá. А надійшли́ сьвя́та, Рождествó Христóве, абó Вели́кдень, то у нáшої бáбки лáска Бóжа, все́го довóлї. Чáсто нáвіть бувáло, що з тóго, що їй позноси́ли кмети́хи в подáрцї, онá ще біднї́йшим від не́ї моглá де́що удїли́ти. Алеж бо тре́ба сказáти, що в Рожáнцї і у всїх верхови́ньских посторóнних се́лах христи́яни за бі́дних дýже памятáють. Там не однý си́роту ви́годують че́сні людкóве, там не оде́н жи́вить ся поді́льский калї́ка, хотя́й там, як то кáжуть, хлї́бови коне́ць. За то дає́ їм Бог дóвгий вік, тай від худі́бки зарáзу відвертáє. Сто лїт прожи́ти, не вели́ке там ди́во, а ги́бель на худóбу не бувáла там з пресýд-вікá.

А мáла Когути́ха си́на одинакá і́менем Проданá[4]). Був то хлопáк рóслий як стрімкá яли́ця, ле́гкий як óлень в бóру, черстви́й як полони́нна водá, гóжий, весе́лий, як веснá, а за красý і нїщó казáти; слóвом був то собі ле́ґінь[5]), яки́х мáло, а в Рожáнцї аче́йже і байдýже нáйдеш. Як розпу-

---

[1]) зáсібний селяни́н. [2]) нече́сний. [3]) оповідáти байки́. [4]) у верхови́нї є ще дóси забóбон, що як комý не ховáють ся дї́ти, то рóдичі, скóро прийде́ на сьвіт дити́на, за ню торгýють ся з сусї́дами, нїби́ продаю́ть, і такý дити́ну опі́сля називáють Продáн. [3]) пáрубок, вдáтний молоде́ць.

сти́в чорне́нькі ку́черики, заве́рг[1]) сїрачко́м на лїве плече́, закоси́чив кресáню[2]), підкрути́в молоде́нький вус, і ви́йшов на за́рінок[3]), то всї оглядáли ся на не́го. А ємки́й до всего. Нїхто́ не загра́в лїпше на сопівцї, не загудїв на трумбе́тї[4]), ба і на скри́пцї не було́ над не́го. Нера́з то пірва́в він скри́пку від музи́ки, та як став дрібне́нького витина́ти, та присви́стувати, та присьпівувати, та приговóрювати, то аж ха́та ходи́ла. А як взяв яку́ в та́нець, то аж тху не ста́вало. Але і до робóти не був він послїдний. З вівцями пе́рвий на полони́нї, а в кісьбі ішóв пе́ред госпóдаром. А служи́в він у на́йпершого кме́тя в Рожáнцї, у Дмитрá Кожана́.

Прия́зний і че́мний, вяза́в ся він з ко́ждим в щи́ру дружбу́; а́ле го́ре то́му, хто пова́жив ся ста́нути ємý в дорóзї, і тре́ба було́ сїдóї голови́, аби́ Продана́ усмири́ти в гнївi. Бо тре́ба сказáти, що ста́рших дýже шанував. За то люби́ла єго́ дýже старшина́ в селї, і на́вiть самí старе́нький пано́тець Андре́й дýже рáдо з ним розмовля́ли. Бож був він і услýжний, як то ка́жуть, май[5]) як вла́сна дити́на. І Дмитро́ Кожáн, єго́ ґазда́, шанува́в єго́, мов то своя́ка; а́ле стара́ Кожани́ха, не зна́ти чомý, не ось му була́ ра́да. Вівча́р, яко́го пошука́ти, стоя́в він за пра́ву ру́ку у Кожана́, а на́йбільше про свою́ пýшку[6]). Ей бож то си був ватáс[7]), яки́х ма́ло! Хоть ще мóлод, а Продана́ імя́ зна́ла цїла́ Тухóльщина. Умів він ви́тропити зьвіра́, хотяй би і край Бески́да, і не лякáв ся і ри́сьови загля́нути в óчи. А стрiтитись з медве́дьом, тож то ємý ра́дість, тож то ємý та́нець. Нера́з він засїда́в на не́го осїнною порóю в ночи́ під кладня́ми[8]), і трафля́в єго́ при блéску мíсяця в самý комóру[9]); а як під зи́му запря́тав ся прия́тель бурми́ло до ґа́ври[10]) на зимівку, а Продáн єго́ ви́слїдив, то бурми́ло со́нця весняно́го вже пе́вно не ба́чив.

Таки́й то був собí хло́пець наш Продáн Когýт з уро́ди і охóти, від ніг до голови́ ле́ґінь, бóйко, яко́го шука́й.

---

[1]) заки́нув. [2]) замаїв капелю́х. [3]) побере́же, па котрім гірська рiка оса́джує рінь (камíнє). [4]) труба́ з бере́зової або́ ялино́вої кори́ (або́ і з бля́хи), котрóю скли́кують вівцї або́ вигрива́ють сумнí мельóдиї. [5]) ма́йже. [6]) стрільба́. [7]) стрiле́ць. [8]) копа́ збíжа. [9]) серцева́ комірка. [10]) зимове́ легóвище медве́дя.

3. Сва́танє в Яблони́ці.

(З по́вісти Ю. Федько́вича „Люба́-зеґу́ба“.)

Тїтка прийма́ла нас так, дай Бо́же, аби́ усїх до́брих люди́й так прийма́ли! Та й було́ чим прийма́ти, — стара́ собі була́ бога́чка на все село́, а ма́ла лиш одну́ доньку́ та одно́го си́на: тїлько в не́ї і дїти́й.

Куди́ пове́рнеш ся, в ха́тї сьвїтло на всї боки́, а по дворо́ви горя́ть величе́зні смоляни́цї, так що аж не́бо почервонїло. А гости́й, гости́й! і в ха́тї, і в хоро́мах[1]), і на дворі́, і в сутка́х, на́вїть і на гости́нці стоя́ли де́які, що не ма́ли де помісти́ти ся на обійсти́; бо ко́ждого, зна́єте, корті́ло подиви́ти ся, яке́ старощи́нє[2]) спра́вить стара́ Слижи́ха своїй дочцї.

За столо́м сиди́ть Кали́на зо своїми дружечка́ми. Молодо́го посади́ли з бра́том та з боя́рами ко́ло не́ї, музи́ки гра́ють, було́ щось аж шість скри́пників а два цимбали́сти, усе́ ви́жницькі[3]). Дру́жечки сьпіва́ють, а я стою́ з Василе́м се́ред двора́ пе́ред ві́кнами, та трима́ємо ко́нї: він трима́є коня́ па́на молодо́го, а я ста́ршого дру́жби (нїби́ бра́тового), бо в нас, зна́єте, така́ вже устано́ва, — а́ле ко́нї не ржуть вам, нї! Аж стра́шно яко́сь слу́хати: а́ле не ко́нче їх було́ й чу́ти, бо парубки́, що були́ в старощи́нї, не гри́мають вам з пістоле́т, нї! Одні з ха́ти крізь ві́кна, а ми знов ві́дсї з надві́ря; аж го́ри відзива́ють ся, таке́ гри́маємо! А музи́ка в ха́тї не ту́жить, нї! аж моро́з іде́ тїлом.

Прийшли́ і паноте́ць, си́ві, си́ві як молоко́, а борода́ пони́зше по́яса.

„Веселите́ ся, дїточки́?“ пита́ють, ідучи́ по́при нас, „веселите́?“

„Благослові́ть о́тче!“ ка́же Васи́ль, зня́вши ку́чму[4]), (бо в нас, зна́єте, хо́дять молоди́й і дружби́ в ку́чмах, не в кресака́х) — а сам так і спла́кав.

„А чого́ж бо ти, се́рце?“ ста́ли паноте́ць голу́бити, а наре́шті дода́ли жа́ртом: „з весе́лими весели́ ся, не жури́ ся! Го́сподь наш Ісу́с Христо́с сам так робив, так і ви, дїточки́: весели́ть ся, до́ки ще весе́ло! Го́сподь Бог не ду́рно дав і весну́, і мо́лодість, і утїху, і скрипки́ і пістоле́та наре́шті: все то Бог дав лю́дям, не хто.“

[1]) сі́ни. [2]) сва́танє. [3]) з Ви́жниці. [4]) бара́няча ша́пка.

„Пра́вда, пано́тче, що Бог,“ утя́в Васи́ль, а сам так і повеселі́в. „Він дав чоловікови для єго́ за́ходу і весе́лість, і скри́пку, і пістоля́, лиш аби́ знав він, коли́ чим ору́дувати.“

Мо́жеб пано́тець були́ де́чого сказа́ли, бо они́ ду́же люби́ли з парубка́ми бе́сїдувати та їх пра́вди Бо́жої учи́ти, а́ле ні́як було́, бо повибіга́ли всї з ха́ти, вхопи́ли панотця́ на́шого лю́бого на ру́ки, та понесли́ за стіл, — таки́й се пано́тець в нас були́. Тут прийми́ли ся за́раз за ді́ло, помоли́ли ся Бо́гу, прочита́ли, що вже там тре́ба бу́ло, заручи́ли молоди́х, та й не цу́рали ся з ни́ми повече́ряти: такі́ се в нас пано́тчик не горделі́ві були́.

Го́стї вече́ряють, музи́ки пригрива́ють, дру́жечки присьпі́вують, стара́ Слижи́ха не памята́є з ра́дищ, що вже роби́ть, ми на дворі в одно́ й одно́ так і гри́маємо з пістоле́т, що аж шибки́ в ві́кнах на дрібні кава́лочки потріскали, та так і дзво́нять си́плючись по каміню.

4. Як Ґертру́да вчи́ла свої́ ді́ти.

(За Шестальбумом Ол. Барвінський.)

Ґертру́да була́ ще сама́ із своїми ді́тьми́. За́втрішне сьвя́то і поді́ї мину́вшого ти́жня настро́ювали єї се́рце ґоржественно. Заду́мана і мовчали́ва вари́ла она́ вече́рю, а при тім ви́няла для чоловіка, для се́бе і для ді́ти́й неді́льну о́дїж із скри́нї і пригото́вила все, щоби́ на неді́лю все було́ в ладї. Скінчи́вши всю робо́ту, сїла з ді́тьми́ за стіл, щоби́ з ни́ми помоли́ти ся.

Ко́ждої суб(о́)ти ма́ла она́ сей звича́й, вечі́рньою годи́ною пригада́ти ді́тям всї по́хибки в ти́жні, а тако́ж всї ті поді́ї, які́ могли́ би їх де́чого поучи́ти. Особли́вож була́ Ґертру́да звору́шена добротою Всеви́шнього для єї ді́ти́й се́го ти́жня і бажа́ла, щоби́ ся поді́я оста́ла глибо́ко в їх се́рцю і в їх тя́мці[1]). Ді́ти сидїли ти́хо ко́ло ма́тери, зложи́ли рученя́та до моли́тви а ма́ти промо́вила до них.

„Ма́ю вам сказа́ти щось до́брого, мої ді́ти! Наш дороги́й та́то дістав се́го ти́жня до́бру робо́ту, і при сїй робо́тї зарабить він бі́льше, як звича́йно. Мо́жемо о́тже, лю́бі ді́ти, сподіва́ти ся, що в буду́чині не буде́мо потребува́ли так

[1]) па́мять, зга́дка.

жури́ти ся насу́щним хлї́бом. Дя́куйте Всеви́шньому, що він для нас таки́й ла́скавий, та не забува́йте се́го давно́го часу́, коли́ то я була́ приневóлена з такóю журбóю і тревóгою обдї́лювати вас кóждим ку́сником хлї́ба. Нера́з се́рце менї́ кра́яло ся, що я не могла́ вам стíлько удїли́ти; а́ле милосе́рдний Бог в не́бі знав уже́, що мóже нам помогти́, і що се для вас лї́пше, як ви приви́кнете до убóжества, до терпели́вости і до побóрюваня за́багів, як щоб ви ма́ли все́го подоста́тком. Бо чоловíк, що все ма́є, чогó лише́ заба́гне, стає́ звича́йно легкоду́шним, забува́є про Бóга і не рóбить се́го, що для не́го самóго на́йкрасше і на́йхосеннїйше. Памята́йте, дї́ти, як дóвго бу́дете жи́ти, на се убóжество, на ту журбу́ і ну́жду, яку́ ми терпíли; а коли́ тепе́р нам лї́пше повóдить ся, то згада́йте тих, що таку́ терпíли ну́жду, як ви! Не забува́йте нїкóли про гóлод і недоста́ток, щоб і ви були́ милосе́рдні для убóгих, а коли́ бу́дете в доста́тку, подїлї́ть ся ра́до з убóгими. Пра́вда, що ви ра́до се вчи́ните?“

„Ду́же ра́до, ма́мо!“ відповíли дї́ти.

Мала́ Єлисаве́та перерва́ла спокíй. „Покажíть нам, ма́мо, новí грóші“, сказа́ла она́. „Пока́жу вам“, відповíла ма́ти, „а́ле ти все приви́кла пе́рша вихóплювати ся.“ Тепе́р схопи́в ся Микóльцьо, він пхав ся, щоби́ бу́ти бли́зше сьвíтла і ба́чити грóші та відтру́тив мале́нького бра́тчика, котри́й поча́в гóлосно пла́кати. Тодї́ ма́ти промóвила: „Се пога́но, Микóльцю; пе́ред хви́лею ти приобіця́в бу́ти чемнї́йшим, а тепе́р знов ось що дока́зуєш.“

„Ма́мо“, відповíв Микóльцьо, „я вже се́го нїкóли не зрóблю.“

„Ти те саме́ обіця́в неда́вно пе́ред Всеви́шним, а тепе́р ось що зроби́в; так не рóблять пова́жні хлóпцї.“

„Простї́ть менї́, ма́мо, я вже бу́ду че́мний, я жа́лую, що так забу́в ся“.

„Менї́ такóж жаль тебе́. Але ти не бу́деш се́го памята́ти, як тебе́ не покара́ю. Піде́ш спа́ти без вече́рі.“ Так сказа́ла ма́ти і ви́провадила Микóльця до єгó комна́ти. Вся рідня́ засумува́ла ся, їм булó жаль, що Микóльцьо не діста́не вече́рі.

„Простї́ть єму́ сей раз!“ промóвили дї́ти. „Нї, мої́ лю́бі! Тре́ба, щоб він відви́к від такóї необа́чности“, відповíла ма́ти. — „То ми вже не хóчемо ба́чити ни́нї нови́х

тро́шний“. — „До́бре, сказа́ла ма́ти, най і він уже́ ра́зом з ва́ми поба́чить.“

Тепе́р да́ла ма́ти дітям вече́рю, а відта́к пішла́ з ни́ми до їх комна́ти, де Мико́льцьо ще пла́кав. „Памята́й на дру́гий раз“, промо́вила ма́ти, а Мико́льцьо проси́в ся: „Простіть мені, дорога́ ма́мо, простіть і поцілу́йте мене́, я не хо́чу вже вече́ряти“. — Тоді ма́ти поцілува́ла сво́го Мико́льця, а по єї лиці́ покоти́ла ся сльоза́, коли́ она́ промо́вила до не́го: „Мико́льцю, будь оба́чний!“ Мико́льцьо обня́в обома́ рука́ми ши́ю ма́тери і сказа́в: „Ма́мо, ма́мо, простіть мені!“ Ґертру́да поблагослови́ла ще свої ді́ти і пішла́ знов до своє́ї комна́ти.

Тепе́р була́ она́ сама́. Мале́нька ля́мпа кида́ла лише́ слабе́ сьві́тло на комна́ту, а єї се́рце було́ торжестве́нно спокі́йне, єї спокі́й був моли́твою, що невимо́вно без слів вору́шула єї се́рце. Почу́ванє Бо́га і єго́ доброти́, надія на ві́чне жите́ і вну́трішню щасли́вість люди́й, котрі ві́рять у Бо́га на не́бі і на не́го покладають всю надію — все те вору́шило єї се́рце, она́ упа́ла на коліна, а стру́я сліз поли́ла ся по єї лиці́.

Га́рна є сльоза́ дити́ни, коли́ она́, звору́шена добро́дійством вітця́, огляда́є ся з плаче́м, обтира́є свої ли́ця і втихоми́рює ся, по́ки змо́же ви́словити вдя́ку сво́го се́рця. Га́рні є сльо́зи Мико́льця, які́ він проли́в, розсе́рдивши до́бру ма́тір, є́му так дорогу́. Га́рні є всї сльо́зи чолові́ка, які́ він проли́ває з до́брого дитя́чого се́рця. Го́сподь на не́бі споглида́є на сльо́зи єго́ очи́й, наколи́ єго́ лю́бить. — Го́сподь на не́бі ба́чив сльо́зи Ґертру́ди, чув хли́панє єї се́рця, а же́ртва єї вдя́ки була́ є́му благово́нним кади́лом. — Ґертру́да до́вго пла́кала пе́ред Го́сподом, а єї о́чи були́ ще вогкі, коли́ надійшо́в єї чолові́к.

„Чого́ ти пла́чеш, Ґертру́до? Твої о́чи черво́ні і вогкі. Чого́ж пла́чеш ни́нї, Ґертру́до?“ спита́в Лїнгард. Ґертру́да відпові́ла: „Мій ми́лий, се не є сльо́зи журби́; не бій ся! Я хотїла подя́кувати Господе́ви за сей ти́ждень; се́рце моє́ було́ звору́шене, я упа́ла на вко́лїшки, я не могла́ сло́ва промо́вити, я могла́ лише́ запла́кати; але́ я відчува́ю се, що ще нїко́ли так не дя́кувала в моїм житю́ Всевишньому.“

„Моя́ ми́ла!“ промо́вив Лїнгард, „коли́б і я зумів так взне́сти своє́ се́рце і дове́сти до сліз! Я тепе́р тако́ж від-

чува́ю потре́бу добро́ твори́ти і бу́ти че́сним та вдя́чним су́проти Бо́га і люди́й; але́ яко́сь ні́ко́ли не дійде́ до то́го, щоби́ я упа́в на вко́лішки і міг проли́ти сльо́зи".

На се відповіла Ґертру́да: „Наколи́ ти лише́ горя́чо бажа́єш добро́ твори́ти, то все и́нше є ме́нше ва́жне. Оде́н ма́є си́льний го́лос, а дру́гий слаби́й; ме́нше о то. О се лише́ розхо́дить ся, до чого́ ко́ждий ужива́є се́го го́лосу. Мій ми́лий, сльо́зи ні́чо́го не зна́чать, а тако́ж па́данє на вко́лішки; але́ постано́ва бу́ти че́сним і вдя́чним су́проти Бо́га і люди́й, се є все. Оде́н чолові́к є чутли́вший як дру́гий, так са́мо, як оде́н хробачо́к є шпаркі́йший, як дру́гий і ско́рше по́взає по землї. Коли́ у те́бе є лише́ щи́ре ба́жанє і щи́ра во́ля, тоді́ найде́ш се́го, що є вітце́м всїх люди́й".

Лїнгард склони́в із сльозо́ю в о́ці го́лову на єї рамя́, а Ґертру́да тропу́та сим до глибини́ се́рця споглядала на сво́го чолові́ка. Так стоя́ли они́ кі́лька хвиль мо́вчки. Наоста́нку промо́вила Ґертру́да до не́го: „Мо́же бу́деш вече́ряти?" — „Я не мо́жу", відповів він; „моє се́рце ве́льми звору́шене, я не міг би тепе́р їсти."

„Я тако́ж не мо́жу!" сказа́ла она́; „але́ зна́єш, що я зро́блю? Я занесу́ вече́рю бі́дному Ру́дольфови; ни́нї умерла єго́ мати."

5. Хмари́ще.

(З історичної по́вісти П. Кулїша „Чо́рна Ра́да".)

По весні 1663-го ро́ку, двох подоро́жних, ве́рхи на до́брих ко́нях, наближа́лись до Ки́єва з білгоро́дского шляху́. Оде́н був молоди́й собі коза́к, збро́йний як до війни́; дру́гий по оде́жі і по си́вій бороді, сказа́ть би, съвяще́ник, а по шаблю́ці під рясо́ю, по пісто́лях за по́ясом і по до́вгих шрама́х на виду́ — стари́й козарлю́га. Ко́нї в них пото́млені, оде́жа і торокй[1]) позапи́лювані: за́раз було́ зна́ти, що їдуть не з бли́зька.

Не доїздячи версто́в зо дві чи зо три до Ки́єва, взяли́ они́ в лїву́ ру́ку, тай побра́лись га́єм, по кривій доріжці.

---

[1]) реме́нї ко́ло сїдла́ і узд.

І хто тілько бачив, як оний з поля повернули в гай, всяке зараз догадувалось, куди оний простують. Крива доріжка вела до Череванёвого хутора, Хмарища. А Череванъ був тяжко грошовитий і веселий пан з козацтва; за десятолітньої війни доскочив собі несчисленного скарбу, та послі війни і сїв хутором коло Киева.

Отже наші подорожні вже і під Хмарищем. А те Хмарище було окрите гаями, справдї наче хмарами. Кругом обняла єго річка з зеленими плавами[1]), лозами і очеретами. Через річку ішла до воріт гребелька. Над воротьми було віконце, щоб роздивитись перше, чи впускати гостя до господи, чи ні.

Підїхавши під браму, гості почали грукати шаблею в цвяхи. По гаю пішла луна[2]), а в хуторі не озивався нїхто; та вже нескоро хтось за воротьми почав кашляти, і стало чути, як щось, або старе або недуже, бере ся в баштї по сходах до віконця; лїзе таї говорить сам з собою.

— Се Василь Невольник, — каже тогдї сьвященик, — однаковий і доси.

— Боже мій правий! — аж скрикнув Василь, — та сеж паволоцкий[3]) Шрам!... От, і не думали мої старі очи бачити такого гостя.

— Ведийж нас, Василю, до пана, — каже полковник Шрам. — Де він: в сьвітлицї, чи в пасїцї? У него з давна була охота до пчол, так тепер певне пасїчникує.

— Еге, добродію, каже Василь Невольник: благу часть ізбрав собі пан Череванъ, — нехай єго Господь на сьвітї подержить! Мало куди і виходить з пасїки.

— Ну, та всеж від людий ще не відцурав ся? Чи може справдї зробився пустинножителем?

— Єму від людий відцуратись! — каже Василь Невольник. — У нас і тепер не без гостий. Побачиш сам, що в нас за гість тепер у Хмарищі, — та одчинивши дїдусь фірточку, і повів гостий до пасїки.

Скоро ввійшов Шрам в пасїку, ще не помолився і сьвятому Зосимови[4]), що стоїть по пасїках, як слухає — у Череваня щось играє.

---

[1]) плав, низкий напливовий берег. [2]) відгомін, відголос. [3]) з міста Паволочи. [4]) опікун пасік.

— Е, та се в вас і банду́ра!

— Та ще чия́! — ка́же Васи́ль Нево́льник.

— Так се у вас Бо́жий чолові́к? — спита́в тогдї Шрам.

— А то хтож би так загра́в, як не він? Тако́го кобзаря́ не було́, та мо́же вже і не бу́де між на́шим коза́цтвом.

Іду́ть они́, аж банду́ра заговори́ла голосні́йше. Одалеки́ так на́че сама́ з собо́ю розмавля́ла, а тут і го́лос почáв хтось підтя́гувати до не́ї. Гляне Шрам, аж сиди́ть на траві́ під ли́пою і Бо́жий чолові́к і Черева́нь.

Звав ся Бо́жим чолові́ком слїпи́й ста́рець-кобза́р. Те́мний він був на о́чи, ходи́в без чобіт, а гро́ший носи́в по́вні кеше́нї. Щож він роби́в з ти́ми грішми́? Викупля́в невільників з неволї. Щеж знав він лїчи́ти уся́кі бо́лести і замовля́ти вся́кі ра́ни. Мо́же він помага́в свої́ми молитва́ми над недужим, а мо́же і свої́ми пі́снями; бо в не́го пі́сня лила́сь як ча́ри, що слу́хає чолові́к і не наслу́хає ся. Зате́ то і поважа́ли є́го коза́кй, як ба́тька, і хоть би, зда́є ся, попроси́в у ко́го оста́тню свити́ну з плечи́й на ви́куп невільника, то і туб є́му́ віддáв є́ся́кий.

Полко́вник Шрам, стоячи́ за де́ревом, диви́всь на них обо́х. Давно́ вже він не ба́чив сво́го сьмішли́вого прия́теля, і хоть би кри́шечку перемíнив ся Черева́нь! ті́лько ли́сина почала́ бíльше вили́скуватись. А в Бо́жого чоловíка до́вга, до само́го по́яса борода́, ще кра́сше процвила́ сїдина́ми; а по виду́ дїду́сь просия́в яки́мсь сьві́том. Сьпіва́ючи пі́сню, від се́рця її голо́сить і до плачу́ дово́дить, а сам підведе́ в гору́ те́мні о́чи, на́че ба́чить там таке́, чого́ видю́щий з ро́ду не ба́чив.

Слу́хав є́го́ Шрам до́вго, а да́лї ви́йшов ізза де́рева тай став напро́тив Череваня́. Як схо́пить сяж мій Черева́нь: — Бра́тику! — ка́же (бо тро́хи карта́вив[1]), — чи се ти сам, чи се твоя́ душа́ прилетїла послу́хати Бо́жого чоловíка?

Тай обня́всь і поцїлува́всь із Шра́мом, як із рі́дним бра́том.

Бо́жий чолові́к і собі простя́г ру́ки, як зачу́в Шра́мів го́лос. — Бува́йте, ка́же, здоро́ві, па́не полко́внику,

---

[1]) не вимавля́в пра́вильно *р*.

чу́ли ми, як Го́сподь наусти́в[1]) тебе́ взя́тись за козако́ванє.

— Яки́м же, бга́те, отсе́ слу́чаєм? — пита́є знов Черева́нь.

Шрам одві́тував, що йде на про́щу до Ки́єва, тай спита́в у Бо́жого чолові́ка: — А тебе́ж, дї́ду, звідки і куди́ Го́сподь несе́?

— В ме́не, ка́же, одна́ доро́га по все́му сьві́ту: Блаже́нні ми́лостивії, я́ко тії поми́ловані бу́дуть...

— Так, ба́тьку мій, так, добро́дїю! — переби́в єму́ Василь Нево́льник. — Неха́й на те́бе так Го́сподь згля́не ся, як ти на ме́не згля́нув ся! Три ро́ки, як три днї, прому́чивсь я в прокля́тій нево́лї, на туре́цкій като́рзї[2]), на тих безбо́жних ґале́рах; не ду́мав уже́ ба́чити сьвятору́ского бе́рега. А ти ви́сьпівав за ме́не сто золоти́х черво́них; от я і знов між хреще́ним ми́ром, і знов почу́в коза́цку мо́ву!

— Не менї дя́куй за се, — ка́же Бо́жий чолові́к, — дя́куй Бо́гу та ще то́му, хто не поскупи́всь ви́кинути за те́бе з че́реса со́тню дука́тів.

Так говори́в Бо́жий чолові́к. А Черева́нь слу́хаючи, тілько радї́в та сьмія́в ся.

Сьвітли́ця в Череваня́ була́ така́ж, як і тепе́р бува́є в яко́го замо́жного козака́, що ще за лї́пших часі́в дїд або́ ба́тько збудува́в. Сво́лок[3]) га́рний, дубови́й, шту́чно покарбо́ваний, і слова́ з сьвято́го письма́ вирі́зувані; ви́різано, і хто сьвітли́цю збудува́в, і яко́го ро́ку. І лавки́ були́ хоро́ші, липові́, та ще і ки́лимцями позасте́ляні. І стіл, і божни́к з ши́тим рушнико́м округи́, і все так, як і тепе́р веде́ ся. Одно́ тілько ди́во було́ в Череваня́, яко́го вже тепе́р нїгде́ не узри́ш. Круго́м стїн поли́цї, а на тих поли́цях срі́бні, золоті́ і кришталéві кубки́, коновки́, фляшки́, та́ци і вся́ка посу́дина, що то на війнї поздобу́вано. Щеж по стї́нах ви́сять шаблї́, старосьві́тскі сагайдаки́[4]) тата́рскі, нїме́цкі гаркебу́зи[5]), стале́ві сорочки́, шапки́-мисюрки́, що вкри́є тебе́ зелї́зною сї́ткою, і нїя́ка ша́бля не ві́зьме.

---

[1]) наклони́в, намо́вив. [2]) ґале́ра, на котрі́й прико́вували невільників. [3]) попере́чний ба́льок, що підпира́є сте́лю. [4]) пі́хва на лук і стрі́ли, а́ле тако́ж і сам лук. [5]) пища́лї, стрі́льби-аркебу́зи.

Дістáв Черевáнь із полúчки збан, прехимéрно з срíбла вúлитий і що-то вже за преукрáшений! Не жáлував грóший для своєї пúхи і потїхи. По бокáх бíгли босоніж хлопя́та, — úнше і в бýбен бє; з верхý сидíв, мов живúй, бóжок грéцкий Бáхус. Тим то Черевáнь і звав сей збан „божкóм“.

— Шкодá менї, дїдýсю, твоєї темнотú, — кáже кобзарéви. Ось, на лиш, налáпай, якé тут дúво. Сéго божкá я у Týрка собí доскóчив.

— Так отсéй чóртик зовé ся в тéбе божкóм? — питáв ся Шрам.

— Нехáй він бýде і чóртик — одвíтує Черевáнь. — тíлько кáжуть, що в старовинý у Грéків... Був нáрід Грéки, так, прúмірно, як ми тепéр козакú — нáрід непобідúмий, óт-що!... Так у тих то Грéків сéму божкý, кáжуть, булá велúка шанóба.

— А в тéбе вже не такá? — питáє Шрам.

— Нї, кáже, на мéне він не нарікáти ме, а от, колúбви єгó не зневажáли.

І дістáв мальóвану тáцу, срíблом кóвану. От на такý то тáцу постáвив Черевáнь пять кубків, тай почáв наливáти мéду з тóго божкá.

— Ну, брáте, — кáже повеселївши Шрам, — загадáюж я тобí про твóго божкá зáгадку: „Стоїть божóк на трох нíжках — корóль кáже: потїха моя́! крáля кáже: погúбель моя́!“

— Як, як? питáє Черевáнь: корóль на трох нíжках. а крáля кáже: погúбель моя́?

— Не корóль, а бóжок на трох нíжках, як от і твíй. Корóль значúть — тїло, а крáля — душá.

Тут увíйшлá до гостúй Череванúха, жíнка рóсла, пряма. Підíйшлá до Шрáма під благословéнє.

— Так, отсé, кáже, ви на прóщу, пáне Шрáме? Сьвятé дїло! От, моя́ дружúно, — оберну́лась до чоловíка, — от як дóбрі лю́ди рóблять, аж із самóї Пáволочи ідýть молúтись Бóгу. Ми під самúм Кúєвом, а ще не булú сю вéсну і одногó разý у сьвятúх угóдників. Аж сóром! Вжеж як хóчеш, а у мéне на зáвтра ридвáн вже наготóвлений.

Булá пíзна порá, гóстї уклáлись на спочúнок. На другúй день Черевáнї, і гóстї, і дїдýсь — всї вúбрали ся на прóщу до Кúєва.

6. В духо́вній акаде́мії.

(З по́вісти Іва́на Нечуя́-Левицького „Хма́ри“.)

Одно́го лі́тнього горя́чого дня, в мі́сяці ли́пні 184... ро́ку, з го́рода Ту́ли ви́йшла ку́пка хло́пців, у́браних подоро́жньому. На молоди́х панича́х були́ сі́ртуки́ з те́мної па́русини[1]) з чо́рними рогови́ми ґу́дзиками, суко́нні широ́кі й кру́глі карту́зи[2]). Ко́жний мав за плеча́ма то́рбу з оде́жою, книжка́ми й харча́ми; ко́жний держа́в у руці по па́лиці. Панічі були́ ро́слі, ду́жі, широкоплечі́ й русяві. Їх румя́ні, по́вні що́ки були́ здоро́ві яко́сь по-сі́льськи́й; жи́лавими рука́ми, кремезними плеча́ма, ши́ями они́ були́ похо́жі на моско́вських робі́тників або́ крамарів-коробе́йників[3]). Між ни́ми оде́н був ви́щий од усі́х ці́ло́ю головою: то був їх поводатир, Степа́н Воздвиже́ньский. То були́ ту́льські семінари́сти. Они́ йшли до Ки́єва. Де́які були́ по́слані на скарбо́ві гро́ші в Ки́ївску Духо́вну Акаде́мію, де́які були́ про́сті семінари́сти, котрі, скінчи́вши курс, йшли до Ки́єва на про́пцу.

Широ́кий і вільни́й був їм шлях на Украї́ну. Літня́ спе́ка засла́ла єго́ на доло́ню ку́рявою. Со́нце пекло́ з горя́чого не́ба. Ку́рява посі́ла на семінари́стів, обліпи́ла їм ли́ця так, що они́ не пізнава́ли оде́н дру́гого. Піт коти́в ся з їх пото́ками і, помочи́вши чо́рну ку́ряву, пописа́в ли́ця їх до́вгими смужка́ми.

Кандида́там до акаде́мії були́ ви́дані скарбо́ві гро́ші на почтові ко́ні до само́го Ки́єва. Одна́че они́ не поїха́ли за ті гро́ші, а пішли́ пі́шки.

З чо́рного чернігівского бо́ру они́ ви́йшли на низки́й бе́рег Дні́пра́. Пе́ред ни́ми за́ Дні́про́м яви́ла ся чарівни́ча, невимо́вно чудова́ панора́ма Ки́єва. На висо́ких го́рах скрізь стоя́ли церкви́, дзвини́ці, нена́че сьві́чі пала́ли про́ти я́сного со́нця золоти́ми верха́ми. Са́ме про́ти їх стоя́ла Ла́вра, обве́дена бі́лими висо́кими муро́ваними сті́нами та буди́нками, блиску́ча золоти́ми верха́ми й хресга́ми, як бу́кет золоти́х квіто́к. Ко́ло Ла́ври хова́ли ся в долина́х між го́рами Пече́рі з свої́ми церква́ми, між хма́рами садів та виногра́ду.

---

[1]) гру́бе полотно́ ужи́ване на вітри́ла. [2]) капелю́хи. [3]) що но́сять то́вар у вели́ких коробка́х.

А там да́лї, на пі́вніч, на висо́кому шпи́лї стоя́ла це́рква сьв. Андре́я, вирізуючись всїма́ подро́бицями на си́ньому не́бі; ко́ло не́ї Михайлі́вске, Софі́я, Десяти́нна[1])... Поді́л[2]), вганяючись ро́гом в Днїпро́, нена́че пла́вав на си́нїй, ти́хій, прозо́рій водї з своїми церква́ми й буди́нками. Всю го́ри були́ нїби́ зумисне заквітчані зеле́ним де́ревом і буке́тами золотове́рхих церко́в. Їх заквітча́ла давня́ невмира́юча украї́ньска істо́рия, нена́че руко́ю яко́гось вели́кого арти́ста...

Стоя́ть ки́ївскі го́ри нерушимо, заглада́ють у си́нїй Днїпро́, як і спокопві́ку, несу́ть на со́бі па́мятку про мину́вшість для то́го, хто схо́че її розуміти, і ждуть, не діжду́ть ся, по́ки зно́ву ве́рнеть ся до їх сла́ва старо́го вели́кого Ки́єва, по́ки знов не заквітча́ють їх пото́мки давни́х батькі́в сьві́жими квітка́ми істо́рії...

Ту́льскі семінари́сти стрі́ли́ вели́ку си́лу проча́н, що йшли з дале́кого краю до Ки́єва. Всї богомо́льцї, поба́чивши Ки́їв, попада́ли навко́лїшки, хрести́лись, моли́лись і би́ли покло́ни. Молоди́х Тулякі́в незвича́йно вразі́ла краса́ Ки́єва так са́мо, як і вся Ки́ївска сьвята́ня, — і они́ всї впа́ли на коля́на. І краса́, і сьвя́тість мі́сця, і бога́тша од пі́вночної украї́ньска приро́да, не́бо чи́сте та ду́же си́не, і Днїпро́ широ́кий, — все те неска́зано вразі́ло їх!

Ту́льскі семінари́сти пішли́ пря́мо на гору́ до Ла́ври, щоби́ помоли́тись Бо́гу й поклони́тись Пече́рским сьвятим. Помоли́вшись Бо́гу в Ла́врі, одна́ часть семінари́стів пішла́ на Поді́л, до акаде́мії. Там молоді́ студе́нти зда́ли екза́мени і їх прийня́ли в акаде́мію (на скарбо́вий кошт).

По розкішни́х але́ях Бра́тского монастиря́, гу́сто обса́джених вся́ким де́ревом, гуля́ли студе́нти з усїх кі́нців широ́кого Росі́йского ца́рства. Тут мо́жна було́ поба́чити ти́пи пі́вночі, з жо́втим воло́сям на голові́, з фі́ньскими ли́цями; мо́жна було́ поба́чити широ́кі ши́ї й сі́рі о́чи Москалі́в; чорня́ві й румя́ні ли́ця Украї́нцїв, на́вить орли́ні о́чи й носи́ Грузи́нів, Гре́ків, Се́рбів і Болга́р, що приїзджа́ють вчи́тись до Ки́єва. Пі́сля екза́менів всї студе́нти були́ весе́лі, щасли́ві, всї весе́ло розмавля́ли, знако́мились, жартува́ли. До́вгі й густі́ але́ї монастиря́ аж гули́ од голосно́ї розмо́ви.

---

[1]) церкви́ в Ки́єві. [2]) дільни́ця Ки́єва, поло́жена на доли́ні.

Львівська державна наукова бібліотека
№ 9078
10.648.

Шви́дко студе́нтів розділи́ли по но́мерах[1]). В ко́жному но́мері жи́ло по пять, по шість студе́нтів. Там були́ їх книжки́; там они́ на́віть пи́ли чай. Осо́бних дормітарі́в[2]) тоді́ ще не було́. Ді́лячи студе́нтів по но́мерах, їх знов міша́ли між собо́ю, розділя́ючи на́віть земляків окре́мо.

Степа́н Воздвиже́ньский попа́в в 10-й но́мер. Ра́зом з ним жи́ло в то́му но́мері пять студе́нтів з усяки́х сторі́н сьві́та: Украї́нець, Болга́р, Серб, Грек і Архангє́лець, ро́дом аж з Ляпля́ндиї! Гі́рше не мо́жна було́ ви́брати люди́й, неодна́кових язи́ком, звича́ями! І всї они́ му́сїли жи́ти вку́пі, годи́тись, мири́тись, жи́ти так, щоб не зачепи́ти оде́н дру́гого і не перешкаджа́ти оде́н дру́гому.

Карти́на в но́мері була́ ду́же чудна́. Болга́р сидї́в на лі́жку, підобра́вши по туре́цки під се́бе но́ги і писа́в, покла́вши на коліна́х тверду́ кни́жку. Серб ходи́в по ха́тї, без пере́стану, чо́вгаючи туре́цкими пати́нками, ви́шитими сріблом. На їх обо́х були́ туре́цкі фе́си з черво́ного оксами́ту, з золоти́ми ки́тицями. Ляпля́ндець сидї́в у куто́чку за ша́хвою і пів ро́ку не говори́в нї до ко́го ї сло́ва. Є́го ку́це, жо́вте фі́ньске лице́ було́ хмарне́, те́мне ї сумне́, як пі́вні́чне не́бо. Од не́го нїхто́ не чув нї весе́лої розмо́ви, нї сьміху́, нї пі́снї: є́го нїхто́ ї не зачіпа́в. Грек нїко́ли не сидї́в у ха́тї, нїчо́го не роби́в, ті́льки приходи́в до до́му на ніч і шви́дко з своїми земляка́ми зави́в крамни́цю з тютюно́м. Воздвиже́ньский, вели́кий, як верства́, мі́ряв ха́ту широче́нними сту́пінями, розпусти́вши кри́лами по́ли сво́го замазаного халата́. Украї́нець, гладе́нько причеса́ний, чи́сто у́браний, сидї́в ко́ло сво́го сто́лика і писа́в.

Зі́брані з усяки́х на́ций, студе́нти нїя́к не могли́ погоди́тись між собо́ю. Коли́ Болга́рови було́ хо́лодно, тоді́ Воздвиже́ньскому було́ горя́чо. Ляпля́ндець люби́в хо́лод, а Украї́нець — те́пло. Ча́сто Воздвиже́ньский одчиня́в ві́кна ї холоди́в ха́ту, а полуде́нні Слова́ни крича́ли і втіка́ли з ха́ти, боячи́сь осту́ди. Ча́сто Ляпля́ндець одчиня́в вікно́ в ночи́, і всї встава́ли вра́нці слаби́ми.

В но́мері всї люби́ли чистоту́, а Воздвиже́ньский і Ляпля́ндець, здає́ть ся, і не розуміли, що то таке́ чистота́. У Воздвиже́ньского ко́жна річ лежа́ла не на свойо́му мі́сці.

---

[1]) нумеро́вані комна́ти. [2]) спа́льня.

Він ки́дав кни́жку, куди́ трапля́лось, висо́вував зпід лі́жка яку́сь скри́ню і не підсо́вував її, а ки́дав се́ред ха́ти. На єго́ непри́браному лі́жку так і лежа́ло все гнїздо́м. На столї в не́го валя́ло ся все: книжкй й папі́р ра́зом з хлї́бом, сі́лю, са́харом, гребінце́м і ковбасо́ю.

Ко́ло не́го й Ляпля́ндця ви́сїв яки́йсь проти́вний дух од не́чисти, од чо́рних сорочо́к, дух зо́всїм не европе́йский, од котро́го спаса́ла ся ха́та тільки тим, що они́ ча́сто лю-би́ли її прохоло́жувати. Нещасні Словяни му́сїли заставля́ти свої лі́жка ши́рмами[1]).

Воздвиже́ньского нату́ра була́ гру́ба, ди́ка й ду́же деспоти́чна. Він гово́рив на ко́жного — ти́, хоч би стрів ся з ким впе́рве на віку́. Часо́м у ве́чері всї сидїли ти́хо, чита́ли або́ писа́ли, а Воздвиже́ньский почина́в гуля́ти по ха́тї, стукотїв, як медві́дь, нога́ми. Всї єго́ і проси́ли і ла́яли, і нїчо́го не помага́ло. Він собі ходи́в, нена́че був оде́н в ха́тї. Словяни мабу́ть привикші до туре́цкого ярма́, шви́дко переста́ли єго́ ла́яти. Тілько Українець гриз ся з ним ко́жного ве́чора, ла́яв ся й тро́хи не бив ся.

Шви́дко всї поба́чили, що Воздвиже́ньский і Ляпля́ндець не ду́же люби́ли поважа́ти пра́во вла́сности. Як у їх не було́ тютюну́, они́ сьмілйво простяга́ли ру́ки й бра́ли у дру́гих; за теж і дру́гим дава́ли свій тютю́н. Часо́м они́ люби́ли не розбира́ти своєї і чужо́ї оде́жі і де́чого и́ншого. Студе́нтам така́ річ ду́же не сподо́бала ся. Всї почали́ замика́ти чай, са́хар, тютю́н і оде́жу.

Новійшими часа́ми в но́мерах ча́сто були́ та́нцї під граня́ своїх музи́к. Ра́зом з та́нцями на тих ве́черах завела́ ся пі́сня, і пі́сня на́родня, як україньска, так і моско́вска. На́родні сьпіви за́всїди були́ люби́мі між студе́нтами, і не раз і не два інспе́ктор-черне́ць розганяв студе́нтів се́ред глухо́ї пі́вночи, бо они́ трівожили єго́ сон ми́рскими пі́снями. І за часів Воздвиже́ньского студе́нти люби́ли розважа́ти себе́ пі́снями. Зачина́ли сьпіва́ти моско́вских пісе́нь, а потім Українцї сьпіва́ли своїх. Чудо́вою здала́ ся україньска пі́сня всїм студе́нтам дале́ких країв, що з ро́ду її не чу́ли! Всї її слу́хали, як ті, що були́ ро́дом знад си́нього Дуна́ю, так

[1]) Schirm, параван.

і з далéкої пíвночі. Ляпля́ндець ви́лїз із свóго зáкутка, як миш із нори́, й роззя́вив рóта.

Виздвижéньский приїхав до Ки́єва дýже богобоязли́вим. Він чáсто вставáв сéред нóчі і моли́в ся Бóгу, і не давáв спáти своїми молитвáми. Раз єгó товáриші проки́нулись в ночі́ і побáчили, нїби́ щось біле й вели́ке стоя́ло кóло шáхви і шепотїло. То був Воздвижéньский. Він встав удóсьвіта і почáв моли́тись Бóгу, бю́чи поклóни так пи́льно, що побуди́в дрýгих студéнтів.

— Хто то? спитáв єгó одéн товáриш.

— Тобі навíщо? обізвáв ся Воздвижéньский серди́то.

— Що ти рóбиш?

— Та Бóгу мóлюсь!

— Чомý ти не даєш спáти! кри́кнули всї рáзом.

— Хібá не мóжна Бóгу помоли́тись?

— То моли́сь ни́шком, та не стýкай так лóбом! кри́кнув серди́то Украї́нець.

Всї проки́нулись і почáли свари́ти на Воздвижéньского. Однáче він чáсто вставáв у ночі́, моли́в ся Бóгу й ходи́в на ýтреню ни́шком од дрýгих.

Той Украї́нець, котрóму довелó ся жи́ти в однім нóмері з Воздвижéньским, звáв ся Васи́ль Петрóвич Дашкóвич. Він був рóдом з Черкáщини, давньóї, козáцкої сторони́. Чудóвий, пи́шний край! Чудóві, здорóві там лю́ди. Ідеш сéлами, й не нади́виш ся на люди́й рóслих, гáрних, привíтних. Чи їдуть чоловíки возáми, они́ сидя́ть гóрдо, мов ті гетьмáни. Чи йдуть хлóпцї селóм, всї гáрні, сьміли́ві, висóкі, як козаки́-запорóжцї. І дївчáта там як топóлї України, і нéбо там синї́йше, й гаї зеленї́йші, і пісня пи́шна, і лю́ди дóбрі й гóрді. Чудóвий край! Хто жив у тóбі, хто ди́хав твоїм повíтрям, хто бáчив твоє́ си́нє нéбо й чув про твою́ козáцку слáву, той тебé по вік не забýде...

Дашкóвич був чи́стий Черкáсець. Висóкий, рíвний, з дýжими плечи́ма, з козáцкими грудьми́, з розкішни́м тéмним волóсям на голові́. Єгó кýчері на кíнцях були́ яснї́йші од усїє́ї голови́, вили́скувались зóлотом і були́ мягкі́, як шовк. Він мав лицé пóвне з висóким і ширóким одслóненим лóбом. Брóви лежáли ни́зко й рíвно над кáрими я́сними й спокíйними очи́ма. Чималí румя́ні гýби були́ склáдені тї́сно й мíцно, і нáвіть трóхи серди́то. Ввесь єгó пóгляд,

виявля́ючий ро́зум і зі́брану саму́ в се́бе мисль, був твердий, спокійний. Він, здає́ть ся, ніко́ли не кліпав очи́ма, нена́че ві́ка поприро́стували круго́м єго́ очий...

Рі́дко трапля́лось ба́чити таке́ лице́, де зра́зу мо́жна було́б прочита́ти ми́сль, і ро́зум, і си́лу. Та не було́ тоді ні круго́м єго́, ні в само́му єму́ матерія́лу для правди́вої здоро́вої ми́сли.

Рух єго́, хід, все було́ пова́жне, нешвидке́ і разо́м ко́жна по́за була́ ду́же карти́нна. Він ступа́в ко́жною ногою́, ні́би ду́маючи, як тре́ба ступи́ти, все ходи́в заду́мавшись. А як було́ ся́де, чи ста́не, згорну́вши ру́ки і спокійно ди́влячись, єго́ поста́ва була́ така́ карти́нна, хоч малю́й на полотні. Люби́ма єго́ нау́ка була́ фільосо́фія. Він сам ви́вчив ся по нїме́цки і на єго́ столї ку́пою лежа́ли нїме́цкі фільосо́фскі книжкй; тодї як єго́ това́риш Воздвиже́ньский день і ніч сидів над гре́цким язи́ком і, по старій традиції, вчив теольо́гію. Тодї ще студе́нти були́ ві́рні ду́хови Духо́вної акаде́мії.

Воздвиже́ньский, при вели́кому зро́стї, був неповоро́тний. Єго́ ходá була́ нері́вна: він коливáв ся на ходї і розставля́в ру́ки, маха́ючи ни́ми, як кри́лами. Єго́ кру́гла голова́ з широ́ким моско́вским кру́глим па́риком[1]), бі́лим, як коно́плї, єго́ широ́кий лоб і при не́му ку́ций ніс і ту́по одрі́заний пі́дбородок, все те було́ ду́же не в пропо́рції з товсти́м і вели́ким ті́лом. Вели́кі сі́рі о́чи були́ хи́трі. Він кліпав ни́ми ча́сто, а на́йбільше тодї, як з ким розмавля́в. Коро́тке лице́ з коро́тким но́сом і тупо́ю бородо́ю, при вели́кому зро́стї, здава́лось нескі́нченим, одру́баним зни́зу і було́ тро́хи чудне́ на пе́ршій по́гляд. До не́го тре́ба було́ довге́нько привика́ти. Він говори́в густи́м ба́сом.

І пішла́ потім студе́ньска жизнь рі́вно, ти́хо й одна́ково. Всї му́сїли засї́сти за нау́ку. Всї му́сїли, хоч і че́рез си́лу, привика́ти оде́н до дру́гого. Дашко́вич, Грек Калїме́рі, Петро́вич і и́нші Слова́ни були́ ви́нці розвитя́м, цивілїзованїйші: они́ вплива́ли на гру́бу й ди́ку нату́ру Воздвиже́ньского. Вже він не стукотів по но́мері нога́ми, гуля́ючи, ні́би на зліть усїм. Цивілїза́ция то́ї сторони́, куди́ єго́ занесла́ до́ля, тро́хи сте́рла з не́го темнїйші пля́ми.

---

[1]) волóся кру́гло підстри́жене.

Одна́че това́риші є́го́ не люби́ли й одхиля́лись од не́го, хоч він і причіплював ся до дру́гих. Він обтеса́в ся тро́хи ті́льки зве́рху: є́го́ душа́, є́го́ вда́ча, є́го́ по́гляд на все оста́в ся той сами́й, що він ви́ніс з Ту́ли.

Раз над Ки́є́вом стоя́ла чудо́ва, весняна́ ніч, котра́ так надиха́вала ду́хом по́езиї Го́голя й Пу́шкина. По́вний мі́сяць дива́в ся в си́ній, гладе́нький як зе́ркало Дні́про. Не́бо було́ я́сне й сині́ло, як в день. На за́ході, над сму́гою чо́рною лі́са й гір блища́ло не́бо ду́же пі́зним румя́ним ве́чером. Було́ я́сно, як в день. На Бра́тській це́ркві мо́жна було́ чита́ти золоті́ на́писи на сті́нах. Повітря було́ ти́хе. соло́дке. Здає́ть ся не ті́ло, а сама́ душа́ ним ди́хала. На се́рці става́ло ле́гко, на душі́ — спокі́йно. Ро́зум засипа́в пе́ред вели́кою краcóю приро́ди, зате́ж прокида́ла ся фанта́зия в сами́й черстві́й, твердій душі́. Сьпівýча душа́ вилива́ла ся пі́снею по соловї́ному, поети́чна душа́ мрія́ла ти́сячею пи́шних карти́н. Душа́ любля́ча люби́ла горячі́йше, душа́ нещасли́ва заспоко́ювала своє́ замýчене се́рце. Вся приро́да з не́бом і земле́ю, з водо́ю, квітка́ми, лі́са́ми й го́рами здава́ла ся одні́єю пі́снею, одні́єю гармо́ні́єю.

В те́мних але́ях Бра́тства гуля́ли ку́пами студе́нти. Під висо́кими осоко́рами[1]) й ака́ціями на лавка́х сиді́ли ряді́м: Воздвиже́ньский, Дашко́вич, Петро́вич, Калїме́рі і бога́то и́нших. Пе́ред їх очи́ма за о́лтарями Бра́тської це́ркви, се́ред монастиря́, стоя́в колоді́язь. Круго́м не́го росли́ висо́кі то́ по́лі, достаючи́ верха́ми до сере́дних бань це́ркви. Чудо́ві стоя́ли они́, обли́ті промі́ням мі́сяця од верше́чків до само́го до́лу! На їх було́ ви́дко ко́жний листо́чок, ко́жну гі́ля́чку! Ляпля́ндець з дале́кої пі́вночи й собі ви́йшов з сво́го за́кутка. Всї сиді́ли вже давно́ і нїко́му не хоті́лось йти в ха́ту. Ко́жному хоті́лось говори́ти, ви́говорити те, що прита́ило ся в душі́; у ко́жного се́рце було́ одкрити́йше од тепла́ й добра́ пи́шного ве́чора й пісе́нь солове́йків.

До́вго говори́ли студе́нти про вся́ку вся́чину. Да́лї й да́лї всї става́ли говорючі́йші. Розмо́ва почала́ прийма́ти тон еле́ґії. Ко́жний почáв ду́мати й мрія́ти го́лосно. Серб Петро́вич почáв зга́дувати свою́ рі́дну дале́ку сто́рону, розка́зував про Ту́рків, як Ту́рки взя́ли є́го́ ді́да й ба́тька

[1]) чо́рна топо́ля.

і дядькíв, посади́ли в Константинопільску тюрму́, як забра́ли їх зе́млї, їх добро́, зарубáли дїда й дядькíв, а ба́тька ви́пустили з тюрми́ без оде́жі, без нїчо́го. Є́го душа́ кипíла пímстою й ненáвистю; є́го вели́кі чо́рні о́чи блища́ли огне́м на́вiть при сьвíтлї мíсяця. Смутни́й Болга́р і собí розговори́в ся, тíльки є́го душа́ не рва́лась так горя́че, бо була́ ду́же приши́блена деспоти́змом. Украíньскі студе́нти ще не ма́ли тодї я́сного чутя́ национáльности; а́ле слу́хаючи Се́рба й Болга́ра, они́ й собí згада́ли про свій нещáсний наро́д, зо́всїм поби́тий з язи́ком, лїтерату́рою й істо́рiєю. Дашко́вич почáв тихе́сенько сьпівáти украíньску пíсню. До не́го приста́ло кíлька голосíв. Воздвиже́ньский акомпанува́в ба́сом, і ти́хо — ти́хо, як Днїпрова́ вода́, поли́ла ся гармонíчна украíньска пíсня. Се́ред монастиря́, пе́ред пятьма́ золоти́ми ба́нями, се́ред черне́чих ке́лїй і те́мних але́й поне́сла ся мельо́дия про Сагайда́чного, котро́го моги́ла була́ за де́сять сту́пенїв звідтіля́[1]). Шви́дко одчини́ло ся одно́ вікно́ в ке́лїї. Звідтíль ви́сунула ся черне́ча голова́. Потíм одчини́ло ся дру́ге й тре́те вікно́. З вікóн висóвувались те́мні го́лови й слу́хали сьпíву.

На дворí під топóлями ди́бали два журавлї, котри́х держáть по монастиря́х у Ки́єві. З ли́пи злетíв па́вич, розпусти́в свій блиску́чий хвіст і кри́кнув своїм ди́ким го́лосом. Пíсня розвору́шила ме́ртвий спокíй монастиря́. Всї поглядáли на ректóрскі вíкна. Одно́ ректóрске вікно́ одчини́лось, і пíсня разóм уме́рла на устáх двох десяткíв людúй, і знов ста́ло ти́хо й ме́ртво, як у могúлї. Тíльки з сусíдньої гори́ Кисїлíвки широ́кою хви́лею лила́ ся пíсня міщáн, котрí збира́лись там на ву́лицю і сьпівáли пíснї цїли́м хóром, з басáми, теноpами й сопрáнами.

Калїме́рі й Воздвиже́ньский розвеселя́ли всїх своїми жáртами. Грек Калїме́рі зóвсїм не нагáдував геро́їв Ілїя́ди, а бíльше був схóжий до гірских розбíйників. Він почáв мрíяти про свій маґази́н з тютюно́м, про бариші, ла́яв Ро́сию й хвали́в свій край. Він звав Воздвиже́ньского ввíчі подляко́м-туляко́м і ва́рваром зате́, що той ста́вив свою́ Ту́лу ви́ще од Ате́н. Ти́ха нíч, тепло́, мíсяць і зо́рі наводи́ли бíльше заду́му і мелянхо́лїю, а на́йбільше на Украíнцíв.

---

[1]) Конаше́вич-Сагайда́чний похоро́нений під Бра́тською Це́рквою.

— Сидимо́ ми тепе́р уку́пі, почáв Дашко́вич, а де то ми будéмо чéрез рік, чéрез два, як ви́йдемо звідсíль?

І ко́жному буду́чина, рíдний край, почали́ явля́тись пе́ред очи́ма. Серб згада́в свій ти́хий Дунáй, згада́в Чорного́ру з єї вíльним наро́дом і краcóю приро́ди. Дашко́вич заговори́в про свою́ Черка́щину, про Днíпро́ широ́кий, про сади́ зелéні і про пи́шні свої Сегеди́нці, зали́ті чере́шнями. Калíмéрі згада́в клясúчні Атéни й пи́шні береги́ Морéї, хоч і був гото́вий поміня́тись ни́ми за до́брі баришí за тю́тю́н. Оде́н Воздвиже́ньский не зга́дував Ту́ли, сьмія́в ся з усíх і звав усíх рома́нтиками.

Мíсяць ще ясні́йше вилива́в всю си́лу сво́го промíня. Густа́ тíнь під ли́пами ще гíрше вору́шила ду́ми й фанта́зию. Дале́ка голосна́ пíсня з гори́ Кисíлівки, ще да́лі пíсня з гори́ Щекави́ки знов ви́кликали охо́ту до сьпíву. Дашко́вич почáв тихе́сенько „Гри́ця“, а Воздвиже́ньский і не счув ся, як став єму́ акомпанувати. І знов ти́ха пíсня, як ше́лест ли́сту, пíшла́ по монастирí. Під само́ю це́ркво́ю спа́ло на землí по́котом кíлька со́тень богомо́льців з усéї Украíни. Они́ з просо́ня почу́ли пíсню, підводи́ли го́лови й дивува́лись, що се́ред монастиря́ сьпіва́є хтось сíльску́ пíсню, пíби в селí на ву́лиці.

На те́мних але́ях зачорні́ла чо́рною хма́рою висо́ка черне́ча фíгу́ра. Черво́на па́лиця з золото́ю голо́вкою заблища́ла, як бли́скавка. Студе́нти зачу́ли ре́ктора, побíгли до ко́рпуса. Там уже́ дзвони́в дзво́ник на моли́тву. І до́вго ще пíсля моли́тви, сидячи́ пе́ред одчи́няним вíкно́м, диви́в ся Дашко́вич на со́нний ти́хий Ки́їв, на висо́кі го́ри, де блища́ли золоті́ верхи́ Михайлíвского монастиря́, де на шпи́лї ви́сів собо́р Андре́ївский, а по́під горо́ю зеленíли сади́, білíли стíни буди́нків. Вже всí в но́мері полага́ли спа́ти, У вели́кі вíкна сьвіти́в мíсяць. В хатí ста́ло ти́хо; всí засипля́ли.

7. Різдвя́на нíч.

(Оповíдане Зе́льми Ля́герлеф, переложи́в Ол. Барві́ньский.)

Було́ се на сьвяти́й ве́чер. Всí поїхали до це́ркви, о́крім мене́ і бабу́сі. Здає́ ся, що ми були́ самí на всю хáту. Ми не могли́ їхати, бо я була́ мале́нька а бабу́ся старе́нька.

Обидво́м нам було́ так су́мно, що ми не могли́ поїхати до це́ркви і послу́хати ко́ляд та надиви́ти ся на сьві́тло при верте́пі. Але коли́ ми так сиді́ли в самоті́, почала́ бабу́ся оповіда́ти.

— Був раз чоловік, оповіда́ла бабу́ся, і ви́йшов те́мної но́чи, щоби́ пози́чити огню́. Ходи́в від ха́ти до ха́ти і сту́кав до дверий.

— Лю́ди до́брі, порату́йте мене́! — кли́кав — се невіста повила якраз немовлятко, тре́ба ого́нь розложи́ти, щоби́ тро́ха огріти її й немовлятко.

Але се вже була́ глуха́ пі́вніч, всі лю́ди поснули́, ніхто́ не відзива́в ся.

Чоловік ішо́в та йшов. Наоста́нку гень дале́ко поба́чив блеск огню́. Звернув ся о́тже в ту сто́рону і поба́чив, що на по́лі горіла ва́тра. Бога́то білих ове́ць лежа́ло навкру́г огню́ і спа́ли, а ста́рший пасту́х чатува́в над чередо́ю.

Коли́ чоловік, що йшов пози́чити огню́, підійшо́в до ове́ць, поба́чив, що в ногах пастуха́ спа́ли три вели́кі пси. Всі три зірва́ли ся, почу́вши чужи́нця, відчини́ли широ́ко свої пащеки, якби́ хоті́ли бреха́ти, але не чу́тно було́ їх го́лосу. Чоловік ба́чив, як на їх хребта́х наїжила ся шерсть, як їх ви́скалені о́стрі зу́би лищали́ ся до сьві́тла ва́три і як они́ ки́нули ся до не́го. Оде́н пес хвати́в его́ за но́гу, дру́гий за ра́мя, а тре́тій за го́рло. Але що́ки і зу́би, яки́ми хоті́ли его́ куса́ти, були́ не́мічні і не скалічили чоловіка.

Хотів о́тже йти да́льше за тим, за чим пусти́в ся. Але ві́вці лежа́ли навкруги́ так тісно збити одна́ при дру́гій, хребто́м до хребта́, що не міг поступити ся. Тоді вступи́в на хребти́ ове́ць і перейшо́в по ни́х до ва́три, а ні одна́ ві́вця не збуди́ла ся, а́ні не ворухну́ла ся.

Сті́лько оповіла́ менї бабу́ся без перепо́ни, але тепе́р я перерва́ла їй.

— Чому́ ві́вці не збуди́ли ся, бабу́сю? — спита́ла я.

— За хви́льку дізна́єш ся — відказа́ла і оповіда́ла да́льше:

— Коли́ вже чоловік дійшо́в до ва́три, гля́нув пасту́х на не́го. Сей пасту́х був то стари́й, пону́рий чоловік, заго́нистий і сувори́й для всіх. Ско́ро поба́чив чужи́нця, як зближа́в ся, хвати́в свій до́вгий, зако́ваний костю́р, що звича́йно мав при со́бі в рука́х, пасучи́ ві́вці, і ки́нув ним

в прихóдця. Костýр полéтів із свúстом прóсто в нéго, áле пóки єгó досягнýв, звернýв ся в бік і помúмо чужúнця покотúв ся далéко на пóле.

Тут знов перервáла я бабýсї.

— Бабýсю, чомý костýр не хотїв удáрити сéго чоловíка?

Але бабýся не дýмала відповідáти на се, лишé дáльше розкáзувала.

— Тодї приступúв чоловíк до пастухá і промóвив до нéго:

„Дрýже, поратýй менé, позúч менї трóхи огню. Невíста повúла якрáз немовля́, трéба огóнь розпалúти, щоби її огрíти й дитя́тко“.

Пастýх хотїв уже́ відказáти, áле колú помітúв, що пси не скалїчили чоловíка, що вівцї пéред ним не розбíгли ся, що костýр не вдáрив єгó, злякáв ся трóхи і не міг ємý відмóвити сéго, о що просúв.

„Возьмú собí, скíлько хоч“ — сказáв до прихóдця.

Але огóнь уже́ догаря́в. Не булó вже в нїм áнї полíн, áнї колодóк, лишé велúкий стіс жарý, а чоловíк не мав із собóю áнї лопáтки áнї ведрá, щобú набráти сéї грáни.

Бáчучи се, повторúв пастýх: „Берú, скíлько хоч“, бо рад був з тóго, що чужúнець не зумíє забráти огню́ з собóю. Але чоловíк схилúв ся, вúбрав рукáми грань з пóпелу і загорнýв у полý плащá. А та грань áнї не пáрила єгó рук, колú нагортáв, áнї не палúла одéжі. Понїс сю грань, нáчеб то булú орíхи або я́блока.

Тут перервáла я оповíданє бабýсї новúм пúтанєм.

— Бабýсю, чомý грань не попеклá сéго чоловíка?

— Дізнáєш ся про се, відповíла бабýся і розкáзувала дáльше.

— Сей пастýх, злúй і понýрий чоловíк, побáчивши все те, зачудувáв ся:

Що се за нíч такá, що пси не калїчать, вівцї не ляка́ють ся, костýр не бє, а грань не палúть! — Завернýв óтже чужúнця і спитáв:

„Що се за нíч? І звідки все те проявля́є тобí такé милосéрдє?“

Тодї відповíв чоловíк: „Наколú сам не прóзриш, не мóжу тобí сказáти“. І хотїв поспішúти в свою сторону, щобú огрíти невíсту і дитя́тко.

Пастýх нодýмав, що не повúнен спустúти з óка сéго чоловíка, пóки не дізнáє ся, що все те значúть. Встав óтже, пішóв за ним, аж зайшóв там, де опинúв ся чужúнець. Тут замітúв, що сей чоловíк не мав нáвіть хáти, що невíста з дитя́тком ночувáли в скелúстій яскúні, де не булó нíчóго, лишé нáгі, зúмні стíни кáмінні.

Нарáз прийшлó пастухóви на дýмку, що се бíдне, невúнне дитя́тко мóже замéрзнути в яскúні і хоч був такúй сувóрий, взяв єгó жаль і він постановúв поратувáти бíдне немовля́. Зняв óтже клунóк з плечúй, вúняв з нéго бíлу скíрку руни́сту з ягня́ти і дав чужúнцеви, щобú обтулúв дитя́тко.

В тій самíй хвúлї, колú зробúв сей милосéрний учúнок, розкрúли ся ємý óчи і побáчив, чогó пéрше не вúдів, і пóчув, чогó пéрше не міг дослýхати ся. Побáчив вокрýг себé цíле пасмó срібнокрúлих áнгеликів. Кóждий з них мав áрфу в рукáх, а всї сьпівáли гóлосно про се, що Спасúтель народúв ся, що відкупúв сьвіт з гріхá: „Слáва на висотї Бóгу!“ Тодї зрозумíв, длячогó всї сотворíня такí рáді булú сéї нóчи, що нїкóму не моглú заподíяти нїякої крúвди.

Та не лишé блúзько сéбе бáчив пастýх áнгелів, онú булú всю́ди. Сидїли в яскúні і на горí, уносúли ся пóпід небесá, мáяли ся велúкою громáдою по дорóзї, а минáючи яскúню, задéржували ся, щобú спогля́нути на дитя́тко. Рáдість і втíха, сьпів та íгра гомонíли навкруги́, а все те вúдів пастýх сéї тéмної нóчи, в якíй спершý не міг нїчóго добáчити. І такá рáдість переня́ла єгó, що ємý розкрúли ся óчи, він упáв навкóлїшки і дя́кував Бóгу.

Сказáвши се, зітхнýла бабýся і промóвила:

— Все, що бáчив пастýх, мóжемо й ми вúдїти, бо áнгели в кóжду нíч Різдвá Христóвого унóсять ся на нéбі, трéба лишé, щобú ми прозрíли!

А відтáк положúла бабýся свою́ долóню на мою́ гóлову і сказáла:

— Се затя́м собí, бо се такá прáвда, як то, що я гляджý на тéбе, а ти на мéне. Не залéжить се від сьвічóк і лямп, áнї від мíсяця і сóнця, найважнíйша річ, щобú ми самí мáли óчи достóйні, оглядáти вéлич Бóжу.

8. На Велúкдень.

(З оповíдання „Весняні Бýрі“ Осúпа Маковсúя).

Дóсьвіта на Воскресéнє Микóла був одни́м із пéрших кóло цéркви. На дворí що лиш свитáло. Жáйворонки над недалéкими полями величáли рáнішними пíснями Твóрця всíх сьвíтів, а гóлос їх чýти булó кóло цéркви. Тут стáли збирáти ся чóрні пóстати селя́н; у сýтíни тíлько знáти булó, хто в кожýсí, а хто в кафтанí. Селя́н булó бíльше як селя́нок; мабýть господúнї пóрались дóма, а дíти ще спáли.

Побóжні христия́ни приходúли до цéркви, бúли поклóни, цíлувáли плащеня́цю і молúли ся. Вступáючи у цéркву, Микóла несьвíдомо перехрестúв ся, áле колú подáв ся в стóрону плащеня́цї, нагадáв собí нарáз „Ідéю“, страшнý книжку, котрá... як же онá кáже про Воскресéнє? Гріх і дýмати про се в цéркві! Гріх?!... — і Микóла усьмíхнýв ся. Усíв у крúлос і при блíдім сьвíтлї кількóх сьвічóк став оглядáти селя́н. Шéпіт молитóв і зíтхання чýти булó зі всíх сторíн.

Однá селя́нка своїм вúдом і напíв голосно́ю молúтвою вразúла єгó. Онá бúла чáсто поклóни так, що гóлосно товклá чолóм об підлóгу, онá піднимáла рýки до нéба. Микóла придивúв ся блúзше; по єї старíм поóранім мóрщинами лицї котúли ся сльóзи, тúхі сльóзи, що блестíли у сьвíтлї сьвічóк. Бúла ся в грýди і припáвши до підлóги, лежáла так кíлька хвиль. Хто онá? Недалéка сусíдка Микóлового бáтька. Недáвно помéрла їй донькá, та ще тяжкóю, неприрóдною смéртю. Микóла чув уже́, як то булó, і хоч не дóбре розумíв причúну самовбúйства дíвчини, áле щúро жáлував єї й мáтери. Вдýмував ся в полóженє нещáсної мáтери і рáдо бáчив, що онá в молúтві находúла втихомúренє свóго бóлю і пíльгу. Як онá мóлить ся, Бóже! Невжéж можлúво, щоб такóї молúтви не вúслухали на небесáх?...

Селя́н сходúло ся що раз бíльше. Прийшóв і сьвящéник. По корóткій відпрáві всї вúйшли пéред цéркву і тут почáла ся воскрéсна ýтреня. Повáжний сьпів церковний проймáв Микóлу; єму́ немóв мурашкú лáзили по плéчах, доходúли до пáльцїв, ніг і рук, а відтáк вертáли знов на плéчі і до головú. Він слýхав увáжно сьпíву сьвящéника

й ловúв іщé пильнíйше голосú сьпівáючих селя́н. Які́ ті голосú ни́нї безжу́рні, сказáтиб весéлі! Немóв ті сьпівакú і в óчи не бáчили журбú, немóв злúднї — не їх щоде́нне житé, немóв óстро додéржаний пíст не прибóркав їх сúли душí; сьпівáють усí так, як мóжуть сьпівáти тíлько щасли́ві лю́ди.

Микóла відíйшóв нáбік, щобú здалéка послу́хати, як ті голосú зливáють ся в одéн велúчнíй воскре́сний гимн на честь Спасúтеля сьвíта. Та як небáвом почу́в пíсню сьвящéника „Христóс воскресé“, сам підбíг до громáди і дзвінкúм тéнором на весь гóлос став сьпівáти рáзом зі селя́нами мúлу пíсню великóдну. Забу́в на свої пересьвідчення, на своє́ безвíре, а душá єгó злучúлась із ду́шами селя́н, наповнúлась тúхим щáстем і відрáдою та нелукáвими устáми прославля́ла воскре́сшого Христá. В одушéвленю селя́н потону́в і молодúй скептúчний ум та розплúв ся сердéчною пíснею. І ся пíсня молодóго студéнта рáзом зі звýками сíльскúх дзвóнів полúнула далéко й висóко, так, що й жáйворонки, бóжі сьпівакú, замóвкли і присíли в зелéнім збíжу. Рожéве сóнце висувáло ся щорáз вúсше з виднокрýга і зоря́ рáнїшна блíдла пéред нáйбільшим бóжим сьвітúлом. З недалéкого лíса повíяло різкúм холодкóм на ту громáду, що діждáла ся весняногó сьвя́та і затé дя́кувала Бóгу.

Микóла нáче зі сну збудúв ся, колú селя́ни стáли розходúти ся. Нарáз нагадáв собí знóву свої звичáйні думкú, одушéвленє щéзло, а єгó мíсце заняло́ немúле і важкé почутé, що був нещúрий. Нещúрий? Нї! От хвúля минáє і ємý знов так блáго на сéрцю, що прощáє всї провúни і кількóм товáришам із сéмої кля́си, якúх не терпíв цїлúм сéрцем, і́ ненáвисному Льоґарúтмови[1])... Всї дрíбні журбú єгó щоде́нні тепéр ще меншáють і мáйже щезáють, розхóдять ся, як отся́ мрáка рáнїшна від промíнїв сходя́чого сóнця.

9. Орúся.

(Дúля П. Кулíша).

Орúся, дочкá сóтника Тáволги, булá вже не дитúна, вúрівнялась і вúкохалась, як бíла топóля в левáдї. Подú-

[1]) так у́ченики називáли учúтеля математúки.

вить ся було́ на не́ї старий со́тник, пора́дує ся ба́тьківським се́рцем, що діждав на ста́рість собі тако́ї дочки́, а часо́м і посуму́є. А Орі́ся росла́ собі́, як та кві́тка в горо́ді. По́вна та хоро́ша на виду́, ма́яла то сям, то там по госпо́ді в старо́го со́тника, похожа́ла, як по меду́ пчі́лка, і всю госпо́ду звеселя́ла.

Присни́в ся раз Орі́сї предивний сон. Здало́сь, прийшла́ до не́ї з того́ сьві́ту поки́йна панїма́тка, ста́ла над не́ю в голова́х, та й ка́же: „Дити́но моя́, Орі́сю! не до́вго вже тобі́ дївува́ти: що день блага́ю Го́спода милосе́рного, щоб післа́в тобі́ ві́рну дружи́ну.“

Вста́ла Орі́ся нї смутна́, нї весе́ла, йде до панотця́ в сьвітли́цю, зачервонїлась, як та кві́точка, та й каже: „Пано́ченьку! позоли́ли[1]) мої дївча́та пла́тя. Неха́й запряжу́ть нам ко́ний; поїдемо ми до Трубайла,[2]) під Ту́рову Кру́чу: там вода́ чи́ста, як скло́, ри́не по камі́ням.“

А паноте́ць рече́: „Покли́ч же менї старо́го Гри́ву!“

Поско́чила Орі́ся до двери́й, не до́вго шука́ла Гри́ви, за́раз привела́ єго́ пе́ред панотця́.

А той Гри́ва був стари́й, дїди́зний[3]) чоловік. Знав він па́на со́тника ще зма́лечку; ви́пестив єго́ на рука́х; ви́вчив і на коні їздити. Потім ви́ходив з со́тником ле́дви не всю По́льщу, був з ним і в Криму́, був і на Чо́рному мо́рі; та вже на ста́рість не схотїв би й па́ньства, аби́ ті́лько при ньо́му дожи́ти віку́. Стари́й уже́ був ду́же дїдуга́н той Гри́ва; бро́ви на о́чі єму́ понасо́вувались, і борода́ си́ва до по́яса.

Увійшо́в у сьвітли́цю, вкло́нив ся па́ну со́тнику, та й ка́же: „Добри́день, добро́дію!“ А со́тник єму́: „Здоро́в, добро́дію!“ Бо они́ оде́н одно́го зви́кли добро́дїями велича́ти. „Запряжи́“, ка́же, „добро́дію, па́ру ко́ний, та повези́ на́ших прачо́к до Трубайла.“ А той єму́: „До́бре, добро́дію, запряжемо́!“

І ото́ за́раз йде, бере́ двох хло́пців, вико́чує зпід повітки[4]) віз до́вгий і широ́кий, запрага́є па́ру ко́ний, що вже лїта́ погаси́ли давно́ в них той ого́нь, що кипи́ть у се́рцї, па́ше з очи́й і з нїздер, і ки́дає коня́ сюди́ й туди́, на страх

---

[1]) золи́ти = в лу́зї мочи́ти. [2]) Трубайло, при́плив Днїпра. [3]) ду́же стари́й. [4]) шо́па.

жінкам і дітям, а доброму козакови на втіху. Смирні тепер тії два білі коники ходили під рукою сивого Гриви, що вже давно відвик від козацкого герця.[1])

Отже дівчата Орисині несуть сорочки, шитії рушники, настільники і всяке добро; наклали повен віз, і самі посідали; усі в стяжках та квітках — Орися поміж ними — і як мак у городі всі квітки закрашає, так она сиділа поміж своїми дівчатами. Сивий Грива сів спереду; хлопчата кинулись відчиняти ворота.

Виглянув у вікно пан сотник: „Не бари сяк там, Орисю!“

А она: „Ні паноченьку!“

Ляснув погонич пугою; коні заржали, почувши лугову пашу: потюпали і зникли з очий, і з возом, і з погоничем, і з дівчатами.

От уже й луг перед ними. І сюди зелено, і туди зелено. Було бо саме на весні, як ще трава свіжа та молода, тілько що вкриє землю. Скілько в горі синього неба, стілько в низу зеленого лугу. І так як ясна зоря в ночі покотить ся, палаючи, по небу, так тая Орися проїзжала широким лугом зі своїми дівчатами.

Аж ось — шумить, реве Трубайло за левадами. Як розступить ся дерево, а сонце як заблищить саме в тім місці, де вода рине через каміня, то тиб сказав, що то не вода, а саме чисте скло, самий дорогий кришталь рине з гори і бє ся на дрібні склянки об каміня. Над річкою Трубайлом стоїть висока кручa.[2]) Вся обросла кучерявим вязом, а коріня повисло над самою річкою. Дикий хміль почіплявсь за те коріне і колишеть ся кудлатими жмутками. А в низу вода рине та рине! Отжеж тая й Турова Круча.

Дивлять ся на неї дівчата, та й питають ся в старого Гриви, чого вона прозвалась Туровою?

„Нащо вам знати?“ каже Грива.

„Аджеж ти нащось знаєш? Так і нам скажи!“

„Ой, мої голубята! Сказав би вам, та тілько більш не поїдете сюди на річку.“

„Щож там таке? Скажи бо таки нам, дідусю!“

---

[1]) зачіпка перед боєм. [2]) крутий, стрімкий берег.

Як узяли́ проси́ти, не ви́держав стари́й, сїв на ка́менї над рі́чкою, та й почáв глаго́лати:

„Колúсь-то давно́, ще до Татáрского лихолі́тя, пра́вив Переяславом яки́йсь князь. Та й був собі́ той князь стрі́лець таки́й, що аби́ зу́здрів на о́ко, то вже й єго́; і кохáвсь він у польо́ваню. Ото́ж раз поїхáв той князь на польо́ванє, та й відби́всь у пу́щі від своє́ї че́ляди. Іде́ та йде пу́щею, коли́ж ди́вить ся, аж на ло́щинї[1]) пасе́ть ся ста́до ту́рів.“

„А що́ж то, дїду́сю, за ту́ри?“ спита́ла ся Ори́ся.

„То, моя́ кри́шко, були́ ди́кі бики́ з золоти́ми рога́ми; тепе́р уже́ їх нїде́ не зу́здриш. Ба́чить князь тих ту́рів; ті́лько не ди́вує ся на їх золотії́ ро́ги, а ди́вує ся, що при них стоїть дївчи́на, така́, що усю́ пу́щу краcóю осьвіти́ла. Поско́чив він до не́ї; а від не́ї так ся́є, що й приступи́ти не мо́жна. Забу́в князь і про свою́ че́лядь, і про те, що заблуди́в у пу́щі; вхопи́ла єго́ за се́рце та́я чудо́вна краса́.

„Дївчи́но!“ рече́, „будь моє́ю жено́ю!“ А она́ рече́: „Тодї́ я бу́ду тобі́ жено́ю, як Трубáйло назáд ве́рне ся.“ А князь їй зно́ву: „Як не згóдиш ся на моє́ проха́ня, то я твої ту́ри постріля́ю.“ — „Як постріля́єш мої ту́ри, то вже бі́льше нїчо́го не стріля́ти меш.“ Розсе́рдив ся князь, взяв лук з плеча́ і почáв стріля́ти золоторо́гі ту́ри. Сунýлись тії́ ту́ри в пу́щу, так і вивáляли де́рево; а князь за ни́ми знай пуска́є стрі́лку за стрі́лкою. Прибі́гли над Трубáйло; тодї́ був не таки́й узе́нький як тепе́р, прибі́гли над висо́ку кру́чу і всї шубо́всть у во́ду! та й нї оде́н не перепли́в, усї ка́менем лягли́ по дну, аж рі́чку загати́ли. Сплеснýла тодї́ дївчи́на рука́ми: „Потопи́в єси́ моїх золоторо́гих ту́рів, блука́й же тепе́р по пу́щі по всї ві́чні ро́ки!“ Отже й блука́є, ка́жуть, той князь до сьо́го ча́су по пу́щі, і нїя́к не знайде своє́го Переяслава. А дївчи́нині ту́ри лежáть і до́си камі́нями у водї́, і от прислу́хайсь: то не вода́ реве́, а реву́ть ту́ри глу́хо зпід води́. Отже, ка́жуть, бу́де таке́ вре́мя, що князь прийде на Ту́рову Кру́чу, повстаю́ть ту́ри і пі́дуть шука́ти собі́ ди́ких пущ по Вкраїнї.“

Слу́хають дївча́та, та аж су́мно їм ста́ло; слу́хає Ори́ся, та вже боїть ся гля́нути на камі́ня, що простяглóсь ку́пою

[1]) поля́на.

се́ред рі́чки. Вже й здає́ть ся, що то спра́вдї не ками́не; і вода́ шуми́ть яко́сь не так, як вода́...

Засмути́в зовсі́м дї́вча́т стари́й Гри́ва. Не зна́ють уже́, чи пра́ти би то їм, чи до до́му вбира́тись: со́ром ті́лько ста́рого Гри́ви; поглядає бо на них, та ті́лько всьміха́є ся. То було́ лю́блять пра́ти на са́мій бистрині́, положи́вши кла́дку з ка́меня на ка́мінь, а тепе́р відійшли́ да́льше від кру́чі, де вода́ ще не дійшла́ до каміня і пливе́ ти́ха та чи́ста, хоч ви́глянь ся як у зе́ркало. І спра́вдї, мов у зе́ркалї, ви́дно у водї і не́бо, і кру́чу з ти́ми кудла́тими коріня́ми, що переплу́тались із хме́лем, і кучеря́ві вязи́, що повибіга́ли на сами́й край і попростяга́ли зелені́ ла́пи над рі́чкою.

Ди́вить ся Ори́ся у во́ду, аж у водї на кру́чі щось зачервоні́ло: хтось ні́би ви́їхав із пу́щі на си́вому коні́ і стої́ть по́між вяза́ми. Боїть ся гля́нути у го́ру, щоб спра́вдї не було́ там кого́сь; боїть ся гля́нути і на ками́не: вже їй здає́ть ся, що ось-о́сь заревуть і су́нуть ся з рі́чки зачаро́вані ту́ри. Смикну́ла за рука́в одну́ дї́вчи́ну і показа́ла у воду: ди́влять ся дї́вча́та, аж на Ту́ровій Кру́чі князь на си́вому коні́. Так і обомлі́ли. Бо хтож би сказа́в, що то й не князь? Уве́сь у кармази́нї, а з по́яса зо́лото аж ка́пає.

Не ма́ложе, ви́дно, здивува́вся, опини́вшись над тако́ю кру́чею? У низу́ ри́не вода́ че́рез ками́ня, а над водо́ю сиди́ть нерухо́мо си́вий дї́д на ка́менї, а там стоя́ть нерухо́мо дї́вча́та, з прача́ми,[1]) з мо́кримі поло́тнищами в рука́х. Чи дї́вча́та, чи, мо́же, русалкі́ повихо́дили пра́ти сорочкі́ під водно́му царе́ви, що живе́ в криштале́вому буди́нку під водо́ю. Отже́ж, ма́буть, і сам він ви́йшов з води́ погрі́ти старі́ї ко́сти на со́нцї. Задиви́всь коза́к і собі́ стої́ть нерухо́мо; коли́ж гукне́ на нього́ стари́й Гри́ва: „Гей, гей! коза́че! Чого́ се тебе́ занесло́ на кру́чу? Хиба́ хо́чеш пополоска́ти свої кармази́ни в Трубайлї?“

І ско́ро промо́вив, — за́раз на́че розби́в які́ ча́ри. Засоро́мились дї́вча́та і дава́й бо́втати поло́тнищами.

А коза́к одві́тує дї́дови: „Та й за те сла́ва Бо́гу, що хоч на кру́чу ви́брав ся. Скажи́, будь ла́скав, дї́ду́сю, як менї ви́їхати ік Ві́йтовцям?“

„А чого́ тобі́ тре́ба у Ві́йтовця́х?“

---

[1]) прани́к.

„Че́рез Війтовцї“, ка́же, „лежи́ть моя́ доро́га.“

„А куди́ж лежи́ть твоя́ доро́га?“

„Моя́ доро́га — до чийо́гось поро́га, моя́ сте́жечка — до чийо́гось се́рдечка.“

„Еге́“, ка́же стари́й Гри́ва: „неха́й же тобі́ Госпо́дь у до́брому дї́лї помага́є! Отже куди́ тобі́ ви́їхати. Бери́сь у низ, по́над бе́регом; то там тро́хи ни́зче бу́де тобі́ дорі́жка; тією дорі́жкою ви́їдеш ти на рі́чку. Єсть че́рез рі́чку й кладочки́; во́зом не проїдеш, а коне́м до́брий коза́к перехо́пить ся.“

Подя́кував за пора́ду, поверну́в коня́ і схова́всь по́за де́ревом. Як схова́всь, тодї-то вже розгуля́лись на́ші дївча́та: розписа́ли козака́ як на папе́рі: які́ й о́чи, які́ й бро́ви, як і гово́рить, як і всьміха́єть ся. Та́ ка́же: „Се твій су́жений!“ а та́: „Се твій.“ А одна́ додала́: „Не змага́йтесь ду́рно, дївча́та: чи рівня́ж таки́ вам пи́шний князь! Се на́шій па́нночцї су́жений!“

Почервонї́ла Ори́ся. „Збожеволї́ла,“ ка́же, „ти Пара́ско! Хиба́ не чу́ла, що він сказа́в дї́дови?“

„Щож,“ ка́же Пара́ска, „що їде сва́тати ся! Су́женої й коне́м не обї́деш!“

Попра́ли дївча́та сорочки́, зложи́ли на віз, зеле́ною паху́чою траво́ю прикри́ли, посїда́ли й поїхали до до́му, сьві́жі та весе́лі, щебе́чуть, як ластівки́. Ще дале́ко не доїхав віз до со́тницкого двора́, а в дворі́ вже чу́тно було́, що верта́ють ся.

„Ори́сю, на́ша па́нночко!“ кри́кнули дївча́та, ско́ро розчини́лись воро́та. „Чий же то си́вий кінь у дворі́ стоїть? Сеж того́ козака́, що ми ба́чили, сеж твого́ кня́зя, сеж твого́ су́женого!“

Гля́не Ори́ся, а в се́рцї на́че жа́ром запекло́. Чи она́ зляка́лась, чи зрадї́ла, сама́ того́ не зна́ла.

Ви́глянув у вікно́ із сьвітли́цї молоди́й коза́к: їде в двір віз стари́ми кі́ньми, із стари́м си́вим пого́ничем; зеле́на трава́ воло́чить ся по бока́х і бє ся по коле́сах; а ізза си́вої бороди́ старо́го Гри́ви, ізза бі́лої зими́, червонї́є лї́то — по́вен віз дївча́т, у квітка́х та в нами́стї, — Ори́ся як со́нце по́між ни́ми! Ви́глянув, та аж рука́ми сплесну́в: „Сеж она́, сеж она́!“ І ото́ вже тодї поча́в на прямоту́ ви-

кла́дувати свою́ мо́ву па́ну со́тникови, і хто він таки́й, і чого́ прийхав. Хтож він таки́й, то се вже пан со́тник знав давно́: Миргоро́дский осау́ленько,[1]) ота́ман у своїй со́тні, хоро́шого бога́того ро́ду дити́на. А чого́ прийхав? прийхав подиви́ти ся, що там за Ори́ся така́, що там за дочка́ в со́тника Та́волги на всю Гетьма́нщину; а поба́чивши та й себе́ показа́вши, дові́дати ся, чи вже надба́ла ши́тих рушникі́в у скри́ню... Про що жури́всь, чого́ бажа́в пан со́тник, те ему́ як із не́ба впа́ло. Не до́вго ду́мавши, позва́в Ори́сю. Ввійшла́ в сьвітли́цю, черво́на, як кали́на.

„От, Ори́сю, тобі женйх! Чи лю́б він тобі, чи мо́же підожде́ть йншого?

Хочби́ тобі сло́во промо́вила, хочби́ тобі очи́ма згля́нула. Стоїть серде́шненька і голо́вку схили́ла.

Ба́чить пано́тець, що не діжде́ ся від не́ї одві́ту, — бо деж таки́й, щоб дівчи́на сказа́ла, що в не́ї на ми́сли.

Чи бога́тож наїхало дружи́ни на весїля, чи бу́чно відбули́ гости́й, чи до́вго гуля́ли, се вже не на́ше ді́ло розка́зувати.

IO. Америка́ньска криса́ня.

(Оповіданє Стефана́ Кова́льова).

— Посу́нь ся, дити́нонько, посу́нь ся да́льше — гово́рить сьвєтли́во[2]) ма́ма сво́му мало́му си́ночкови — ба́чиш, що огонь вигорта́ю і горне́ць з окро́пом не ма́ю де поста́вити! Ще да́льше... Ще да́льше...

Мали́й відземкова́тий Стефа́н слу́хає, су́не ся щора́з да́льше, аж навпо́слїд очути́в ся на самім краю́ при́пічка, зітхну́в тяже́нечко і сказа́в: „Уже́ не мо́жу да́льше“.

— То чого́ж сиди́ш, мов прили́плений до живи́цї? Чому́ не біжи́ш поміж ді́ти? Глянь, яке́ со́нечко тепле́ньке, яка́ благода́ть бо́жа на сьвіті.

— Ни́нї й та ма́шина незадо́вго пої́де, що воли́ везе́ — договорює та́то Стефано́ви. — Послу́хай, як гуди́ть, ті́лько що й не вида́ти. Бі́гай! спіши́ ся...

— Я не мо́жу, тату́ню — ка́же на те Стефа́н.

---

[1]) син осау́ла. [2]) неспокійно.

— Та чому́ не мо́жеш?

— Бо тому́... Ході́ть сюди́ бли́зче, нахиля́ть ся, щось вам ска́жу на у́хо.

— Я не секре́тар, то й секре́тів ніяки́х не прийма́ю; говори́ го́лосно, нехай усі́ слу́хають.

Стефа́н почервоні́в мов півоні́я, сказа́в несьмі́ло: „Гуса́к Кова́ли́шин на ви́гоні пасе́ ся“, і сидів да́льше, хоч по́їзд дійсно наближа́в ся і ши́би в ві́кнах бренькоті́ли.

Та мале́нький Стефа́н Пелеха́тий не боя́в ся Кова́ли́шинового гуса́ка на ви́гоні, він уже́ нера́з і сам бі́гав під зелі́зни́чий шлях подиви́тись на ту огне́нну пі́ч, що тя́гне за собо́ю до́вгим ужи́щом мудре́нні хи́жі і з ві́кнами і без ві́ко́н, і з даха́ми, і без дахів, а в тих хи́жах і лю́ди і майно́, вся́ке добро́ везе́ ся, лети́ть по ши́нах, бистроті́ю пти́ці лети́ть. Він уже́, той мале́нький Стефа́н Пелеха́тий, бі́гав нера́з з рове́сниками аж на дворе́ць зелі́зни́чий ко́ло „ра́мпи“ і придивля́в ся крізь дротяну́ решітку то́му чудако́ви, що за́крутками при паровій ма́шині поруша́є і сви́ще, і сто́гне, і ричи́ть, і сичи́ть, і во́зить ся, то наза́д, то в пере́д і ті мудре́нні хи́жі зси́лює до ку́пи, як мамуня кора́лі на ни́тку. Він ни́нї не гада́є про те. Задиви́в ся на небува́лого го́стя, на стри́йка Гаври́ла Пелеха́того, що прийхав зза мо́ря, з Аме́рики на коро́ткий час до своїх рі́дних. Він, мале́нький Пелеха́тий, подивля́є старо́го Пелеха́того, стри́я, паньскова́ту но́шу, гру́бий ланцу́х з годи́нником і чудо́ві обручки́ на є́го́ па́льцях. Він як раз гада́є про се, що хотів сказа́ти татуньови на у́хо, а вла́сне: коли́ уже́ раз дасть є́му той америка́нський стрий ту невида́льщину, що зга́дував про не́ї в ли́сті, як писа́в з Аме́рики до та́та. А та́то вмі́є чита́ти і чита́в го́лосно на цілу́ ха́ту і він собі ті слова́ до́бре затя́мив: „Для тво́го мало́го Стефана́, для мо́го похре́сника, тако́ж везу́ пригі́стник,[1]) скажи́ є́му те від ме́не“. Щоби уже́ раз ті нана́шки[2]) переста́ли вита́ти ся; одні прихо́дять, дру́гі відхо́дять, го́дї до стри́йка приступи́ти. Ну сла́важ Тобі́ Го́споди! в ха́ті проглоти́ло ся: оста́тний ви́йшов нана́шко при́сяжний. Аж тепе́р стрий пригада́є собі про нього. І дійсно ви́тягнув стрий зпід стола́ па́ку, відомкну́в аж дві

---

[1]) гости́нець. [2]) хре́стні ро́дичі, куми́.

колóдки; малúм Стефанóм мов вéрло[1]) що з прúпічка, він і сам не знав, якúм чýдом опинúв ся при пáці.

І вúтягнув стрий Гаврúло невелúчку крисáню з крýглим стіжковáтим наголовачóм. Цáрю небéсний! як сьвіт сьвітом ще нїхтó такóї крисáнї не видáв: зелéна, що барвінок, двомá червóними мотузóчками перепоясана і спрáжка блискýча з кругленьким зéркальцем, а за тóю спрáжкою ще й кúтичка з золотóї четúни, такá аж óчи приймáє.

Піднїс стрий Гаврúло чýдо-дúво крисáню в горý до сóнця, кúває нéю незáмітно, а маленьке сóнечко лїтáє по стїнах, по стéлї, по дїдунéвих срібних кýчерах, по всїх ýглах лїтáє.

— А що... сподóбала ся? — питáє стрий братáнича.

— Чомý нї — відповідáє Стефáн.

— А тепéр менé вже знáєш?

— Знáю, ви стрий Гаврúло з Амéрики.

— А бýдеш згáдувати менé, як я бíльше до вас не вéрну?

— Бýду.

— Лáдно, дýже лáдно. Наж тобí, тїсонько, сю крисáньочку, сходú їй здорóв і ростú велúкий і розýмний. Ізза мóря, з Амéрики, з самóго Нью́йорку привíз для тéбе.

Заложúв стрий малóму братáничови ту американьську крисáню, глядя́ть усї, подивля́ють невидáльщину; гáрна, дýже придáла і ще булá би придалїйша, щоби дрíбку наголовáч вýзший і нúзший, áле то на „вúріст“; а впрóчім такúй марнúці мóжна зарáдити, мóжна підложúти в середúнї вéтхим[2]) папéром або́ гнучкúм смерéковим лýбом однáково, хто там під крисáню бýде заглядáти? І Стефáн маленький тїшить ся, заглядáє зпід крисáнї туди́... туди́... до порóга, рáдує ся душá єгó, що хáтні двéрі на-стóж[3]) розтвóрені. Тепéр скажíть ємý „біжú на сьвіт“; щоби так мамýнечка або́ татýньо велїли, полéтів би стрілóю геть-геть далéко хочби́ й на крáй сьвíта. Але нїхтó не говóрить „біжú“, нїхто не відзивáє ся, а в Стефанýня аж пя́точки лопотя́ть, а нóги самí сýнуть десь туди́ до прúлавка[4]), до

---

[1]) кúнуло, трýнуло. [2]) старúм. [3]) широ́ко, цїлкóм відчúнені. [4]) нерухóма лáвка, що йде аж до мúсника попід стїнóю.

кочéржника[1]), тíлько мав ще порíг переступи́ти, тай тату́ньо заде́ржали.

— Мой, мой... гооов! — кли́чуть тату́ньо, нїби́ жа́ртом нїби́ напра́вду. — До Аме́рики без пашпо́рту?... Пашпо́ртик му́симо ще в ста́ростві роздобу́ти, оди́н для те́бе дру́гий для стрийцу́ня Гаври́ла.

— Я так тíлько... на ви́гін — гово́рить Стефа́н і стоїть одно́ю ного́ю в ха́тї, а дру́гою в сїнях.

— А гуса́к Кова́ли́шин що?... Хтось неда́вно повіда́в, що гуса́к на ви́гонї...

— Я туди́... по-за стодо́лу...

— Агаа́, ти по-за стодо́лу... Про ме́не лїзь і в пери́ло,[2]) а криса́ню лиши́. На ви́гонї, си́ночку, порохи́ збива́ти і в ару́зї жа́би лови́ти мо́жна й без криса́нї.

— А коли́ж я її бу́ду носи́ти?

— Пи́деш до шко́ли, во́зьмеш і криса́ню, а тепе́р бі́гай без не́ї.

Помаркотнїв мали́й Стефа́н, на́че скоти́в ся з висо́кої де́бри в студе́ну во́ду і нерозі́браний скупа́в ся. Повісив сам америка́ньский бриль на ку́льцї по́біч ве́тхої дїду́невої криса́нї, пішо́в неми́рний і простоволо́сий до рове́сників.

II.

Аж на Успе́нїє Пречи́стої Дїви убра́в ся пе́рший раз Стефа́н в америка́ньску криса́ню, парадува́в з тату́ньом у дру́гий коне́ць села́ до ма́терньої це́ркви на храм, на сьвяти́й ві́дпуст. Дїточки́ бо́сі, простоволо́сі, тíлько в руба́точках,[3]) бі́гли чередо́ю за ни́ми аж до церко́вних воріт. Так са́мо по водосьвя́тю, коли́ верта́ли з це́ркви, знов малі́ чудачки́ десь неви́димо воскре́сли, ма́йже на пя́ти Стефано́ви і его́ та́тови наступа́ли і подивля́ли ту красоту́, той бриль америка́ньский, найпа́че[4]) мани́ла тих босоно́гих безопере́зків блиску́ча спря́жка з кругле́ньким зе́ркальцем і ки́тичка з золото́ї четини.

— Смотлї́ть, яке́ я́сне со́нїцко на Стефа́новій клиса́нї, смотлї́ть! — кли́кав шепеля́вий, в обі́драній руба́точцї мале́нький си́рота похáтник, борщоїдник грома́дский.

---

[1]) кут ко́ло пе́чи, де стоя́ть ко́черги. [2]) пере́городка в сто-до́лї. [3]) соро́чка. [4]) на́йбільше.

— А бода́й же тебе́ з твоїм сьмішни́м язи́ком! Та деж то со́нце, де? Не ба́чиш, що то не́бо, і́стинне сьвітле не́бо — онау́млювали дру́гі і дроби́ли ноженя́тами, спотика́ли ся, па́дали, встава́ли і бі́гли аж під саму́ Стефа́нову хи́жу за тим сьвітлим і́стинним не́бом.

Нана́шки ко́ло це́ркви тако́ж чу́дували ся і говори́ли, що в таки́й криса́нї не ходи́ти, лише́ повісити де на пострі́чу і на не́ї диви́ти ся. Одно́го не могли́ нана́шки порі́ши́ти, з чого́ та криса́ня, чи з ли́стя, чи з мо́ху, чи мо́же з тако́ї америка́ньскої зеле́ної соло́ми? Старе́сенький богочести́вий нана́шко дяк, що ви́йшов по всено́чнім під дзвінни́цю прохолоди́ти ся, хвали́в тако́ж сю пре́лесть.

Стефа́н Пелеха́тий слу́хав пи́льно тих поміче́нь, душа́ є́го́ ра́дувала ся, що є́го́ америка́ньский бриль зеле́ний в таки́м вели́кім славосло́вю. Коли́ж - верну́в ся з це́ркви і повісив криса́ню на ку́льці ко́ло дїду́невої ве́тхої клапа́нї, десь і та вели́ка ра́дість уле́тїла, а що в є́го́ се́рденьку дїяло ся, то́го й не мо́жна ви́сказати. На саму́ га́дку, що йде знов на ви́гін до рове́сників простоволо́сий, зітха́в тяже́нечко, а́ле йшов, и́ншої ра́ди не було́, бо при дїду́ню сидїти, приди́влювати ся, як вари́шки, ложкы́ ясене́ві вистру́гує, або́ випли́та́є рого́жі з шу́вару, на то тре́ба було́ ма́ти де́сять ра́зи сїм, а не сами́х сїм лїт. І біг до рове́сників, ло́млячи бараболю, чи хлїб, чи пиріг, дава́в щи́ро ко́ждому по дрібочцї, затика́в малі ро́тики, щоб не глаголїли, не троїли є́го́ печіно́к, не коло́ли се́рця, не спори́ли з ним за ту америка́ньску криса́ню, не жада́ли від нього́ то́го, чого́ він не міг зроби́ти. Маленькі побрати́мочки по́ки ку́шали, гости́ли ся, по́ти й царюва́в мир блаже́нний, як же розїли ся на яки́м смачні́м пшени́чнім кола́чику, тоді Влади́чице небе́сна! не було́ Стефано́ви простові́льної годи́ни з америка́ньскою криса́нею. Моли́ли, блага́ли, щоби́ раз показа́в ся на се́лищу з тим со́нцем, чи не́бом сьвітлим. Стефа́н мов скала́ опира́в ся поку́сї, памята́в, що та́то не велїли.

Раз таки́ ма́ло що не переступи́в ба́тьківської за́повіди.

— Ви́неси, Стефану́ню, ви́неси свою́ криса́ньочку — лебеді́ли побрати́ми кусителї. — Тілько на хвили́ночку маленьку... Хоч крізь вікно́ з хи́жі ви́став, неха́й погля́немо.

Стефа́н здвига́в рамена́ми, пере́чив мо́вчки головою́, опира́в ся поку́сї.

— Де він має крисáню, де? — вмішáв ся до сéго невідлýчний товáриш малúх нелїтків арендарíв Срýлько. — Єгó крисáня ужé давнó пішлá на вáндер з єгó Гаврúло стрик і з нанáшко пáшпорт до Амéрики. Я тотó дóбре знáю, менї мій тáти потребувáв тотó говорúти.

Слова́ сї ви́кликали в Стефанї гнїв і розпýку. Він не міг рівнодýшно знéсти такóї нечýваної обúди.

— Отже покáжу тобí і вам усїм, що то непрáвда! Máю!... máю!... — кричáв гнївно Стефáн і лéтїв вітром до дóму.

В кімнáтї сидїв дїдýньо сам на ослóнї, вязáв з шýвару торбúну і гомонїв тихóнько собí „Під Твою мúлость“.

— Дїдунцýню любéсенькі, не вúдержу! — говорúв Стефáн у своїм превелúкім гóрю — язва менé чіпáє ся, я вóзьму!.. я вóзьму!..

— Що вóзьмеш? — питáє дїдýньо.

— Тотó... крисáню... тíлько так... зáраз принéсу.

— Не важ ся!.. тямиш, що тáто говорúли?

— Повім, що ви менї велїли.

— О, о-о-о! туди́ стéжечка? Нї, туди́ сéрденько залїземо як раз знáєш де? В безóдню, страшнýбезóдню... Такá путь все погáна... Нїчóго, дитúнко, не вдїю. Хóчеш, возьмú собí мою.

— Колú вáша нездáла.

— Агá! вúдиш го... нездáла... А знáєш, мій мудрéннику, чомý моя́ крисáня видає́ ся тобí нездáла?

— Чомý дїдунцýню?

— Томý, що моя́ ужé звíдтам давнó вернýла, де твоя́ пустúла ся.

— А деж вáша ходúла?

— Сьвітáми возúла ся: і телїгою[1]) і зелїзницею і кораблéм, слóвом усїм, чим хóчеш; а які́ вонá краї не бáчила, з яки́ми панáми „як ся máєте“ не держáла... Раз в полонúнах на Бескúдї цїлúй тúждень окривáла мінїстрови гóлову і от бáчиш вернýла домів під свою́ стріху.

— Абóж вáша крисáня похóдить з нáшої хáти?

— А ти гадáв не з нáшої? Не то що з нáшої, áле й з тóї самóї солóмиці, що та чóрна стріха на хúжі.

---

[1]) віз.

Забу́в Стефа́н мале́нький сва́рку з тим... з тим... аренда́ровим руде́ньким, розважа́в над судьбо́ю дїду́невої криса́нї: сті́лько наїздила ся, сті́лько во́лї й нево́лї зазна́ла і на ко́раблї і на мінїстровій голові сидїла, аж навпо́слїд до се́бе верну́ла. Уже́ не верта́в ся на се́лище до това́ришів, сидїв весь день у хи́жі, помага́в пле́сти рогіжки́: пря́тав зли́шне три́нє, приноси́в лепехова́ті сніпки́, і пхав дїду́неви в ру́ки. То́го дня ве́чером дові́дав ся, що за три дни пі́де уже́ до шко́ли. — То значи́ть поза́втра — поду́мав. — Го́споди Бо́же! а то бу́ду парадува́ти в мої́й зеле́ній криса́ни, як коли́сь тут у сьвяти́й день успе́ньский з тату́ньом до це́ркви.

III.

Діжда́в ся мале́нький Стефа́н Пелеха́тий обі́тованої дни́ни. Ско́ро сьві́т зірва́в ся з посте́лї, ла́зив за мамо́ю мов снови́да і жебонів постійно: Вбира́йте!.. вбира́йте!.. вбира́йте!..

— Чи пригада́в би хто таке́ покая́нє — говори́ла знетерпели́влена ма́ти і „вбира́ла“, строїла сво́го Стефана́, щоби́ ті́лько не ну́див, не докуча́в, не суши́в її жу́рну го́лову. Да́ла Стефано́ви нову́ біле́ньку соро́чечку, нове́нькі штанча́та, чо́рну барханову́ кацаба́йку і то́рбу з нови́м Букваре́м перевісила ему́ че́рез плече́ не на будь яки́м шнуро́чку, а таки́ на жо́втій кра́йцї, пра́во та́йстру мисли́вску.[1])

— Ну, а тепе́р да́йте криса́ню — допомина́в ся мали́й настирли́во.[2])

— Та пожди́ ще. Де так ра́но поле́тиш? Па́нї учи́телька ще спить.

— Да́йте криса́ню!

— Май милосе́рде, хло́пче... Пожди́ ще аж ма́шини на ше́сту затру́блять, аж тату́ньо ко́нї з нічлїгу́ приведе́.

— Да́йте, мамунцу́ню, криса́ню!

— Го́сподь сьвяти́й з тобо́ю!..

Помити́ла ма́ма, що з упе́ртим хло́пцем ще до гріху́ доведе́, заложи́ла ему́ на го́лову америка́ньску криса́ню і ви́вела за воро́та, хо́че ве́сти да́льше, а він ні...

---

[1]) якби́ то́рбу мисли́вску. [2]) настійчи́во, нетерпели́во.

— Лишíть ся, мамýнечко, я сам знáю де шкóла. Я не хóчу, щоби тíтчина Парáнька говорúла, що менí вóджія потрéба.

— То йди сам з Бóгом в пýтеньку щаслúву. Тíлько тям собí, не задéржуй ся по дорóзї і не залíзь в якý баюрúще, бо в тéбе то не тя́жко.

Попращáв Стефáн мамýню, пустúв ся сам до шкóли. Йде дорóгою, живóї душí не видáти, тíлько клéпанє кіс у вóздусї розляга́є ся по пóлю.

— Відáй за вчáсно — дýмає Стефáн — колú чередáр іщé не трýбить. Шкодá, що я не послýхав мамýнї. А мóже би ще вернýти ся? Нї, такúй пíду. Йде, та йде, аж ємý навкýчилось; прихóдить під воро́та шкільні, хóче отворúти, зáмкнені! Воро́та спрáвдї немýдренні, бо тíлько мотузкáми до стóвпчиків привя́зані, а́ле все зáмкнені. — Колú привя́зані, то трéба розвязáти — дýмає Стефáн і розвя́зує. Розвязáв одúн мотузóк, розвязáв дрýгий ни́зше, пробýє, нї, не отвóрять ся; тíлько дрíбку верхóм подáли ся. — Трéба ще й з дрýгого бóку розвязáти — розумýє хлóпець і розвя́зує. Тíлько розпýтав горíшний мотузóк, а воро́та бабáвх! упáли на зéмлю, завалúла ся шкільна́ брáма. Хотíв же Стефáн ту брáму піднéсти і такúй піднíс одну́ і дрýгу половúну, постáвив берéжно при плóтї і сам пішóв шкільні двéрі отвирáти. Але тут ужé дíло не удáло ся; двéрі шкільні булú зáмкнені лíпше, нїж воро́та. Калáтав зáкруткою, тиснýв, напружáв ся, не отворúв. Сíв під двермú, став дожидáти, аж надíйдуть дрýгі школярí. Тимчáсом зняв крисáню з головú, любýє ся, подивля́є. — Чи дїдунéва булá такá гарнá? — питáв себé. — Я дїдýневи сказáв, що їх крисáня нездáла, а воні менí відповíли як? Що моя́ там пустúла ся, звíдки їх вернýла. Абóж їх крисáня ходúла до шкóли? Нї, такúй їх не булá такá лáдна і не мáла нї такúх червóних шнуркíв, нї такóї кúтицї золотóї, нї спря́жки блискýчої з кругленьким зéркальцем. Як раз з тóго зéркальця відбúло ся сходя́че сóнце і прóсто сéбе, під кущéм рожéвим у тíни показáло ся я́сне крýгле óчко, чудéсне малéньке сóнїчко. Рýшив знов крисáнею, срíбна лéнта опоясáла весь кýщик і щéзла. В тій хвúлї задудні́ло щось мов пóїзд тягарóвий, припéрті до плóта воро́та повалúли ся на зéмлю. Стефáн гля́нув на повáлену шкільну́ брáму, всьмíхнув ся.

Пи́сарів вепри́ще, мов трилї́тна тиро́льска я́лівка, вле́тїв на подві́рє, в миг зірва́в яке́сь старе́ верети́ще з пло́та, дер кливака́ми, розмі́тував довко́ла, фуча́в, гороїжив ся, потряса́в тяжко́ю голови́цею.

— Уже́ й ту тї зане́сло, мерза́вче пога́ний — говори́в гнївно Стефа́н до велика́ньскої безро́гої поро́ди. — Да́ли би тобі дїду́ньо де́рти таку́ добрі́сїньку вере́ту. Почі́храли би по макі́трі цї́пом, як коли́сь тут у на́шій стодо́лї. Вси́пали би вони́ тобі, вси́пали...

Бутни́й звір то́го не слу́хав. Поде́р вере́ту на дрібні́ шматки́, переле́тїв кі́лька разі́в ко́лесом по шкільні́м подві́рю, пусти́в ся стріло́ю про́сто до Стефана́, ви́рвав єму́ з рук америка́ньску криса́ню і пігна́в, звива́ючи на ву́лицю.

Переля́каний хло́пець нежда́нною приго́дою закрича́в не своїм го́лосом.

Ви́бігла па́нї учи́телька, розві́дала в чім дї́ло і сама́ розпла́кала ся. Заве́ла Стефана́ до сьвітли́цї, посади́ла на мягкі́й со́фі, ста́ла єму́ розра́джувати, щоби́ не горюва́в, бо криса́ня пе́вно зна́йде ся. — Цить, дити́ночко, не заводи́ так жалібне́нько, аж менї́ самі́й се́рце кра́є ся — втихоми́рювала мало́го і післа́ла свою́ слу́жницю за зло́бним, пога́ним пи́саровим вепри́щом. Слу́жниця верну́ла з нї́чим. Пізнї́йше ті́лько оде́н зі ста́рших школярі́в принї́с дві ла́точки зеле́ної кра́ски, по котрі́й пізна́в Стефа́н, що се оста́нки з єго́ америка́ньскої криса́нї. З черво́них шнуркі́в, з блиску́чої бля́шки з кру́глим зе́ркальцем і з то́ї золото́ї ки́тицї не знайшли́ нїчо́го.

Учи́телька потї́шила на відхо́днім зі шко́ли відча́янного Стефана́ тим, що ку́пить єму́ нову́, таку́ саму́, як коли́сь сама́ поїде на пе́ршого по гро́ші.

— А що я говори́в?.. Не ду́же дале́ко зайшла́ америка́ньска — сказа́в дїду́ньо Стефано́ви, коли́ верну́в блїди́й, запла́каний і простоволо́сий до до́му. Віда́й нам усї́м з тих америка́ньских доля́рів сті́лько хісна́, скі́лько тобі́, дити́нонько, з то́ї криса́нї. Ходи́ж тепе́р до шко́ли в мої́й „незда́лій“, пи́сарова свиня́ її не ру́шить, хоч і се́ред доро́ги поло́жиш...

І погоди́в ся мале́нький Стефа́н Пелеха́тий з невідра́дною судьбо́ю: хо́дить у дїду́невій ве́тхій криса́нї, пи́льно хо́дить до шко́ли і жде, аж дїду́ньо ви́плете і вши́є нову́

з тої жи́тної соло́мищі, що на сьвя́тій пра́дїдній земли́ці прозяба́ла, ви́росла і доспі́ла.

II. Старору́ске оповіда́нє про Половчи́на[1]).

(Із збі́рки про „Чудеса́ сьв. Микола́я.“)

В мі́стї Ки́єві був оде́н че́сний чолові́к, що ду́же почита́в па́мять сьвято́го Микола́я. Се було́ тоді́, коли́ ру́ські князї́ рік рі́чно воюва́ли з Поло́вцями, степови́м на́родом, що кочува́в по широ́ких степа́х між Днїпро́м і До́пом. Отже тра́фило ся так, що у то́го Києвляни́на опини́в ся яки́мсь ро́бом оде́н полове́цкий нево́льник. Києвляни́н держа́в єго́ цїли́й рік у кайда́нах, чека́ючи, аж рідня́ Половчи́на зголо́сить ся з ви́купом, а́ле нїхто́ не зголо́шував ся. Одно́го дня мо́вив Ру́син до Половчи́на:

— До́ки бу́деш сидїти у ме́не! Дай менї ви́куп і пу́щу тебе́ до тво́го кра́ю.

Половчи́н відповів:

— Пусти́ мене́, то піду́ до до́му і принесу́ тобі ви́куп. А коли́ бу́деш держа́ти мене́, то відкиж во́зьму тобі ви́куп?

Мо́вив Ру́син:

— Дай запору́ку, то пу́щу тебе́ до тво́го кра́ю.

На се відповів Половчи́н:

— Зна́єш, па́не, що не ма́ю тут нїко́го, хто поручи́в сяб за ме́не.

Тодї сказа́в єму́ Ру́син:

— Хо́чеш, щоб я дав тебе́ на запору́ку сьвято́му Микола́єви?

На се відповів Половчи́н:

— Па́не, скажи́ менї, хто се таки́й Микола́й, бо я не зна́ю єго́.

Тодї пан завів єго́ до це́ркви сьвято́го Микола́я, показа́в єму́ о́браз сьвято́го і сказа́в:

— Хо́чеш, щоб я дав тебе́ на запору́ку отсе́му сьвято́му?

---

[1]) Се оповіда́нє напи́сане очиви́дно яки́мсь Ру́сином пе́ред полови́ною XIII. в., бо від р. 1240. Поло́вцїв уже́ не ста́ло; вийма́смо єго́ із збі́рки »Чудеса́ сьв. Микола́я«, бага́то разів переписуваної і печа́таної.

— О, ду́же ра́до хо́чу, — мо́вив Половчи́н, — і обі́цюю сповни́ти все, чого́ жада́єш від ме́не.

А в душі́ поду́мав собі́:

— От дурни́й Ру́син, дає́ мене́ на запору́ку мальо́ваному сьвято́му.

А тимчасо́м Ру́син, держачи́ ся сво́го сло́ва і ві́рячи запе́вненям Половчи́на, за́раз познима́в із не́го кайда́ни, дав єму́ коня́ і все, чого́ було́ тре́ба для дале́кої доро́ги по степа́х, і проводи́в єго́ аж за мі́сто.

— Слу́хай же, бра́те Половчи́не, — мо́вив він, проща́ючи ся зі свої́м нево́льником: — не зломи́ж запору́ки, зло́женої сьвято́му Микола́єви, і не зага́й ся прине́сти менї́ о́куп. Бо коли́ ошука́єш мене́, то знай, що нїгде́ на сьві́тї не схоро́ниш ся від руки́ се́го сьвято́го Микола́я.

— Алеж па́ночку, — мо́вив Половчи́н, — по́що би я мав ошу́кувати тебе́? Ско́ро ті́лько прибу́ду до до́му, за́раз розстара́ю о́куп і привезу́ тобі́ все, що ви́нен.

З тим они́ й розї́хались. А їдучи́ степа́ми Половчи́н тї́шив ся і похваля́в ся сам собі́:

— Нї, спра́вдї, не ма́є ро́зуму сей Ру́син! Да́ти мене́ на запору́ку яко́гось о́браза, на́званого Мико́лою! Щож він мо́же зроби́ти менї́? Ще там, як я ба́чив єго́ в це́ркві, було́ менї́ яко́сь стра́шно. А тут я не ба́чу єго́ і він не мо́же ба́чити мене́, то й не бою́ ся єго́ і не привезу́ ви́купу се́му християни́нови.

Отта́к наду́мавши, він приї́хав до сво́го краю́ і розпові́в свої́й ріднї́, як то єго́ пан пусти́в на во́лю, зда́вши єго́ на запору́ку яко́мусь мальо́ваному Микола́єви.

— Отсе́ пан! Спра́вдї яки́йсь дурнова́тий пан, що пусти́в тебе́ за запору́кою мальови́ла! Ну, що оно́ мо́же зроби́ти тобі́? Адже ти вже до́ма і не ба́чиш єго́, а́нї оно́ не ба́чить тебе́!

І так жив собі́ той Половчи́н без страху́ і не віз ви́купу то́му простоду́шному чолові́кови, а повтаря́в ра́зом зі свої́ми бли́зкими:

— Ду́рень той Ру́син, що дав мене́ на запору́ку мальо́ваного сьвято́го. Аджеж малю́нок не дійде́ сюди́ до ме́не. Як би був дав мене́ на запору́ку будь яко́му чолові́кови, то сей приї́хав би сюди́ і здер би з ме́не весь о́куп ще з ли́хвою.

І так жив собі, ра́дуючи ся і га́дки не ма́ючи дотри́мати да́ного сло́ва.

Та ось по кількох ти́жнях, коли́ був сам у шатрі, яви́в ся є́му сьвятий Микола́й, таки́й самісінький, як був намальо́ваний на о́бразі, і промо́вив до не́го:

— Прия́телю, зна́єш мене́?

— Не зна́ю, хто ти і ві́дки, — відпові́в Половчи́н.

— Прия́телю, — мо́вив сьвятий, — а не тя́миш, що я заручи́в ся за те́бе там у Ки́єві? Памята́й, що ти обіця́в ся пове́зти ви́куп то́му християни́нови, у котро́го ти сидів у зелізах. Чому́ж тепе́р отяга́єш ся і не везе́ш ви́купу? Слу́хай, небо́же: відвези́ за се́бе ви́куп то́му християни́нови, бо як не повезе́ш, то наро́блю тобі кло́поту.

Сказа́вши се, сьвятий Микола́й зроби́в ся неви́димим. А Половчи́нови ста́ло моторо́шно.

— Ов! — поду́мав собі, — я був пе́вний, що той о́браз не мо́же дійти́ до ме́не, а се бач, явля́є ся менї чоловік у такій самій подо́бі, як був намальо́ваний на тім о́бразі, що заручи́в ся за ме́не. Що оно́ за ди́во? Чи то о́браз переміни́в ся в чоловіка, чи чоловік був у тім о́бразі? І що за кло́піт таки́й зро́бить менї ся поя́ва, коли́ не повезу́ о́купу?

Міркува́в Половчи́н сюди́ й туди́, а́ле нїко́му не говори́в про поя́ву, а по кількох днях і сам почав забува́ти про не́ї, помага́ючи ще собі напи́тками, щоб як на́йменше ду́мати про своє́ зобовя́зане. Та ось раз він сїв на коня́ і поїхав у по́ле, коли́ нара́з яви́в ся є́му вдру́ге сьвятий Микола́й. Сьвятий Микола́й приступи́в до не́го, зторгну́в з коня́ і, потермо́сивши ним здо́рово, мо́вив:

— Ти недо́бра дити́но! Так ти повіз за се́бе ви́куп то́му християни́нови, що ви́пустив тебе́ за мое́ю запору́кою? Тиж обіця́в ся за́раз відвезти́ є́му все, що ви́нен, а тепе́р уже́ забу́в? Ще раз гово́рю тобі: зми́луй ся сам над собо́ю і відвези́ ви́куп Ру́синови! Бо коли́ не зро́биш се́го шви́дко, за дру́гою мое́ю поя́вою, то при тре́тїм разї бу́де тобі біда́.

Се промо́вивши сьвятий Микола́й щез. А Половчи́н ба́чучи, що се не пусти́й при́вид, а спра́вдїшний є́го запору́чник, сїв на коня́ і поїхав до до́му, міркую́чи собі в голові:

— Тре́ба спра́вдї відве́зти ви́куп то́му Ру́синови. Адже сей сьвятий як потермо́сив мене́, то ще й до́си ко́сти боля́ть.

Але прийхавши до до́му, він і сим разо́м не повіда́в нїко́му про поя́ву, поча́в запива́ти спо́мини про не́ї і по кількох днях упевни́в ся, що все те був прив́ид, що нема́ чого́ боя́ти ся і нїчо́го є́му́ не бу́де.

Так мину́ло кі́лька не́дїль. Та ось тра́фило ся таке́, що Полóвцї зїхали ся на нара́ду: поприйзджа́ли старі нача́льники їх орд і молоді войовники і всї богатирі; поїхав на ту нара́ду і той Половчи́н, що був у невóлї в Ки́євї. І коли́ всї поставáли на ко́нях і ма́ла поча́ти ся нара́да, то́му Половчи́нови показа́в ся в тре́тє сьвятий Микола́й, зіпхну́в є́го́ з коня́ і поча́в термо́сити ним приговóрюючи:

— А не мóвив я тобі, негіднику: відвези́ ви́куп то́му Ру́синови? Він покла́в ся на мою́ запору́ку і, ві́рячи менї, не тíлько ви́пустив тебе́, а ще й сво́го добра́ дав тобі на доро́гу: а ти, пога́ний Половчи́не, ошука́в є́го́ до́бру ві́ру, і тепе́р той чоловíк пла́че і зітха́є пе́ред моїм óбразом і я не мóжу диви́ти ся на є́го́ сльóзи. Так ось же тобі за се!

Анї поя́ви сьвято́го Микола́я не ба́чили прису́тні, а́нї тих слів не чу́ли, а́ле по них пішóв страх, коли́ поба́чили, що дїяло ся пе́ред їх очи́ма. Половчи́ном поча́ло ки́дати об зе́млю, тут голова́ є́го́ сту́кне ся до ка́меня, то знов усьо́го є́го́ щось піднесе́ до гори́ і гри́мне до землї, то скри́вить є́го́ так, що голова́ опи́нить ся між колїнами, а зза́ду тíлько чу́ти, немóв би молоти́ло щось незри́ме у три ці́пи́. Так се трива́ло до́бру хви́лю і всї, хто ба́чив се, були́ перенятí таки́м страхóм, що розбíгли ся, хто куди́ ба́чив, а бíдного Половчи́на лиши́ли на землї мов мéртвого. Де́хто побíг і доповíв є́го́ рідні всю є́го́ приго́ду. Приїхали своякú, знайшли́ є́го́ на землї безтя́много і ле́дво живо́го і завéзли до до́му. Лежа́в бідола́ха кíлька день мов сам не свій, і тíлько потім отя́мив ся на стíлько, що міг говори́ти.

— Що ста́ло ся з тобóю? — пита́ли своя́ки: і він поча́в оповіда́ти їм про три поя́ви сьвято́го і про ту страшну́ ка́ру, яку́ ви́терпів за тре́тьою поя́вою. Ви́слухали є́го́ оповіданя своякú і ду́же перелякáли ся.

— О нещасли́вий! — сказа́ли до не́го, — чом же ти не говори́в нам за́раз про пе́ршу поя́ву? — Ми сьмія́ли ся

з дурно́го Ру́сина, а так ми були́ би зна́ли, що то сам Бог покла́в за те́бе запору́ку.

— Ні, — мо́вив Половчи́н, — се не Бог! Яж вам говори́в ви́разно, що се сьвятий Микола́й, намальо́ваний на о́бразї. В такі́й самі́й подо́бі він і явля́в ся менї три́чи і му́чив мене́.

— Нема́ що дїяти, — мо́вили своякі́, — ви́дно, що се вели́кий і могу́тний сьвяти́й. Бери́ж за́раз ви́куп і вези́ єго́ то́му Ру́синови, а то сей сьвяти́й до ра́зу загу́бить тебе́ і ще й нас усі́х з тобо́ю.

Послу́хав Половчи́н ра́ди своякі́в, покли́кав своїх слуг і вели́в їм із табуна́ спійма́ти дванайцять що на́йкращих ко́ний, а крім то́го ще одно́го сні́жно-бі́лого, до́си не сї́дланого: ті дванайцять на ви́куп для єго́ коли́шнього па́на, а то́го бі́лого для сьвято́го Микола́я за по́ручне. Тодї Половчи́н з кількома́ слу́гами і ти́ми кі́ньми зібра́в ся в доро́гу до Ки́єва. Прибу́вши до Ки́єва, він не йшов насампере́д до сво́го вири́теля, але пода́в ся до це́ркви сьвято́го Микола́я, де дав себе́ в запору́ку. Там упа́в навко́лїшки пе́ред о́бразом сьвято́го і промо́вив:

— О па́ночку Микола́єчку! Не муч мене́ зате́, що я спроневі́рив ся пе́ред тобо́ю. Ось я сьогодня привіз ви́куп так, як ти нака́зував менї в моїм до́мі, являючи ся три ра́зи. А отсе́ для те́бе, па́ночку Микола́єчку, привів я се́го бі́лого ко́ника. Се тобі, па́ночку, по́ручне від ме́не, та ще й зате́, що я хотів ошука́ти тебе́, але се менї ду́же на зле ви́йшло.

І полиши́вши бі́лого коня́ ко́ло це́ркви, Половчи́н пішо́в до до́му сво́го коли́шнього па́на і мо́вив до не́го:

— Отсе́ тобі, пано́чку, приво́жу ви́куп за се́бе. А у сво́го запору́чника я вже був і дав єму́ по́ручне, щоб не му́чив мене́.

Ру́син, що вже стра́тив був наді́ю на по́ворот Половчи́на, здивува́в ся, почу́вши єго́ слова́. Але ще ду́жше здивува́в ся, коли́ Половчи́н оповів єму́ про триразо́ву появу сьвято́го Микола́я і про тяжку́ ка́ру, яку́ він ви́терпів за своє́ віролóмство. Тодї Ру́син скли́кав свою́ рі́дню, оповів усі́м сю ди́вну поді́ю, а погости́вши їх і Половчи́на, як нале́жало, відпусти́в єго́ в єго́ рі́дні степи́.

II. СЬМІХОВИНКИ (АНЕКДОТИ).

12. Пра́ця.

Жа́лував ся раз мужи́к, як він му́сить тя́жко працюва́ти, нїм зарóбить ку́сник хлїба. А ци́ган стоя́в на бо́цї, слу́хав то́го, слу́хав, тай ка́же: „Що в те́бе за пра́ця? То в ме́не! Я му́шу мїхом ду́ти, желїзо в клїщáх трима́ти, мóлотом гу́пати, оберта́ти ся то сюд, то туд. А тобí: ори́, мели́, їдж!“

13. Цига́ньска ви́мівка.

— Ци́гане, чому́ ти ха́ти не покри́єш? Ади́, всю́да затїка́є!

„Та як тепе́р покрива́ти, коли́ дощ іде́“.

— Та тепе́р нї, а́ле як пого́да.

„Як пого́да? А тодї на що?“

14. Бас і скрипки́.

Як ішóв гук (бас) на весїля́ з скрипка́ми, тай скрипки́ мóвили: „Бу́дем їсти, бу́дем пи́ти, бу́демо ся весели́ти“. А гук мóвив: „Як Бíг дасть, як Бíг дасть“. — Йду́ть з весїля́, скрипки́ мóвлять: „Не їли-сьмо, не пи́ли-сьмо; не їли-сьмо, не пи́ли-сьмо“. А гук мóвить: „Мóвив я, мóвив я“

15. Яко́го каміня в водї на́йбільше.

Му́дрий чоловíк оде́н запрова́див дру́гого в во́ду і пита́в ся є́го з бе́рега, яко́го каміня в водї на́йбільше. А він є́му́ в водї відповіда́в — бíлого; а пото́му зоба́чив бíльше си́вого, каза́в, що си́вого. А той з бе́рега є́му́ відповíв, що нї бíлого, нї си́вого, лише́ мо́крого, бо в водї каміня порахува́ти нїхто́ не го́ден, кíлько яко́го є; а ко́ждий зна́є, що мо́крого на́йбільше, бо що в водї стоїть, не мóже бу́ти сухе́.

16. Вовк, коза́ і капу́ста.

Ніс оде́н чолові́к три рі́чи; ніс во́вка, козу́ і капу́сту. А як прийшо́в до кла́дки, не міг перене́сти. Дво́є лиши́в, а одно́ ніс і розга́дував собі, як би то зробити: „Як ли́шу во́вка з козо́ю, а капу́сту понесу́, то зїсть вовк козу́. Як ли́шу капу́сту з козо́ю, то зїсть коза́ капу́сту“. А він лиши́в во́вка з капу́стою, а козу́ поніс на дру́гий бік. Вовк капу́сти не їсть і заста́в обо́є. Тоді верну́в ся, взяв капу́сту, таи́ перенїс, де коза́. Як верну́в по во́вка, взяв з собо́ю козу́ і лиши́в єї там, а во́вка перенїс і лиши́в з капу́стою. Тоді верну́в ся по козу́ і так всїх перенїс.

17. Тяга́р.

Раз їхав мужи́к доро́гою, а жінка йшла до міста і не́сла на пле́чах спо́рий клуно́к: „Сїда́йте, ку́мо, ка́же мужи́к, я вас підвезу́ тро́хи, бо й я до міста!“ — Жінка сїла та й трима́є клуно́к на пле́чах. — „Чому́ ви, ку́мо, не поста́вите клунка́ на фіру? Та́же вам тя́жко єго́ трима́ти!“ — „Е, дай вам, Бо́же, здоро́вє, що мене́ везе́те, на що ще таки́й тяга́р кла́сти на фіру!“

Літературно-естетичні замітки.

Повість (роман).

Повість подає в певній звязи образ подій з дійсного житя або видуманих відповідно дійсности. Оповіданє сих подій повинно бути предметове (обєктивне) а зображенє звязаних з ними обставин — наглядне і упорядковане. Відповідно предметови і тенденції, повість може бути вельми ріжнородна: історична, фільософічна, суспільна, обичаєва і т. д. Що до способу писаня може бути поважна, педаґоґічна, гумористична, сатирична, сентиментальна; що до форми, оповідна, в листах, в виді дневника і т. д. Повість є споріднена з епосом і тепер заступає майже єго місце.

Повість дрібних розмірів зве ся повістка, оповіданє, новеля.

Творцем повісти в українській літературі є Квітка, — історичної: Куліш, — суспільної: Левицкий-Нечуй і Мирний. Визначили ся також Федькович, Кониський, Коцюбиньский, Франко і ин.

Ідиля (sielanka).

Ідилля (грецке слово: образець, картина) подає в прозовім, а частійше у віршованім виді (хуторна поезия), зображенє домашнього щастя, мирних відносин і пригод з сільского (давнійше скотарского) житя. Предметом ідилї є щасливе, невинне житє людске посеред природи, а спокій і простота є головним живлом сего роду поезиї. Обсяг твору може бути ріжнородний і обмежає ся або поодинокою подією, або простирає ся на більше подій і тоді стає епосом.

В грецкім письменьстві славним поетом скотарского житя був Теокрит, в латиньскім Верґілій, в нїмецкім Фос (Люіза), Ґете (Hermann u. Dorothea), в українськім: Куліш, н. пр. Орися, Нечуй-Левицкий (Гориславска ніч), Франко; — в польскім: Шимонович, Бродзїньский і ин.

Прозове оповіданє.

Прозове оповіданє подає образ людского житя в оповідній формі.

Предметом оповіданя можуть бути дійсні події, або видумані з сучасного житя, або з істориї (историчне оповіданє). В оповіданю виступають звичайно люди яко дієві особи, але можуть також бути звірята і неживотні річи (в дитячих оповіданях). Оповіданє має звичайно просту, легко зрозумілу форму, але деколи оповіданє зложене в умілій і штучній формі.

Ціль оповідання є, з підмогою розказуваної події ублагороднювати, вливати морально на загал. Дуже часто має оповіданє зовсім виразну цїху педаґоґічну (поучне оповіданє).

Оповіданє або прямо розказує про діла і події морально добрих людий, або вливає посередно, виводить людскі хиби і недомоги і ганить їх або висьміває. У народу українського багато є

гумористичних оповідань (гумореска). Коротке, дотепне оповідане зве ся анекдота (сьміховинка).

Дрібні оповідання прозові називаємо також новелями (з італійского la novella — щось нового).

В українськім письменьстві визначили ся оповіданями-Марко Вовчок, Ганна Барвінок (Куліша), Стороженко (особливо гумористичними), Іван Левицкий (Нечуй), Коцюбиньский, Маковей, Богдан Лепкий і ин.

III. КАЗКИ І ПЕРЕКАЗИ.

18. Глогорóжечка.

(За Грімом.)

Давнó колúсь був корóль і королéва і онú говорúли кóждого дня: „Колúб то Бог дав нам дитятко!“ Раз якóсь купáла ся королéва, а з водú вúплила жáба на бéрег і промóвила до нéї: „Твоé бáжанє спóвнить ся“.

Як жáба сказáла, так і стáло ся; королéвій уродúла ся дівчинка, а такá гáрна, що корóль не посідáв ся з рáдости і вúправив велúкий бенкéт. Він запросúв не лишé свояків, приятелів і знáкомих, áле й чарівнúці, щобú булú прихúльні і прúязні єгó дитúнї. А булó їх тринáйцять в єгó держáві, áле що він мав лишé дванáйцять золотúх тарéлїв, з котрúх мáли онú їсти, то однá з них булá приневóлена остáти дóма.

Бенкéт відбýв ся вéльми величáво, а як скінчúв ся, тодї чарівнúці обдарóвували дитúнку чудовúми дáрами: однá чеснотóю, другá красóю, трéтя богáтством, і так усім úншим, чогó лишé мóжна собí бажáти на сьвітї. Колú одинáйцять з них сказáли вже своé, вúйшлá несподівано тринáйцята. Онá бажáла пімстúти ся затé, що єї не запрóшено, а не привитáвши нїкóго áнї нáвіть не спогляну вши на нїкóго, промóвила гóлосно: „Най королївна в пятнáйцятім рóцї вкóле ся веретéном і падé мертвá“. Не сказáвши бíльше áнї слóва, оберну́ла ся і вúйшла із сьвітлúці. Всї злякáли ся вéльми. Тодї вúступила дванáйцята, що мáла

ще ви́словити своє́ ба́жанє, а позая́к не могла́ лихо́го віщо́ваня зміни́ти, лише́ зла́годити, то й промо́вила: „Але се не ма́є бу́ти смерть, лише́ столї́тний сон, в яки́й запа́де королї́вна“.

Коро́ль бажа́в оберегти́ своє́ лю́бе дитя́тко пе́ред нещастєм і ви́дав при́каз, щоби́ в королї́встві попа́лено всї верете́на. Всї да́ри ба́жані всїма́ чарівни́цями сповни́ли ся на дївча́тку; бо оно́ було́ таке́ га́рне, обича́йне, при́язне і розу́мне, що вся́кий му́сїв єго́ полюби́ти, хто лише́ поба́чив. Скла́ло ся, що як раз в той день, коли́ дївчинка скінчи́ла пятна́йцять лїт, не було́ до́ма короля́ і короле́вої, а дївчинка була́ зовсїм сама́ в за́мку. Она́ ходи́ла по всїх усю́дах, огляда́ла комна́ти і комо́ри з вели́кою цїка́востю а наоста́нку зайшла́ на стару́ вежу́. Вузки́ми крути́ми схо́дами ви́йшла на гору́ і опини́ла ся пе́ред мали́ми дверми́. В за́мку стремі́в заржа́вілий ключ, а ле́дво єго́ оберну́ла, відско́чили две́рі, а тут в малі́й комна́тцї сидї́ла стара́ жі́нка з верете́ном і пря́ла лен. „Добри́день бабу́сенько!“ промо́вила королї́вна. „Що тут порабля́єте?“ „Пряду́“, відпові́ла старе́нька і ки́внула голово́ю. „Що се тако́го, що так ве́село верти́ть ся?“ спита́ла дївчинка, взя́ла верете́но в ру́ки і хотї́ла тако́ж пря́сти. Та ле́дво доторкну́ла ся верете́на, сповни́в ся чарівни́й ви́сказ: она́ вколо́ла ся верете́ном у па́лець.

Та в тій хви́лї, коли́ вколо́ла ся, упа́ла на посте́лю, що тут стоя́ла і засну́ла тверди́м сном. А сей сон обня́в цїли́й за́мок: коро́ль і короле́ва, що як ра́з поверну́ли і війшли́ в сьвітли́цю, поча́ли засипля́ти а з ни́ми весь двір. В ста́йнї засну́ли ко́нї, на подві́рю пси, го́луби на крі́влї, му́хи на стїнї, а на́віть ого́нь, що палахкотї́в на о́гнищі, засну́в, пече́ня переста́ла печи́ ся, а ку́хар, що хотї́в хло́пця за яке́сь недба́льство пото́ргати за чупри́ну, пусти́в єго́ і засну́в. І ві́тер зати́х, а на де́ревах пе́ред за́мком не поворушив ся а́нї оде́н листо́к.

Доко́ла за́мку поча́в рости́ тернови́й пліт, що ко́ждого ро́ку був що раз ви́сший і окружа́в весь за́мок та вже так ви́ріс, що не ви́дно було́ нїчо́го, на́віть хору́гви на крі́влї. По краю́ оповіда́ли собі ка́зку про га́рну спля́чу Глогоро́жечку, бо так зва́ла ся королї́вна, так що від часу́ до часу́ приходи́ли короле́вичі і хотї́ли скрізь живоплі́т діста́ти ся до за́мку. Одна́че се їм не вда́ло ся, бо колючки́ так си́льно

держáли ся, як би мáли рýки, а молодиці повúсли на живоплóті, не моглú звідтам вúдобути ся і помéрли страшнóю смéртю.

По дóвгих а дóвгих рокáх прийшóв знов якúйсь королéвич до краю і зачýв, як якúйсь старéць оповідáв про глоговúй живопліт; за тим плóтом стоїть зáмок, в котрім спить королівна, звáна Глогорóжечкою, вже кількадесáть лїт, а заснýв там такóж корóль і королéва і весь двір. Він чув се такóж від свóго дїда, що там заходúли вже всякі королéвичі і намагáли ся перебúти скрізь глоговúй живопліт, áле там повúсли і помéрли страшнóю смéртю. Тодї промóвив молодéць: „Я не лякáю ся, я пíду там і хóчу побáчити гáрну Глогорóжечку“. Хоч як відрáджував ємý старéць, та він не послýхав єгó.

Але тимчасóм як раз минýло сто лїт і наспів той день, колú Глогорóжечка мáла пробудúти ся. Колú королéвич зближúв ся до живоплóта, булú се самí гáрні цьвіти, що самохíть розступúли ся, а за ним знов зійшлú ся і утворúли живопліт. На замковім подвíрю побáчив він спляючі кóнї і лóвчі пси, на крівлї сидїли гóлуби повтикáвши головкú пóпід крúла. Колúж вступúв у двір, побáчив спляючі мýхи, кýхар в кýхнї держáв ще вúтягнену рýку, бо хотїв зловúти хлóпця за чупрúну, а дївка сидїла з чóрною кýркою, котрý мáла обскубáти. Він пішóв дáльше до сьвітлúці і бáчив, як весь двір спав, а бíля престóла лежáв корóль і королéва. Він пішóв ще дáльше, а всюди булó так тúхо, що мóжна булó чýти єгó віддих; наостáнку вúйшов на вежý і відчинúв двéрі до малóї комнáти, де спáла Глогорóжечка.

Онá тут лежáла, а булá такá гáрна, що він не міг спустúти очúй з нéї, він схилúв ся і поцїлувáв її. Скóро лишé доторкнýв ся устáми, відчинúла Глогорóжечка óчи, пробудúла ся і глянула мúло на нéго. Онú зійшлú обóє на долúну, а тодї пробудúли ся корóль і королéва і весь двір і споглядáли на сéбе здивóваними очúма. Встáли в дворí такóж кóнї і стряслú ся, вúскочили пси і почáли вимáхувати хвостáми, гóлуби на крівлї повиймáли головкú зпід крилéць, почáли оглядáти ся і лїтáти в пóле, мýхи лáзили знов по стїнах, огóнь на óгнищі почáв знов палáти і варúти їдý, печéня почáла смáжити ся, кýхар дав стусанá

хло́пцеви, що сей аж кри́кнув, а дівка обску́бала ку́рку. Тоді́ спра́вили гучне́ весі́ле́ корола́вича з Глогоро́жечкою, і они́ жи́ли собі́ весе́лі аж до сме́рти.

19. Пта́шина пі́сня.

(Ка́зка Андерсена.)

Сидів раз бідола́шний вя́зень в міцній та тісній темни́ці, в одні́м вели́кім мі́стї на Уграх.

Закува́ли є́го́ в кайда́ни тай ки́нули в нево́лю. В темни́ці було́ во́гко, хо́лодно й су́мно. За́мість ліжка ки́нули є́му мо́кру соло́му; за́мість обі́ду — носи́ли хлі́б та во́ду; а він то — блі́дий, хо́рий, сумни́й — сидів там не день і не два, а до́вгі лі́та. Врядй-го́ди[1]) со́нечко зазира́ло до не́го в мале́ньке віко́нце, а сьві́же повітре́ й не подиха́ло. Ду́мав він журну́ ду́му про свою́ рідну́, про дрібне́нькі ді́точки; ду́мав він, що мо́же давно́ вже забу́ли є́го́ всі́, вважа́ли є́го́ мертви́м.

„Що то ро́бить ся на сьві́тї, в рі́днім краю́?“ ду́має. Підійшо́в він до вікна́. Був чудо́вий, лі́тни́й ве́чер; со́нце заходи́ло за лі́с, купа́ло верхі́вя є́го́ черво́ними хви́лями; лю́ди ішли́ й їхали по у́лицях. Ба́шта була́ така́ висо́ка, що лю́ди з гори́ здава́ли ся мале́сенькими.

Кри́кнув до них вя́зень, та ніхто́ не почу́в є́го́. А в си́ньому не́бі мрі́яли пти́ці; про́ти вікна́ ти́хо ли́нув оре́л.

— „Орле, о́рле!“ — кли́кнув до не́го вя́зень: — „сядь на віко́нце до ме́не, та розкажи́, що ді́є ся на землі́, засьпіва́й менї пі́сню!“

— „Ні!“ — ка́же оре́л: — „вікно́ твоє́ ду́же мале́ньке: менї ні́гдє сі́сти. Не розка́жу я тобі́, що ді́є ся на землі́, бо я рі́дко спуска́юсь на ню: на височе́зних ске́лях та старе́зних ду́бах кладу́ я гні́зда, геть-геть від лихи́х люди́й, щоб їх не зруйнува́ли. Не про те́бе моя́ пі́сня, — бо й на землі́ я не сьпіва́ю ні́коли. Я підніма́юсь висо́ко — і мої пі́сні слу́хає ті́льки довічне со́нце“.

І си́льним по́махом свої́х широ́ких крил підня́в ся оре́л го́рдо до не́ба, тай зник із очи́й.

---

[1]) часа́ми.

— „Ле́беде, ле́беде! Розкажи́ менї, що дїє ся на землї, засьпіва́й менї пісню!“

— „Нї!“ — відповів ле́бідь: — „не розка́жу я тобі, що дїє ся на землї; я пла́ваю за́всїди по воді між зеле́ними, гнучки́ми очерета́ми. Коли́ ране́сенько зачервоніє вода́, я го́лосно вита́ю зо́рю — „на добри́йдень!“ Не про те́бе моя́ пісня: я засьпіва́ю її, як бу́ду умира́ти“.

І ле́бідь поли́нув в повітре, посьвічуючи своїми білими кри́лами.

— „Воро́бчики, голу́бчики! Ся́дьте на вікónце: розкажіть, що ро́бить ся на землї, — засьпіва́йте менї пісню!“

— „Цьвірінь, цьвірінь! Не ма́ємо коли́; нам ще тре́ба позбира́ти зе́рно, що міро́шник[1]) пе́вне розси́пав“.

Коли́ се — раз, пу́рхнула пта́шка сїре́нька, покрути́лась пе́ред вікónцем, тай сїла на зелїзний прут.

— „Добри́й-день солове́йку! Спаси́бі тобі, пта́шко-голу́бко, що привита́ла мене́: розкажи́ж, що ро́бить ся на землї, засьпіва́й менї пісню!“

— „До́бре! я розка́жу тобі, що ро́бить ся на землї, я засьпіва́ю тобі пісню!“ почáв солове́йко.

І хви́лею го́лос поли́нув.

Уми́в ся ві́язень дрібни́ми слеза́ми з ра́дости, безси́льний, упáв на соло́му та все пла́че, та все слу́хає.

— „Вче́ра ра́но-поране́ньку“, защебета́в солове́йко, — „було́ так га́рно, та здо́рово; я прилетів до твоєї ха́ти, сїв на зеле́ній лїщи́нї пе́ред вікónцем, тай почáв щебета́ти. Дити́нка твоя́ спа́ла у колиcцї; розтвори́ла я́сні свої оченя́та: „Де та́то, де та́то?“ — пита́є, та слу́хає моєї пісні. Твоя́ рідня́ пла́че, зга́дуючи тебе́, она́ тебе́ щи́ро кохáє і жада́є поба́чити.“

„Не журись, та на Бо́га дивись: Він ба́чить твою́ неви́нність! Лихі́ лю́ди звільня́ть тебе́ і ти знов ви́йдеш на во́лю, на сьвіт, на сьвіже повітре. Бу́дуть пести́тись ко́ло те́бе ще твої дїти, цїлу́ючи й ми́лу́ючи та́та. Наста́не ти́хий лїтни́й ве́чер, холодо́к під ви́шнями ля́же, зася́ють шибки́ у вікнах від со́нця і ся́деш ти на ґа́нку — розка́зувати дїтям про свої мину́лі му́ки, навча́ти їх, щоб, як ви́ростуть, лихи́м лю́дям не потуря́ли[2]), тільки не лю́тим се́рцем, а ти-

[1]) ме́льник. [2]) притáкувати, вволя́ти комýсь во́лю.

хим сло́вом, та моли́твою звертáли ся до Бо́га за весь нáрід, — щоб любúли одéн дру́гого, як брат брáта!“

„І дíти твої послу́хають тебé, як ви́ростуть; побáчиш ти їх до́брими й чéсними, побáчиш, як оні́ стáнуть до по́мочи бíдним!“

„Ти бу́деш жúти до́вго, до́вго; твій вус посúвіє; áле сéрце бу́де рáдісно бúти. Колúж умрéш, — то всї по тóбі заплáчуть, помóлять ся і в я́сний, сóняшний день понесу́ть на зелéний цвинтáр; посадя́ть рожéвий кущ на твоїй могúлї, а я бу́ду на ню прилїтáти та щебетáти“...

20. Геракль на розпу́тї.[1])

(З Ґру́бого.)

Геракля вважáли сúном Юпітера і тебáньскої королéвої Алькмéни. Вúдалений з двора́, провів він частúну своє́ї молóдости на селї, де пас чéреди Амфітріóна. Сéред сїльскої самоти́ дозрівáв хлóпець на му́жа. Тут зрозумíв він своє́ велúке посланúцтво, що мáє стáти добродíєм людствá.

Раз якóсь, роздýмуючи на самотї про велúкі нáміри, зайшóв він на розпу́тє. Колúж придýмував над тим, в якíм би нáпрямі єму́ пітú, побáчив пéред собóю нараз дві богúнї. Одна́ з них гáрної стáти і гордовúта, звернýла ся прáмо до молодóго Геракля і обіця́ла єму́ найбíльшу щасли́вість, наколúб він пішóв за нéю. „Хто ти є?“ спитáв Геракль, приглядáючись їй пúльно. „Мої прия́телї“, сказáла богúня з мúлою ýсьмішкою, „називáють менé рóзкошию, а мої ворогú — прóступком“. — Тодї молодúй геробй спогля́нув за дру́гою богúнею; она́ не булá такá гáрна, áле єї лицé сия́ло небéсним спокóєм; смúрна, áле повáжна стоя́ла она́ тут, а своїми я́сними очúма глядїла сьмíло і прúязно в лицé Геракля. „Куди́ бажáєш менé повéсти?“ спитáв Геракль повáжну богúню. „Я поведу́ тебé до тру́дів і небезпéк; áле обíцюю тобí безсмéртність, честь і слáву у богів і людúй, наколú підéш за моїм прóводом“.

Сї словá тронýли сéрце геро́я; він відчýв, що є сúном бóжим і мáє довершúти на землї велúких дїл. Рішúв ся

[1]) роздоро́же.

отже скóро і пішóв за смúрною чеснотóю. Онá повелá єгó трудни́ми дорóгами, дванайцятьмá прáцями ви́пробувала єгó вóлю і си́лу; áле учини́ла єгó такóж добродíєм людствá, пéршим геро́єм свóго нарóда, про котрóго сьпівáли всї поéти. А що він ви́значив ся в усíх бóях я́ко геро́й, дух єгó дістáв ся до нéба і поселúв ся я́ко бог між богáми.

21. Лїкáр і смерть.

(Нáродна кáзка. Переказáв Ол. Барвíньский.)

Був собí чоловíк та такúй вбóгий, що не міг нїкóго найтú за кýма для свóго новонарóдженого синкá. Колú він так засумóваний ходúв від хáти до хáти, зустрінýла єгó смерть і спитáла, чогó він такúй сумнúй. Убóгий чоловíк розповíв про своє́ гóре і просúв в тім клóпотї смерть, щобú змúлувала ся над єгó дитúнкою і держáла її до хрестý.

Смерть приобіцáла і вложúла свóму похрéстникови в колúску флящúнку живýщої водú. „Ся флящúна — сказáла смерть — принéсе маленькому щáстє, а я́ко лїкáр здобýде він собí богáтство і слáву. Кáпля сéї водú вúстарчить, щобú ви́лїчити всяку недýгу, а нáвіть умираючий віджúє від нéї і бýде знов здорóвий.“ Одначе смерть додáла ще й осторóгу. „Як ваш синóк дорóсте́ і стáне слáвним лїкарéм, то нехáй кóждого разý, як прибýде до хóрого, дúвить ся, де я стою. Бо менé він усé побáчить. Як я бýду стоя́ти в ногáх, тодї най даé сї кáплї живýщої водú; колúж я стáну в гóловах, то нехáй сéго не рóбить, бо се булá би єгó смерть“.

Похрéстник смéрти вúріс і став слáвним лїкарéм, а чýтка про єгó чудотвóрну сúлу розповсю́дила ся по всїх краях. Де єгó заклúкали, стоя́ла смерть в ногáх, так що він нїкóли не був в клóпотї і не потребувáв нарýшити заборóни смéрти.

Аж ось занедýжала малá царíвна і єгó поклúкали, щобú її лїчúв. Вже хотїв він з флящúнки кáпнути однý кáплю живýщої водú на блїдí устá гáрної царíвни, що лежáла вже зовсíм в нестя́мі, аж ось в переляку загля́нув він смерть, що сим разóм стоя́ла в гóловах недýжої. Хвилúнку надýмував ся лїкáр, áле опíсля такúй кáпнув живýщої водú і недýжа зáраз пробудúла ся і подýжала.

Але коли́ цар і цари́ця горя́чо дя́кували лїкаре́ви, смерть віддали́ла ся мо́вчки з грізно підне́сеним в гору́ па́льцем. Дру́гої но́чи яви́ла ся смерть у сво́го похре́стника і вказа́ла є́му́ на нару́шенє забороні, та візва́ла є́го́, щоби́ їшов за не́ю. Лїкаре́ви бі́льше жаль ста́ло вмира́ти, як він сподїва́в ся, і тоді́ почáв він проси́ти та здава́ло ся, що смерть спра́вдї була́ трону́та. Она́ впрова́дила сво́го похре́стника у вели́ку пече́ру, де горі́ли мілїо́ни сьвічо́к; се були́ сьвічки́ житя́ людий.

На запи́танє лїкаря́ вказа́ла смерть з пова́гою на мале́ньку сьві́чечку житя́, що ле́дво бли́мала і здава́ло ся, що зга́сне ко́ждої хвили́ни. Лїка́р спита́в, чи не міг би заміня́ти сю сьві́чечку на нову́, яки́х там чима́ло лежа́ло. Смерть мо́вчки притакну́ла голово́ю. Але коли́ лїка́р жа́дібно хвати́в за сьві́чечку, щоб є́ї ви́міняти, по́ки она́ догори́ть, упа́ла она́ тимчасо́м на вогки́й поміст пече́ри і зга́сла, а лїка́р повали́в ся тако́ж мертви́й у ніг сме́рти.

22. Дївчинка з сїрника́ми.

(Ка́зка Андерсена.)

На дворі́ був страше́нний хо́лод, заверю́ха крути́ла сні́гом і ніч насува́лась, оста́тня ніч старо́го ро́ку, — са́ме на Мала́нки.

Тако́ї те́мної та холо́дної но́чи, що до́брий хазя́їн і соба́ки не ви́жене, убо́га дївчинка, бо́са, простоволо́са, пле́нталась у́лицею. На нїй, пра́вда, були́ черевики́, як она́ з до́му виходи́ла, але́ не надо́вго; она́, бач, узу́ла ся у ма́терині старі́ та такі́ вели́кі, що у пе́ршому за́метї й загуби́ла, перебіга́ючи у́лицю попе́ред ко́ний.

Оде́н черевик згуби́ла она́ таки́ на ві́ки, а дру́гий ухопи́в яки́йсь збито́шник хло́пець.

Ото́ж, дївчинка перебира́ла бо́сими ніжка́ми, що аж поси́нїли з хо́лоду. У старе́нькій запаща́нї не́сла она́ бога́цько пачо́к з сїрника́ми, а одну́ трима́ла у руцї! Пога́ний день тоді́ ви́пав; жа́дного купця́, жа́дного ше́ляга!

Бі́дна! голо́дна й холо́дна тремтїла она́, аж кри́вила ся! Лапа́стий сні́г вкрив їй го́лову й напа́дав між біля́ві, гарне́сенькі ку́чері, що звиса́ли аж на пле́чі. Та чи до ку́черів їй було́?

По всїх будинках сьвітили ся вікна і сяли; а дух з смачних страв аж на улиці заносив ся; то було передень нового року. У дївчинки тільки й гадок було, що про се!

Сїла она собі й притулила ся у закутку між двома будинками, підгорнувши ноженята під себе; але холод усе — знай — більше, та більше проймав її; а до домуж то вернутись не насьмілювалась, бо не продала ні одної пачки, не заробила жадного шеляга. Раз — батько побив би її, а друге — хиба і дома не було теж холодно?

Жили они на горищі[1]), і хоч найбільші дірки у стрісї й були заткані шматками та соломою, проте вітер, не вважаючи, провівав наскрізь.

У дївчини рученята зовсїм задубіли.

Господи! хочаб оден сірничок, — можеб він запоміг хоч трохи! Колиб насьмілитись, хоч одного стратити! Тернулаб об стїну й погрілаб свої одубілі пальченята.

От, она такий й наважилась витягти одного. Черк! Господи! як блиснуло, як засяло! Она сірник прикрила долонею, він горів точнїсенько, як сьвічечка, а полумє було таке тепле та ясне! Що за диво? Здавало ся їй, нїби сидить она перед паньскою печию, обробленою розкішно у мідь і зелїзо. Огонь так привітно палає і гріє так хорошо та тепло! Коли, тільки що она до полумя захотїла простягти свої ніжки, — як нараз полумє згасло і піч незнать куди ділася: зістало ся дївчатко тільки з недогарком сірника у руцї!

От, черкнула она об стїну й другим. Блиснув огонь, загорів ся, і тамечки, де сьвіт на мур упав, стїна зробила ся, як намітка, прозорою, можна було бачити крізь неї чисту кімнату.

Глянула дївчинка... а в кімнатї стіл застелений скатертиною[2]) білою, білою, як молоко! На скатертині у мальованім полумиску стоїть печена гуска, начиняна яблоками та сливками, а від неї — горячим та смачним паром так і душить! От, думає, щастє! А тут, як скочить гуска з полумиска до долу, а ніж і виделка у слїд, та прямісенько — до дївчини.

---

[1]) на стришку. [2]) обрусе.

Колú се... погáс сïрнúк, і знов усé знúкло: зістáла ся тíльки стïнá висóка та холóдна!

От, чéркнула онá й трéтим! Зирк, — аж онá сидúть уже́ під ялúнкою — чудовóю, пáньскою. Ся булá бíльша і далéко крáсша як та, що онá торíк у богáтого крамаря́ бáчила крізь склянí двéрі.

Гóсподи! кíлько сьвічóк сьвітúло ся по зелéних гíлькáх! Кíлько-то вúсïло в горí ляльóк! І здавáло ся, нïбú онú всьміхáють ся до нéї. Але, тíлько що простягла́ онá рученя́та, — а сïрнúк і погáс.

Зняли́ ся усí сьвічечкú з дéрева й полетíли в горý висóко, висóко. Дúвить ся — то не сьвічечкú вже, а зірки́ на нéбі: одна́ з них покотúла ся й покúнула по сóбі дóвгу огняну́ стя́гу.

„Мабýть хтось умéр!“ подýмала дïвчинка, бо старéнька покíйна бабýся, котра́ тíльки й любúла її щúро, булó чáсто ка́же: — „Колú часóм зíрка скóтить ся, то пéвно душá чиясь полúнула до Бóга!“

Чéркнула дïвчинка ще одни́м сïрникóм об стïну́. Блúснуло я́сне та велúке пóлумя, а сéред нéго єї бабýся явúла ся — з такúм я́сним облúчем, з такúм щúрим пóглядом.

— „Бабýсенько!“ крúкнула дïвчинка: — „возьмú менé з собóю: я зна́ю, як сïрнúк зга́сне, то ти зникнеш — як мíдяна печ, і печéна гýска, й чудóво-хорóша ялúнка!“

От, ра́зом запалúла онá усю́ пáчку, бо боя́ла ся, щобú бабýся її не кúнула. Сïрникú запалáли і пóлумя з них здавáло ся їй яснíйшим від сóнця. Нїкóли бабýся не булá такóю гáрною та велúчною! Узялá онá дïвчинку на рýки, і обí, ося́яні сьвітом, рáдісно полúнули в горý висóко, висóко — тудú, де немá нї хóлоду, нї гóлоду, нї тугú — полúнули до самóго Бóга!

Але дрýгого зúмного рáнку, у кутóчку між двомá будúнками, малéнька дïвчинка усé ще сидïла з почервонíлими щóками, з любя́зною ýсьмішкою, — тíлько вже задубíла й замéрзла.

Зíйшлó холóдне сóнце на новúй рік й ося́яло дïвчинку з єї сïрникáми. Одна́ пáчка булá зóвсім спáлена і лю́ди казáли: „Пéвно погрíтись бíдна хотíла?“ Але нїхтó не знав про ті дúва, що онá бáчила, нї про те, у якíм ся́вві полúнула онá з старéнькою бабýсею на новý осéлю!

23. Очаківска[1]) бідá.

(Нáродний перéказ.)

Що тепéр за вíйни? То як колúсь нáші задніпрянськí козакú воювáли, так-так! То нарóд хорóбрий і до вíйни спосíбний. Як згадáю собí, що як був я сóтником, то ходúли ми з сьвітлíйшим князéм Пóтемкином[2]) аж край сьвíта, під Очáків, де, казáли нам, що жінкú як перýть, то праникú на нéбо кладýть: так нéбо там низéнько! Та нáшому козáцтву і хотíлось побáчити такóго дúва. Хоч страшно булó так далéко від дóму одбивáтись, — та щож, колú прúказ!

Оттó, ще мóже тúжнів зо два до пóходу, жінкú давáй всячúну готóвити в дорóгу: грінкú сушúти, сáло в вóзї укладувати. Наготóвили пóвні мáжі.[3]) Посходúлись усí своякúй, — плач, жаль такúй по всьóму селý, що Гóсподи! Деж бак! не блúзкий сьвіт до Очáкова, де нéбо вже так низéнько, що жінкú праникú на нéбо кладýть, перучú на рíчцї. Прощáлись з нáми більш як тúждень: провожáли за цáрину гýрмою, з чаркáми, з фляшкáми. Плáкали, як по мертвúх, що і сам трóхи сплáкнув, а з козакíв дéякі такú дóбре заголосúли.

От і пішлú ми до тóго Очáкова, та аж остúгло — так дóвго. Набрáлись хóлоду і гóлоду, бо стояли в шáтрах, як цигáни, і не булó там нї борщý, нї варéників, а все тíлько їли грінкú з сáлом. Оттаке то лúхо! Аж ось не стáло вже сáла, а тíлько самí грінкú позіставáлись. Що тут чинúти? Колúб ще козакú з гóлоду не попропадáли, то як тодї до дóму вертáтись?... Бідá! Повíсили нáші нóси, зовсíм змарнíли; тíлько що дúханя в тíлї, бо, скáзано, що з самúх грінóк за смак?

От я, взявши з собóю пúсаря сотéнного та осаýла, тай пішлú до сьвітлíйшого просúти, щоб позвóлив післáти підвóди до дóму за сáлом. Приходимо, а сьвітлíйший стоїть на рундукý, люльку кýрить. Поклонúлись емý, а він: „Што ви, хахлú?...“[4]) да так і ляпнув по москóвски.

---

[1]) Очáків, твердúня над Чóрним мóрем в Херсóнщинї. [2]) Росúйский маршáлок пóльний за часíв царúці Катерúни II. [3]) чумáцкий вiз. [4]) Москалí прозивáють Украïнцíв хахлáми, бо нóсять чýби на підгóлених гóловах.

— Бідá, кáжу, вáша сьвітлість: козакú з гóлоду мруть.

— Як з ґóлоду, праклятіє хахлú?

— Мруть, вáша сьвітлість: самí грінкú зістáли ся в обóзї, а за сáло ми вже і забýли, якé воно.

Ще я не доказáв, а він: — Вон хахлú! Ребя́та[1]), возьмíтє їх! Тут „ребя́та“ як вúскочать, та на нас, а ми підобрáвши пóли, та навтїкачá! Утїклú на сúлу.

— Егé, брáтя! — кáжу опісля своїм: — се вам наýка, щоб брáли сáла ще більш, нїж хлїба, а то бач, якé лúхо!

Отó вже стоїмó собí хúрні, їмó тотí грінкúй. Як ось стáла чýтка, що Týрки йдуть під Очáків. Посилáє менé сьвітлїйший з сóтнею попереду, а сам лáдить ся йти за нáми. Поїхали ми, та дýмаємо собí: Оттепéр же, мабýть, прийшлá на нас остáтня годúна!

Їдемо, блукáємо по пóлю, як неприкáянні[2]). Колúж денї возьмéсь у степý пил такúй, мов би чия велúка пáнщина почáла вíяти жúто на токý в сто лопáт. Отсéж Týрки йдуть! Що тут чинúти? Стрілятиб то до них, щоб почýв сьвітлїйший та йшов скорíйш на підмóгу — так щож? Пóки прúйде, то Týрки нас пошаткýють на капýсту! А хоч і нї, хоч і підоспíють нáші, то все такúй нам лúха конéм не обїхати: трéба бýде стоя́ти з перéду, то всї й пропáдемо нї за що. Що тут дїяти? Дивлю́сь, аж містóк над яркóм[3]).

— Брáтя! кáжу, сховáймось під сей містóк! Нехáй чортú бю́ть ся, а ми пересúдимо тут лихý годúну тай живí до дóму вéрнемось.

Козакú зáраз менé і послýхали. Збúлись у кýпку кóло мéне, так як пчóли кóло мáтки. Сидимó; колúж земля́ і звідси і звідти гудé, так нїбú дві хмáри наступáють — однá з зáходу, а другá від схóду сóнця. Як зíйшóв сяж Москáль з Týрками, як стáли бúтись, — Гóсподи, твоя́ вóля; і родúлись, і хрестúлись, а такóго страхý не бáчили! А далí чýємо, що Москáль перейшóв містóк тай погнáв Týрка.

От ми тодí зпід містка́. Дúвимось, аж кóнї так ігрáють кругóм нас по пóлю, а Týрки, як тріскú на дровíтнї, валя́ють ся кýпами, а дéякі поранені хóдять пóміж нúми

---

[1]) дíти, так звичáйно відзивáє ся комендáнт до вíйска.
[2]) зрозпáчені, як не свої. [3]) яр, ярóк — долúнка.

і самі́ вже не зна́ють, куди́ йти, бо і си́ли і сьмі́лости вже у них дасть-Біг, а напу́гані так, як овечки́ від во́вка: що як розже́не ста́до, то ще до́вго дурні́ стоя́ть, ви́пуливши о́чи, по го́рах, а пасту́х хоч гука́й, хоч не гука́й.

— Бері́ть їх! — кри́кнув я на своїх: — вяжі́ть Ту́рків, по́ки їм дух не відійде! лові́ть ко́ний!

Тут мої́ козаки́ дава́й їх вяза́ти; і навяза́ли мо́же со́тень зо дві, і гро́ший по́вні кеше́нї понабира́ли.

— Тепе́р же, ка́жу, хло́пці, зве́рнемо в бік з доро́ги, та відпочи́немо тро́хи дене́будь у байраці[1]), бо мо́же втоми́лись ганя́ючись за кіньми, а над ве́чер ве́рнемось до сьві-тлїйшого.

Так і зроби́ли. А як вже стемні́лось і сам сьвітлїйший верну́всь до обо́зу, то й ми над ве́чер причвала́ли[2]). Прихо́димо до рундука́; аж він з лю́лькою таки́ в зуба́х. За́раз як поба́чив нас, так і загну́в по моско́вски: — Што ви, хахли́?...

— Та ми отсе́ прийшли́ спита́тись, ва́ша сьвітлість, кому́ відда́ти на ру́ки спійманих?

— Яки́х спійманих, прокля́тії чу́би?

— Та от, ба́чите, ми ходи́ли в о́бїзд зі свое́ю со́тнею, то як напа́ли на нас Ту́рки, а ми як поча́ли стріля́ти та руба́ти, то і сами́х розігна́ли, і двісті в нево́лю взя́ли, тілько шкода́, що всї пора́нені.

— А люди́й кілько стра́тили?

— Нї одно́го, ва́ша сьвітлість! уся́ со́тня, сла́ва Бо́гу, жива́ й ці́ла.

— Тьфу, праклятії хахли́! Двістї спійманих і самі ці́лі!... Пашли́, ґлу́пії чу́би!

Так нам загну́в на про́щанє таї́ відпусти́в, спаси́бі і за те ему́.

То вже тодї мої́ козаки́ й ка́жуть: — Яки́й то тобі́, па́не со́тнику, Бог ро́зум дав! Як би тебе́ не послу́хали, то всїб мо́же ма́рне пропа́ли; а тепе́р, сла́ва Бо́гу, і до́бичі по́вні ру́ки і самі́ оста́лись живі́ і здоро́ві!...

---

[1]) доли́нка поро́сла лїсом. [2]) ґальопува́ти.

24. Потóп.

(Нáродний міт.)

Одногó часý задýмав Гóсподь затопúти зéмлю і вúтопити всіх людúй, які тíлько булú, так кáже до одногó сьвятóго чоловíка: „Робú ти“, кáже, „корабéль, сьвятúй чоловíче, бо я хóчу зéмлю затопúти!“ — Отó той чоловíк і зачáв робúти корабéль; тéше стовпú, розпилóвує дошкú, скáзано, щоб усé до мíри булó. А чорт, як на збúтки, прúйде у ночí тай усю́ єгó прáцю переробить не до мíри: там надрубáє, там надпилýє, там перестрýже, так що áнї спóсобу разóм поскладáти. А чоловíк бíдний нїчóго й не знáє: все тéше тай тéше, а нї раз не змíряє.

Аж Гóсподь ізнóв говóрить до нéго:

„Складáй, прáведний, корабéль, зáвтра потóп бýде!“

Отó й кúдає він тесáти та пилúти, зачинáє складáти, áле що возьмé в рýки, усé не до мíри: то тонкé, то корóтке... Що тýт робúти у сьвітї Бóжому? А зáвтра потóп. Заломáв він рýки тай стоїть над дошкáми. А Бог ємý і говóрить з нéба:

„Не журú ся, чоловíче мій! що дóвше, то стулú і бýде корóтке; а що корóтке, натягнú, то й бýде дóвге; та кінчáй мерщíй[1]) корабéль, бо зáвтра потóп!“

Тíлько що скінчúв він корабéль, аж земля́ і зачáла в мóрі потапáти. Злїтáють ся птáхи, збирáють ся звірí, а той відбирáє зі всьóго по пáрі і впускáє в корабéль; одéн тíлько носорóжець не хотíв ітú в корабéль, та за то єгó і покарáв Гóсподь, щоб він не гордúв зі своєї сúли.

Отó потонýла земля́ в вóду. Плúває корабéль, плúває і носорóжець; а птáхи бíдні, птáхи так кричáть, так і бють ся у повíтрі. Ужé бíдні й із сúли спадáють: нїгдé відпочúти. Аж підпливáє носорóжець і ріг єгó як вíха стирчúть над водóю; отó птáхи і полéтїли на той ріг. І сїдáють тай сїдáють; а носорóжець тримáє, далї не вúтримав та так і порúнув головóю в вóду. Птáхи позлїтáли тай знóву сїдáють, а носорóжець ізнóв головóю в вóду; і злїтáли і сїдáли аж пóки зовсїм не втопúли носорóжця. І з тóго часý пропáли носорóжцї з корінєм і насїнєм.

---

[1]) скóрше.

Літературно-естетичні замітки.

Переказ.

З давної минувшини зберіг нарід устним переказом розкази, в котрих зложив спомини про славні події народної хоробрости, або знамениті діла своїх лицарів. Се народні або лицарські перекази.

Перекази повстали зараз після події, але протягом часу доповнювано їх, так що опісля набрали надприродної ціхи, як казки. Одначе і в переказах, як і в казках, проявляє ся глибока віра в силу висшого єства і Провидіня.

Перекази ріжнять ся тим від казок, що мають дійсну основу: місце, історичну подію або історичну особу.

Подібно витворили ся перекази про визначні діла, знані в деяких місцевостях (місцеві перекази).

Найчаснійше перекази оповідають видуманим способом про початок місцевостий, городищ, н. пр. в літописи Нестора про заснованє Києва, про Кирила Кожемяку (Вибір з літератури для учит. семінарий, стор. 12 і 155), про Золоті Ворота (стор. 158).

Переказ є отже народне оповіданє про надзвичайні, деколи надприродні події, звязані з дійсними місцевостями, особами або пригодами.

Маємо також уміло поетами оброблені перекази н. пр. Руданьского про князя Олега.

Міт і казка.

Чоловік з давен-давна роздумував про явища природи. Не дослідивши правдивих причин тих явищ, зображав собі їх в уяві яко твори надприродних сил. Так витворив собі чоловік висші єства ідеальні, — божища добрі і злі, відповідно тому, чи се були уособленя добрих або шкідних явищ. На ті єства почав чоловік переносити свої власні прикмети і пороки і витворив так з первісних неясних зображень моральні єства тим досконалші, чим більше сам був осьвічений. Такі боги були у Індів, Єгиптян а особливо у Греків, від котрих переняли їх знов Римляни.

Первісні свої погляди на природу приодів чоловік у форму подій, які оповідав про своїх богів; се перші зароди епічної поезиї. Так повстали природні міти, в котрих проявляє ся сьві-

тогляд і богослуженє поганьских народів. Збір усіх мітів народних зве ся мітольоґія. Найкрасшу мітольоґію мали Греки. (Про мітичний съвітогляд українського народу написав Іван Левіцкий-Нечуй).

З тих первісних народних мітів зложили ся перегодом іскусні міти, в котрих поети оповідають про богів у поетичній формі (н. пр. Гезиод у Греків, Овідий у Римлян). Рускі народні міти зберегли ся в колядах, щедрівках і инших обрядових піснях і в деяких казках з мітичним характером (див. Вибір з лїтер. для учит. семінарий: Коляди і Щедрівки стор. 104 і слїд. Казки стор. 137 і слїд.).

Міт є отже або народне або іскусне оповіданє, в котрім виступають боги, або котре загально поетичним способом поясняє якесь явище природи.

З міту витворила ся казка. В казцї виступають вправдї люди, але съвіт там зображений є видуманий, чудотворний. Крім людий виступають часто також надприродні єства, чарівниці, відьми, русалки, чорти і т. и. останки давних мітів. В казках витворив собі нарід в добі свого дїтства свій власний ідеальний съвіт і зберіг се до нинї устним переказом (традициєю), витворюючи із знаних нові і приймаючи чужі мотиви.

Казки мають значінє не лише тим, що в них зберегли ся останки давних поглядів на природу (культурне значінє), але й тим, що їх внутрішні події випливають із здорових житєвих засад (моральне і педаґоґічне значінє).

Народна казка є отже народним оповіданєм з надприродного съвіта, в котрім окрім людий виступають і дїлають також надприродні єства.

Казки є в усїх народів, а найбільш у східних: Індів, Персів і Арабів. Найзнаменитша збірка арабских казок є: Тисяч і одна ніч. Маємо також вельми богаті збірники українських народних казок.

Крім народних казок маємо також умїло написані н. пр. Мирного: Про Правду і Кривду. Найзнаменитші є казки Андерсена, Ґрімма і ин.

Є також віршовані казки, н. пр. Руданьского.

IV. БАЙКИ, ПРИКАЗКИ, ПРИПОВІСТИ, ПРИТЧІ.

25. Жáйворонок і єгó дїти.

(З Чúтанки Маркіяна Шашкéвича.)

На пóлї в пшенúцї, що вже пристигáла, вивíв жáйворонок дїти. Одногó разý сказáли дїти до мáтери, що їм жир принéсла: „Ми чýли, як госпóдар просúв сусїдів, щобú емý прийшлú пшенúцю вúжати; трéба нам вступáти ся, щобú не впáсти в їх рýки“. „Не журíть ся“, сказáла мáти, „ще немá лúха“. На другúй день госпóдар такóж просúв сусїдів і приятелїв, щобú емý зробúли ту услýгу. Розповíли се дїти мáтери, а мáти знов їх потїшáла, що ще немá нýжди втїкáти. Але на трéтий день госпóдар сказáв до сúна, що прúйдуть зáвтра жáти пшенúцю. „Аж тепéр нам порá дýмати, щобú спастú ся“, сказáла птúча мáти.

Не жáлуйте самí приложúти рук і доглядáйте робóти, колú хóчете, щобú зробúла ся.

26. Двóє голубя́т.

(З Чúтанки Маркіяна Шашкéвича.)

Вúвела голубúця двóє голубя́т. Колú вже підрослú, питáло ся однó мáтери, як би научúло ся лїтáти? Приглядáло ся, як мáти лїтáє і самó дýже чáсто вилїтáло, щобú знайтú собí пожúви. Такúм чúном научúло ся дóбре і шпáрко лїтáти. Другé голубя́тко лишé сидїло зáвсїгди в гнїздї, дрімáло і ждáло, аж мáти жир принесé. Нераз мáти напоминáла, щоб учúло ся лїтáти, бо онá не бýде єгó до смéрти живúти і хто знáє, що вúпаде; áле на дáрмо, лїнúве голубя́тко не слýхало. Аж ось надлéтїв я́струб; мáти і скóре голубя́тко втеклú, а я́струб впав на гнїздó і вхóпив те, що не вмíло лїтáти.

Хто з мóлоду учúти ся лїнýє,
Нераз потím плáче і гíрко бідýє.

27. Воро́на в па́вляни́м пі́рю.

(З Чúтанки Маркіяна Шашкéвича.)

Воро́на, назбира́вши пі́ря, що па́ви поронúли, пристроїла ся ним, а влїзши мéжи па́ви, дýже гордúла ся чужóю

красо́ю. Але па́ви, постері́гши о́бман, ки́нули ся на ню і ста́ли висми́кувати своє́ пі́рє, а з ним ви́сїпали і пи́томе воро́нє. Ворона потім на встид і га́ньбу, а дру́гим пти́цям на сьміх, лїта́ла обску́бана.

Не величайте ся і не горді́ть ся чужо́ю заслу́гою і не присво́юйте собі́ чужо́ї хва́ли, бо чи пе́рше, чи пізні́йше, постережу́ть ся на тім лю́ди, а ви бу́дете встида́ти ся. З чужо́го коня́ і се́ред доро́ги зліза́й.

28. Перепе́лка в сїти.

(З Чи́танки Марія́на Шашке́вича.)

Попа́ла ся перепе́лка в сїть і ста́ла пла́кати, лебеді́ти і проси́ти ся у чоловіка, щоби́ її пусти́в на свободу́. Вже хотів її пти́чник пусти́ти, коли́ она́ в подя́ку обіця́ла прикли́кати ему́ до сїти бога́то дру́гих перепе́лок. „Аж тепе́р ти не го́дна, щоби́ я тебе́ пусти́в, кли́кнув пти́чник; тепе́р тобі́ ко́нче вмира́ти, бо ти хотїла свої сестри́ці обману́ти і зра́дити“.

Будь че́сний і в недо́лї, а тоді́ тебе́ пожа́лують і бо́рше тобі́ помо́жуть; бо хто нещасте́м дру́гих собі́ помочи́ хо́че, не го́ден милосе́рдия ні лю́дского ні бо́жого.

29. Лїни́вці.

(Якова Головáцкого.)

Ба́ба з донько́ю ходи́ли на по́ле коло́се збира́ти; та що у жнива́ назбира́ли, то в осени́ зїли. Прийшло́ в зимі, нема́ що їсти, заробити лїни́ві, як одно́ так дру́ге; — ви́бігли знов на ни́ву та шука́ють по снїгови за колоска́ми. Надїхав пан саночка́ми та пита́є ся: „Що ви по снїгови бро́дите, за чим шука́єте?“ — „Ох па́ночку! ми бі́дні, їсти, нема́ що, хо́димо, чи не дасть Бог знайти́ яко́го колосо́чка.“ — „Дурна́! де тепе́р колоски́? Прийди́ до ме́не, я тобі́ дам ці́лу́ мірни́цю ячме́ню.“ — „Бо́же за́плать, па́ночку, дай Вам, Бо́же, здоро́вячко!“ — Пан ру́шив з місця, а донька́ ще запита́ла: „А чи опи́ханий, па́ноньку, ячмі́нь?“ — „Так, тобі́ опи́ханого хо́че ся? Зароби́ собі́, небо́го!“ — Не ва́рто лїни́вому помага́ти.

30. Лис а виногра́д.

(З Езопа.)

Голо́дний лис поба́чив га́рний виногра́д, що ви́сїв висо́ко і намага́в ся є́го дістáти, а́ле не міг. Відходячи промо́вив: „Ще кваснúй!“

Так і з де́якими людьмú буває, як не ма́ють си́ли щось осягнýти, складáють винý на що йншого.

31. Два плуги́.

(З Чúтанки Василя́ Ковáльского.)

Оде́н кова́ль укува́в з то́го само́го ку́сня желїза то́гож дня два плуги́. Оде́н із тих плугíв купúв робу́чий селянúн і ужива́в до свое́ї робóти в по́лї. Дру́гий плуг лишúв ся у ма́йстра цїлúй рік і лежа́в в кутї десь там в ку́зні і заржа́вів цїлко́м.

В такім станї купúв є́го якúйсь дру́гий селянúн і принїс слу́чайно бли́зко до є́го бра́та, давно́го плу́га, котро́го ужúвано цїлúй рік.

„Як то мóже бу́ти!“ кликнув заржа́вілий плуг, „ти виглядаєш, бра́те, так кра́сно, ти такúй гладéнький і блищúш ся мов срібло; та ти пре́цїнь, як був зо мно́ю у коваля́, не виглядáв так! А я, говорúв дáльше, лежáв споκíйно цїлúй час, мене́ нїхто́ не тúкав, я був у пошанівку, а пре́цїнь ржа мене́ так зогúдила“.

„Як раз длято́го, що тебе́ шано́вано“, сказáв блискýчий плуг, „почáла ржа тебе́ їсти“.

Лїнúвство є зáвсїди шкідлúве; пра́ця і вправа розвива́є си́ли. Так са́мо і дух без пра́цї нúдїє, а на́вiть і вода́ псує́ ся, коли́ стоїть і не відпливáє!

32. Прúтча о я́блоцї.

(З часóписи „Вíстник“.)

Одно́го разý роздýмували лю́ди о тім: яке́ ща́сте кому́ су́джено. Дїло не було́ без за́висти: слабí завúдували здоро́вим, моло́дші ста́ршим, а особли́во бíдні бога́тим. Бíдні говори́ли, що ща́сте становúть лиш само́ бога́тство, а коли́ чоловік бога́тий, то все є́мý веде́ ся.

Мудре́ць, ви́слухавши всї ті нерозу́мні при́думки, сказа́в отсю́ при́тчу:

Знав я коли́сь богача́, що жив у золо́чених пала́тах, носи́в тонке́, дороге́ пла́тє, соло́дко їв, соло́дко пив; вся́кий день у не́го до́ма був мов пир[1]) яки́й. Раз прийхав до богача́ в го́стї стари́й друг — давно́ вже они́ не вида́ли ся; з ра́дости бога́ч пригото́вив пир вели́кий і спроси́в го́стий. На столї була́ заста́влена золота́ і срібна посу́да, а в посу́дї були́ дорогі́ стра́ви; чарки́ тако́ж були́ золоті́, а в чарка́х пінили ся замо́рскі ви́на.

До́вго сидїли прия́телї за столо́м, їли і пи́ли і були́ весе́лі; лише́ госпо́дар ма́ло що їв і пив, хотя́ і вів весе́лу бе́сїду із своїми гістьми. Під коне́ць обіду прибу́вший друг сказа́в до богача́: „Нїгде́ не вида́в я тако́го бога́тства і тако́ї ро́зкоши, як у те́бе; тре́ба сказа́ти, що нема́ чоловіка щасли́вшого від те́бе в цїлім сьвітї“.

Бога́ч зітхну́в, взяв із золото́ї посу́ди я́блоко і пода́в прия́телеви; я́блоко було́ румя́не і сьвіже на вид, а́ле коли́ є́го розкроїли — в нїм сидїв черва́к і точи́в є́го середи́ну.

Всї го́стї зачу́довані гля́нули на богача́, а той промо́вив: „Се я́блоко то я: з ви́ду я щасли́в; а нїко́му не за́мітно, що черва́к мене́ то́чить“.

По тих слова́х бога́ч розверну́в своє́ бога́те пла́тє і всї уви́дїли, що на гру́ди є́го була́ стра́шна, невилїчи́ма ра́на, зва́на ра́ком.

„От, і моє́ ща́стє“, сказа́в бога́ч; „що менї по дорогі́й стра́ві? — не соло́дка она́ менї: що менї по золоти́х на́чинях? — ни́ми ра́ни не ви́лїчиш; що менї по гро́шах? — за них здоро́вля не ку́пиш!“

І від то́ї пори́ переста́ли за́видувати богачеви.

Що тут о бога́тстві гово́рить ся, то мо́жна і о вся́кім и́ншім дїлї сказа́ти. Не за́видуй нї ста́ршим, нї си́льним, нї бога́тим; їм мо́же бу́ти часо́м сумнїйше, як тобі. Мала́ ло́дка по рїцї пла́ває і рі́дко на нїй біда́ буває; бі́льший корабе́ль пла́ває по мо́рю, за то бу́ря є́го розбива́є в дрібні́ ку́сники. Глянь, де гро́ми бють; — не в низки́й ко́рчик, а у висо́ке де́рево.

---

[1]) бе́нкет.

Бог дав нам ро́зум на те, щоби́ ми могли́ і своє́ добро́ умножи́ти і від біди́ охорони́ти ся. Хто розу́мний і уче́ний, то́му частї́йше дї́ло поведе́ ся; а́ле Бог дав нам ро́зум і на те, щоби́ в нещáстю дáрмо не нарікáти, а бли́зше розслї́ди́ти: від чо́го прийшло́ нещáстє. Та ще дав нам Бог ро́зум і на те, щоби́ нїко́му не зáвидувати, бо у ко́ждого є свій червáк в се́рцї.

33. При́повість про сївачá.

(З євангéлия сьв. Луки́.)

Ви́йшов сївáч сї́яти насї́нє своє́, і як він сї́яв, одно́ впáло при доро́зї, і подо́птано єго́, і пти́цї небе́сні подзьо́бали єго́; а и́нше впáло на кáмінь і зійшо́вши усхло́, бо не мáло во́гкости; а и́нше впáло поме́жи те́рнє, а те́рнє, ви́рісши з ним, заглуши́ло єго́; а и́нше впáло на зе́млю до́бру, і зійшо́вши, дáло о́воч у со́теро.

Насї́нє — се сло́во Бо́же. А ті, що при доро́зї, се слу́хаючі; потíм же прихо́дить дия́вол і виймáє сло́во з се́рця їх, щоби́ не спасли́ ся ві́руючи. Що же на кáмени, се ті, що з рáдостю приймáють сло́во, коли́ учу́ють; та сї ко́реня не мáють, що до часу́ ві́рують, а в часї́ поку́си відпадáють. А що ме́жи те́рнє впáло, се ті, що слу́хають, та відійшо́вши, журбо́ю та богáтством та розко́шами житя́ бувáють приглу́шені і не даю́ть о́вочу. А тото́ на до́брій землї́, се ті, що до́брим і щи́рим се́рцем ви́слухавши сло́во, держáть єго́ і о́воч даю́ть у терпі́ню.

34. Про зужитко́ванє талáнтів.

(З євангéлия сьв. Матéя.)

Чолові́к відїзджáючи прикли́кав слу́ги свої́ і передáв їм майно́ своє́: і одно́му дав пять талáнтів, дру́гому два, и́ншомуж оде́н; ко́ждому по си́лї єго́, і відї́хав зáраз. Пішо́вши же той, що взяв пять талáнтів, ору́дував ни́ми і придбáв дру́гих пять талáнтів. Так сáмо і той, що два, придбáв і він дру́гих два. Той же, що взяв оде́н, пішо́в і закопáв єго́ у зе́млю і сховáв срі́бло пáна сво́го.

По до́вгім часї́ прихо́дить пан слуг тих і ро́бить обраху́нок з ни́ми. І приступи́в той, що взяв пять талáнтів,

принї́с і дру́гих пять тала́нтів говорячи́: „Па́не! ти пять тала́нтів менї́ переда́в; ось дру́гих пять тала́нтів придба́в я ни́ми“. Рече́ж до не́го пан єго́: „Гара́зд, слуго́ до́брий і ві́рний; у малі́м був єсь ві́рен, над мно́гим поста́влю тебе́. Війди́ в ра́дощі па́на тво́го“.

Приступи́в же і той, що взяв два тала́нти, сказа́в: „Па́не! ти два тала́нти менї́ переда́в; ось дру́гі два тала́нти придба́в я ни́ми“. Рече́ до не́го пан єго́: „Гара́зд, слуго́ до́брий і ві́рний; у малі́м був єсь ві́рен, над мно́гим поста́влю тебе́. Війди́ в ра́дощі па́на тво́го“.

Приступи́в же і той, що взяв оде́н тала́нт, сказа́в: „Па́не! знав я тебе́, що ти о́стрий чолові́к, що жнеш, де не сї́яв, і збира́єш, де не розси́пав; і зляка́вшись, пішо́в я і схова́в твій тала́нт у землї́. Отсе́ж ма́єш твоє́“. Озва́в же ся пан єго́ і рече́ до не́го: „Лука́вий слуго́ і лїни́вий! знав ти, що жну, де не сї́яв, і збира́ю, де не розси́пав; так тре́ба було́ відда́ти срі́бло моє́ міня́льникам, і прийшо́вши, взяв би я своє́ з ли́хвою. Возьмі́ть же від не́го тала́нт та да́йте то́му, що ма́є де́сять тала́нтів. А слугу́ леда́чого вки́ньте в те́мряву кромі́шню[1]), там бу́де плач і скре́гіт зубі́в“.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Лїтературно-естетичні замітки.

Зьвіринна байка (зьвіринний епос).

Дослїдний дух людский, що в казках довів до уособленя сил природи, помічав вчасно і у зьвірят певні душевні прикмети і втягнув се в обсяг свого думаня. Вже в казках виступають справдешні і видумані зьвірята, обдаровані розумом і мовою. Опісля зроблено в поезиї дальший крок, що зьвірята поступають і дїлають так, як люди. Так повстали байки, в котрих зьвірята дїлають самостійно після своєї природної вдачі; — се зьвіринна байка. У вдачі зьвірят проявляє ся найчастїйше образ людского житя, яке поет в байцї підоймає на сьміх, длятого байки мають цїху комічної поезиї.

---

[1]) страшну́, непрогля́дну те́мряву.

Зьвіринна байка є народне оповіданє, в котрім зьвірята дїлають так, як люди після своєї природної вдачі.

В зьвіринних байках проявив ся вчасно моралїзуючий напрям, длятого мало байок зберегло ся в первісній формі. Найбільше зберегло ся в устній словесности, звичайно в прозовій формі, котра заступила давнїйшу поетичну форму.

Моралїзуючі байки звемо також приказками (н. пр. Гребінки, Глїбова, Руданьского, Грінченка (Чайченка) і ин. див. також Вибір з літератури для учит. семін., стор. 137—163).

Умілий зьвіринний епос написав Франко п. з. Лис Микита, на основі твору Ґетого Reineke Fuchs.

Звичайна байка.

З первісної зьвіринної байки виробила ся звичайна байка. В нїй проявив ся поучний (дидактичний) напрям, або подія обмежена в нїй о стілько, скілько треба, щоби виложити яке правило житя або яку моральну ідею. Так повстали звичайні, короткі байки.

Основою байки є отже подія, в котрій дієвими особами є зьвірята, а з неї можна виснувати науку. Спершу була лише зьвіринна байка. Перегодом однак на місце зьвірят яко дієві особи виступають люди і предмети природи (навіть неживотні) і людскі вироби (н. пр. Ворона і комин). Так перегодом змінив ся тип байки, що оповіданє події перейшло в розмову.

Байка є отже коротке оповіданє видуманої події, в котрій виступають зьвірята або инші єства, особи або річи так, щоби з того випливало якесь правило житя або якась моральна наука.

Найдавнїйшу збірку грецких байок приписують видуманому Езопови; у Римлян складав байки Федр, у Французів Ляфонтен, у Нїмців Лессінґ, у Поляків Красїцкий, у Москалїв Крилов, у нас Гребінка, Глїбів, Руданьский, Павло Свій, Чайченко, Лука з Ракова (Данкевич), Федькович і ин.

Приповість (притча, параболя, з грецкого = порівнанє, подібність, схожість) випливає з порівнаня і є епічно-дидактичним твором. Коли в байцї наука, котра висновує ся або випливає з події, являє ся перенесенєм на людске житє, то в приповісти навпаки подія випливає з подоби образу або житя. Предмет при-

повісти взятий з людского житя, рідше з природи. Приповість є коротке оповіданє видуманої події з житя людского, котра своєю подобою з відповідними відносинами людскими поучує про їх користь або шкоду.

Найкращі приповісти (притчі) маємо в Новім Завіті сьв. Письма. У Нїмців між иншими складав гарні приповісти Крummахер, Гердер; у нас Глїбів, Руданьский і ин.

V. ЛЄҐЕНДИ.

35. Пташи́на Ма́тери Бо́жої.

(На́родна ле́ґенда.)

Коли́ праро́дич копа́в ди́ку зе́млю і тя́жко труди́в ся, щоби́ добу́ти собі́ про́житок, та зро́шував її по́том з чола́ сво́го, — су́мно є́му було́... Су́мно з га́дкою в душі́ о втра́ченім раю́ і о грісї.

Земля́ була́ є́му непривітна і тверда́; со́нце гляді́ло на не́го ко́сом, над є́го голово́ю ви́сїло захма́рене не́бо і в глухі́й пусти́нї нїхто́ не відзива́в ся зовсїм до не́го.

На́вїть зьвір мина́в є́го у лїсовій глу́шї, бо хто раї утра́тив — но́сить з душі́ пе́кло.

Коли́ він раз ора́в ялову́ зе́млю, зійшо́в до не́го Бог, щоби́ приглянутись є́го пра́цї. — Ада́м ду́мав над сво́єю недо́лею і сумни́ми очи́ма гляді́в у зе́млю, на́че в нїмо́го во́рога, так що в заду́мі не достеріг Бо́га.

А Сотвори́тель ста́нув пе́ред ним і спита́в:

— І як же тобі́ пово́дить ся? Ада́ме!... — а він проки́нув ся з заду́ми і відповів:

— Зле, Го́споди; тя́жко менї дви́гати твою́ стро́гу ка́ру, не ма́ю при пра́цї над собо́ю нїкого!...

І зітхну́в при тім жа́лісно, глибо́ко, що милости́вий Бог зверну́в на не́го о́ко; тогди́ Го́сподь взяв гру́дку землї, ки́нув не́ю вгору́, а з гру́дки злетїв сїрий пта́шок і затріпота́в в горі кри́льцями та поча́в сьпіва́ти на́д голово́ю Ада́ма.

І від то́го часу́ в ко́жду робо́чу дни́ну вита́в є́го весе́лою пі́снею жа́йворонок і лїта́в над ним, підніма́ючись

в не́бо, та пригáдував милосéрдє Бóже; проте́ Адáм вже не сумувáв так, бо мав відрáду в птáшиній пісоньці.

А сі́рий птáшок був Бóжим слугóю і сьпівáв на землі́ пісні́ про не́бо.

* * *

Колúж Христóс ходúв по сьвітї і учúв людúй прáвди в Назарéті та голосúв свою́ спасúтельну наýку, жáйворонок принóсив стýженій Мáтери щоде́нно вісти від Сúна до єї́ хáти, щоб супокíй мáла єї́ мáтерна душá.

Колú самітна плáкала в своїм смýтку, він потїшáв її́ в горóдї пісенькою, а пéред пóворотом Христá до дóму чим скóрше прилїтáв назáд, щоб повідомúти її́ о тім, що прáця наýчуваня нúнї скíнчена, та щебетáв:

— Мáти, отрú слéзи, — сúн вертáє!...

А на Голгóфтї, колú цíлúй сьвіт торопíв[1]), що Бог замýчений на хрестї вмирáє, злетíло малé пташáтко до сьвятóї головú, щоб відня́ти колéць з терновóго вінця́ і хоч стíлько злекшúти мýку Господéви, щоб Христóс зронúв кáплю крóви мéнше.

Злетíв пóнад хрест і окружúв в сúняві не́ба і сумнý пісоньку дзвонúв над Голгóфтою, що Бог за людúй віддáв своє́ житé...

Плáкало пташáтко над головóю Христá, що мýсить двúгати вінéць терновúй і що за побíду прáвди — людскі ру́ки увінчáли Єгó гóлову кільця́ми.

* * *

Богорóдиця, покровúтелька лю́дского рóду, взя́ла до не́ба сьвідка свóго гóря.

У стíп єї́ престóла є мíсце для жáйворонка і від тодí є він сьпівакóм Мáтери Бóжої.

Онá держúть свóго вірного сьпівця́ в опíцї і дарúть лáскою, а хто єї́ пташúнї зрóбить крúвду, тóго Бог карáє і сýдить строго.

Самá Пречúста стереже́ єгó гнїздá і хорóнить влáсною рукóю від нáпасти, огортáє жáйворонка своєю́ сúньою рúзою[2]), що ся́є я́сними зьвіздами, і накривáє єгó гнїздóчко

[1]) ляка́ти ся. [2]) о́дїж.

при землї — а ворога, що зачіпає єї пташину, поражує сьвітлостию і осліплює блеском.

При престолї Дїви що вечера і що рана пташатко сьпіває пісні, а хоч дзвони земскі перестануть бити, оно вливає в свою пісоньку цілу душу і так тоне в тій чудовій пісні, як колиб житє було лише піснею.

А Мати Божа з задумою на лиці слухає свого сьпівака і думає...

* * *

Сьпівай пташино, сьпівай Їй про землю, котру своїми сьпівами будиш до праці, і про орачів, що в ту чорну рілю в праці і труді засівають зерно; сердечним голосом дзвони Їй пісню поранну:

— Благословенна Дїво Маріє!...

36. Народна леґенда про Велику пятницю.

Серед простого народу живе така леґенда про Велику пятницю:

Коли Ісуса Христа засуджено на муки і смерть, пішло двох посїпаків до лїса, щоби зладити приряди мук. Дерева, побачивши їх, догадали ся всего. Страшний біль стиснув їх серця, бо жадне не хотїло бути прирядом мук для свого Сотворителя. Цілий лїс заколисав ся, мовби від вихру, зашумів тяжким стоном, а з листків покотили ся краплї слїз-роси.

Посїпаки станули край лїса. А коли почали розглядати, що би там витяти, всї дерева перестали шуміти, бо великий страх запер їм віддих і здержав їх рухи. Оподалїк стояв високий дуб — пан лїса. Він не міг здержати великого болю і крикнув: „Люди, люди! Якіж ви камяні серця маєте, коли хочете свого Спасителя розпяти!“ Сей крик звернув увагу посїпаків на дуба; они приступили до него і сказали: „З того дерева буде хрест!“

І почали его стинати.

„Боже мій, Боже мій! Змилосерди ся наді мною!“ благав дуб.

„Мусиш пити зо мною — відповів єму голос з неба — щоби сповнили ся слова пророків і щоби сьвіт був спасений“.

„Зжаль ся, Бо́же, наді мно́ю — проси́в да́льше дуб — бо я негі́дний дви́гати Тво́го сьвято́го тїла“.

„Невідмінии́мі є постано́ви Бо́жі!“ — сказа́в зно́в го́лос з не́ба.

„Коли́ так, то не моя́, а Твоя́ неха́й дїє ся во́ля!“ — кли́кнув дуб і з тяжки́м зо́йком упа́в на зе́млю.

За́раз при ду́бі росла́ струнка́ і гнучка́ оси́ка. Она́ подо́бала ся посїпа́кам, бо виглядала́ як па́нї, окру́жена громадкою вродли́вих та хоро́ших сїльски́х дївча́т. Коли́ посїпа́ки до не́ї наближи́ли ся, оси́ка задрожа́ла зі страху́ і ле́дви змогла́ ви́шептати: „На́йсьвятїйша Ма́ти, ратуй мене́!“ — Змилосерди́ла ся над не́ю Ма́ти Бо́жа. Посїпа́кам показа́ло ся де́рево оси́ки за мягке́ і они́ дали́ їй спокій. Але бі́дна оси́ка[1]) так перелька́ла ся, що від то́го часу́ трепе́че і шелести́ть ли́стєм, хоч ві́тру нема́; і так пригаду́є она́ безнаста́нно сьві́тови му́ки і смерть Христа́.

Ко́ло оси́ки стоя́ла тонка́ лїщи́на, на́че донька́ при ма́тери. Коли́ ба́чила, що їй гро́зить, трясла́ ся і пла́кала вели́кими сльоза́ми. Та сльо́зи її не охорони́ли. Посїпа́ки ви́тяли їй і зроби́ли з не́ї тросту́ну, т. є. скиптр для Ісу́са Христа́. Ре́вно випро́шувала ся бі́дна дерев и́на від то́го, але постано́ви Божі му́сїли сповни́ти ся. На па́мятку ре́вних слїз і просьб каза́в їй Го́сподь Бог роди́ти оріхи.

Недале́ко ріс бук, висо́кий і плечи́стий, в бі́лім убо́рі, немо́в сїльски́й па́рень[2]) в бі́лій полотня́нці. Коли́ посїпа́ки забира́ли ся руба́ти ду́ба, бук пробува́в ви́рвати ся з землї: він хотїв упа́сти на них і роздуси́ти їх своїм величе́зним тягаро́м, або́ зими́ти їх своїми твердими жила́стими рука́ми. Одна́к не міг ви́дістати ся з землї: тож переста́ло ему́ би́ти се́рце, він поблїд з бо́лю і стояв пригно́блений та нїмий. Аж як посїпа́ки почали́ стина́ти молоде́ньку лїщи́ну, кри́кнув: „Пога́нці, то на́вість то́му бі́днятку не дасьте́ споко́ю?“ Почу́ли се посїпа́ки. „До́брі бу́дуть з не́го підпо́ри для підде́ржаня хреста́“, сказа́ли они́ і вхопили за соки́ри. „Ісу́се Хри́сте, ратуй мене́!“ йойкнув бук і стя́тий повали́в ся на зе́млю.

Ко́ло бу́ка росла́ бере́за з розпу́щеним воло́сєм, немо́в ма́ти, що опла́кує смерть си́на. Коли́ ба́чила, що ро́блять

[1]) оси́ка-трепе́та. [2]) па́рубок.

страшні лю́ди, не могла́ з бо́лю промо́вити ні сло́ва. Она́ обвину́ла ся сильні́йше воло́сєм і ре́вно плачучи́ шепта́ла: „Пресьвята́ Ді́во, зми́луй ся наді мно́ю, а я зате́ бу́ду кара́ти ді́ти́й, кі́лько разі́в забу́дуть на му́ки і нау́ки Тво́го єди́ного Си́на“. Змилосерди́ла ся над бере́зою Ма́ти Бо́жа: посїпа́ки її поминули.

За бере́зою стоя́в гліг наїжений кільця́ми, бундю́чний своїми цьвітами, сьмі́лий і відва́жний за́для своє́ї мо́лодости. „Чого́ ма́ю боя́ти ся?“ дума́в зухва́ло. „На щож міг би я їм прида́ти ся?“

Але тяжка́ ка́ра стрі́тила єго́ за ту зухва́лість, бо в тій же хви́лї сказа́в оде́н з посїпа́ків: „Гляди́! яки́й се знамени́тий корч на вине́ць для Христа́!“ Посїпа́ки стя́ли гліг. З те́рня єго́ упле́ли вине́ць, котри́й рани́в чоло́ Христа́, а з де́рева єго́ зроби́ли рукоя́ть для бича́, котри́м ма́ли бичува́ти найсьвятїйше тїло Спаси́теля.

В ночи́ зі Стра́сного четверга́ на пя́тницю всї де́рева в лїсї по ни́нїшний день нїми́м шу́мом, ти́хими зітханями і сльоза́ми-росо́ю обявля́ють свій біль і́зза страшни́х мук і сме́рти Ісу́са Христа́. Гліг цїлу́ ніч лю́дским го́лосом пла́че і заво́дить.

37. Кудо́ю іти́?[1])

(Різдвя́на леґе́нда Трохи́ма Зі́нкі́вского.)

I.

Давно́ се дїялось, коли́ ще на престо́лї Ри́му сидїв пи́шний ке́сар Авґу́ст, коли́ го́рдий Рим, уве́сь сьвіт під свою́ вла́ду підгорну́вши, упи́вшись сла́вою і кро́вю лю́дскою, не дбав, що і єго́ днї Па́рки[2]) полїчи́ли, що і єго́ сла́ві і пано́ваню прийде́ коли́сь коне́ць. Не дбав про се Рим, ду́мав ві́чно панува́ти і пиша́ти ся, ви́писавши на своє́му прапо́рі го́рдий клич: Regere imperio populos, Romane, memento![3]) — тону́в у ро́зкошах і о́рґіях і, не ма́ючи вже

---

[1]) Quo vadis? [2]) П а́ р к и або́ М о́ й р и, богині, котрі прядуть ни́тку жи́тя і її розтина́ють. [3]) Памята́й, Римляни́не, володі́ти на́родами!

кутóчка на сьвíтї, деб мóжна точúти кров лю́дску за слáву і влáду Ри́му, — проливáв її на аренї Колїзéя на втїху дúкої чéрни... Колú і Бóгом улю́блена Палєстúна, втрáтивши свою́ дóлю і вóлю, покірлúво неслá чужé ярмó, сподївáючись лишéнь, що от незабáром прийдé єї Месія грізнúй та мóжний, вúзволить її зпід новóї єгúпетскої кормúги погáнів і... постáвить Єрусалúм намíсць Ри́му, — в сї часú Гóсподь, справдї втомúвшись дивúти ся на непрáвду лю́дску, хотíв показáти лю́дям прúмір крáщого житя́. Але не новúй потóп ду́мав він на них післáти — нї; він хотíв післáти лю́дям Сúна Свóго, лишéнь не такúм царéм, якúм єгó сподївáли ся синúй Ізраїлеві, а царéм прáвди і вóлї.

Як пе́ред потóпом стародáвним лю́ди переступúли всяку мíру беззакóньства та непрáвди, так було́ і пе́ред прúходом Тóго, що мав обмúти ду́ші лю́дскі від бру́ду гріхóвного. Рим, осере́док землї, пан і володáр сьвíта, зібрáв в одно́ мíсце усї гріхú, усю́ нéчисть. і пóгань на сьвíтї, одя́г єгó в порфíру і багряни́цю і кади́лом обкурúв запашни́м, — так сáме, як він зібрáв богíв усьóго сьвíта, збудувáвши для них пúшний, чудóвий Пáнтеон, мов би на те, щоби́ они́ були́ сьвíдками усьóго тóго, чим мýсить гидувáти усяке бóжество.. Справдї, досúть подивúтись у Колїзéй, щоби́ побáчити, що сї лю́ди збýлись всьóго лю́дского чувствá.

На аре́ну вихóдять ґлядиатóри: Ave, Caesar, morituri te salutant[1]). У горí, на хóрах, мов дібрóва в осени́ лúстєм зашумíла, запле́скали в долóнї: бýде на що подивúтись! І бють ся ґлядиатóри смертéльним бóєм... на втїху... проливáють кров свою́, щоби́ Римля́ни не забýли, яка́ єї крáска. От одéн пáдає і простягáє ру́ку в гору́, — прóсить милосéрдя, — житя́ прóсить подарувáти. Гнівли́вий гóмін у горí: як, мовля́в, мáючи нагóду вмéрти пе́ред очúма Ри́му, він сьóго не уважáє за щáстє, він и́ншого бажáє, — бажáє жúти! І ру́ки, тúсячі рук, нарáз звертáють ся до дóлу, знак, що Рим не дає мúлости: і побíдник, діждáвшись сьóго кличá, встромля́є в товáриша в остáнне згу́бне зелíзо... Рясні плéсканя в долóнї і дúкі вúгуки повитáли послíдний стóгін людúни!... І жáдна душá сих запéклих людúй не почу́ла жалю́, не

[1]) Витáй, цíсарю, тебé поздоровля́ють ті, що мáють умéрти.

здрігну́лась, не вжахну́лась; нїхто́б зпо́між них не міг ду́мати і сказа́ти, що поді́я, котру́ они́ ба́чать, — тяжке́, нелю́дске злочи́ньство, що лю́ди не повинні різа́ти люди́й, бу́дучи самі́ людьмі́, а не звірями́. Нїхто́ сьо́го не міг сказа́ти! усї диви́ли ся на сю страшну́ поді́ю, як ди́влять ся на саму́ звича́йну заба́вку; уся́кий з них, ма́ючи пе́ред очи́ма кроваві пя́тна, супокі́йно брав ся за шмато́к хлїба, — він є́му́ не пах кро́вю, а хоч і пах — байду́же!

Одна́ лише́нь душа́ почу́ла се, одна́ она́ вжахну́лась, одна́ схаменула́сь, — се була́ душа́ молодо́го Ґерма́нця — леґіонара́, що служи́в ке́сареви під ри́мским і́менем Лю́ция. Ґерма́нець скри́кнув теж, але́ не кри́ком ди́кої втїхи ра́дісного Колїзе́ю, а кри́ком кровавого бо́лю. В ґлядиято́рах, що вбива́ли оде́н одно́го на втїху ке́сареви і є́го рабам́, він пізна́в синів вільної Ґерма́нії, братів своїх... він ви́разно почу́в, як ґлядия́тор, що валя́в ся на піску́ аре́ни, кона́ючи прошепотїв в оста́нне: „Ґерма́нїє, батькі́вщино, проща́й!...“ Він ви́разно поба́чив, як рука́ убійника затремтїла на сей ше́піт забитого, як він відки́нув меч геть від се́бе і стоя́в остовпілий, несамовитий, забу́вши вклони́тись, як то ли́чило, грома́дї Колїзе́йній, що крича́ла є́му́: „сла́вно!...“ Він запе́клий ґлядия́тор почу́в, що забив бра́та сво́го: він мо́же вперше почу́в, що і він син Ґерма́нії; мо́же вперше поми́слив про те, на ві́що він живе́ і що він ро́бить... Все те почу́в і поба́чив молоди́й леґіона́р Лю́ций, ви́біг з Колїзе́ю, мов несамовитий, і геть пішо́в те́мними у́лицями Ри́му, навмання́[1]), не зна́ючи куди́, — щоби́ лиш пода́льш від сьо́го кри́ку і го́мону навісно́го, пода́льш від сих людоїдів...

Думки́ одна́ по одній, як сполохане га́йвороня, тисну́лись є́му́ в голові́, проси́ли ві́дповіди, сьві́тла, сплїта́ли ся в яку́сь безла́дну мішани́ну і приму́шували лише́нь є́го́ все йти та йти, чи кра́ще бі́гти, нена́чеб від се́бе само́го.

Чиж я не такий самий ґлядия́тор, як сї безща́сні, — ду́малось є́му́, — чиж і я до́си жив хиба́ на те, щоб, коли́ то тре́ба, вбива́ти братів моїх?

Нара́з пригада́лось є́му́, як він неда́вно верну́в ся з по́ходу в непокі́рну Ґерма́нію з Брита́нїком[2]), як він бив ся

---

[1]) на о́слїп, на здо́гад. [2]) син ц̈ісаря Кля́вдия і Месали́ни, отро́єний Не́роном.

із своїми таки́ми брата́ми за́для сла́ви несі́того Ри́му, лише́нь не на аре́ні Колїзе́ю, а на дру́гій аре́ні — на аре́ні бое́вища. І там він чув, як вмира́ючі Ґерма́нці зга́дували свою́ ми́лу Ґерма́нїю, а́ле чому́ він тоді́ сього́ не розумі́в, чому́ тепе́р лиш в тя́мці ему́ ста́ло, що і він, — чи воюючи за сла́ву Ри́му, чи то нїве́чучи ба́тьківскі звича́ї та мо́ву дїді́в своїх на ко́ристь па́ньского Ри́му, чи займа́ючи в поло́н Ґерма́нців для ґлядіято́рских шкіл та рабства́, — що він не що и́нше, як ґлядія́тор, що рі́же бра́та, що ни́щить батькі́вщину, на втїху і вдово́ленє деспоти́чних примх ри́мскої, золото́ї і брудно́ї че́рни. Лише́нь тепе́р зрозумі́в він, що дарма́ ему́ диви́тись зневажли́вим о́ком на сих нещасних рабі́в — бо́рцїв, бо він і сам таки́й, та не знав лиш се́го, як не знав се́го і той, що ось що йно́ вбив сво́го бра́та...

II.

До́вго він рі́с і набира́в ся хи́сту[1]) та си́ли в шко́лї ґлядіято́рскій, до́вго привча́в ся він, як тре́ба коло́ти і встроми́ти зелїзо в лю́дске тїло — і байду́же! І от тоді́ лише́нь, коли́ почу́в, зарі́завши бра́та, давно́ забу́тий, а́ле ми́лий го́мін: „Ґерма́нїє“, тоді́ тільки правиця ему́ затремті́ла; тільки тоді́ став безтала́нний ду́мати про свої вчи́нки... „А хиба́ж я не таки́й? — ду́мав Лю́цій, — хиба́ і мене́ зма́лку не взя́то до шко́ли, як і то́го ґлядія́тора, тільки не до тіе́ї, а до и́ншої, де привча́ли до ри́мских звича́їв, де ка́зано менї забува́ти і зневажа́ти ба́тьківску мо́ву і звича́ї, де призвича́єно мене́ себе́ вважа́ти Римляни́ном й соро́мити ся своє́ї кро́ви ґерма́ньскої, бажа́ти на́віть забу́ти про те!... Хиба́ж я не таки́й сами́й ґлядія́тор? І мене́, як єго́, Рим готува́в до аре́ни, — ни́щити, руйнува́ти несьві́домо, на́віть не дога́дуючись, Ґерма́нїю, що мене́ породи́ла, що мене́ ви́кохала... Хиба́ не я бив ся з непокі́рними Ґерма́нцями, як з бунтівника́ми варва́рства, що не розумі́ють благ[2]) ри́мскої культу́ри та осьві́ти і хо́чуть вла́сної во́лї, бажа́ють зіста́ти ся сами́ми собо́ю?... Менї здава́ло ся, що я, послу́гуючи Ри́мови, поба́чу благо́ Ґерма́нїї, коли́ она́ рабо́м таки́м, як отсі ґлядіято́ри, впа́де під пяту́ Цє́зареву... Либо́нь же я помиля́в ся гі́рко!?...“

---

[1]) хист — зру́чність, спра́вність. [2]) добро́, хосе́н, ко́ристь.

Так ду́мав, так вага́в ся се́рцем Ґерма́нець Лю́ций, притули́вшись горя́чою голово́ю до стовпа́ на фо́рум. Ни́зкою[1]) мина́ли пе́ред єго́ очи́ма мину́лі лїта́. Неви́разно, як у снї, пригада́лись єму́ ті ґласли́ві годи́ни житя́, коли́ він ріс мали́м хлопця́м десь дале́ко, дале́ко зві́дси, ко́ло шумнодібро́вного Га́рцу... Зга́дує він, як сни, повиті у тума́н мину́вшини, чудо́ві казки́, що єму́ не́ня, пестую́чи розка́зувала, — про ві́дьми на Га́рцу, про богів злих і до́брих: Оди́на, То́ра, про Валькирії; сьпіва́ла чудо́ві пісні про сла́ву дїдів, про во́лю — го́рдощі Ґерма́нця... Яки́й він був цїка́вий тодї, як пи́льно прислуха́в ся до все́го, як бажа́в усе́ зна́ти. Погля́не на не́бо, засїя́не зо́рями — і зара́з до не́ньки: „А то що, ма́мо, на не́бі так бли́має хоро́шо та я́сно?“ — „То, си́ну, зо́рі, чи вікóнечка у пала́тї в Оди́на в Вальга́лї, — че́рез них ди́влять ся ду́ші сла́вних Ґерма́нців, що полягли́ за во́лю батькі́вщини, бючи́сь з неси́тими Римля́нами: они́ ди́влять ся, чи й їхні сини́ йдуть їхньою тропо́ю, і як коли́ поба́чать, що хто зра́дить Ґерма́нїю, пори́мщить ся, або́ побіжи́ть з бо́ю, як бі́гають жінки́ (тільки не ґерма́ньскі — сї зна́ють, як уме́рти), зара́з же Одінови ска́жуть і на ві́ки тако́му Вальга́ля запе́рта... І го́ре зра́дникови!... Коли́ поба́чиш, що зоря́ па́дає, се з пересе́рдя так грю́кнув хтось вікóнечком небе́сним, поба́чивши пога́ні вчи́нки зра́дника, що оно́ геть одірва́ло ся і впа́ло... Пильну́й, си́ночку, щоби́ звідти ба́чили твої лищ до́брі вчи́нки...“

Поба́чить дитя́ потічо́к сріблово́дий, що камінця́ми біжи́ть, журли́во гомонючи́, мов наріка́ючи на кого́...

— „А се, мамý́ню, що? А звідки се?“

— „Се потік — Журба́ ґерма́ньскої Ма́тери, — з пова́гом відка́зує матýся. — Коли́сь жи́ла там дале́ко ма́ти, і син у не́ї був, та зра́див батькі́вщину — став Римляни́ном і бив ся з своїми... І коли́ безща́сна ма́ти дізна́ла ся про те, то не хотїла більш диви́ти ся на со́нце, не хотїла сором́ного житя́ і розли́лась слїзми́, зроби́вшись потічко́м жалібним, що аж до-ві́ку пла́кати ме й наріка́ти ме на до́лю, що да́ла їй породи́ти зрадли́вого си́на... І ди́вно: вода́ в сьо́му потічку́ соло́на, як ропа́, аж гірка́, як сле́зи!... Диви́ ся, си́ну, щоб і твоя́ не́нька не розли́лась гірки́м пото́ком...“

---

[1]) ни́зка, пасмо́, ряд.

І поцїлу́є єго́ па́лко, і приго́рне лю́бо та пестли́во до матери́ного ло́на чи́стого... І бога́цько, бога́цько розка́зувала єму́ не́ня, а́ле й она́ всє́го не зна́ла:

— „Про се мо́жна дізна́тись хиба́ в шко́лах у Ри́мі — там все те зна́ють," — було́ ска́же, коли́ не змо́же вдовольни́ти ці́ка́вого хло́пця.

— „То ти мене́, не́не, віддаси́ до шко́ли, щоб і я все знав?"

Зітхне́ мату́ся гіре́нько та й ска́же: — „Ох, мій си́ноньку, бога́цько, бога́цько вже таки́х, як ти ходи́ло́ до шкіл ри́мских, та чи бога́то з них верну́ло ся до до́му, чи бога́то з них зоста́ло ся ві́рними сина́ми Ґерма́нії, чи бога́тож то їх, щоб не хоті́ли промі́ня́ти сумні́, а́ле розкі́шні лїси́, яри́ й доли́ни батькі́вщини на ни́шно золоти́й той Рим? Чи бога́тож їх не схоті́ло промі́ня́ти во́лю Ґерма́нця на слу́жбу золото́го раба́ ке́саревого? Чи бога́то тих, що не хоті́ли ста́тись слїпи́ми челя́дниками Римля́нам і, спомага́ючи їм завою́ва́ти наш ві́льний край, — не плюндрува́ли єго́, не ни́щили на́ші звича́ї старода́вні, не осьмія́ли ба́тькі́вскої сла́ви і давни́х учи́нків, не гордува́ли рі́дною мо́вою і кро́вю?... Бою́ ся, мій коха́ний, щоб і ти не став ся оттаки́м гидки́м перева́ртнем, яки́х у нас не ма́ло; бою́сь, щоб і ти не спано́шив ся, не пороманив[1]) ся, не занеха́в рі́дного краю... То кра́щеб менї́ тебе́ не роди́ти, кра́щеб менї́ тебе́ мале́ньким похова́ти..."

І обілле́ть ся бі́дная ма́ти дрібни́ми слеза́ми.

— „Нї, ма́мо, я не зра́джу Ґерма́нії, я не хо́чу йти до Римля́н, я би́тимусь із ни́ми..." — па́лко ска́же хлопя́.

Пото́м він уже́ не пригада́є собі́, яки́м по́битом опини́в ся в Ри́мі: чи єго́ узя́то до ві́йска, чи єго́ про́сто ві́ддано до шко́ли вчи́тись му́дрощий ри́мских, — тільки памята́є себе́ вже в ри́мскій шко́лї. Тут уже́ дізна́в ся він про те́, чого́ не могла́ єму́ зясува́ти[2]) мату́ся; тут дізна́в ся, що і все те, про що мату́ся оповіда́ла — бридня́[3]) тільки: що нї Оди́на, нї То́ра, нї Вальга́лї нема́, а є лиш Юпітер та и́нші Олїмпі́йцї; що і зо́рі зовсїм не є віко́нечка ґерма́ньского ра́ю, а дрібне́нькі, романогре́цкі боженя́та; на́йславнїйші зпо́між них — Еос[4]) рожевопе́стра та Феб[5]) блискý-

---

[1]) не став Римляни́ном. [2]) поясни́ти. [3]) пусте́ гово́ренє. [4]) ри́мска Авро́ра, боги́ня до́сьвіту. [5]) ри́мский Апо́лльон.

чий. Тут він дізна́в ся, що є́го земляки́ Ґерма́нцї — невігласи[1]) сьвітові, ди́кі лїсові ме́шканцї; що дух я́сний лю́дский му́сить горну́ти ся до Ри́му, до є́го осьвіти й культу́ри, і ща́стя Ґерма́нїї на то́му зале́жить, щоб она́ я́ко мо́га шви́дче ста́лась слуги́нею Ри́му — він дасть їй пре́торів, софі́стів і кайда́ни; він навчи́ть її розуміти і чита́ти Гора́ция Фля́кка і сьпіва́ти з ним у ку́пі хва́лу Авґу́стови, я́ко бо́гови. Все отсе́ Римля́ни могли́ да́ти Ґерма́нцям, відібра́вши зате́ ві́льну й чи́сту ду́шу. — До́бра, хоч прокля́та пла́та!...

III.

Усїх му́дрощий ри́мских навчи́всь Лю́ций, і сам став Римляни́ном. Яко́ю те́мною, яко́ю ди́кою та проста́цкою показа́лась є́му рі́дна Ґерма́нїя! І чуте́ зневаги до бі́дної Ґерма́нїї, до є́ї звича́їв, до ди́кої є́ї до́лї росло́ з ним у ку́пі. Як він бажа́в наблизи́ти її до се́го со́нця — Ри́му, щоби́ ся́єво від не́го осьвіти́ло хоч тро́шки сумні́ лїси́ Герма́нїї.

В душі́ є́го́ на днї зберега́ли ся несьві́домо чи́сті пори́вання до ви́сшої пра́вди на землї. Розкі́шно-пога́не й зопсо́ване повітря Ри́му не торкну́лось є́ї своїм брудни́м отру́йним по́дихом, — і коли́б він ви́ріс у пу́щах Ґерма́нїї — він бив сяб за во́лю є́ї й до́лю; він би не знав нї Гоме́ра, нї Гезио́да[2]), ні́же розумі́в сяб на рабски́х ві́ршах Гора́циєвих, зате́б зневажа́в зопсо́ваних, розпеще́них розкі́шників Ри́му й нена́видїв є́го́ золоти́х кайда́нів, в котрі він куе́ наро́ди; во́ля Ґерма́нїї була́б є́му ви́сшою пра́вдою на землї, — безпере́чною пра́вдою і бездога́нною. Але, коха́ючись у чудови́х гексаме́трах безсме́ртних Гре́ків, розумі́ючи красу́ Пі́ндара[3]), уважа́ючи культу́ру Ри́му сту́пенем ви́сшого житя́, пізна́вшись на софісти́чних му́дрощах, на диялє́ктицї, — він уже́ му́сїв диви́ти ся на сьвіт бо́жий очи́ма Римляни́на: він ба́чив у во́лї Ґерма́нїї ди́ке варва́рство, в борбі є́ї за во́лю — війну́ з культу́рою. І хоч дух є́го́ не міг удовольни́ти ся ро́зкошами культу́рного житя́, хоч дух є́го́ шука́в, жада́в сьвято́ї пра́вди на землї, але́ж хто є́му про не́ї міг сказа́ти? Хто міг сказа́ти, де она́, яка́ она́, що роби́ти, як

---

[1]) безмо́вний, те́мний, неосьві́чений. [2]) гре́цкий пое́т в IX. або́ VIII. ст. пер. Хр. [3]) на́йбільший гре́цкий лїрик в VI. ст. пер. Хр.

трéба жúти на землї? Спитáтись у рúмского нáроду, чогó ємý трéба для єгó щáстя?

— „Для мóго щáстя й слáви, — кáже Рим, — трéба ось чогó: колú в убóгої вдовú, твоєї мáтери, є остáння телúця, нам трéба взя́ти її, щобú булó за що даровúм хлїбом нагодувáти рúмску чернь, бо онá дáла за се здоптáти остáнки вільної репýблики; колú у тéбе є брат, остáння утїха твоєї нéньки у стáрощах єї — нам трéба єгó взя́ти чи в ґлядиторú, чи то до леґіóнів, щобú булó ким звоювáти ще тих Ґерманцїв та Пáртів і úнших варвáрів, що не бажáють підлягáти рúмскому володарéви.

— „А прáвдаж вáша де?“

— „А ось де нáша прáвда: — кéсар. Він носúтель прáвди на землї, він знаменýє Бóга, ємý ми стáвимо божниці й вівтарі...“

— Невжé се так, невжé се прáвда, нáйвисша прáвда? — дýмав він. І в мýках, у невірі та в розрáдї, в війнї з самúм собóю йшов він в Сúрию, за Рен, воювáти Ґерманцїв та úнших варвáрів. Тепéр, збираючись ще в Палєстúну держáти неспокійних Євреїв під владóю Рúму, він завитáв у цирк, у безслáвний Колїзéй, де й перш бував, де й пéрше бáчив те, що і тепéр. Тільки ранїйш ємý се не здавáлось дúким та нелюдським — душá єгó й óчи звúкли бáчити пролúту кров і не вáжити житя́ лю́дского, нїхтó бо єгó не вáжив, нїхтó не бáчив у Колїзéю нїчóго, óкрім театру, óкрім видовúща — нїчóго. Тепéр же та подїя, як два Ґерманцї бúли ся на втїху чéрни і вмирáв одéн, вмирáв зі слóвом любúм: „Ґерманїя“ — тепéр онá, ся пелюдска подїя, вразúла і розворýшила єгó дýшу, насýнула і проясни́ла ємý гадкú про давню́ давнину́, прокúнулась єгó ґерма́ньска кров, пригадáла ся ємý матýся... її рéчі любі...

IV.

З важкúми дýмами із смýтком в сéрцї, з лю́тою нудьгóю їхав він другóго дня до Палєстúни. Ємý лежáв шлях до Єрусалúму, до прéтора Пилáта чéрез невели́чке місто Вифлеéм юдéйский. Наближáючись до Вифлеєму, він побáчив блискýчу велúку зьвіздý над одни́м будúнком убóгим. Нїхтó не міг ємý сказáти, що се мáє значúти. Він спинúв ся у Вифлеéмі, щобú переночувáти.

Проки́нувши ся вра́нці, чу́є а́нгельскі сьпі́ви: „Сла́ва во ви́шних Бо́гу!“ ба́чить округи́ себе́ ди́вний, небе́сний сьвіт, чу́є яку́сь ра́дість, поле́гкість душі; озира́є ся і ба́чить чудо́ву люди́ну в лелі́йно-бі́лих ша́тах, невимо́вно хоро́шої вро́ди, з ла́гідним, чудо́вим по́глядом. Тако́ї вро́ди земля́ ще не носи́ла.

— „Хто ти є́си, чолові́че до́брий!“

— „Я а́нгел, посла́не́ць Бо́жий. Знай, що мі́сце се сьвяте́, тут недале́чко, на подві́рю он то́го буди́ночку, що над ним ся́є зьвізда́, роди́в ся сам Христо́с“.

— „Хтож се таки́й Христо́с?“

— „Се син Бо́жий, сам Бог, і́стинний, є́ди́ний, що прийшо́в спасти́ люди́й — як се призна́чено від ві́ку“.

— „Коли́ се Бог, то є́му бажа́ю поклони́тись“.

— „Іди́ за мно́ю“, — сказа́в а́нгел і они́ пішли́.

Перейшо́вши скрізь заїздний двір, Лю́ций вступи́в у яки́йсь за́хисток, на́чеб пече́ру, де поба́чив на сі́ні в я́слах Божестве́нне Дитя́; округи́ сиді́ло дво́є вбо́гих люди́й: Ма́рия, Ма́ти Бо́жа, та сьвяти́й Йо́сиф; над я́слами реми́ґав това́р, подиха́ючи те́плою па́рою на Дити́ну, на́че щоб Її захисти́ти від пого́жого пора́нного пові́тря. Здава́ло ся, в очи́цях Рожде́нного відбива́в ся ро́зум ви́сший від лю́дского; здава́ло ся, сей ро́зум жив і сьвіти́в ся вже від ві́ку, все зна́є і знав і зна́ти ме, що є́му нема́ початку́, ні кінця́, і здава́ло ся, в очи́цях сих небе́сних вся си́ла й вла́да сьві́ту, земл і не́ба, то́го, що вже було́ і бу́де. Окру́г голо́вки Передві́чного Дитя́ти ся́йво чудо́ве із е́теру розлива́ло сьві́т на всю пече́ру.

Лю́ций поглянувши на сю Дити́ну, почу́в у се́рці яке́сь нове́, неві́доме чуте́, яку́сь надзе́мну ра́дість і спусти́в ся на вко́л їшки й припа́в до до́лу. Ся́йво над голо́вкою Передві́чнього слі́пило є́му о́чи.

— „Я не мо́жу бі́льше диви́ти ся на се Дитя́, — ка́же він сво́му повожа́тому[1]), — ви́веди мене́ звідси“.

Коли́ они́ ви́йшли, Лю́ций ка́же:

— „Я ба́чу, що се дійсно Бог, а́ле мене́ одно́ диву́є; чому́ се Він у такім убо́жестві прийшо́в на зе́млю?“

— „Я тобі ще не те ска́жу, — відка́зує є́му сьвяти́й повожа́тий. — Він і вмре ще скато́ваний, розпя́тий на хре-

[1]) провідни́к.

стї, самóю зневажли́вою, со́ромною сме́ртю, з розбі́йниками у ку́пі...“

— „На щож се, длячого́ се? Хтож є́го́ за Бо́га тодї вважа́ти ме?“

— „На те, щоби́ спасти́ люди́й. Ина́кшеж се зроби́ти не мо́жна. Щоби́ лю́ди зрозуміли, як їм жи́ти, они́ му́сять ма́ти зразо́к[1]) тако́го житя́, котре́ они́ могли́б поба́чити і по вік зга́дувати, щоб о́браз се́го житя́ стоя́в їм пе́ред очи́ма живо́ю нау́кою, живи́м при́кладом. Коли́б Го́сподь прийшо́в на зе́млю у коро́нї і порфі́рі, у зо́лотї і шо́вку, коли́б яви́в ся Він у ца́рских пала́тах, то лю́ди так би і гада́ли, то так би і розуміли, що багряни́ця лише́нь і коро́на, що зо́лото лише́нь і самоцьвіти гі́дні бу́ти бли́зко Бо́га. Коли́б роди́в ся Він у пала́тї — тоб ду́мали, що коли́ і Го́сподь мина́в вбо́гу ха́ту, то їй і призна́чено бу́ти в зневá зї лю́дскій. Коли́б Він прийшо́в з мечем ка́ри й вла́сти, — лю́диб ду́мали, що Божестве́нного ладу́ озна́ка — се меч си́ли й ка́ри.

Ні, навпаки́[2]), — Го́сподь уми́сне все зроби́в не так: Він не хотів на́вість в на́йбіднїйшій ха́тї роди́ти ся; Він роди́в ся у пече́рі, в я́слах на сїнї. Не царі зі схо́ду пе́рші принесли́ єму́ да́ри і поклони́ли ся, а на́йубожші зпо́між люди́й, — чабани́[3]). Сим Він показа́в, що про́сті, зневáжені від си́льних і му́дрих — на́йбільше щи́рі Є́го́ сло́ва слу́хати і хва́лу Є́му́ віддáти. В тлїнне[4]) лю́дске тїло одя́г Він свій Божестве́нний Дух; шлях убо́гого й злиде́нного житя́ зо всїма́ є́го́ приго́дами, зли́днями й страждáнями Він собі призначи́в. Як спра́вжня людина проживе́ Він житé своé сьвятé, покла́вши ко́жну є́го́ хви́льку на послу́гу лю́дям, усїм отти́м убо́гим, безтала́нним, що у зневáзї у всїх сла́вних і вельмо́жних, і вре́штї — умре́ за люди́й, на хрестї розпя́тий...

Длячого́ж се? — спита́єш, на що се́го тре́ба? А на вели́ку нау́ку лю́дям і при́клад: щоби́ послужи́ти лю́дям, — їх тре́ба полюби́ти так, як полюби́в їх Бог, — аж до сме́рти Своє́ї. І коли́ Ти хо́чеш Христа́ собі за Бо́га ма́ти, — йди Є́го́ слїдо́м, за Є́го́ стопа́ми — на скільки лю́дский дух мо́же бу́ти до се́го зда́тний; — іди́ до тих, до котри́х

---

[1]) взоре́ць. [2]) навідворіть, напро́тив. [3]) па́стирі. [4]) тлїнни що підлягáє зіпсуттю.

душа́ твоя́ на́йблизша, іди́ до тих, де ти роди́в ся, чиї ра́дощі і го́ре му́сять бу́ти тобі на́йближі; тільки там душа́ твоя́ на́йповнійше відчу́є те, що і они́ чу́ють, тільки там її обійме на́йпалкійше по́лумя любо́ви до люди́й і ба́жаня на́йревнійше і жи́ти і вме́рти за́для них, твоїх коха́них і се́рцю бли́зких... До то́го і Го́сподь, щоби́ взя́та Ним на се́бе стать лю́дска розгорі́ла ся на́йбільшою любо́вю до люди́й, му́сїв роди́тись від люди́й і жи́ти так між тим лю́дом, де роди́в ся. Не до фарисе́їв, не до мо́жних піде́ Він, — нї; Він возьме́ в свою́ оборо́ну люд те́мний і убо́гий, люд безприту́льний і покри́вджений".

І зник божестве́нний вісту́н. Лю́ций був як у снї. Все зрозумі́в він тепе́р, все є́му ста́ло я́сно, став ви́дний є́му шлях пра́вди і во́лї на землї... — „Поклоняюсь Тобі, Бо́же вбо́гих і мали́х, і беру́ пробо́браз Тво́го жи́тя буду́чого, моїм мали́м і нїкче́мним си́лам на при́клад і нау́ку! Зрива́ю з се́бе ша́ти золото́го раба́ ри́мского влади́ки! Видира́ю, викорі́няю із мое́ї душі́ усї прикме́ти рабско́ї душі́ ри́мскої, що защепи́ло їх менї жите́ спі́льне́ із ни́ми, що їх нади́хав ся в повітрі ри́мскім отру́йнім. В Ре́нї рі́днім оми́ю я ри́мского підні́жа пля́ми; поно́влені згадки́ про лі́та дитя́чі щасли́ві, ве́рнуть менї і чи́сту ду́шу, і відва́гу за пра́вду є́ї ста́ти, поно́влять в менї ба́жаня для не́ї жи́ти, для рі́дної країни, що її то́пчуть тепе́р леґіо́ни ри́мські й псую́ть, мордду́ють нещасли́ву. Со́нце твоє́ поба́чивши, дібро́ви твої, го́ри і доли́ни, се́рце в со́бі ґерма́ньске почу́вши — я ста́ну тим, ким му́шу бу́ти, й почу́ю в со́бі си́лу й ба́жаня йти тим шляхо́м пра́вди, що вка́зує менї Го́сподь новоявле́ний... Ґерма́нїє моя́ убо́га, зневажана і те́мна! Тобі від сїе́ї годи́ни усе́ моє́ жите́, уся́ любо́в моя́, ввесь жар душі́ мое́ї; — з тобо́ю, з твої́ми сина́ми я розді́лю твою́ сумну́ до́лю і му́ки і знева́гу, що завдає́ тобі блиску́чий, в зо́лотї й кро́ви потопа́ючий Рим... І сме́рти само́ї, дай Бо́же Хри́сте Сьвятий, менї не зляка́тись з рук катів твої́х, за те́бе, моя́ сьвята́я, рі́дна зе́мле, за во́лю твою́ й до́лю і за твою́ пра́вду..."

Так моли́в ся щи́ро біля Вифлее́му в сьвяти́й день наро́дженя Бо́жого пе́ршій христия́нин Ґерма́нії.

Літературно-естетичні замітки.

Леґенда.

Коли християньство випирало видумані поганьскі божища, найшла народна уява доволї поживи в чудотворних подіях з житя Ісуса Христа, Пр. Дїви і сьвятих. Поганьский міт перейшов помалу в християньский.

Події з житя сьвятих жили не лише в устних переказах, але були й письменно збережені і читані на богослуженях і звідси їх назва леґенда (латиньске слово, значить се, що має бути читане, а сим словом означувано книжки, з котрих читало ся про сї події з житя сьвятих підчас богослуженя).

Леґендарні предмети (теми), які злюбила собі традиційна поезия, зберегли ся або в виді казок або народних пісень, а з них віє дух принадної простоти і глибокої віри християньскої наших предків (леґенди про Христа, про Пр. Дїву); в многих проявляє ся народний гумор (леґенди про св. Петра).

Спершу списувано леґенди в західній Европі латиньскою мовою, а множили ся они так, що повставали богаті їх збірники (найбільший середньовічний збірник Legenda Aurea — Золота Леґенда). На Руси списувано їх спершу церковною мовою, опісля із значною приміщкою народної мови.

Сї леґенди стали опісля богатим жерелом віршованих леґенд і прозових перерібок, в котрих проявляє ся культурний стан середних віків.

На Руси зложили ся леґенди (яко оповіданя реліґійно-морального змісту) під впливом творів духовного письменьства або апокрифічних оповідань (про апокрифи див. Вибір з літератури, стор. 33 і сл. Ходженє Богородиці по муках, Про чуда св. Миколая). Они то похожі на реліґійні казки, в котрих із сьвященого переказу остало само імя особи або назва події, а все инше є твором народної фантазиї. Основною прикметою народних леґенд є дидактичне живло. Они дають нам образ реліґійно-моральних поглядів народу (н. пр. Про померші душі, див. Вибір з літер. стор. 149, тамже стор. 10. Леґенда про Апостола Андрея).

Леґенда є отже казка, що бере тему (предмет) з мітичного переказу церковного, реліґійного, особливо з житя І. Христа, Пр. Дїви і сьвятих.

VI. ІСТОРИЧНІ ОПОВІДАНЯ І ЗОБРАЖЕНЯ.

38. Соломо́н і Гірам.

(З Бі́блії старо́го Заві́та.)

І післа́в Гірам, цар Ти́рский, слу́ги свої до Соломо́на, як перечу́в, що є́го́ пома́зано царе́м на мі́сце отця́ є́го́. Гірам же був повсякча́сно щи́рим прия́телем Дави́довим.

І післа́в тако́ж Соломо́н до Гірама сказа́ти: „Ти зна́єш сам, що мій оте́ць Дави́д не спромі́г ся збудува́ти дім і́мени Го́спода, Бо́га сво́го, че́рез ві́йни з приме́жними наро́дами, по́кіль Го́сподь не положи́в їх під но́ги є́му́.

Тепе́р же Го́сподь, Бог мій, дав мені мир округи́. Нема́ в ме́не проти́вника, нема́ перепо́н.

От і заду́мав я збудува́ти дім і́мени Го́спода, Бо́га мо́го, як сказа́в Го́сподь отце́ви мо́му Дави́дови, слова́ми: „„Твій син, що є́го́ посаджу́ на прести́лї на́мість те́бе, той збуду́є дім і́мени мо́му.““

Отсе́ж повели́, щоби́ наруба́ли мені на Лива́нї кедри́ни; мої слу́ги бу́дуть ра́зом з твої́ми слу́гами, пла́туж за кме́тів твої́х дава́ти му тобі́, яку́б ні призначи́в; сам бо зна́єш, що у нас нема́ люди́й, що вмі́либ так де́рево руба́ти, як Сидо́нці“.

Почу́вши Гірам слова́ Соломо́нові, зрадів ве́льми та й ка́же: „Благослове́н сьогодні Го́сподь, що дав Дави́дови му́дрого си́на над сим вели́ким наро́дом!“

І післа́в Гірам до Соломо́на сказа́ти: „Ви́слухав я, що послува́в єси́ до ме́не, й чини́ти му все, чого́ бажа́ти меш із кедри́ною і яли́ною. Кме́тї мої прова́дити муть їх з Лива́ну до мо́ря й повелю́ тра́твами гна́ти їх мо́рем до мі́сця, яке́ менї вка́жеш; там я зло́жу їх, а ти забере́ш собі́; ті́льки ти доста́виш хлі́ба робу́чому до́мови мое́му“.

От і відступи́в Гірам Соломо́нови кедри́ни і яли́ни, скі́лько він зажада́в.

Соломо́н же дава́в Гірамови два́йцять ти́сяч мір пшени́ці на харчо́ванє слуг є́го́ й два́йцять мір олію з би́тих масли́н[1]). Сті́лько віддава́в Соломо́н Гірамови що ро́ку.

І наді́ли́в Го́сподь Соломо́на ро́зумом, як обіця́в є́му́. І був мир між Гірамом і Соломо́ном і они́ вчини́ли умо́ву оде́н з одни́м.

[1]) о́воч оли́вного де́рева.

І наложи́в Соломо́н па́нщину на всьо́го Ізра́їля, й було́ панща́н три́йцять ти́сяч чолові́ка.

І посила́в їх на Лива́н-гору́ по де́сять ти́сяч що мі́сяця, на переміну; по мі́сяцю були́ они́ на Лива́нї, а по два мі́сяцї до́ма. Адони́рам же був догля́дником над па́нщиною.

І було́ в Соломо́на ще сїмдеся́ть ти́сяч двигарі́в, і вісїмдеся́ть ти́сяч камянору́бів у го́рах, не влї́чуючи наста́вників призна́чених Соломо́ном над робо́тою, щоби́ нагляда́ли над робо́чим лю́дом; а було́ їх три ти́сячі три́ста.

І дав на́каз привози́ти величе́зне камі́нє, дороге́ камі́нє й те́сане камі́нє на осно́ву до́му.

І теса́ли їх будівники́ Соломо́нові та Гі́рамові й приготовля́ли бру́сє на будо́ву хра́му.

39. Олїмпі́йскі і́грища.

(За Бе́кером.)

Видно́м[1]) і́грищ була́ Олї́мпія, на пі́внічнім бе́резї ріки́ Альфе́я. Се не було́ мі́сто, лише́ сьвята́ о́бласть олїмпі́йского Зе́вса, по́за котро́ю ма́ли свої́ осе́лї єре́ї, проро́ки і вся духо́вна і жерто́вна слу́жба. Уча́стники і́грищ таборува́ли в на́метах. Ся сьвята́ о́бласть розки́нула ся в га́рній доли́нї, окру́женій лїси́стими верха́ми. Верхи́, що обме́жували пі́внічний бе́рег, назива́ли ся горо́ю богі́в, Олї́мпом. Тут був, при у́стю рі́чки Кляде́я до Альфе́я, сьвяти́й гай (Альтіс) ди́ких дере́в оли́вних і стари́нний престі́л Зе́вса. Посе́ред се́го гаю́ поста́влено опі́сля велича́ву сьвяти́ню незвича́йної краси́, котру́ в дру́гій полови́нї пя́того столї́тя пер. Хр. ате́ньский різьба́р Фі́дий украси́в сла́вною велика́ньскою ста́туєю Зе́вса. На східні́м кінци́ гаю́ простяга́ла ся пло́ща, де відбува́ли ся і́грища. Ста́дион, до́вгий шлях, на котрі́м відбува́ла ся боротьба́ і пі́ші перего́ни, простяга́в ся з полу́дня на пі́вніч; гіподро́м, мі́сце для возови́х перего́нів, сходи́в ся в полудне́вій сторонї із ста́дионом а звідтам зверта́в ся на схід, рівнобі́жно з бе́регом Альфе́я. Ме́нше бі́льше дві́чи так завдовжки́ як ста́дион, мав гіподро́м довжину́ око́ло 200 кро́ків. На одні́м кінци́ гіподро́му було́ для

[1]) сце́на.

кóний і возíв кíлька повітóк[1]), з котри́х они́ виїзди́ли, а доокóла сидíли на горба́х непрогля́дні ряди́ видцíв, котри́х о́клики одушевля́ли борцíв, хвали́ли або́ гани́ли.

Íгрища почина́ли ся із схо́дом со́нця, а пе́ред тим в ночи́ сла́влено богíв же́ртвами і сьпíвами. Су́диї сих боро́тьб сидíли посе́ред за́городи ста́диона, а силачí або́ перего́нні борцí виступа́ли напере́д і взива́ли богíв на сьві́дків, що они́ де́сять мíсяцíв напере́д приготовля́ли ся до тих боро́тьб. Коли́ нíхто́ не відзива́в ся на пи́тане ге́рольда[2]): „Чи мо́же хто сим силача́м зроби́ти до́кір, що они́ носи́ли кайда́ни або́ ве́ли непримíрне житé?“, тодí почина́ли ся перего́ни. Хто пе́ршиї дста́в ся до мети́, се́го імя́ і роди́нне мíсто викли́кував го́лосно ге́рольд, а всí видцí повтаря́ли се ра́дісно.

В гíподро́мі відбува́ли ся перего́ни верхо́м, воза́ми з двома́ кíньми або́ четверне́ю. Побíду четверне́ю вважа́ли на́йбільш почéсною. Перего́ни воза́ми були́ ве́льми небезпéчні. Візни́к стоя́в на во́зї, а є́го ди́кі ко́нї вїзди́ли ра́зом з и́ншими рівночáсно на шлях. Чима́ло возíв розбива́ло ся, а при тім нера́з доходи́ло до калíцтва або́ сме́рти візника́. На метї стоя́ли два стовпи́, по́мíж котрí віз пови́нен був в на́йбільшім ро́згонї переїхати, щоби́ то́ю само́ю доро́гою дванáйцять разíв обíхати. До то́го вишу́кувано на́йбистрíйші ко́нї, а королí вважа́ли се на́йбільшою че́стию, висила́ти на олíмпíйскі íгрища свíй на́йкрасший по́віз, щоби́ сей в їх íмени здобу́в собí побíду, в якíй они́ не ма́ли нíякої у́части, бо вла́сникам ко́ний припада́ла бíльша честь, як їздця́м або́ візника́м.

Окрíм то́го відбува́ла ся тако́ж боротьба́ і бíй на кулаки́. При боротьбí пови́нен був ви́тязь сво́го проти́вника на́йменше двíчи ки́нути об зе́млю, а відта́к є́го приде́ржати, по́ки він сам не призна́в себе́ побíдженим. В бо́ю на кулаки́ не пови́нні були́ силачí оде́н дру́гого хвата́ти, а лише́ побива́ти і в тíй цíли ма́ли они́ ру́ку і рамя́ обвя́зані навхре́ст твердим реме́нем. Де́які відноси́ли притім небезпéчні скалíченя, и́нші пролива́ли стру́ї кро́ви, а мно́гих тре́ба було́ виноси́ти з боéвища. Оповіда́ють про одно́го силача́, котро́му ви́бито зу́би; він закуси́в сей біль, ли́кнув зу́би, а є́го про

[1]) повíтка = шóпа. [2]) керма́нич íгриш.

тúвник, побáчивши, що єгó нáпад був безуспíшний, признáв себé побíдженим. Окрім такúх борóтьб, скакáли ще під мý-зику флéтів і кúдали металéвим кружкóм, звáним дíскос.

Остáннїй день íгрищ був признáчений для вíнчаня побíдникíв. Се вíнчанє відбувáло ся сéред рáдісних óкликів всéго присýтного нáроду, в сьвятím гаю, по попереднúх величáвих жéртвах. Побíдники входúли, сьвятóчно одя́гнені, з олúвними вітка́ми в рукáх, а сéму пóходови пригрúвано на флéтах. Цїнóю побíди був вінéць з олúвних вітóк, котрúй сýдиї вкладáли побíдникам на гóлову; áле сей вінéць був нáйбільшою слáвою в Грéциї, а співгорожáни бáчили у вінчанім в Олїмпії прослáвленє свóго рíдного мíста. Онú супроводúли єгó в триумфáльнім пóходї, сьпівáли ємý похвáльні пíснї, стáвили в єгó честь мрамóрну стáтую в Олїмпії, де перéгодом нагромáдило ся такúх стáтуй кíлька сот. Імя́ побíдника гомонїло по цїлíй Грéциї. Одéн старúй Грек умéр з рáдости в рукáх свóго побíдного сúна, а на єгó пóхоронї íшло́ за домовúною цїлé збóрище Грéків в Олїмпії.

Олїмпíйскі íгрища відбувáли ся прáвильно що чотúри рóки, а íменно в лúпню. Онú трива́ли пять день. Когó́ не приманювали боротьбú, сéго вáбив зїзд артúстів уся́кого рóду; артúсти корúстували ся íменно сим велúким сьвя́том, щобú показáти себé пéред очúма всїх Грéків: бéсїдники і поéти виголóшували свої твóри, живописцї виставля́ли свої образú. Пóміж мнóгими з усíх усю́дів приїзжими Грéками зустрічáли ся прия́телї, котрí не мáли йншої нáгоди бáчити ся; мнóгі з них тут тíлько познакóмлювали ся; тут навя́зували ся гáрні звя́зи між поодинóкими людьмú, як і цїлúми містáми. Простóрі долúни і гаї пóнад чарівнúми берегáми рікú Альфéя залюднювали ся весéлими людьмú; Грéки уживáли тут в пóвній мíрі усéго тóго, чим онú гордúли ся. Се булó величáве сьвя́то народнé, де Грéки вчúли ся з самосьвідомостю споглядáти на свíй край і нáрід і прославля́ти лáску богів, котрí дáли їм стíлько краю, такúх повáжних мужíв і такí щéдрі дáри.

Метóю олїмпíйских íгрищ булó, зединúти всїх Гелéнів, тим то такóж пізнíйше справедлúво стáли онú основою спíльної лíчбú часу́. Прóтяг часу́ від одного́ íгрища до дру́гого, що обнимáв чотúри рóки, звав ся олїмпія́дою, а бажáючи означúти час якóїсь подíї, подáвано числó

олїмпія́ди. З по́чином се́ї лїчби́ не мо́жна було́ одна́к сягну́ти да́льше, як до се́го і́грища, на які́м впе́рше запи́сано побі́дників; се було́ в 776 р. пер. Хр. і сей рік є пе́ршим ро́ком пе́ршої олїмпія́ди.

40. Ви́хованє в Ате́нах.

(За Што́лем.)

Перенесі́м ся га́дкою до дитя́чої комна́ти в стари́нних Ате́нах! В пеленка́х запови́те лежи́ть хлопя́тко в коли́сцї, в не́цятах або́ в поздо́вжнім коши́ з у́шками, заві́шенім на мо́тузї, щоби́ мо́жна було́ колиса́ти. Нїжна любо́в і печали́вість матери́ньска берегли́ мале́ дитя́тко. Але ще більш як ма́ти, піклува́ла ся ним ма́мка, неві́льниця до́му, де́коли тако́ж ві́льна міща́нка, принево́лена житєво́ю ну́ждою приня́ти ся тако́ї слу́жби. Ви́значні семї́ в Ате́нах в часа́х Пери́кля й опі́сля спрова́джували собі́ тако́ж спарта́ньскі мамки́, бо сї вмі́ли на́йлїпше плека́ти дї́ти.

Ма́мка ма́ла не лише́ корми́ти і плека́ти дити́ну, а́ле й безнаста́нно її́ догляда́ти. По відлу́ченю, корми́ла її́ ма́мка молоко́м, ме́дом, а коли́ ма́ла нагодува́ти яко́юсь тве́рдшою стра́вою, жува́ла її́ пе́рше сама́, а відта́к вклада́ла дити́нї до ро́та. Ма́мка колиса́ла дити́ну на рука́х або́ в коли́сцї і присьпі́вувала їй пі́снї. Дї́ти вино́шено ча́сто на двір, а́ле щоби́ оберегти́ пе́ред уро́ками і ча́рами від лихо́го по́гляду, обві́шувано їх амуле́тами.

Хло́пець остава́в аж до по́чину шкільно́ї нау́ки в жіно́чих комна́тах під до́глядом ма́тери і ма́мки і вихо́вував ся ра́зом з дївча́тами. Вже зма́лку ма́ли дї́ти вся́кі забавки́, тара́хкала, візки́, ко́ники й и́нші зьвіря́та, які́ нера́з хло́пець і сам собі́ лїпи́в з во́ску або́ виро́блював з и́ншого материя́лу. На́віть мале́нькі хлопя́тка вирі́зували собі́ з ко́рка човенця́, лїпи́ли хатки́ з во́ску, витина́ли візки́ із скі́ри або́ жабки́ з ябло́чного лушпи́ня. Тако́ж ба́вили ся хло́пцї обруча́ми і фу́ркалами, мяча́ми і гойдавка́ми, а дївча́та помальо́ваними ку́клами з гли́ни або́ во́ску. Ма́ли они́ тако́ж числе́нні і́гри това́рискі, як ігра́ шестистї́нником (кі́сткою), ця́танє (ігра́: цить чи лї́шка, до па́ри не до па́ри), королї́вска ігра́, желї́зний кома́р, ігра́ в горне́ць і т. и. В коро-

лївскій грі наслїдувано короля і піддáного, або́ короля́ і жóвнїра. Желїзний комáр був подíбний до нáших пíжмурків. Хлóпець із завя́заними платкóм очи́ма бíгав з простя́гненими рукáми в кружкý товáришів і кли́кав: „Я хóчу зловúти желїзного комара́“. Товáриші вимикáли ся пе́ред ним і кли́кали: „Ти гóниш за ним, áле не злóвиш єгó!“ і би́ли єгó батогáми з ли́ка або́ папíрусу, пóки він не зловúв котрóго, що йшов тодї на єгó мíсце. При грі в горне́ць бíгав хлóпець з горшкóм на головí навкруги́, а товáриші би́ли єгó і питáли ся: „Хто мáє горне́ць? „А він відповідáв: „Я Мídас“. А кого́ він тру́тив нóгою, сей ставáв на єгó мíсце. Або́ сїдáв такóж одéн хлóпець на середúнї і називáв ся горне́ць. Товáриші бíгали навкруги́ нéго, скубáли, щипáли єгó і би́ли, пóки він не оберну́в ся скóро і не вхопúв котрóго з них.

Атéнцї уважáли, що лишé сей зумíє володíти і верховóдити, хто навчúв ся бу́ти слухня́ним, тим то ви́хованє булó ве́льми строге. Не лишé ро́дичі послу́гували ся рíзкою, áле й помíчні їм у ви́хованю невíльники й учúтелї. Би́ли такóж нераз ка́пцями або́ підóшвами. Для пóстраху дїти́й були́ всякí страхопу́ди і почвáри та оповíдання про страхú. Наколú дити́на напирáла ся, щоби́ мáти взя́ла її з собóю, тодї кли́кали до дити́ни: „Ти́хо, я тебé не возьмý з собóю, прúйде мóрмо.[1]) Кінь прúйде і вку́сить тебé“.

Для забáви неспокíйних дїти́й, як і для поу́ки та осторóги, оповідáли мамкú і нянькú всякí казкú, істóрії і байкú.

З ше́стим ро́ком, або́ й трóхи рáньше, як починáла ся нау́ка, давáли хлóпцеви педáґоґа (вихóвник і провідни́к). Се був звичáйно невíльник, що був з хлóпцем аж до вікý ефе́ба.[2]) Він наглядáв свóго ви́хованця дóма, ходúв з ним усю́ди, íменно до пале́стри і до шкóли, носúв за ним книжкú й йнші шкільні прибóри, або́ й кітáру до шкóли, і приводúв єгó із шкóли домíв; áле учúти хлóпця, не булó єгó обовя́зком. З пóчином шкільної нау́ки роздíлювано ви́хованє хлóпців від дївчáт. Дївчáта були́ приневóлені смúрно жúти дóма, а цíлé образóванє подавáли їм мáтери й нянькú. Шкільна́ нау́ка хлóпців обнимáла три пре́дмети: грамáтику,

[1]) то, що у нас „вóва!«. [2]) від 16-го до 18-го ро́ку житя́.

му́зику і ґімна́стику. Пі́сля то́го шко́ли були́ грамати́чні, музи́чні і ґімнасти́чні. Всї шко́ли були́ прива́тні, а держа́ва лише́ наглядала́, щоби́ запобіга́ти немора́льности. Дія́льностию і мето́дою учи́теля держа́ва зовсі́м не журила́ ся, а є́го опла́чували ро́дичі. Учи́телї взагалї ма́ли невели́ку пова́гу, бо вся́кий зарібни́цкий і пла́тний за́від ува́жано там несво́бідним і про́стим. Особли́во невели́кої пова́ги зазнава́в елємента́рний учи́тель грама́тики, позаяк ча́сто до се́го за́воду горну́ли ся лише́ з коне́чности лю́ди підупа́лі, без знання́ і образо́вання. Так н. пр. Діоні́з моло́дший, тира́н сиракузький, пі́сля сво́го упа́дку, мав учи́ти хло́пцїв прилю́дно на у́лицї в Кори́нті.

Пе́рша нау́ка, яку́ подава́ли хло́пцеви, була́ грамати́чна, то є нау́ка чи́тання і пи́сання, а се умі́в там ко́ждий. Чи́сленє не було́ шкільни́м пре́дметом; се́го ко́ждий вчив ся в практи́чнім житю́ о сті́лько, о скі́лько є́му було́ тре́ба. Нау́чанє класи́чної стари́нности не служи́ло практи́чним потре́бам пізні́йшого життя́; мето́ю є́го було́ зага́льне, іде́альне образо́ванє.

Наколи́ хло́пець на сті́лько поступи́в у чи́таню, що зумі́в прочи́тане сяк-так зрозуміти, тоді́ обзнакомля́в є́го учи́тель з тво́рами на́родних поє́тів. Тим спо́собом защіпля́ли учи́телї ду́ха гелє́ньскої поє́зиї сьві́жо в житє́ і збога́чували ум моло́дежи на все житє́ досто́йними насліду́вання по́статями сла́вної бува́льщини, мора́льними прикла́дами і розу́мними пра́вилами життя́.

Музи́чна нау́ка почина́ла ся пізні́йше як грамати́чна. Мето́ю сі́ї нау́ки було́ також мора́льне образо́ванє. Звича́йно учи́ла ся она́ із сьпі́вом; благоро́дне сло́во, ви́сьпіване ще до то́го ми́лими зву́ками, було́ ще важні́йше і вплива́ло ще могутні́йше, як сама́ му́зика. Хло́пцеви, обзнако́мленому вже грама́тиком з епі́чною і елєґі́йною поє́зиєю, подава́в тепе́р учи́тель му́зики пісе́нні за́соби на все житє́, а ти́ми пі́снями міг він в годи́нах супочи́нку або́ в това́ристві розвесели́ти і одушеви́ти себе́ й и́нших.

Ґімнасти́чну нау́ку почина́ли мабу́ть також вже вча́сно. Ся нау́ка ма́ла мето́ю ви́творити га́рну гармо́нію духово́го і тїле́сного ро́звитку, а оста́нним ви́слїдом се́го ма́ла бу́ти зве́ршена поста́ва тїлом і ду́хом здоро́вого і практи́чно вда́тного му́жа.

До шко́ли ходи́ли що дня, пе́ред полу́днем і по полу́дни. Не було́ нау́ки в сьвя́та, котри́х було́ дово́лї бога́то.

З 16-им ро́ком житя́ кінчи́ла ся шкільна́ нау́ка, з ви́їмкою ґімна́стики, котра́ тепе́р занима́ла пе́рше місце. В два ро́ки опісля, з вісїмна́йцятим ро́ком житя́, вступа́в молоде́ць в полїти́чний вік ефе́ба. Після попере́днього іспиту, чи він є чи́сто горожа́ньского похо́дженя і чи є тїле́сно доспілий для по́чину війсково́ї слу́жби, проголо́шувано єго́ повнолїтним. Імена́ іспито́ваних втя́гано у спис демо́тів, се є, о́бластних това́ришів. Опісля представля́ли їх зібраному в теа́трі на́родови, передава́ли їм щит і ко́піє, прова́дили відта́к до сьвяти́нї Аґра́вля, де они́ прися́гою ефе́бів зобовя́зували ся до слу́жби вітчинї.

Прися́га звуча́ла: „Присяга́ю, що не зганьблю́ се́ї збру́ї і не опу́щу мо́го това́риша в бо́ю. Хо́чу боро́ти ся за сьвя́тощі і спільне́ добро́ як сам, так і вку́пі з и́ншими. Бажа́ю полиши́ти вітчину́ без жа́дної втра́ти на су́ші як і на мо́рі так вели́кою, як я її наслїди́в. Хо́чу слу́хати тих, що ма́ють кождоча́сно ріша́ти, і повинува́ти ся обовя́зуючим зако́нам, як і тим, котрі на́рід ви́дасть в буду́чинї. А не хо́чу допусти́ти, щоби́ хтонебу́дь зноси́в зако́ни або́ їм не повинува́в ся, і бажа́ю їх борони́ти сам і ра́зом з и́ншими. А хо́чу тако́ж почита́ти рі́дних богі́в і сьвя́тощі“.

Опісля ефе́би про́тягом двох рокі́в сторожи́ли в краю́ я́ко періполї. По скінченю два́йцятого ро́ку житя́ ужива́ли їх до війсково́ї слу́жби тако́ж по́за ме́жами краю́. Суча́сно дістава́ли они́ пра́во промавля́ти і голосува́ти на на́родних збо́рах. Але аж з три́йцятим ро́ком могли́ впо́внї кори́стувати ся горожа́ньскими права́ми, могли́ бу́ти виби́рані до ра́ди, до су́дів і публи́чних у́рядів.

41. Сокра́т.

(За Шта́кем.)

Сокра́т був си́ном Ате́нця Софронїска, різьбаря́, і навчи́в ся се́ї шту́ки у вітця́. Він мав у́часть в де́яких ві́йнах своїх роди́нних Ате́н і ви́значив ся відва́гою і хоро́бростю. Так са́мо був він митце́м стро́гого спо́собу житя́ і призвича́єня тїла до невиго́д. Підчас по́ходу на Потиде́ю була́

зима́ така́ лю́та, що ніхто́ не виходи́в, не завину́вши ніг кожухо́м або́ по́встю. Сокра́т ходи́в бо́со і в тій самі́й оде́жі, як усе́.

Одна́че ємý не припа́ла до вподо́би а́ні ба́тьківска шту́ка, а́ні військове́ ремесло́, а на́йбільшою для не́го прие́мностю було́, учи́ти га́рних і талановитих молодців і прие́днувати собі́ їх при́язнию. Він учи́в прилю́дно і безпла́тно, а бездога́нним і че́сним жите́м става́в для своїх у́чеників на́йдостойнїйшим при́кладом в часі́, коли́ в ці́лій Гре́ції було́ на́йбільше зіпсуте́ обича́їв. Він умі́в так приєдна́ти собі́ у́чеників, що Антисте́н, котри́й проживáв у Пірéю, ходи́в щоде́нно 4 km до мі́ста, щоби́ послу́хати Сокра́та. До бі́льших у́спіхів доводи́в ще йпший єго́ у́ченик, Евклід з Меґа́ри. Коли́ Ате́нці в пельопоне́скій війні́ заборони́ли Меґаре́йцям під ка́рою сме́рти приходи́ти до сво́го мі́ста, відбува́в Евклід 30 кільометро́ву по́дорож, одя́гнений в жіно́чу о́дїж, щоби́ лише́ прислу́хувати ся нау́ці Сокра́та.

До сїмдеся́того ро́ку сво́го житя́ намага́в ся Сокра́т нау́кою і при́кладом наводи́ти горожа́н до добра́; не обійшло́ ся без то́го, щоби́ мно́гі ємý не за́видували і єго́ не знена́видїли, позаяк їм не сподо́бала ся стро́гість єго́ нау́к і безгля́дність до́корів. Одна́к аж пі́сля упа́дку трийцяти́ тира́нів підня́ли де́які Ате́нці прилю́дно жа́лобу про́ти не́го, що він псує́ мо́лодїж і заво́дить честь нови́х богів.

В Ате́нах був звича́й, що обжало́вані пе́ред су́дом боронили ся високопа́рними промо́вами, а про́сьбами та слеза́ми намага́ли ся розбуди́ти милосе́рдє у су́диїв. Сокра́т пого́рджував сим низки́м спо́собом; про́стою обороно́ю пода́в він су́диям о́браз сво́го минувшого житя́. Одна́к су́дії не зважа́ли зовсі́м на сю оборо́ну і засуди́ли єго́ на смерть. Ате́ньским звича́єм повинен був ко́ждий засу́джений сам означи́ти, яку́ він по своїй ду́мці заслужи́в ка́ру. Також Сокра́т мав собі́ назначи́ти ка́ру, а він заяви́в, що на єго́ ду́мку він заслу́гує на уде́ржанє держа́вним ко́штом, се́бто на по́честь, яку́ призна́вано побі́дникам в олїмпі́йских і́грищах. Та відповідь розлю́тила су́диїв ще бі́льше, і бага́то зпоміж них, що спершу́ були́ проти́вні сме́ртній ка́рі, заяви́ли ся тепе́р за не́ю.

Сокра́тови прису́джено ви́пити отру́ю і єго́ відпрова́джено до вязни́ці. В день єго́ за́суду відпливáв як раз

сьвятий корабель до Дельос, щоби принести жертву Апольонови, а звичаєм атеньским не можна було перед поворотом сего корабля виконувати нїякої кари смертної. Так проживав отже Сократ ще трийцять днїв у вязниці, де ученики, пригноблені смутком задля близкої втрати такого учителя, відвідували его щоденно і з ним розправляли. Коли оден з них крізь слези промовив: „Ах, як ти невинно умираєш!“, відповів Сократ з усьміхом: „Чиж бажав би ти, щоби я умирав виноватим?“

Инший знов ученик, Критон, підкупив грішми сторожа вязниці і взивав Сократа, щоби в ночи відчиненими двермі утїк з вязниці і виїхав до Тессалії, де Критон мав приятелїв. Але Сократ не згодив ся на се і доказував ему, що горожанин обовязаний в кождім случаю повинувати ся законам держави.

Вранці в день смерти явили ся его приятелї вчасно у вязниці. І его жінка Ксантипа прийшла там з наймолодшою дитиною на руках. Щоби не слухати єї страшного голосїня, велїв Сократ випровадити її звідтам і розпочав останню розмову з учениками та поучав їх про безсмертність душі. Так проминув день і наспів вечер, коли прийшов слуга і заповів ему, що все приготовлено, що вже пора. „Не клени менї, як се инші дїють“, сказав слуга; „я роблю лише то, що менї старші приказують. Я пізнав тебе яко найлїпшого чоловіка зпоміж усїх, які тут були. Прощай і старай ся сю конечність як найлекше перенести!“ З плачем вийшов слуга. „Який то чесний чоловік!“ сказав Сократ. „Весь час поводив ся він так, відвідуючи мене. Але принесїть менї напиток, як уже готовий!“ Приятелї просили его, щоби ще підождав; але він уважав се сьмішним, дорожити довше житем.

„Що маю з тим зробити?“ спитав він, „коли ему принесено чашу. „Маєш випити, а відтак ходити, поки ноги не омлїють, а після того положити ся“. Він взяв погідно чашу, не змінивши ся ані на хвилю; навпаки споглянув на чоловіка звичайним сьмілим зором. „Чи дозволено удїлити з того богам?“ спитав він. Ему сказали, що лише стілько натерто отруї, як потрібно випити. „Добре“, відповів він, „то бодай помолїм ся, щоби перехід тамтуди відбув ся щасливо“. По тих словах випив він отрую. Его

приятелї, бачивши се, не могли здержати ся від слїз; они заплакали і заломлювали руки. Але Сократ велїв їм втихомирити ся, бож задля того відослав він жінку. Відтак проходжував ся, а коли почув утому, положив ся і закрив собі лице. Коли долїшня часть тїла почала холонути, відкрив ся нараз Сократ і промовив до Критона: „Ми ще винні Асклепієви когута. Принесїть єго в жертву, а не забудьте!“ Критон спитав єго, чи ще що не має сказати, одначе Сократ уже не відозвав ся.

Такий був конець найлїпшого, наймудрійшого і найправеднїйшого з усїх Греків.

42. Вихованє в Римі.

(За Кельнером.)

Римляни були вельми практичними людьми, котрі не лише питали ся, що є гарне, але й що є хосенне. У них мало отже вартість се, що справдї було пригідне для войованя або для державного житя. Тимто Римлянин не був фільософом як Грек, але істориком і речником. Він був справдї більше односторонний як Грек, але тою односторонностю надавав він собі поваги.

Римске вихованє є наслїдованєм инших старинних народів, і основує ся на прикладах. В цїлій римскій педагогії переважає вплив родини, а подруже є сьвятїйше, женщина більше поважана і почитана як у Греків і у східних народів. По найбільшій части сам отець веде науку аж до віку, в котрім хлопцеви конечно було вступити в чужі кружки. Розводи приключали ся рідко, а поважана і всевладна мати кермувала в дома занятями і забавами хлопців, котрих она сама викормила. Не занедбувано також вихованя дочок; они учащали навіть до шкіл, де образували їх розум, але також не забували про серце і благородну женьскість. Першу згадку про школи в Римі знаходимо около р. 450 пер. Хр., а хоч сї школи були основані по більшій части приватними людьми, все такий в державнім житю мали они важне значінє. Також пізнїйше, підчас сьвітового володарства, були в ріжних сторонах держави,

особли́во в Ґа́лїї, цвиту́чі шко́ли, в котри́х мо́лодїж здобува́ла собі́ потрі́бні для житя́ ві́домости.

Зпосе́ред роди́нного житя́ вступа́в молоде́ць на forum в публи́чне житє́, щоби́ тут придивля́ти ся і прислу́хувати і практи́чно образува́ти ся, не для пізнї́йшої сла́ви, лише́ для реа́льного хісна́ рі́дного мі́ста. Влу́чно зобража́є Ци́церон ріжни́цю між гре́цким і ри́мским ви́хованєм: „У Гре́ків — ка́же він — зверта́ють ся де́які цїло́ю душе́ю до пое́тів, и́нші до ґеоме́трів, и́нші знов до му́зиків, а знов и́нші, як дияле́ктики, відкрива́ють собі́ нови́й круг дїя́льности і присьвя́чують весь час і цїле́ своє́ житє́ шту́кам, які́ ви́найдено для образо́ваня ду́ха мо́лодежи в лю́дяности і чеснотї. Римля́ни вихо́вують дїти́й, щоби́ коли́сь ста́ли в приго́дї свої́й вітчинї́, і длято́го обзнако́млюють їх з потре́бами держа́ви і з ула́дженями пре́дків. Вітчина́ зроди́ла нас і ви́ховала на те, щоби́ ми в єї ко́ристь же́ртвували на́йкрасші си́ли на́шого ду́ха, таланту́ і ро́зуму; ти́мто пови́нні ми ви́вчити ся тих штук, котри́ми мо́жемо бу́ти ко́ристними держа́ві; бо се вважа́ю на́йвисшою му́дростю і чесното́ю“.

Тїле́сні впра́ви ма́ли тако́ж у Римля́н ва́жне значі́нє у ви́хованю; а́ле ґімна́стика не дійшла́ а́нї що до о́бсягу, а́нї що до цїли до се́ї висоти́, на які́й була́ у Гре́ків. Естети́чне і шту́чне образо́ванє тїла не було́ цїлию ви́хованя у Римля́н. Молоде́ць мав бу́ти спосі́бний до бо́ю, неустраши́мий, закале́ний і си́льний, щоби́ вітчинї́ відда́в прислу́гу на війнї́; до и́ншої цїли у Римля́н ґімна́стика не змага́ла. Ти́мто про жіно́цтво з то́го о́гляду ма́ло що дба́ли. В ри́мскім ви́хованю проявля́ло ся всю́ди спра́вдешне житє́, коли́ тимчасо́м у Гре́циї (в Ате́нах) переважа́ла ідеа́льна, естети́чна сторона́. На́віть релї́ґія ма́ла підда́ти ся се́му на́прямови і длято́го Римляни́н був рівноду́шним су́проти всїх релї́ґій на сті́лько, що він покоре́ним на́родам оставля́в релї́ґію без змі́ни, а на́віть де́що з тих релї́ґій переня́в до сво́го богослу́женя, позая́к ба́чив в тім ду́же до́брий спо́сіб, щоби́ чужи́нцїв до се́бе приверну́ти і погоди́ти їх із свої́м волода́рством. Розумі́є ся, що че́рез таку́ мішани́ну по́гляди і розумі́ня зате́мнювали ся, богослу́женє става́ло щора́з бі́льше ріжноро́дним і форма́льним, а тим спо́собом релї́ґія в наро́дї щора́з бі́льше занепада́ла і наоста́нку му́сїла втра́тити вся́кий мора́льний вплив.

Тим і недоста́чею ідеа́льного та естети́чного на́пряму тре́ба поясни́ти собі уподо́банє, яке́ Римля́ни ма́ли в пізні́йших часа́х в огидли́вих і́грищах ґля́диято́рів, а тако́ж розпу́сту і немора́льність, в яку́ попа́ло чима́ло на́йбога́тших горожа́н. На́прям і образо́ванє були́ зовсі́м односторо́нні і длято́го му́сїв на́рід мора́льно занепада́ти і здряхлі́ти, коли́ реліґі́я була́ для не́го лише́ фо́рмою, коли́ він дійшо́в до на́йвисшого щебля́, завоюва́в сьвіт і не ма́в нія́ких зве́рхних перепо́н, нія́ких могу́тних ці́лий, котрі держа́либ єґо́ в є́дности і кріпи́ли єґо́ мора́льну си́лу. Тако́ж докладні́йше знако́мство з Гре́ками причини́ло ся до ужи́ваня сьві́та і оспа́лости, а тим мо́жна собі поясни́ти, що опі́сля ві́йшло́ в звича́й дава́ти ді́тям педаґо́ґів, на́йчастійше знов Гре́ків, і тим спо́собом ослаби́ти роди́нне ви́ханє. На́йбогатші Римля́ни держа́ли о́крім педаґо́ґів ще й учи́телїв, звича́йно зпо́мі:ж невільників. Невільни́цтво панува́ло в Ри́мі в на́йбільшім о́бсягу, а як-ра́з в тім тре́ба гляді́ти да́льшої головно́ї причи́ни щора́з бі́льшого розповсю́дженя немора́льности. Римля́ни не були́ а́ні теорети́чними педаґо́ґами а́ні фільосо́фами. Аж тоді́ прояви́ли ся по́чини тео́рії, коли́ держа́ва хили́ла ся до мора́льного зане́паду, а Ка́тон (уме́р 149 р. пе́ред Хр.) і Ци́церон були́ пе́ршими ри́мскими тео́ре́тиками на по́лї ви́хованя. За ни́ми слі́дували зна́чно пізні́йше Квінтилія́н і Плю́тарх.

43. Корне́лія.

Корне́лія, дочка́ ста́ршого Пу́блія Сципіо́на Африка́ньского, була́ жі́нкою ри́мского ко́нсуля Тибе́рия Семпро́нія Ґра́кха, а ма́терию сла́вних братів Тибе́рия і Ка́я Семпро́нія Ґра́кхів. Корне́лії завдя́чують они́ знамени́те ви́ханє, бо она́ нале́жала до на́йблагороднійших і на́йбільше образо́ваних женщи́н в стари́ннім Ри́мі. Она́ ма́ла на ро́звиток своїх синів таки́й вели́кий вплив, що істо́рики ча́сто, за́мі́сць наводи́ти єї ім'я́, называ́ли її лише́ ма́терию обидво́х Ґра́кхів. Ци́церон хвали́ть єї листи́ за́для краси́ мо́ви. Она́ жи́ла лише́ для своїх ді́тий і до́бала лише́ о те, щоби́ їх ви́ховати на че́сних і вда́тних люди́й.

Раз яко́сь прийшла́ до не́ї прия́телька, пристро́єна зо́лотом і дорогоці́нними ка́менями і пишала́ ся ве́льми

си́ми прикра́сами. „Дорога́ това́ришко, спита́ла чванли́ва же́нщина звича́йно оді́ту Корне́лію, де твої жемчу́ги? Твоя́ о́діж таки́ на́дто убо́га як на досто́йну Римля́нку!“ Корне́лія вели́ла приклика́ти своїх синів і промо́вила з у́сьміхом: „Се мої на́йкрасші жемчу́ги. Чиж ма́ти мо́же повелича́ти ся бі́льшими дорогоці́нностями, як до́брі ді́ти?“

44. Ка́роль Вели́кий і Ві́текінд.

(Після Ру́ської Чи́танки для серед. шкіл.)

Щи́рість і любо́в сильні́йші від меча́. Не роздумав се́го до́бре Ка́роль Вели́кий, коли́ забажа́в зігну́ти хоро́брий наро́д Саксо́нців під свій жезл і приси́лувати їх, щоби́ прийня́ли христия́ньску ві́ру. Він побива́в їх нера́з у кро́вавих би́твах, розвали́в вели́кий стовп Ірме́на, що стоя́в недале́ко ни́нїшнього Падербо́рну на головні́м майда́нї їх реліґі́йних збо́рів і котро́му они́ віддава́ли бо́жу честь. Стовп сей представля́в величе́зного мужа́ в по́вній збру́ї, з хоругво́ю в правій, а спи́сом в лі́вій руці. Не до́сить то́го: Ка́роль позабира́в на́йзнатнїйших саксо́ньских князів я́ко зало́жників до своє́ї столи́ці, побудува́в кріпости скрізь по їх краю́, понастано́влював над ни́ми намісників і воєво́дів із сво́го наро́да, а наро́д саксо́ньский веліві ку́пами гна́ти до води́ і хрести́ти.

Та все те не могло́ у Саксо́нців підкопа́ти віри в їх стари́х богів а́ні прихи́льности до стари́х о́брядів. Ле́дво ті́льки заклю́чено присі́луваний мир і Ка́роль поспіши́в до Іта́лії на нові побіди, аж ось Саксо́нці підбу́рені своїми стари́ми жерця́ми, повста́ли на́ново, ски́нули з се́бе нена́висне ярмо́ наки́неної їм христия́ньскої ві́ри, котру́ й так зна́ли ті́льки з на́зви, повбива́ли чужи́х, франко́ньских воєво́д, і під про́водом Ві́текінда напа́ли на краї франко́ньского короля́ і поруйнува́ли їх огне́м і мечем.

Тоді постанови́в Ка́роль крова́во помсти́ти ся на Саксо́нцях і си́лою наверну́ти їх на христия́ньство. Він наспі́в з Іта́лії, поби́в ві́йско своїх ворогів і щоби́ показа́ти відстраша́ючий при́клад сво́го гні́ву, вели́в на одні́м мі́сці заруба́ти 4500 Саксо́нців взя́тих у нево́лю, а пізні́йше зігна́ти з хат око́ло 10.000 населе́нців і пересели́ти їх у и́нші сто́рони. Та сї страшні вчи́нки не застра́шили Саксо́нців,

а проти́вно, побуди́ли їх до кра́йного о́пору. Цілий саксо́нський наро́д підня́в ся аж до на́йдальших за́кутків і заприся́г спільну́, страшну́ пі́мсту ворога́м своє́ї ві́ри і свобод. Всї склада́ли пе́ред жерця́ми прися́гу, котро́ї зміст захова́в ся нам в одні́м стари́м на́мятнику в Го́слярі і сьві́дчить до ни́нї про завзя́ту нена́висть Саксо́нців. Ось як виглядає осно́ва то́ї прися́ги:

„Сьвятий і вели́кий Во́дане! Помо́жи нам і на́шому воєво́ді Ві́текіндови, а також моло́дшому воєво́ді (Альбоїнови) побороти оги́дного Ка́роля, різуна́! Дам тобі ту́ра і дві ві́вцї і всю до́бичу, а на твою́ честь поріжу всїх полоне́ників на сьвятій горі Га́рцу“.

Як би та „гора́ Га́рцу“, т. є. на́йвисший шпиль єї Бро́кен, міг нам розповісти, що дїяло ся на нім в тих днях, то у нас пе́вно воло́сє підня́лось би в гору́ від страху́ над ти́ми жорсто́костями, які там твори́ли ся. Та гора́ мовчить, а проїзжі, що тепе́р вті́шно на не́ї вхо́дять і люб'ю́ють ся ві́дси ви́дом прекра́сних доли́н, пе́вно би з дро́жю відверну́ли ся від тих скель, що коли́сь кури́ли ся від кро́ви лю́дских жертв.

В р. 738 прийшло́ до би́тви ко́ло Де́тмольд і Ка́роль був принево́лений відступи́ти аж до Падербо́рну. В дру́гій би́тві над Га́зою бли́зко Оснабрі́ку побі́да перехили́ла ся на сто́рону Ка́роля, та проте́ по́встанє не було́ зло́мане, хоч в обо́х би́твах згибло більш 80.000 Саксо́нців. Тодї Ка́роль поба́чив, що меч і жорсто́кість не доведу́ть є́го до ці́ли, і длято́го вели́в при́язним спо́собом проси́ти до се́бе обо́х на́йстрашнїйших воєво́дів саксо́ньских Ві́текінда й Альбоїна. Як би був зробив се давнїйше, то пе́вно оба́ они́ були́ би прийшли́ без ва́ганя і з дові́рем; та тепе́р они́ з обу́ренєм відки́нули запро́сини „різуна“ і післа́ли є́му го́рді образли́ві відповіди.

Та про те незло́мне се́рце Ві́текіндове ве́льми боліло над недо́лею рі́дного наро́да. Він почав зневі́рювати ся що до си́ли своїх богів, що не схоті́ли увінча́ти побі́дою зуси́ля своїх ві́рних, хоч принесено їм ти́сячі лю́дских жертв. Таємна, непереможна си́ла тягла́ є́го поба́чити се́го страшно́го Ка́роля і по́за би́твою, і хоч прилю́дно він з погордою відки́нув був є́го запро́сини, то все таки́ постанови́в ра́зом зі своїм прия́телем Альбоїном, перебра́вши ся за жебраків, уда́ти

ся там, де проживáв Кáроль і придивúти ся ємý з блúзка, не даючú пізнáти себé.

Потаéмно вúкрали ся обá з саксóньского табóру, пустúли ся в дорóгу і прийшлú до мíста, де пробувáв Кáроль, сáме в урочúсте сьвя́то. Їх увáгу звернýв на сéбе велúкий гáрний будúнок; дýмали, що се королївска палáта, а що двéрі будúнку булú відчúнені і богáто нáроду входúло до нéго, то вíйшлú й онú. Та се не був дім короля́, áле дім Бóжий. В цéркві побáчили могýчого Кáроля, котрóго дóси видáли тíлько в бúтвах з кровáвим мечéм у руцí; тут він, побóжний і покíрний, в простéнькій óдежі, клячáв пéред престóлом посéред мнóгих франкóньских вельмóж. Швúдко порозумíли Саксóнці, до якóго дóму онú зайшлú: се булá сьвятúня, та без кровáвого жертівникá, без крúку і стóгону лю́дских жертв, без скажéного сьпíву жерцíв; тут панувáв тúхий супокíй, нія́ка лю́дска прúстрасть не мáла дóступу до сéго мíсця. Дýші обóх воєвóд булú зворýшені до глубúни, онú почýли, що незрúмий Бог христия́ньский блúзший їм від їх кровáвих бóжищ.

Колú скінчúло ся богослýженє, саксóньскі воєвóди мóвчки вúйшли з цéркви і змішáли ся з кýпкою жебракíв, що при дверéх дожидáли короля́, котрúй звик був кóждому давáти мúлостиню. Вітекінд сидíв на схóдах і пúльно вдивля́в ся в Кáроля, в котрóго повáжнім, гáрнім лицí ще вúдно балó слíди побóжности і піднéсеня дýха. Щобú єгó не пíзнано, Вітекінд і собíж простя́г рýку по мúлостиню. Та Кáроль підíйшóвши блúзше і собíж почáв придивля́ти ся сéму незнакóмому жебракóви; єгó бúстре óко відрáзу пізнáло характéрне і енергíчне лицé саксóньского геро́я, що стíлько лíт не давáв ємý спокóю.

— Для тéбе я тут не мáю мúлостині, сказáв Кáроль, порівня́вши ся з Вітекíндом, — та колú хóчеш пітú зо мнóю, я дам тобí щось далéко цíннíйше.

І він подáв ємý рýку і попровáдив єгó до своїх комнáт. По дóвгій повáжній розмóві обá довголíтні вороги́ обня́ли ся по братéрски. Чогó не доказáв меч за 32 рóки, те в однíй хвúлї довершúла любóв. Вітекінд і Альбоїн приня́ли Христóву вíру, а за ни́ми пішóв і увéсь саксóньский нáрід, і під конéць свóго житя́ мав Кáроль в своїх колúшніх нáйзавзя́тíйших ворогáх — нáйвірнíйших союзникíв.

45. Петро́ Моги́ла.

(Б. Лепкого.)

До підне́сеня і розши́реня просьві́ти на Ру́си причини́в ся нема́ло сла́вний ки́ївский митрополи́т Петро́ Моги́ла.

Він роди́в ся ро́ку 1597. Ба́тько є́го́ був госпо́дарем (володаре́м) воло́ским і молда́вским. Учи́в ся у Льво́ві і в Па́рижі; опі́сля вступи́в до ві́йска і брав у́часть у би́тві під Хо́тином. Але мабу́ть не припа́ло є́му́ до вподо́би військове́ жите́, бо не́ба́вом потім вступи́в до Ла́ври пече́рскої в Ки́єві, де по трьох лі́тах став архімандри́том.

Тоді́ то заснува́в він у Ла́врі шко́лу, а щоби́ придба́ти їй до́брих учи́телів, ви́слав де́яких талановитих молоди́х люди́й за грани́цю на нау́ку.

В ро́ці 1632 став Моги́ла митрополи́том а коро́ль Владисла́в дав є́му́ до́звіл перетвори́ти ки́ївску бра́тску шко́лу в коле́ґію. Нау́ка відбува́ла ся ту по лати́ньски, бо тоді́ ко́ждий образо́ваний чоловік умів по лати́ньски. Коле́ґія була́ устро́єна на взір тодішних акаде́мій. Учи́ли в ній лати́ньского, церко́вно-славя́ньского, по́льского і гре́цкого язи́ка, а відта́к катехі́зму, аритме́тики, пое́тики, рето́рики, фільосо́фії і богосло́вя.

Моги́ла занима́в ся шкільни́ми спра́вами ду́же ре́вно. Він посьвяти́в коле́ґії бага́то тру́ду і пра́ці та ма́йже весь свій ма́єток. Своїм ко́штом оснува́в він при коле́ґії монасти́р, це́ркву, печа́тню, книго́вню і бу́рсу.

В тім монастирі жи́ли мо́нахи, що були́ учи́телями в коле́ґії а в бу́рсі ма́ли примі́щенє біднійші у́ченики.

На уде́ржанє коле́ґії призначи́в Моги́ла два се́ла, оде́н фільва́рок і записа́в їй 85.000 золоти́х. Книго́вні дарува́в усї свої книжки́.

Уме́р Моги́ла в 50 ро́ці житя́, на жаль і вели́ку втра́ту ці́лої Ру́си.

Коле́ґія, осно́вана Моги́лою, ма́ла для Ру́си вели́ке значі́нє. Она́ ви́ховала ці́лий ряд сьві́тлих і учє́них мужів, котрі́ у́ровенем сво́го образо́ваня рівна́ли ся за́хідно-европе́йским учє́ним.

Б. ОПИСИ І ХАРАКТЕРИСТИКИ.

46. Помпе́ї і Геркуля́нум.

(За Михайлом Подоли́ньским.)

Два міста́ стари́нного сьві́та, заско́чені в по́внім ви́рі буйно́го житя́ забі́йчою руко́ю Везу́вія, покла́лись на́гло на ві́чний спочи́нок в глубо́ку сиру́ моги́лу. Мину́ли столі́тя; над го́ловами загре́баних живце́м міст зазелені́ло нове́ жите́ і на́вітъ прогула́ їх па́мять до то́го, що наконе́ць імена́ їх забу́то.

Аж ось по 17. вікáх — не́рші ро́зкопи почáто р. 1748 — розкрива́єсь пе́ред здиво́ваним сьві́том страшна́ ни́ма моги́ла, і віддає́ на сьві́т бо́жий свою́ же́ртву ма́йже тако́ю, яко́ю її приспа́ла, яко́ю її лиши́ли пе́ред сотка́ми лі́т нещáсні поселе́нці. Так мо́жемо ни́нї блука́ти по у́лицях воскре́сших міст, заходи́ти до їх сьвятúнь, теáтрів, прива́тних буди́нків, мо́жемо звідати зáкутки на́вітъ такі́, що були́ скри́ті пе́ред сучáсними людьмú. В пивни́цях нахо́димо зáсоби жúвности з послі́дних жнив пе́ред катастро́фою, і вино́ в амфо́рах[1]); по му́рах читáємо опо́вістки купців, зáзиви до вибо́рів міськúх достóйників, та карикату́ри і епіґра́ми[2]). В одні́й гости́нниці ба́чимо на стíнї імена́ до́вжників власти́теля. Образи́ і малю́нки по стíнах чáсто так сьві́жі, як коли́б що-лиш вче́ра були́ намальо́вані; хлíб в пе́чи перепали́в ся і дожида́є, щоби́ его́ ви́няти. Одни́м сло́вом: мину́вшість тут так пря́мо звя́зана з тепері́шностю, як коли́б все поглоща́ючий зуб часу́ був тíлько пусто́ю ви́думкою і Везу́вій не зни́щив, а уратува́в для пото́мности сї міста́.

Зна́ємо ни́нї, що нї Помпе́ї нї Геркуля́нум не загла́дила ля́ва. В Геркуля́нум найшла́сь цíла́ библíоте́ка, пи́сана на папíрусї; найшло́ ся мно́го малю́нків і річúй підлага́ючих цíлковúтому зни́щеню під впли́вом огню́; так са́мо відкри́то в Помпе́ї неушко́джене насíпнє, непопу́кане скло і т. д. Кро́мі то́го ви́найшов в ро́цї 1863 знамени́тий консерва́тор Фіоре́ллї спо́сіб відкрива́ти і розпізнава́ти на́вітъ

---

[1]) двоу́шний збан. [2]) на́писи.

такі́ пре́дмети, котрі́ зотлі́ли під вплі́вом часу́. Спо́сіб сей таки́й: ско́ро при ко́паню земля́ почина́є дудні́ти і сим вка́зує на поро́жне мі́сце, за́раз застановля́ють робо́ту і допе́рва пригото́вивши плі́нного ґі́псу, копа́ють осторо́жно да́льше. Коли́ж пока́же ся пе́рша ді́рка на́йденої порожні́, вли́вають до не́ї за́раз пригото́влений ґі́пс і дожида́ють, по́ки той не стве́рдне. Відта́к обира́ють ґі́пс осторо́жно з окружа́ючого каміня, і він представля́є тоді́ як на́йкрасші ві́дливи рі́жних пре́дметів, котрі́ зро́блені були́ з матері́ї підпада́ючої ле́гко зни́щеню, як н. пр. де́рево, полотно́, шовк. В таки́й спо́сіб відо́лляно між и́ншими ці́лі ста́туї люди́й в поло́женю, в яки́м їх смерть заско́чила. Сї ста́туї так ві́рні, що пока́зують як на́йдокладні́йше ви́раз лиця́ поги́бших люди́й, їх оде́жу, і на́віть мо́жна пізна́ти, чи полотно́ на їх ті́лї було́ гру́бе чи тонке́ і т. д. Ля́ва, хочби́ не зна́ти як прохоло́джена, не обійшла́сь би так лю́дяно з нади́баними пре́дметами. Коли́б о́тже ми і не зна́ли, що нї в Помпе́ї нї в Геркуля́нум не на́йдено дотепе́р а́нї гру́дки ля́ви, то вже з сих за́міток бу́де я́сно, що о загла́дї тих міст ля́вою і мо́ви бу́ти не мо́же.

Геркуля́нум є для тури́ста ма́йже нїчи́м в порі́внаню з Помпе́ї і ле́дви деся́тий, що зві́дує се послі́дне мі́сто, загля́не до Геркуля́нум. Причи́на се́го в тім, що в Геркуля́нум відко́пано дотепе́р ле́дви кі́лька у́лиць, хоть оно́ відкри́те ско́рше як Помпе́ї. Крім то́го лежи́ть Геркуля́нум глубо́ко під ни́нїшними міста́ми По́ртічі і Резі́на, і вхо́димо до не́го з фа́клями, як до катако́мб. Тому́ і я зві́дав Геркуля́нум все́го-на-все́го ті́лько оде́н раз і не чув потре́би навідуватись до не́го вдру́ге, хоч і їздив до По́ртічі ма́йже що ти́жня. Помимо то́го ма́є Геркуля́нум для археольо́ґів незрі́внано бі́льше значі́нє, як Помпе́ї, а то по сїй причи́нї, що вже і дотепе́р на́йдено в нім ста́туї і пре́дмети, з котри́ми помпея́ньскі і рівня́тись не мо́жуть, і що надія будучини полягає на Геркуля́нум, а не на Помпе́ї. Чому́ оно́ так? — обясня́є істо́рия. Геркуля́нум (Гераклеї́он) було́ мі́стом гре́цким і поло́жене бли́зше Неа́поля, ма́ло бога́то пала́т та ві́ль нале́жних до ри́мских і неаполита́ньских вельмо́ж, було́ о́тже мі́стом бога́тим; Помпе́їж я́ко мі́сто оски́йске[1]),

[1]) Оски, хлїборо́бске насе́ленє Кампа́нії, самни́тського пле́мени.

що занима́лось ви́ключно торговле́ю і було́ убо́ге, ма́ло подає́ надії на ва́жні відкритя́. Дру́гою причи́ною ва́жности бога́того Геркуля́нум є землетру́с з ро́ку 63. по Христі. Сей то землетру́с, як ві́домо з істо́рії, зруйнува́в Помпе́ї ма́йже до на́щадку і ма́йже всї буди́нки, які́ відко́пують тепе́р в сім мі́стї, похо́дять з часу́ ме́жи се́ю пе́ршою а дру́гою вели́кою катастро́фою в ро́цї 79. Помпе́ї є проте́ не тільке провінціона́льним і убо́гим, а́ле ще й на ско́рі відбудо́ваним мі́стом. Не так ма́є ся річ з Геркуля́нум. Оно́ перебу́ло ма́йже без шко́ди пе́ршу катастро́фу в ро́цї 63, і сла́вить ся проте́ до́вшою минувшостю, цїнні́йшими забитками.

Геркуля́нум зали́те до 80 стіп глубо́кою стру́єю мілко́го болота́ з везувійского по́пелу. Се боло́то нази́ва́є ся в уста́х неаполита́ньского лю́ду „lava bavosa“[1]: оно́ стужі́ло в на́слїдок часу́ і сво́го вла́сного тягару́ і тво́рить ка́мінь, котри́й да́є ся впра́вдї ле́гко лупа́ти, одна́к утрудня́є робо́ту при ро́зкопах.

II.

Бі́льше як тре́тя часть Помпе́їв тепе́р вже відко́пана, проте́ страшна́ єго́ істо́рия нам дово́лї я́сна, — тим ясні́йша, що о́крім ни́мих сьві́дків (викопалищ) зна́ємо ще від наочного сьві́дка мно́го обста́вин, котрі́ товари́шили загла́дї мі́ста. Таки́м сьві́дком є Пліній Цецилій Дру́гий, сестрі́нець ста́ршого Пліня, звісного природопи́сця, що заги́б при не́сеню по́мочи загро́женим міста́м, привезувійским. Тако́ж Ді́о Ка́сий, що жив зна́чно пізні́йше, лиши́в нам де́які ці́нні за́писки про сю катастро́фу.

Коли́ зло́жимо всї сьві́до́цтва ра́зом, то фа́кт представля́є ся в коро́ткости так: Дня 23. се́рпня року 79. по Христі о 1. годи́нї з полу́дня підня́лась страше́нна хма́ра над східно́ю ча́стию неаполита́ньского за́лива. Населе́нцї Мізе́нум не зна́ли зра́зу, що би се могло́ означа́ти. Аж пізні́йше діста́є пре́фект ри́мскої фльо́ти, Пліній ста́рший, завізване спіши́ти з помо́гою ри́мскому ві́йску, що стояло зало́гою в Ретині, як зва́лась тоді геркуля́ньска при́стань. Він хо́че бра́ти з собо́ю сво́го сестрі́нця, а́ле сей лиша́є ся

[1]) ля́ва клейова́та.

з ма́терю в Мізе́нум. В почи́ наступи́в в Мізе́нум страше́нний землетру́с і ви́гнав пасесе́нців міста на сусі́дні поля́. Над ра́нком Везу́вій вкрив ся ці́лий огне́м. Від 9. годи́ни з ра́на до ве́чера 24. се́рпня па́дав по́піл в таки́й скі́лькости, що тре́ба було́ обтряса́тись з не́го і ті́лько ого́нь Везу́вія осьвітля́в хвиле́во те́мну мов се́ред но́чи око́лицю. Аж над ве́чером по́піл устає́, со́нце проявля́єсь і в ночи́ з 24. на 25. верта́є в Мізе́нум спокі́й, переми́ваний часа́ми ле́гкими землетру́сами.

Ста́ршій Пліній пусти́в ся був 23. се́рпня, до́бре з полу́дня, мо́рем в доро́гу. Чим бі́льше зближа́в ся до Ретини, тим бі́льше стріча́в він па́даючого по́пелу, перемі́шаного ле́гкими, часа́ми чо́рними, перепа́леними камінця́ми. Пліній не міг вже діста́тись до ретиньскої при́стани, бо напли́в на мілину́: дно мо́рске підня́лось. Тому́ звертає ся він до Ста́бій, до сво́го підвла́сного Помпеня́на, що стоя́в там з ча́стию ри́мскої фльо́ти. Приїхавши там, застає́ сво́го прия́теля в вели́кій трево́зі і гото́вого до уте́чі, ті́лько що є́го́ не пуска́в проти́вний ві́тер. Пліній успоко́ює є́го́, купа́є ся і вече́ряє. Горю́чі ґа́зи осьвітля́ють і да́льше Везу́вій. Пліній не розумі́ючи се́го я́вища, ду́має, що то по́жари, повста́лі че́рез неосторо́жність в дома́х. Наконе́ць кладе́ ся спа́ти. Над ра́нком бу́дить є́го́ сторо́жа, ви́дячи, що две́рі є́го́ комна́ти з подві́ря були́ вже ма́йже до ці́лої висоти́ зава́лені по́пелом. Почав ся землетру́с, котри́й і в Мізе́нум, як вже зга́дано, повиганя́в о тій самі́й годи́ні люди́й з міста. Утіка́ючи над бе́рег мо́ря, тре́ба було́ держа́ти подушки́ над го́ловами, щоби́ заслони́тись пе́ред числе́нними дрібни́ми камінця́ми, котрі́ вправді́ люди́й не кали́чили, а́ле мі́цно їм доску́лювали. Хо́чуть сі́дати на кораблі́, та се не можли́ве з причи́ни звору́шеного мо́ря. Тоді́ вели́ть Пліній постели́ти собі́ на бе́резі мо́ря, і кладе́ ся на зе́млю. Коли́б був се́го не вчини́в, був би сам описа́в нам все, що ба́чив. Не зна́ючи одна́кож зако́нів приро́ди, стягну́в він на се́бе смерть че́рез уду́шене ґа́зами, тя́жшими як во́здух. За́раз зроби́лось є́му́ сла́бо, він жада́є води́, попива́є два ра́зи і встає́, та ле́дви підня́в ся на но́ги, па́дає неживи́й. В тій хви́лі бу́хаюча довко́ла по́ломінь розганя́є є́го́ слу́ги на всі сто́рони. По трох днях, як уже́ все втихоми́рилось, на́йдено ті́ло Пліния, присипане по́пелом.

Хоч катастро́фа, що заско́чила мі́сто, була́ непере́чно одно́ю з на́йстрашні́йших, яка́ лиш мо́же пости́гнути лю́дськість, то пре́ці́нь в порі́внаню до судьби́ Геркуля́нум пока́зує ся она́ ще ла́гідною. Верства́ землї, покрива́юча ни́нї Помпе́ї, вино́сить все́го-на-все́го ра́зом 7 ме́трів, з чого́ припада́ють два на пізні́йші ви́бухи Везу́вія. Чоти́ри спідні ме́три становля́ть туфові́ камінцї, ве́рхнїй же, пя́тий повстає́ з везувійского по́пелу. Так о́тже Помпе́ї заси́пане перева́жно ті́лько до полови́ни пе́рших пове́рхів і лю́ди ма́ли час не ті́лько втїка́ти, а́ле на́віть верну́ти по ви́буху на мі́сце і повиноси́ти з домі́в усе́, що хотїли, що і дїйсно наступи́ло. Пра́вда, що мно́гі буди́нки стра́тили че́рез землетру́с свої горі́шні пове́рхи, но все таки́ ще до́вго по ви́буху зна́ти було́ вистаю́чі по́над по́піл доми́.

Число́ же́ртв пока́зує, що незмі́рено бі́льша часть населе́нців ма́ла час утечи́. Дотепе́р на́йдено око́ло 500 кістя́ків лю́дских. Порівна́вши се число́ з прибли́жним число́м всїх населе́нців, а тако́ж і з відко́паною дотепе́р ча́стию мі́ста, пока́же ся, що ле́дви деся́тий чоловік упа́в же́ртвою ви́буху.

В Помпе́ї заги́б о́крім не́мічних, хо́рих і уби́тих валя́чими ся при землетру́сї дома́ми лише́ той, хто був на́дто сьмі́лий і не хотїв вступи́тись, аж як було́ за пі́зно. На́віть такі́, що оста́лись до послїдньої хви́лї, були́б ще повтїка́ли, коли́б на доро́зї не були́ стрі́тили їх забі́ячі ґа́зи, що під коне́ць ви́буху ста́ли добува́ти ся із землї; перева́жна часть тру́пів нахо́дить ся уже́ по́над верство́ю камінців під по́пелом і в поло́женю, вка́зуючім на уте́чу.

Рад би я ще пове́сти чита́теля за собо́ю по відко́паним мі́стї. Таки́й хід був би ду́же поу́чний, хоч не так цїка́вий, як бі́льша часть чита́телїв пе́вно ду́має. Ро́зкопи до часу́ упа́дку Бурбо́нів ве́дено ду́же нерозу́мно і недба́ло, — бі́льша часть відко́паних домі́в повали́лась. Аж від р. 1870. ста́ли при ко́паню відновля́ти доми́ з гори́ в низ, так що тепе́р они́ мо́жуть посто́яти ще до́вгі часи́. Одна́кож і ту вже сли́дно все поглоща́ючий зуб часу́. Що при відко́паню було́ ще сьві́же, ма́йже нове́ і хоро́ше, те виглядає тепе́р по кількана́йцятьох, а на́віть по кількох рока́х, вже і не подібним до се́бе.

До то́го приго́дую, що ко́жда пізні́йша річ, чи то малю́нок чи моза́їка, чи хоро́ша стукату́ра — так само як

ста́туї, амфо́ри й и́нші на́чиня і посу́ди — не могу́ть остава́тись на мі́сцї, бо тут зни́щив би їх час та — подоро́жні. Все то хоро́нить ся по музе́ях: неаполита́ньскім, портічє́йскім і мі́сцевім. Хотячи́ проте́ студію́вати ри́мскі стари́нности, тре́ба би заходи́ти до Помпе́ї аж на самім кінцї. Хто незаводови́й, той о́крім му́рів, руїн, вузо́ньких і горя́чих уличо́к, перева́жно мале́ньких ко́мнаток, ду́же ма́ло що поба́чить. Оде́н з моїх зна́комих, що був зі мно́ю в Помпе́ї, дивува́в ся ці́ли́й час сами́м ті́лько тротуа́рам і значни́м ще ни́нї на бру́ку ко́лїям возів. Лиш від часу́ до часу́ поба́чив він хиба́ яку́ сьмішну́ на́дпись на му́рі.

47. Ви́лив Нїлю.

Пе́ршим подоро́жним, що зви́джував Єги́пет і полиши́в о́пис се́го краю́, був Геродо́т з Галїкарна́су, і він то ви́сказав вражі́нє, яке́ на нім учини́в сей ди́вний край, коро́ткими слова́ми: „Єги́пет — се дар Нїлю“. І спра́вдї; коли́б не плодоно́сні фи́лї Нїлю, то Єги́пет вже в коро́ткім часї му́сїв би ста́ти тако́ю само́ю пусти́нею, як лїбійска на за́ходї, або́ ара́бска на схо́дї Єги́пту.

Щоби́ зрозуміти значі́нє Нїлю для прибере́жного краю́, тре́ба ба́чити сей край пі́дчас на́йнизшого стану́ води́ в Нїлю. Він тодї ле́дви полови́ну так широ́кий як звича́йно, а єго́ мутні́, лїни́ві фи́лї стоя́ть ма́йже неподви́жно. Русло́ Нїлю зава́лене ла́вами піску́ та на́мулу, а по обо́х бере́гах ви́дно лиш на́гу пусти́ню та піски́ гна́ні горя́чим ха́мсіном, що ві́є безнаста́нно че́рез 50 днїв зі схо́ду. В розпа́ленім во́здусї, крізь тумани́ пи́лу лише́ з тру́дом мо́жна розпізна́ти пні дере́в та їх галу́зє, а все вкри́те так гру́бою верство́ю пи́лу, що го́дї щонебу́дь відріжни́ти від сі́рого тла пусти́нї.

Нара́з змина́є ся пі́вні́чний ві́тер і дме з щора́з то бі́льшою си́лою, холодячи́ жарки́й во́здух та звіва́ючи верстви́ пи́лу з дере́в і корчі́в; се пе́рший знак надходя́чої по́вени. Аж ось із Каїра, з обсерваторії, наспіва́є зві́стка, що Нїль почина́є підноси́ти ся. На сю зві́стку обгорта́є усїх Єгипті́ян шале́на ра́дість; але́ феля́ги, се є хлїборо́би, мо́лять ся горя́чо, щоби́ ви́лив не був за си́льний або́ за слаби́й, що для краю́ є одна́ковим нещастєм; — оде́н ме́тер за висо́ка по́вінь, мо́же зруйнува́ти уве́сь край, — оде́н ме́тер за

ни́зка навóдить на Єги́пет посу́ху, неврожа́й і гóлод. Тому́ з тревóгою і журбóю вижида́є феля́г пóвени, стара́ючись заздалегі́дь ублага́ти бóга Ні́лю молитва́ми та жéртвами. Стари́нні Єгиптя́ни давни́м звича́єм приноси́ли в жéртву бóгови Ні́лю бога́то при́брану дівчину, зва́ну „су́дженою Ні́лю“, та ки́дали в рі́ку зóлото; а й пізні́йше буває́ло нераз, що у́ряд му́сів си́лою здéржувати товпу́ від таки́х крова́вих жертвóвань.

Скóро лиш Ні́ль почне́ підноси́ти ся, то тра́тить він і той оста́нок чистоти́ і сьвіжости, що дозваля́є ще день пере́д тим єго́ вóду пи́ти. Вода́ Ні́лю вче́ра ще я́сно голу́ба, стає́ зеленкова́тою, мутно́ю й липкóю, та ще й до сегóдня не ви́найдено спóсобу, щоб єго́ вóду під ту пору́ очи́стити від шкідли́вих при́мішок. Причи́ною се́го зеле́ного Ні́лю є мабу́ть вели́кі ба́гна над горі́шним Ні́лем, де вода́, стоячи́ від торі́чного ще ви́ливу че́рез 6 або́ й бі́льше мі́сяців, гние́ і псує́ ся від вели́кої спе́ки; — коли́ж Ні́ль знов зачне́ прибува́ти, забира́є на своїх фи́лях ту́ю гниль та несе́ у мóре. На ща́стє одна́к се я́вище трева́є ма́ло коли́ дóвше чим три днї, а Єгиптя́ни вже заздалегі́дь заосмóтрюють свої збірники́ і цисте́рни[1]) здоро́вою водóю.

По трох днях прибува́є вода́ в Ні́лю ду́же на́гло, а за 10 до 12 днїв прибира́є она́ знов нову́ кра́ску і стає́ бру́дно червóною, нена́че кров. Під той час звуть Ара́би рі́ку „червóним Ні́лем“. Тодї нема́ вже в водї ні́яких шкідли́вих части́н, та й ні́коли вода́ Ні́лю не є здоровíйшою і більш оживля́ючою, як са́ме під ту пору́.

Зе́ркало Ні́лю не все підно́сить ся односта́йно; часóм дїє ся се повільні́йше, часóм скóрше, а тодї несе́ він з собóю тим бі́льше на́мулу. Підносячи́ ся чим раз ви́сше, прориває́ Ні́ль пісковí ла́ви одну́ за одно́ю, вдира́є ся чимра́з да́льше в глубину́ краю́, заливаючи чимра́з новí óбшари пусти́нї своїми живонóсними фи́лями. Все, що лиш живе́, вита́є ра́дісно пóвінь Ні́лю; лю́ди та ста́да ди́ких бу́йволів ну́ряють ся розкішно в єго́ стру́ях; ри́би, побли́скуючи срібною лускóю, пливу́ть цїли́ми ла́вами з могу́тним го́ном рікú; ріжнопе́рі пти́цї хма́рами коли́шуть ся пóнад водóю, шу-

[1]) збірники́ на дощівку.

ка́ючи в нїй пожи́ви; бе́злїч кома́х добува́є ся з пісký всю́ди, куди́ лише́ засягнуть фи́лї могу́тної рікú.

В жо́втню досяга́є по́вінь сво́го зенїта, а ріжни́ця між на́йвисшим стано́м води́ вино́сить в нїлевій де́льтї до $7^1/_2$ ме́тра. Куди́ Нїль сам не вірве́ ся, туди́ спрова́джують єго́ во́ду шту́чними кана́лами, або́ при́ладами до че́рпаня води́. Під ту пору́ цїли́й Єги́пет, се одно́ вели́ке о́зеро, з котро́го вирина́ють се́ла та міста́ на́че остро́ви, а та́ми і гре́блї, мов зелені́ ле́нти. В дру́гій половині́ жо́втня вода́ почина́є опада́ти; в гру́дни повёрта́є вже Нїль до сво́го звича́йного стану́ і знов вода́ єго́ прибира́є я́сно голу́бу кра́ску.

Міжти́м, коли́ вода́ опада́є, феля́ги засіва́ють вирина́ючі зпід не́ї поля́, а за́ки Нїль зовсїм опа́де, то вже і за́сіви скінчені. За́раз по весні настаю́ть жнива́ і за́ки почне́ ду́ти горя́чий ха́мсін, вже всї пло́ди зве́зені до за́городи. В Єги́птї ді́лять о́тже рік на три по́ри: від листопа́да до лю́тня трева́ють за́сіви та збіже дораста́є, від бе́резня[1]) до че́рвня є жнива́, а опісля наступа́ють чоти́ри мі́сяцї по́вени.

Але ви́лив Нїлю вистарча́є лише́ для упра́ви звича́йного збіжа і то лише́ на одні́ жнива́. Упра́ва і́ндиґа, саха́рної тро́сти, бавовни, тютюну́, пе́рцю і т. и. вимага́є цїлорі́чного зли́ваня водо́ю, а тим спо́собом мо́жна в одні́м ро́цї осягну́ти потрійні жнива́. До шту́чного навод́неня слу́жать звича́йно велика́ньскі коле́са з прикрі́пленими довко́ла глиняни́ми горшка́ми; в мі́ру як ко́лесо оберта́є ся, вода́ з Нїлю діста́є ся до горшків, а ті підно́сять її і вилива́ють до ви́сше поло́жених водопро́водів. Таки́х при́ладів по́вно вздовж Нїлю, а односта́йний скрип їх коліс дразни́ть безнаста́нно у́ши подоро́жного.

49. Се́ред степів.

(Панаса́ Мирного.)

Доводи́лось вам їздити пізної весни́, чи ра́ннього лі́та по Украї́ні? Мі́ряли ви єї безмі́рні шляхи́ зелёних та рі́вних степів, де нїщо́ не забороня́є ва́шим оча́м ви́міряти їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де одні́ тільки висо́кі моги́ли нага́дують вам про давне́ жите́ лю́дске, про бої та чвари[2]),

[1]) ма́рець. [2]) незго́ди.

хижáцькі зáміри та крівáві сі́чи; де си́нє нéбо, побрáтавшись з весéлою землéю, розгортáє над нéю своє́ блакúтне, безмі́рно висóке, безóднє — глибóке шатрó; де тóне ваш пóгляд в безкрáйому простóрі, як і вáша душá — у безмі́рній безóдні тóго сьвíту та ся́єва,[1]) си́ньої глибини́ та сизопрозóрої далечини́?... Як що вáшим очáм доводи́лось хоч раз бáчити все те, то не забýти вам тóго до ві́ку.

Ось рáнок... Ясний та погóжий[2]) рáнок пі́сля корóткої нóчи. Зірочкú кудúсь зни́кли, поринýли у си́ню безóдню блакúтного нéба; край єгó горúть-палáє рожéвим огнéм; червонувáті хви́лї я́сного сьвíту миготя́ть сéред темноти́; пóнад степóм ві́є єї послї́днє зітхáнє; положи́сті балки́[3]) дрімáють сéред тéмної тїни, а висóкі могúли вибли́скують срі́бною росóю; піднимáєть ся си́зий туман і легéсеньким димкóм, чіпля́ючись за рослúну, стéлить ся по землї... Ти́хо, — нїщó не мéрхне, нїщó не пи́сне... Ось зрáзу шугнýло сьвíтом, нáче хто торкнýв голóвешку, що догаря́ючи тлї́ла, — і си́зе пóлумє вíхтем знялóсь у горý сéред червóного жарý. Вітрéць легéнький дихнýв; поблúзу у травí засюрчáв кóник; десь далéко удáрив перепéл, а там над шляхóм понеслáсь — полúла ся, нáче срі́бний дзвонóчок, жáйворонкова пі́сня. Недалéко від нéї розкóчуєть ся дрýга; перепéли у травí розпочáли перегýкуванє; кóники одéн пéред дрýгим навперéйми сюрчáли... Рýшив ся бі́льший вітрéць і пішóв — похилúв, по травí кóтючи непримі́тную хви́лю, вигра́ючи срі́бною росóю... Ще наддáло сьвíту; ще раз ки́нуло зза горú рожéвим огнéм; край нéба, мов кармазúном укрúте, мигóче, пашúть — мов ли́ченько стидли́вої дї́вчини... Аж ось, здаéть ся, нáче хто при́снув!... Зза горú зня́ла ся невели́чка і́скорка сéред рожéвого ся́єва і дóвгою промі́ня́стою стрілóю перетя́ла увéсь степ; рядóм з нéю стéлить ся дрýга, а трéтя мчить ся навздогі́нці... Ось ці́ли́й пук зняв ся! ці́ли́й оберéмок мчить ся! І на далéкому небосклóні́ загрáв-засьвітúв край і́скрúстого кóла... Зрадї́ла земля́; усьмі́хнýлись висóкі могúли срі́бною росóю; закурúлись положи́сті долúни пахýчим туманóм; жáйворонки щебéчуть; перепéли хавáвкають та падьпадьóмкають, а неугáвні[4]) кóники завели́ у травí такé сюрчанє, аж у ýхах

[1]) блеск. [2]) сьвíтлий, здорóвий, дóбрий. [3]) доли́на в степý. [4]) неутоми́мі.

ляскоти́ть... Со́нце! со́нце! се тебе́, довічний сьві́те, стрі-ва́ючи, вита́є земля́... „Геть собі все те́мне та зле, цур тобі, лихе́ та недо́бре! Проки́нулась сьві́това ма́ти, показа́ла нам ли́ченько кра́сне! Сла́ва тобі, пи́шная ве́личе, моли́сь до не́ї, живи́й сьві́те! Мчи ся їй на зу́стріч, тихе́сенький ві́тре, і прогорта́й, продима́й стежки́ й доріженьки, щоб на́ша ма́ти не запоро́шила дорогої су́кні!“... Сьпіва́є круго́м вас уве́сь сьві́т, все живе́; і ва́ше се́рце тріпо́чесь, як пта́шка під сі́ткою, підсьпіву́є сьві́тови, бє у ва́шій гру́ди. Яка́ то ра́дість єго́ огорта́є! яке́ нестя́мно[1]) хоро́ше почу́ванє єго́ коли́ше!... Ва́ше тїло щи́пає привітний холодо́к, ва́ші о́чи весели́ть краса́ сьві́това, ва́шу ду́шу чару́є єго́ ща́стє. Ви почува́єте, що ви — части́на то́го сьві́ту, невели́чка ця́точка[2]) єго́ живо́го тїла, непримітний куто́чок єго́ безмі́рної душі.

Мовчи́ть цар землї: зачаро́ваний сьві́тово́ю краcóю він на́че дрима́є... Ось десь узя́в ся невели́чкий кі́бчик[3]) і виголо́шуючи свою́ голо́дну пі́сню, висо́ко зняв ся над ва́шою голово́ю. Се́ред прозо́рого сьві́ту чорні́є єго́ блиску́че пі́рє, широ́ко розпросто́рені кри́ла ле́дви тремтя́ть у чи́стому повітрї; здає́ть ся — мов хто спусти́в єго́ на непримітній ни́точцї з само́го не́ба і держи́ть над земле́ю. Ва́ші о́чи упяли́ ся в єго́; ва́ше се́рце дожида́є, що да́лї бу́де... Ось щось зле́гка лу́снуло — на́че перерва́ла ся ни́тка, що придержувала то́го кі́бчика на одно́му мі́сцї; зле́гка тріпнули ся єго́ кри́ла, і кі́бчик ку́лею пусти́в ся на зе́млю. Не вспи́гли ва́ші о́чи вслїдкува́ти за тим, де він спу́стить ся, як він зно́ву зняв ся в гору́, дзьо́баючи го́стрим но́сом невели́чкого ко́ничка... „Смерть... розбій!...“ тьохнуло у ва́шому се́рцї. „Се́ред сїєї краси́ сьві́тової, де закльо́вуєть ся ра́дість та ща́стє, де прокида́єть ся любо́в до всього, — лиха́ смерть та розбій появи́лись!... На́що то! за що?...“

Відра́зу помути́лись у ва́ших оча́х краса́ сьві́това, ти́хая ра́дість почала́ зника́ти, щось вас зле́гка вщи́пнуло за се́рце, не бо́лїть — а яке́сь недо́бре почу́ванє окри́ло ва́шу ду́шу.

Ясне со́нечко ви́котилось геть зза гори́, обдає́ своїм те́плим промі́нєм, а леге́нький ві́тер несе́ з холодко́м па-

---

[1]) що го́дї сти́мити, зрозумі́ти. [2]) ця́тка, — ку́сничок. [3]) кобе́ць, червононо́гий со́кіл.

хощі степовóї рослúни. Вам знóву рóбить ся гáрно. Знóву цар землї закривáє свої óчі, а тúха рáдість починáє обнимáти вáше сéрце.

Ось ви вúїхали на невисóку горý. Сїрим змáєм[1]) вє ся шлях з горú у долúну пóміж зелéною травóю безкрáйого степý. Ясне сóнце геть підбúло ся в горý, розсївáє своє золоте́ мáрево[2]) по зелéній долúнї. Нї перóм не списáти, нї слóвом не сказáти тієї несподївaної красú, якóю до вас усьміхнýла ся долúна!

Зелéна травá горúть — палáє зелéним огнéм, на єї дóвгих листóчках грáє і сяє, мов самоцьвітне[3]) камінє, чúста росá; то стрільне́ вам у вічи тонéнькою гóлочкою жóвтого сьвіту, то зачервонїє крýглою горошúною, то засúнїє синьоцьвітом, то посúпле зелéними іскорками... Куди́ ви не повéрнетесь — все горúть — палáє, вся долúна пишáєть ся мов зверхý веселкáми[4]) вкрúта!

Ви дúвитесь і дивýєтесь; вам здаєть ся, що ви їдете не по вбúтій дорóзї зелéного степý, а якúмсь невідомим краєм красú та чáру, та вільного пахýчого повітря. Вам лéгко дúшеть ся, лéгко живéть ся. Все, що вас колúсь давúло та смýток будúло, — зникло; знóву лю́бі та мúлі почýваня почалú вас огортáти, сни якісь дýшу колúшуть; з самóго глúбу сéрця вирúнають думкú непримітні, гадкú легкокрúлі, — самі мчать ся і вас мчать за собóю... Куди́? не питáйте! не шукáйте!

Сéред тієї пя́ної омáни, сéред тóго чарівничого хмéлю, до вáшого ýха доносить ся глухúй гýркіт, якúйсь неясний скрип...

Недалéко пéред вáми стоїть вáлка[5]) у вісїм возів. Верхú на тих возáх висóкі, вúплетені з лозú, прикрúті зверхý лихóю рядни́ною. Шкапúйчúни, що булú запряжені у возú, замóрені, понýрі гóлови посхиляли. Біля пéршої шкáпи стоїть висóкий чоловік, сухúй, як скúпка, чóрний як сáжа. У єгó тільки зýби білю́ть, та вибли́скують óстрі óчи зпід настовбýрчених брів, а то увéсь він засмáлений сóнцем та гýсто прикрúтий чóрною киптя́гою[6]). Здавáло ся

[1]) стéжка. [2]) гра дрожáчого сóняшного промíня, фáта морґáна. [3]) самоцьвіт, дорогоцíнний кáмінь; перенóсно — щось взагалї гáрне. [4]) весéлка — дугá, tęcza. [5]) каравáна. [6]) верствá пúлу з вúгорілого степý.

стоїть пе́ред ва́ми стара́ верства́[1]) з трю́хлими[2]) облу́паними бока́ми, вся почорні́ла від не́годи.[3])

Проїзжа́ючи побі́ля пере́днього во́за, ви ба́чите, що зпід ві́го халабу́ди визира́є до вас молоди́ця з невели́чкою дити́ною на рука́х, два хло́пчики з бі́лими, як молоко́, го́ловами, дівчи́нка з заплете́ною у ко́сах за́мість кісників[4]) верйо́вочкою з ва́лу[5]). Бі́ля дру́гого во́за, схили́вшись на шка́ну, стоя́в ще молоди́й па́рубок і ціка́во диви́в ся на вас а з во́за ви́ставило ся покарбо́ване обли́че бабу́сї з повя́заною чо́рним плато́чком голово́ю; бі́ла борода́ дідова з черво́ним попе́ченим со́нцем лице́м та я́сними очи́ма.

— Се переселе́нці. — А он гля́ньте, яка́ хазя́йлива молоди́ця: і ку́чу[6]) з курми́ за собо́ю везе́; а он — і кота́ узяли́ з собо́ю...

Та і ви вже не ди́вите ся на переселе́нців, що ви́ставились зпід своїх наме́тів і ціка́во вас озира́ють; не ми́луєте ся краcóю сьвітово́ю, що пе́ред ва́ми як ки́лим розгорта́є ся, бе́з у ві́чи, до се́рця ра́дістю дохо́дить.

Голова́ ва́ша похили́ла ся, сму́ток облега́є ду́шу, нера́дісні думки́ почали́ за се́рце щипа́ти...

Переїхавши доли́ну, ви зно́ву почина́єте підніма́тись на згі́рок. Ві́тер не мчить ся вам на зу́стріч, не пести́ть холодко́м ва́шого обли́ча, — зати́х; со́нце геть-геть підняло́ ся, почало́ допіка́ти. Ось воно́ у бік вас пригні́ло; ось припекло́ у плече́; жа́рко ці́лу́є в щоку. Десь і докучли́ва му́ха взяла́ ся, лі́зе вам пря́мо у ві́чи. Вас розбира́є доса́да на несподі́вану го́стю[7]). І яки́й лихи́й зані́с її у се безлю́дне мі́сце? Ви одма́хуєтесь руко́ю, а вона́ здійме́ть ся, полі́та́є над ва́ми і то об ніс уда́рить ся, то ся́де на щоку і зно́ву лі́зе до о́ка.

Ну́дно вам ро́бить ся і ду́шно; со́нце пече́. На не́бі ні хма́рочки, ні пля́мочки — висо́ке та си́не, оно́ де да́лї почина́є жовті́ти; не то що від со́нця, — і від не́го почина́є папі́ти та грі́ти. Степ, струсну́вши з се́бе росу́ та зігна́вши непримі́тні ті́ни, гори́ть рі́вною жовтозеле́ною кра́скою; висо́ка трава́ почина́є гну́тись — хили́тись; пове́рх не́ї ті́льки

---

[1]) камяни́й мильови́й стовп на шляху́. [2]) збутві́лий. [3]) непого́да. [4]) кісни́к, стрі́чка, яку́ вплі́та́ють в кіне́ць кос. [5]) вал, валови́на, гру́бе про́сте полотно́. [6]) ко́вець. [7]) го́стя, -ї, жен. ро́ду.

горя́чий ві́тер гуля́є, та со́нце розсіва́є своє́ пеку́че-іскри́сте промі́нє. Зпід ніг та зпід во́за почина́є вирива́ти ся киптя́га, ку́рить, обдає́ вас пи́лом; чи́сте паху́че повітре́ стає́ важки́м, курни́м.

А со́нце підплива́є все ви́ще та ви́ще, пече́ все ду́жче та ду́жче; стає́ ду́шно, аж мло́сно. Ох, деб то́го холодо́чку узя́ти, хоч на хвили́ночку під не́го свою́ го́лову приткну́ти!

Он гень-гень у жо́втій мли́ безмі́рної далини́, аж бі́ля само́го небоскло́ну, до́вгою сму́жкою синіє́ щось. Що то?

Дощова́ хма́ра висо́вує зза гори́ своє́ верхо́вє, чи те́мний лі́с дрима́є на со́няшній спе́ці?... Коли́-не́коли тя́гне звідти холодо́чком.

Від нестя́мної спе́ки ви зневіря́єтесь на свої о́чи. Вас бере́ ду́мка: а що, як то тільки одно́ ма́рево, що так ча́сто моро́чить чоловіка у безмі́рних піска́х безво́дного степу́? Пеку́ча спра́га та страшна́ спе́ка єго́ так знемогли́, що пе́ред очи́ма незна́ть, де беру́ть ся кучеря́ві садки́, те́мні лі́со́чки і си́ні рі́чечки круго́м їх оббіга́ють... Ось-ось они́ пе́ред очи́ма гра́ють; іще тро́хи, — і ви загаси́те нестя́мну спра́гу, поту́шите страшну́ спе́ку... Верства́ всього́ оста́ла ся до то́го, а як дві, то й бога́то... Луп! і ви витріща́єте здиво́вані о́чи... Де ді́ли ся ті садки́ та лі́ски́ і річки́ чи́сті бігу́чі! Пе́ред ва́ми одні́ тільки піски́ жовті́ють та безмі́рна пусти́ня розляга́єть ся бу́ро-черво́ним пи́лом...

— Ні, ні! — ду́маєте ви, — в нас то́го не бува́, то десь дале́ко від нас, у чужі́й сторонї...

А со́нце, мов розсе́рдилось на вас за такі́ думки́; ви́тріщило ся, пече́, ти́сячами горя́чих голочо́к добіра́єть ся до ва́шого ті́ла, то́чить, висмо́ктує горя́чим по́том з його́ всю во́ду, смали́ть і су́шить почервоні́ле обли́чє. Ви чу́єте, як у вас гу́сне кров, ле́дво тече́ она́ у набря́клих жи́лах, тру́дно до се́рця дохо́дить, — скі́льки то бі́дному наддає́ ли́шньої робо́ти! Омлі́ва́ючи, воно́ так поривча́сто бє́ть ся: то застугони́ть, мов з пересе́рдя, у глухі́ гру́ди, то, одхо́дячи, затру́сить ся ва́жко та дрі́бно, то на хвили́ну зовсі́м переста́не ки́датись — замре́. Сон — не сон облягає́ вас — яка́сь со́нная мля́вість, і думки́ сную́ть у ва́шій голові́ — не думки́, а які́сь невели́чкі ури́вки му́чених думо́к. Шви́дче до мі́сця дої́демо, десь у холодо́чку спочи́немо... Он, бач, лі́с бовваніє́...

49. Торго́виця в Ате́нах.

(За Што́лем.)

Ско́ро Ате́нець до́сьвіта схопи́в ся з по́стелї, уми́в ся і на сні́да́нок ви́пив нерозпу́щеного вина́ та закуси́в хлі́бом, виходи́в з до́му, щоби́ взя́ти ся до робо́ти за мі́стом в по́лї або́ в лі́сї, відві́дувати люди́й в мі́стї або́ прохо́джувати ся в око́лиці, відбува́ти ру́ханку в ґімна́зиї або́ приглядáти ся тїле́сним впра́вам и́нших і так забавля́ти ся. Коли́ж надходи́ла тре́тя годи́на дня, час коли́ заповня́ла ся торго́виця, тоді́ и́шов він свої́м звича́єм на торго́вицю. Там сходи́ли ся щоде́нно ма́ло що не всї міща́ни; там мо́жна було́ все поба́чити щось пово́го або́ почу́ти; там мо́жна було́ зустрі́нути ся, з ким було́ тре́ба, закупи́ти, чого́ бажа́ло ся, полаго́джувати вся́кі спра́ви і роби́ти умо́ви. Мо́жна було́ наперед зна́ти, де гляді́ти то́го, кого́ було́ тре́ба, бо хоч неоде́н до́вший час ве́штав ся по торго́вицї, то всеж таки́ наоста́нку засі́да́в на свої́м звича́йнім мі́сцї.

На торго́вицї і побли́зу око́ло не́ї ма́ло ба́ґато торго́вцїв і ремісникі́в свої́ варста́ти і бу́ди, а звича́єм полудне́вих наро́дів працюва́ли они́ перед дома́ми на дворі́. Перед ти́ми варста́тами і бу́дами сходи́ли ся особли́во зна́комі лю́ди, щоби́ поговори́ти та посто́яти. Оде́н поступа́в обстри́гти ся або́ обголи́ти до бу́ди голяра́, що все мав на погото́ві спле́тнї і новинки́; и́нший гляді́в торго́вця ма́стий або́ сїдляря́; у ору́жника збира́ли ся знатні́йші ста́рші лю́ди; моло́дші знов сходи́ли ся у санда́льника або́ по дру́гім бо́цї у лямпаря́. Але там на ро́зї ко́ло мало́го дімка́ щось особли́во ожи́влено, там жарту́ють і сьмію́ть ся, а неоде́н переходячи́ туди́ втіка́є чим ско́рше, щоби́ не бу́ти предме́том до́тепу; бож там є убо́гий варста́т старо́го, окалїчі́лого шело́мника з блї́ди́м, хи́трим лице́м і мали́ми живи́ми очи́ма; він так убо́гий, що з держа́вної скарбо́ни даю́ть ему́ щоде́нно оде́н о́боль[1]) ми́лостинї; але він при всїм тім таки́й весе́лий і жартовли́вий това́риш, що всї боя́ть ся его́

[1]) о́больос дрібний гріш, шести́на драхми, ма́ло що бі́льше, як 10 фе́ників. Мерци́м вкладали о́боль в уста́ для Ха́рона за пере́віз че́рез Ле́ту. — У на́шого на́роду є зви́чай зашива́ти гріш мужчина́м у ша́пку, котру́ вкладаю́ть у домови́ну, же́нщинам зави́зують у коне́ць ху́стки.

гу́мору і їдко́го до́тепу. Ось тому́ зібра́в ся там гурто́к молоди́х люди́й, що ра́зом із стари́м хотя́ть поглузува́ти з люди́й. Таки́х пе́вних місць гляда́ли пра́вильно в озна́чених днях населе́нцї тої або́ се́ї місце́вини або́ това́риші поодино́ких дем[1]). Так приходи́ли Плятє́йцї, що нале́жали до ати́цкого міща́ньства, на те місце торго́вицї, де прода́вано сьвіжий сир; Декеле́йцї збира́ли ся ко́ло голя́рнї бі́ля Герм.

До́вго попере́д уже́, по́ки ще заповни́ла ся торго́виця, по́рали ся запопадли́во крамарі́ на торго́вицї і докóла не́ї. Они́ поправля́ли свої пле́тені бу́ди і розкладали́ то́вар на столя́х і на ла́вах. Де́які прила́джували вся́кі пре́дмети на про́даж, як н. пр. отся́ молода́ пи́льна вино́чниця, що весь день ро́бить вінцї. У не́ї ра́до замавля́ють і купу́ють, позая́к сї ви́роби визнача́ють ся добі́рним смако́м. Ковба́сники і різники́ приготовля́ють вже і варя́ть ковба́си і мясні́ стра́ви. А ось надхо́дять лю́ди з села́, що вже до́сьвіта повставали́, продаю́ть свої пло́ди крамаря́м, щоби́ ті подрі́бно да́льше їх розпро́дували. Рибаки́ наспіва́ють із своїм по́ловом з оста́ньої но́чи, пти́чники із пти́цями. Ахарне́йцї, що в сусі́дній місце́вости занима́ють ся випа́люванем у́гля, приво́зять у́гле. Селя́ни і невільники дви́гають на пле́чах або́ приво́зять осла́ми дрова́, а ма́йже ко́ждий з них ма́є своїх пе́вних по́купнїв між дрібни́ми торго́вцями. Файнїп висила́в щоде́нно із сво́го ма́єтку шість ослів з дрова́ми, ко́ждим разо́м по 12 драхм[2]). Але де́які з тих люди́й вважа́ли користнїйшою по́дрібну про́даж; они́ ходи́ли по торго́вицї або́ улиця́ми і викли́кували свій то́вар. „Купу́йте у́гля!“ викликував Аха́рнець улиця́ми; и́нші кли́кали: „Купу́йте оли́ви!“ „Купу́йте о́цту!“ Там іде́ Бео́тець і прода́є кно́ти до лямп із стри́женя сїтнику́. Тако́ж торго́вцї і торго́вниці, посе́лені в мі́стї, ходи́ли улиця́ми і викли́кували свій то́вар, пекарі́ з кошами́, ковба́сники з ковба́сним кра́мом. Про́сті ковба́сники і торго́вцї соле́них риб і де́які и́нші ма́ли свої стано́вища в бра́мах. Взагалї пожи́ву продава́ли на рі́жних місцях в усїх ча́стях міста, а́ле головна́ торговля́ відбува́ла ся на торго́вицї.

Ті ча́сти торго́вицї і сусі́дних у́лиць і площ, де відбува́ла ся дрібна́ торговля́, були́ поді́лені на рі́жні ві́ддїли,

[1]) де́мос — люд; а́ле тако́ж грома́да; gmina. [2]) гре́цкий гріш, тро́ха ме́ншої ва́ртости як коро́на.

а ко́ждий з них був призна́чений для окре́мого то́вару. Се були́ так зва́ні окру́ги, а ма́ли они́ на́зви від прода́ваного там то́вару. Коли́ хто йшо́в на торго́вицю огородови́ни або́ на торго́вицю ма́стий, то говори́в: „Я іду́ до огородови́ни, до ма́стий“. По́дїл був незвича́йно ріжноро́дний і по́дрібний; була́ торго́виця чосни́ку, цибу́лї, о́вочів і т. п. Але звича́йні пожи́вні пре́дмети скла́дано ме́нше бі́льше на одні́м мі́сцї, так що на́рід міг свої на́йважні́йші потре́би ра́зом діста́ти. Да́льше були́ торго́вицї з ма́стями, кади́лом, вінця́ми, дрібни́м кра́мом, з смолоски́пами, черепля́ною посу́дою, торго́виця невільників і во́вни. Тако́ж прода́вано вся́ку о́дїж, меґари́йскі плащі́, тесалї́йскі капелю́хи, аміклеї́йскі і сікио́ньскі череви́ки, оруже́ і вся́кі желї́зні пре́дмети, ко́си, серпи́, ключі́ і бога́то де́чого и́ншого.

Не ле́гко було́ ви́знати ся в тім на́товпі ріжноро́дного то́вару і все те перегля́нути. Перейдїм ся раз під ту пору́, коли́ все спіши́ть на торго́вицю і перетиснїм ся в саму́ середи́ну се́ї товпи́! Сей пха́є ся до тих місць, де продаю́ть вся́ку пожи́ву. Тут ба́чимо вся́ких купців, чужи́нців, що бажа́ють купи́ти собі яко́їсь пожи́ви; ба́чимо невільників, котри́х ви́слано з до́му на заку́пно до обі́ду; там знов убо́гих міща́н, що самі́ несу́ть заку́плену для своїх роди́н пожи́ву, і богачі́в, що кількох невільників ма́ють до послу́ги, а́ле они́ закупо́вують самі́, бо таки́й у Ате́нцїв звича́й. Ось тепе́р спини́лись ми перед мясара́ми, кухара́ми і ковба́сниками. Тут ба́чимо горя́чі ковба́си, що йно ви́няті з котла́, вся́кі ро́ди сиро́го і варе́ного мя́са: козя́ни, свини́ни, воловя́ни і бараня́ни. Мо́жна діста́ти і товсто́ї пече́нї осля́чої. Яки́йсь смаку́н купу́є якра́з части́ну жолу́дка, бо се вели́кий при́смак. Инший знов воли́ть кі́лька фу́нтів козя́ни, бо сю вважа́ють на́йпоживні́йшим мя́сом. А ось тут мо́жна діста́ти со́леної і ву́дженої ши́нки вепрово́ї. Ковба́сник не ма́є там вели́кого збу́ту; єго́ підозрі́ва́ють, що він сїче́ до ковбасе́й песя́че і осля́че мя́со. Тут купу́є собі яки́йсь убо́гий чоловік ковба́ску з мали́ми нирочка́ми, и́нший чоти́ри ку́снички припра́вленого мя́са; тамто́й знов купи́в вели́кий ку́сень мя́са, що ле́дви змо́же єго́ нара́з зїсти. Ідїм да́льше до стано́вищ, де продаю́ть дріб і дичину́! Все те прино́зять на́йбільш з Меґари і Бео́ції, а особли́во бога́та в таки́й то́вар Бео́ция достарча́є товсти́х гуси́й, кури́й,

качо́к, плисо́к, ку́ликів, нурцї́в, каво́к і т. и., котри́х тут навантáжено по́біч куропáтв, ко́сів, шпáків, ди́ких го́лубів і и́ншої дрібно́ї і вели́кої пти́цї. Де́які знов ви́сять, як ось сей цїли́й ряд обску́баних, наду́тих квичо́лів і ко́сів, простро́млених влáсними пе́рами скрізь ніс. Що мо́жуть коштувáти такі́ пти́цї? Се мабу́ть сини́цї. Яки́йсь невíльник сáме купу́є по сїм штук за оде́н о́боль, кáвка стої́ть оде́н о́боль, так сáмо куропáтва; воро́на стої́ть три о́болї; дро́зди о мно́го доро́жші, они́ були́ нáйбільшим при́смаком і війшли́ в посло́вицю, як у нас пече́ні го́луби.

Минáє полу́день, товпá на торго́вицї прорíджує ся щорáз бíльше, хоч продаю́ть там аж до само́го ве́чера.

50. В лї́сї.

(Панасá Ми́рного.)

Ви в лї́сї. Се́ред гру́бого висо́кого де́рева ген на гору́ кори́том потя́г ся шлях; до́вге гíлє посплїтáлось над ним висо́кими верхáми; на шляху́ зеле́на тїнь та холодо́чок, хибá де́неде я́сне со́нечко проби́вшись крізь густе́ ли́стя, мету́шить ся по землї́ я́сною пля́мою, або́ тлї́є невели́чкою жарино́ю...

Ще недáвнечко вас пекло́ і пали́ло, ще недáвнечко ви не знáли, де дї́тись се́ред рíвного безкрáйого степу́, а тут де не взялá ся горá і лїс по горí густи́й та висо́кий. Страше́нне ду́бє го́рдо повиганя́ло свої́ го́лови в гору́, широ́ко розпросто́рило гільки́ на всї бо́ки; гонкá буги́лова[1]) та широколи́сті лопухи́ примости́ли ся ко́ло них у холодо́чку — розкошу́ють; по широ́ких поля́нах молодá лїщи́на з жо́вто-зеле́ним ли́стом грíєть ся на со́няшній спе́цї; на низáх кущí те́мно-зеле́ної кали́ни посхиля́ли вíти до до́лу; по них соловії́ неугáвні засї́ли, безперестáнно несе́ть ся їх щебе́танє вподо́вж всьо́го лї́су; невели́чкі птáшки сперечáють ся з ни́ми свої́ми пíснями: цьо́мкає та прицмо́кує в чорно́билї[2]) кропивя́нка, щось белько́че чи́жик з висо́кого вя́зу, віщу́є лїтá си́вая зазу́ля, жовтопе́ра íволга перегу́кує́ть ся з о́дудом, а з кущíв лїщи́ни іде́-несе́ть ся важке́ горли́чине турко́танє...

---

[1]) бу́гиль, буги́ла, лї́совá петру́шка. [2]) поли́н.

Помáлу ви берéте ся все в горý та в горý. І непримíтно нáче, а натýга[1]) горячить вáшу кров, сéрце стýкає дрібнїще, зíтханє важчáє, затинáєть ся. Та ось незабáром і ви на горí, на широкíй полянї. Тут ужé і дéрево рíдче, і травá нижча — запекло́ її сóнцем. Ось ужé і край нéба стає вúдко, не ховáєть ся він за лїсом, а тїкáє кудúсь дáлї за горý. Мóже знóву на степú безкраї, на ланú широ́кі, де горячий вíтер вíє, де печé-припікáє сóнце я́сне? Ось, ось і... ви стáли як укóпані.

Мáти уро́ди, красо́ сьвітовáя! Де ти берéш такí пúшнії бáрви, краскúй блискýчі? Якúй митéць[2]), яко́ю талановúтою руко́ю наложúв їх на тéбе так гýсто та рíвно, так втїшно та мúло і покрúв зверхý чарівни́м сьвíтом, нáче золототка́ним серпáнком?...[3]) Оїї ви малярí, на весь сьвіт славéтні. Дáйте менї вáшу палїтру і краскúй, пéнзлї й полóтна! Я бýду малювáти тебé, небéсний рáю, невели́чка крихíтко сьвітово́ї красúй!... І ви, кобзарí голоснíї, сьпівакúй проро́чого сло́ва! Дáйте менї то́го живо́го огню́, що ним ви загрівáєте лю́дскі дýші, чарýєте сéрце і здiймáєте цїлúй рiй думо́к та гадо́к, цїлé пасмо́ пúшних мрiй в заклопо́таній головí лю́дскій! Бо не моїм слабúм го́лосом вúявити мúрови про той зáкуток щáстя, де красá сьвітовá побратáла ся з тúхим споко́єм, де чарівна́ вро́да подружúла ся з незвичáйним дúвом!... Крáю мiй!...

Ви на горí, на самóму шпúлечку. Від вас по прáву руч збігáє унíз шлях, нáче змiй-вéлетень вéть ся він пóміж дéревом, а по лїву — ярú та прóпасти, непролáзні хащí та óстрі го́лови черво́ного гло́гу, а прямо пéред вáшими очúма розіслáла ся долúна... Сама́ нáймисливіша ткáля не затчé такóї рясно́ї плáхти, як мáти природа заткáла на дúво лю́дям ту широ́ку долúну! Зелéні лýки з пúшними квiткáми стáли їй за оснóву; поодино́кі кущí зелéного дéрева порозкидáли ся тéмним зáтканєм; над рíчкою село́ з бíлими хаткáми та вишнéвими садкáми облягло́ її мереживною лúствою, а чúста рíчка оторóчує сúньою смýгою. У єї тéмній глибинї відбиває́ть ся і лїс, і го́ри і село́ з хаткáми та садкáми, і нéбо безо́днє та сúнє з бíлими,

---

[1]) утóмленє, вúсиленє. [2]) митéць = артúст. [3]) тáрлятан, рід мýшлїну.

на́че павути́нє хмарка́ми, і со́нце пеку́че та я́сне з єго́ незвича́йним ся́євом. А там да́лї за рі́чкою, що обста́вила ся стїно́ю те́мно-зеле́ного очере́ту, потягли́ ся ни́ви до́вгими пояса́ми, розісла́ли ся лани́ широ́кими килима́ми, хова́ючи свої краї аж там, де земля́ схо́дить ся з не́бом, де блаки́тний край не́ба злива́єть ся з те́мно-зеле́ною далечино́ю... І над усїм отси́м шатро́м розки́нуло ся висо́ке та глубо́ке не́бо, ся́є іскри́сте со́нце і обдає́ усе́ горя́чим сьві́том; я́сні пля́ми і те́мні тїни хо́дять, по́взають з мі́сця на мі́сце. О, чарівни́це приро́до! на що ти мене́ ва́биш своїм ча́ром? На що прикува́ла на одні́м мі́сцї та й не пуска́єш?

Со́нце геть поверну́ло на за́хід, як ми ру́шили з мі́сця.

51. В лїбі́йскій пусти́нї.

На за́хід від Каї́ру лежи́ть се́ред лїбі́йскої пусти́нї доли́на Фа́юм. Краї́на ся була́ в старинї́ знамени́то наво́днена канала́ми, що їх збудува́ли Єгиптя́ни. Осере́дком єї було́ о́зеро, шту́чно забезпе́чене гре́блями, що єго́ Гре́ки зва́ли о́зером Мо́йріса. Ни́нї канали́ підупа́ли, а о́зеро Мо́йріса вже давно́ перерва́ло гре́блї і ви́ляло свої во́ди у на́йнизшу часть кітло́вини, де ни́нї розлива́єсь о́зеро Бі́ркетель-Ка́рун. На огля́дини се́го краю́ ви́брало ся цїле́ това́риство ло́вцїв.

З Каї́ру вихо́дить желї́зниця зарі́вно до горі́шнього Єги́пту, до мі́ста Сі́ут і до краї́ни Фа́юм.

З початку́ перебіга́є желї́зниця че́рез вузки́й по́яс упра́вленої землї́, що простягну́в ся між за́хідним бе́регом Нїлю а пусти́нею. Краєви́д ма́є всї ви́значні прикме́ти упра́влених око́лиць Єги́пту: подоро́жні ба́чили на переміну нужде́нні се́ла феля́гів, т. є. єги́петских рільникі́в і пальмо́ві гаї́, бі́льші, нїж в долї́шнім Єги́птї. Впада́ли їм в о́чи безчисле́нні голубники́, побудо́вані в ара́бскім сти́лю; в них живу́ть ти́сячі го́лубів. Населе́нцї держа́ть їх лише́ за́для цїнно́го на́возу, котри́й сї пти́цї лиша́ють; де́неде забира́ють їм тако́ж я́йця і пух, що ним висте́люють гнї́зда. Ми́мо то́го го́луби туте́шні нїко́ли не ма́ють прикме́ти дома́шних птиць; они́ остаю́ть за́всїди правди́вими ди́кими го́лубами, так що до величини́ і упі́реня, як і спо́собу житя́.

Ча́сто іде́ желї́зниця по́над сами́м бе́регом Нїлю; на схід ба́чимо скали́сті го́ри, що присува́ють ся місця́ми аж

до рікú; за зáхід плоскý, дéкуди лéгко филя́сту пустúню лїбійску.

Пóїзд минáє усї пірамíди: наперéд покáзують свої думні, сїрі вершкú пірамíди кóло Джізе, ті царúцї свóго рóду; дáлї вúдно ряд нúзших пірамíд кóло Саккáри. Простóрі лїсú пальмóві в окóлицї і кóло руїн старúнного Мéмфісу покáзують нам вéльми наглядно типові африкáньскі краєвúди. Ми Европéйцї споглядáємо з пóдивом вже на поодинóкі пáльми в теплярнях, або на полудневих побережáх нáшої сýші; та допéрва простóрі, шумлячі лїсú пальмóві окáзують в цїлíй повнотї велúчність тóго дéрева, що мóже служúти óбразом розпáленої лýчами горя́чого сóнця Африки.

Окóло 10. годúни пéред полýднем скрутúв пóїзд в бік від головнóго шляхý, що ведé до Сіут, і повíз товáриство, що вúбрало ся на оглядини краю, прóсто на зáхід у нáгу, глухý пустúню. Дúвна і чудна видаєсь їздá желїзницею в тих окóлицях, так велúчних своєю безкрáйностю і мертвотóю.

Минýвши граúцю, до котрóї дохóдять плододáйні вúливи Нїлю, приїзжі перенéсли ся нáгло з країни буйнóї ростúнности, що красýєсь на тих плідних нúвах, в сьвіт мертвúй і нїмúй, безвóдний, бездерéвний і безлю́дний.

Нехáй нїхто́ не зобрáжує собí пустúнї так рівною і плоскóю, як пр. дéкотрі угóрскі пýсти, або́ рівнúни пíвнічно-нїмéцкі. Протúвно, єї вúгляд є рíжний íзза фалúстих височúн, долúн, дéколи глубóко вúжолоблених, і горбкíв. Але зáвсїди однá їх прикмéта: самітна тúша і брак всякої ростúнности; тíлько краями засéлюють її зьвірята, що надаю́ть ся до пустúнного житя́.

Гáрною і велúчною представля́є ся чужúнцеви пустúня я́ко óбраз вíчного спокóю. Та вид єї мúмо тóго не є постáйний, бо скéлї, злóжені з всїля́ких кáменїв, то ясножóвтих, то тéмних а навіть пéстрих, надаю́ть єму́ рíжнорóдности мнóжеством красóк, обíлляних яскрáвим сóнцем африкáньским.

Ізза горбкá вúйшло кількóх Бедуїнів у бíлих вóвняних óдягах, з дóвгими стрільбáми: вóльні синú тóї землї, відвáжні і похóпні до розбóю, зухвáлі і безкáрні до крáйности. Поодинóкі плéмена рíжня́ть ся чéртами лиця́, óдягом і узброєнем; однáк що до красú і живопúсности не дорíвнують

єгипетскі Бедуїни своїм побратимцям в Марокко і в полуднево-західній Азиї.

Около полудня знов показує ся сьвіжий, зелений пояс добре справленої землї; се велика, кругла оаза Ель-Фаюм, оточена довкруги пустинею. На західнім кінцї долини на границї управленої землї, вилискує ся велике озеро Біркет-ель-Карун. Поїзд перетинає буйні поля, обсаджені особливо сахарною тростию, і стає в кінцевій станції Абу-Ксар. Справдї середньо-африканьский, до половини завалений дворець разом з приналежними забудовами і фабрикою цукру творять ту малу оселю. Однак нехай нїхто не зображує собі такої фабрики цукру, яку пр. бачив в Чехах, цвитучих управою сахарного бурака. Тутешня фабрика — се будинок дуже простий і занедбаний, котрому лише кілька досить низких коминів надає вигляд фабрики.

Товариство приїзжих подорожних постановило відтак уладити ловецку караван. На сходї не є се легка задача. Отсе опадала їх юрба нагінників; кождий в спосіб вельми влїзливий захвалює і віддає себе на услугу, свого осла, свого коня; кождий відтручує і відпихає другого. Всї верещать і розмахують руками наче божевільні, аж наостанку бідний чужинець наче оголомшений, здає себе на ласку і неласку першому лїпшому. Подорожні були приневолені такий добре обганяти ся від тої напасти і лише при помочи кількох жандармів довелось їм наостанку зробити якийсь лад серед тої дикої юрби.

Кождий з ловців одержав коня і слугу; треба було також наняти людий, щоби несли ямників, незвісних в тім краю, а конечних до польованя. Крім того замовлене було до помочи в ловах цїле племя Бедуїнів. Їхали они або йшли пішки всї наперед, одіті в свої білі або радше брудножовті вовняні одежі з довгими стрільбами і кривими ножами. Кождий мав завішений на собі капшук на тютюн, мішочок з порохом і кульками з олова. Їх довгі, худі ноги, обнажені понизше колїн, були обуті в червоні постоли. Одїж убога і запущена, не відзначувалась нїчим гарним; навіть турбанів не мали на головах лише тїсні, темні шапки, яких уживають феляги. Молодші йшли з відкритими головами. Краска їх лиця була темно-брунатна, тем-

нїйша нїж населе́нцїв долїшнього Єги́пту, стать струнка́, а́ле че́рти лиця́ не були́ так га́рні і благоро́дні, як у Бедуїнів пі́внічних пові́тів краю́. Де́котрі з них зовсїм чо́рною скі́рою і кучеря́вим во́лосом були́ похо́жі на му́ринів. Бога́то му́ринів з глубо́кої Африки, пі́рваних у дитя́чім віцї в нево́лю, дістає́ ся до Єги́пту і між єги́петских Бедуїнів.

Коли́ карава́на впорядкува́ла ся, поча́ли ся ло́ви в горо́дах і се́ред піль, засїяних саха́рною тро́стию, довко́ла фа́брики. До́бичею було́ бога́то пта́хів, незві́сних в Евро́пі. Уби́то тако́ж во́вка, ви́полошеного з густо́ї саха́рної тро́сти. Ло́вцї чу́дувались і́зза бога́тства зьвірини́, а особли́во всїля́кого пта́ства.

Карава́на поча́ла віддаля́ти ся від фа́брики по лихі́й, місця́ми багни́стій дорі́жцї. Со́нце пекло́ спра́вдї по африка́ньски; га́рна фа́та-морґа́на була́ до́казом, як розігрі́лись ве́рстви во́здуха. На́віть Бедуїн, що йшов бі́ля коня́, кляв завзя́то на спе́ку і прів страше́нно. Оде́н з ло́вцїв дав єму́ не́сти свою́ стрільбу́. Зра́дуваний пригляда́в ся знамени́тій европе́йскій збру́ї о́ком зна́вця і скали́в бі́лі зу́би. Га́рний вид отвори́в ся пе́ред подоро́жними на доро́зї: по́за буйни́ми, упра́вленими поля́ми простягли́ ся сї́ро-зеле́ні кущі́ прибере́жні, за ни́ми зе́ркало о́зера Бі́ркет-ель-Ка́рун, а за о́зером до́вгою, жо́втою сму́гою простягла́ ся — Сага́ра.

52. Скит.

(За Василе́м Ільни́цким.)

Хто з га́лицких Русині́в не наслу́хав ся пере́казів о Ски́тї Маня́вскім, о єго́ старинї́ і єго́ зна́ченю для на́шого краю́?...

Чудо́ві му́ри, просто́рі і велича́ві, голо́сять сла́ву, могу́тність і бога́тство коли́шнього монастиря́ Ски́тского. Ни́нї в му́рах тих розва́лених — груз, боло́то і ди́кий буря́н, по́між котри́ми по́взає га́дина, верти́ть ся я́щірка по щели́нах стїн, пау́к кута́ми засно́вує свою́ ткани́ну, цьвірку́н цьві́ркає по скри́тих за́кутках, а ні́чю злові́щим го́лосом гука́ють пугачі́, скови́лять со́ви... Вели́ка ба́шня без верха́ сторчи́ть до не́ба, здвига́ючи чоло́ своє́ го́рдо ми́мо упа́дку;

по стїнах єї мальо́вані іко́ни Сьвятих ще до ни́нї не стра́тили своє́ї живо́ї кра́ски, ми́мо слоти́, дошу́ і непого́ди, ми́мо бу́рі і вітрів в про́тягу столі́ть. Під нога́ми прохо́жого дудни́ть земля́ в значні́м про́мірі в округи́ тих зва́лищ; се знак, що хо́дить ся по підзе́мних склепа́х, в котри́х кри́ють ся спорохна́вілі тїла коли́шних поселе́нцїв монастиря́. А коли́сь кри́ли ся там тако́ж бочки́ заграни́чних вин і чималі́ ска́рби дороги́х ка́менїв, зо́лота і срібла, зно́шені побо́жними богомо́льцями, що приходи́ли в ті сьвяті мі́сця з усе́ї просто́рої і дале́кої Ру́си і шука́ли тут для душі́ духо́вої пожи́ви. Ни́нї не оде́н прихо́жий бушува́в би ра́дше по тих підзе́мних склепа́х, шука́в би ла́комо за ти́ми мни́мими ска́рбами, або́ за стари́нними ви́нами...

По стїнах зва́лищ поди́буємо ча́сто запи́сані імена́ приїзжих го́стий, що бода́й тим чи́ном намага́ють ся переда́ти пото́мности своє́ нїчи́м незамі́тне ім'я́.

Що в сьвітї трива́ле? що незмінне? Скит, ви́кликаний до житя́ обста́винами, сповни́вши свою́ за́дачу, положи́в ся в гріб до ві́чного сну, а нато́мість повстаю́ть нові́ ви́ди, нові́ про́яви, нове́ житє́, ви́кликані новійшими усло́вями часу́!... Таки́й то вже всесьві́тний зако́н!

Скит лежи́ть посе́ред невели́кої, траво́ю зарослої доли́нки, недале́ко від би́того гости́нця, посе́ред лїса; лише́ від вхо́ду невели́ка безлї́сна прога́лина. Давнїйше окружа́ли пра́лїси Скит доокола́; в них то любува́ли ся на́ші старинні Василя́ньскі мо́нахи, чого́ до́казом монастирі в Краснопу́щі, в Го́шові, в Погоні й и́нші. Муро́вану доро́гу, що ни́нї тя́гне ся по́при Скит Маня́вский, збудо́вано вже в австри́йских часа́х, коли́ в селї Маня́ві зало́жену соляну́ ба́ню. Але і тота́ ба́ня вже пережи́ла ся і лише́ муро́вані, кра́сні, просто́рі доми́ з горо́дами, вже опу́щені і в ру́їнах, сьвідча́ть о коли́шнїм добро́битї піджу́пників і дру́гих салїна́рних уря́дників.

Огля́нувши Скит і поду́мавши на его́ зва́лищах, пішли́ ми круто́ю сте́жкою че́рез лїс до гори́ щора́з ви́сше, до так зва́ного „Блаже́нного ка́меня", віддале́ного від Ски́та з до́бру годи́ну хо́ду. Ка́мінь той вистає́ з скали́стої гори́, а ра́дше він в нїй заглу́блений. До́лом сте́лить ся широ́ка пли́та ка́мінна, я́ко по́міст, а над пли́тою здвига́є ся пра́вильним лу́ком дру́гий ка́мінь; лук так за висо́кий, що

в середи́нї єго́ мо́же про́сто стоя́ти мужчина́, хоч би і яко́го ро́сту. Ка́мінь той чу́дно ви́творила приро́да. Тут під ка́мінним лу́ком прожива́в, пі́сля пере́казу, побо́жний аске́тмо́нах, прибу́вший туди́ з ки́єво-пече́рского монастиря́.

Бі́ля ка́меня журчи́ть пото́чок по скали́стім ґру́нтї, в котрі́м нахо́дить ся пра́вильно ви́різана ми́сочка; її перепливає той пото́чок, так що ми́сочка за́всїди напо́внена сьві́жою водо́ю. З то́ї то живу́чої керни́чки, котру́ еремі́т ви́різав у ске́лї, че́рпав він во́ду, а живи́в ся, як ка́жуть лю́ди, я́годами, гриба́ми, квасни́цями, що оби́льно ро́дять ся в око́лицї, а без су́мнїву тако́ж і ри́бами, що лови́в у Маня́вцї. Не без то́го, щоби́ до́брі лю́ди не доноси́ли єму́ поживнї́йшого харчу́, муки́, олї́ю і со́ли. Опі́сля обзнако́мив ся той богомо́лець з сусї́дними поселе́нцями, відві́дував хати́, осе́лї, в щора́з да́льшім про́мірі; лїчи́в неду́жих, дава́в ра́ду в приго́дах, чита́в псалти́р, потїша́в у сму́тку, хрести́в, учи́в христия́ньскої ві́ри, розсїва́в зе́рно ві́чної пра́вди. Оно́ пово́ли корени́ло ся в се́рцях Русині́в, а з часо́м розповсю́джувало ся в щора́з ши́ршім кру́зї... От і почу́ли Русини́ потре́бу ма́ти сьвяти́ню, побудува́ли це́ркву і монасти́р, а да́льше повста́в з мале́нького то́го за́родку, мов де́рево з мало́го зе́рнятка, велича́вий Скит Маня́вский. Тому́ то дороги́ми па́мятниками ко́ждому ру́скому се́рцю були́, є і бу́дуть: Блаже́нний ка́мінь і Скит Маня́вский, я́ко ва́жні підо́йми христия́ньскої ві́ри і культу́ри в на́шім краю́.

До неда́вна ще було́ „Ехо[1]) Маня́вске“ тако́ж ува́ги досто́йне. Ста́нувши на горбо́чку, по пра́вім бо́цї зва́лищ Ски́та (ідучи́ від гости́нця), у відда́леню 100—150 кро́ків, і кри́кнувши го́лосно, пово́ли і ви́разно яке́ сло́во, хоч би і чоти́ро-скла́дне, чу́ло ся по хви́лї з проти́вної сторони́ відби́тий від лї́са ві́дгомін, я́сний, ви́разний і голосни́й з тим сами́м на́голосом, ви́говором, з то́ю само́ю висото́ю то́ну. Сьмі́єш ся, е́хо сьмі́є ся; пла́чеш, е́хо і собі́ заво́дить і пла́че; шутку́єш, і е́хо з те́бе шутку́є. З то́го вихо́дять цїка́ві рі́чи, коли́ лю́ди, що тут перегу́кують ся, є доте́пні, цїка́ві і образо́вані. Мої́ това́риші ба́вили ся е́хом тим ду́же

---

[1]) ві́дгомін.

хоро́шо і весе́ло; а коли́ оде́н з них ви́стрілив з пу́шки, е́хо відби́ло ся гро́мом і розне́сло гро́хіт по лїса́х дале́ко-широ́ко...

53. Ніч на степу́.

(Панаса́ Ми́рного.)

Ось ви за село́м, у царині[1]). Сумні́ млини́ облягли́ широ́кий майда́н, мов сторожі́; сі́рий їх по́клїт[2]) здає́ть ся вам пуза́тим павуко́м, а до́вгі кри́ла чо́рними пазура́ми. То они́ ви́ставились на краю́ села́ сторо́жити здо́бичи. Поглядаю́ть з гори́ на безкра́ї поля́ і ти́хо регочуть: рости́, буя́й, зелена́ рослино, на на́шу ко́ристь! Вигрівай та вирощай, я́сне со́нце, до́бреє зе́рно: не мине́ оно́ на́шого ненажерли́вого ро́та, переме́лемо ми єго́ своїми камяни́ми зуба́ми! Як та земля́ зимо́ю покри́єть ся бі́лим снїго́м, переведе́мо ми все те на бі́ле бо́рошно[3]). На що нам твоя́ тепе́рішня краса́ та пи́шне у́бранє? Году́й ни́ми нерозу́мну скоти́ну, а ми сво́го госпо́даря чимсь мя́кшим погоду́ємо!

Ось ви мину́ли царину́, мину́ли й млини́; ви́хопились зно́ву на безкра́ї поля́, на безмі́рний прості́р степу́. Бу́рою гадю́кою ве́ть ся по степу́ шлях би́тий, а він — ні́мий та мовча́зний — розпросте́р ся по землї — дрима́є. Со́нце блиску́чим кружко́м ко́тить ся до споко́ю; здає́ть ся, аж пала́є рожево́ю по́ломінию. Від не́ї і той край червонїє, що присусїдив ся до не́ї. У повітрі ти́хо; тума́н чи киптя́га зави́сли в нему́, здійма́єть ся над степо́м димча́тим поло́гом[4]); те́мні тїни сте́лють ся до́вгими поясами́ від за́ходу аж до схо́ду. Висо́ке не́бо почина́є сині́ти, ди́ше на зе́млю прохоло́дою. А со́нце спуска́єть ся все ни́зше, наближа́єть ся до гори́ все бі́льше та бі́льше; єго́ блиску́че ся́єво ме́ркне, густа́, черво́на кра́ска кри́є здорове́нне ко́ло... Вам ста́є су́мно; голова́ хи́лить ся на гру́ди.

Ви зво́дите о́чи. Се́ред рожево́ї по́ломіни на́че черво́на ку́ля стоїть-коли́шеть ся со́няшне ко́ло. От-от оно́ че́ркнеть ся те́мної гори́, що здійма́єть ся бі́ля само́го не́ба! От-от

---

[1]) упра́вне по́ле за село́м. [2]) головна́ будо́ва, зруб. [3]) мука́. [4]) верства́, димча́та хма́ра.

оно́ сту́кнеть ся об не́ї!... Що то тоді́ бу́де?... Нї, не сту́кнуло ся. Ти́хо, на́че хто бере́жно рука́ми спусти́в єго́, посу́нуло ся оно́ за гору́... Широ́ка тїнь зняла́ ся від не́ї, яка́сь невідома си́ла погна́ла її звідтїля́ на вас, розстила́ючи вподо́вж степу́... Западьпадьо́мкали перепе́ли в траві, засюрчали неуга́вні ко́ники й жа́йворонки, кача́ючись чо́рною горошино́ю у си́ньому не́бі, поси́пали свої́ дзвінкі пісні́. Як і ра́нком, они́ защебета́ли, загука́ли, та тільки без тієї відра́ди, що ра́нком, — не було́ то́го молодо́го завзя́тя, що тоді́; яко́сь су́мно, боля́че — су́мно, на́че хто провожа́є куди́сь кого́сь бли́зького собі́ і розляга́єть ся та розлива́єть жалісли́вим плаче́м.

Ось со́нце ще бі́льше осїло; мов ски́ба сти́глого кавуна́, червонїє оно́ тільки полови́ною... Ось і полови́на зменша́єть ся... тільки четверти́на... да́лї ски́бочка... кільцє́ тільки... ось і оно́ пливе́-зника́є... Зра́зу ки́нуло вам у вічи́ темноті́ю, а че́рез хвили́ну се́ред черво́ного за́ходу зняв ся здорове́нний блиску́чий стовп, сяга́ючи висо́ко у не́бо своє́ю широ́кою верхови́ною... Не́бо нахму́рило ся, темнїє, степ вистила́є густа́ чо́рна тїнь. Жа́йворонки спуска́ють ся ни́зше, ти́хнуть, сїда́ючи на зе́млю; ко́ники перестаю́ть перегу́кувати ся у траві, одні́ перепе́ли неуга́вно падьпадьо́мкають... Ще тро́хи зго́дом за́хід почина́є бліднути; я́сний се́ред не́го стовп ме́ркне-зника́є; се́ред висо́кого не́ба на єго́ те́мно-си́нїй осе́лї починаю́ть загоря́ти ся зірочкі́; мов у да́лекої да́лечи хто жарино́ю гра́єть ся — дохо́дить єї сьві́т до вас, — то бли́сне, то зни́кне. Темнота́ круго́м розхо́дить ся, здійма́єть ся з землї в гору́, сяга́є під саме́ не́бо. Вже вам стає́ ви́дко тільки круго́м се́бе, а да́лї — все ме́ркне в сирі́й темноті́ ти́хого ве́чера. Покрива́єть ся не́ю степ, мов порина́є в сі́рім мо́рі туману́ та пи́лу; краї єго́ чорні́ють, схо́дять ся й злива́ють ся з дале́ким краєм не́ба; си́не не́бо темнїє, вибли́скуючи зірочка́ми я́сними, мов хто розісла́в над земле́ю те́мно-си́нїй оксамі́тний покро́в, оздоби́вши єго́ золоти́ми ґу́дзиками. Скільки то їх там? і яки́х тільки не ма́є? То о́дсторонь дале́ко одна́ від дру́гої порозбіга́ли ся, стоя́ть собі́ й мо́ргають до вас своїм сьві́том, то позбира́ли ся в гурти́ і позлива́ли ся у до́вгу предо́вгу сму́гу й білува́тим по́ясом перетягли́ все не́бо... Піску́, ка́жуть ме́нче на всїй землї, нїж зірочо́к тих в якійнебу́дь

части́нї не́ба. І тож усе́ живі́ істо́ти, як і на́ша земля́; ко́жна з них живе́ своїм житте́м, тя́гнеть ся до своє́ї подру́ги, от як на́ша земля́ до со́нця... І всїм нам мі́сце є в то́му безмі́рному краї... Яко́юж величе́зною пови́нна бу́ти та о́бшир, що їх у со́бі розмісти́ла? Чим ти ви́міриш ту безмі́рну пусти́ню, що зове́ть ся сьві́том? І ду́мкою не збагне́ш то́го без кінця́-кра́ю просто́ру. А там за не́ю що? Та нїчо́го, то все она́, безмі́рна сьвітова́ о́бшир-пусти́ня. То ті́льки ми тут, на землї привы́кли ба́чити ко́жному початко́к і коне́ць, і ду́маємо, що все на сьві́тї пови́нно їх ма́ти... Щож ти таке́ тут, пили́но[1]) сьвітова́, ца́рю зе́мний, чолові́че? Коли́ твій ро́зум не збагне́ то́го сьвітово́го просто́ру, твої о́чи не проглы́нуть его́ кра́ю; скажи́ж менї, що ти таке́ з своїми висо́кими думка́ми, з своїм гордови́тим ро́зумом? Куди́ ти пнеш ся з ни́ми, куди́ лїзеш? „Земля́ єси́ — і в зе́млю піде́ш“ і твій го́рдий ро́зум-мо́зок ви́точить гидки́й черва́к, що ти его́ за сво́го житя́ топта́в нога́ми.

54. Днїпрови́й лима́н.

(За Омеля́ном Партицьким.)

Була́ недїля в пе́рших днях се́рпня. День був горя́чий, в го́родї стоя́ла духота́; стїни домів, ка́мінний хідни́к — все було́ розпе́чене, як че́рінь[2]) у пе́чи. На оде́ськім бульва́рі не було́ нї душі́, ті́лько ни́зом снува́ли лю́ди з простира́лами та з рушника́ми в пле́тених кошика́х: они́ йшли купа́тись, хто на мо́ре, хто збира́в ся їхати на лима́н. На при́стани, ко́ло мале́нького двірця́, стоя́ла си́ла на́рода. Підїхав ду́же до́вгий ряд ваґо́нів — задзвони́в дзво́ник і си́ла на́рода зали́ла ваґо́ни. На́рода було́ так бога́то, що не става́ло мі́сця; бога́то люди́й стоя́ло в ваґо́нї. По́їзд ру́шив по́над сами́м бе́регом і обїхавши круго́м за́лив, ви́біг на оде́ске передмі́стє Пере́сип, че́рез у́лиці котро́го було́ ви́дно си́ні водяні́ го́ри мо́ря. Тут висо́кий бе́рег розступи́в ся: одна́ стїна́ пішла́ пря́мою лїнїєю до лимана́, дру́га над сами́м вже мо́рем. Передмі́стє Пере́сип стоя́ло між ти́ми го́рами, нена́че в воротах, на піскова́тій рівнинї, котра́

---

[1]) пил, пили́на, по́рох, порошина. [2]) спід у пека́рскій пе́чи.

коли́сь була́ дном мо́рским. Мо́ре наси́пало тут широ́ку гре́блю і віддїли́ло від се́бе два до́вгі, а́ле неширо́кі лимани́-о́зера, роздї́лені оде́н від дру́гого тілько горо́ю.

По́їзд загну́в ся дуго́ю по́за Пере́сипом і покоти́в ся по рівнинї, на котрі́й ще й до́си місцями не ввійшла́ в зе́млю мо́рска вода́. Поде́куди рівнина́ блищи́ть на со́нцї від кришта́лів со́ли, поде́куди она́ вже вкри́лась траво́ю та черво́ним, як кров, низе́ньким солончако́м[1]). Бли́зший лима́н зоста́в ся з бо́ку: він поки́нутий експльоатато́рами, бо в нїм не було́ со́ли.

Зелї́зна доро́га дове́дена до да́льшого лимана́, в котрі́м лї́чать ся хо́рі. По́їзд ї́хав над сами́м бе́регом лимана́, ду́же мілко́го в сїм місцї. Тут добува́ють з не́го сіль. Весь куто́к лимана́ перегоро́джений тина́ми вздовж і впопере́к. Густа́ ма́са соло́ної води́ то білї́ла про́ти со́нця, то червонї́ла пове́рх води́.

По дру́гий бік по́їзду стоя́ли го́ри нїби́ висо́ка стїна́: тут на при́гірках розки́нув ся нїби́ мале́нький городо́к. Всї ни́зші тера́си забудо́вані невели́кими бі́лими дома́ми, де хо́рі найма́ють собі́ квати́ри за немалі́ гро́ші. Бі́лі до́мики то́нуть в ака́циях. В самі́м низу́, під го́рами, стоя́ть дві гости́нницї в зеле́них садка́х, де мо́жна пообі́дати і напи́тись пи́ва або́ ка́ви. Ще ни́зше на рівнинї розки́дані мале́нькі з дощо́к крамни́цї, де про́стий на́рід купу́є собі́ харч, розки́дані до́вгі бу́ди з дощо́к, де біднї́йші хо́рі живу́ть цїле́ лї́то.

Над сами́м бе́регом лимана́ забілї́ли під сами́ми ві́кнами ваґо́нів бі́лі полотня́ні ша́тра, всїх з 50, поста́влені для даре́много прожи́ваня убо́гих на цїле́ лї́то. В ша́трах ви́дно убо́гий люд, бі́льше все́го жидів.

По́їзд став над самі́сїньким бе́регом ко́ло мале́нького деревля́ного двірця́. Товпа́ на́рода понесла́ ся з ваґо́нів на бе́рег і все розбі́глось купа́ти ся. Сказа́ти пра́вду, карти́на була́ ду́же неестети́чна. Тут вигріва́лось на со́нцї бога́то обма́заних гря́зею тїл, кача́лось в боло́тї на бе́резї. На цїлу́ верству́ бе́рег лимана́ був заки́даний тї́лами: і тих, що приїзджа́ють з Оде́си, і тих, що живу́ть ко́ло лимана́ в квати́рах та ша́трах.

---

[1]) сільна́ верства́.

Квати́ри коло лимана́ такі́ дорогі́, що бога́то хо́рих вважа́є вигідні́йшим жи́ти в Оде́сї і що дня ї́здити на лима́н по зелї́зній доро́зї, де курс туди́ і наза́д кошту́є всего 40 копі́йок (1 М). Бога́тші купа́ють ся в купа́льнях по дру́гім бо́цї двірця́. Купа́льнї невели́кі, комна́т для роздя́ганя ма́ло, тим то вся пу́блика, і му́жеска і же́ньска, про́сто біжи́ть на вздого́ни, щоби́ захопи́ти осі́бну комна́ту. Купа́льня стої́ть на мілко́му мі́сцї; від не́ї йдуть два до́вгі кри́ла в лима́н. На ґале́рийках стоя́ли ві́дра з цїлю́щою гря́зию. Пу́блика ви́сипала з комна́т і на палко́му со́нцї нама́зувалась гря́зию, чо́рною як ма́зь, і мягко́ю як окса́мит, з міцни́м ду́хом йо́ду і боло́та. Бі́лі тї́ла в одну́ хви́лю ста́ли чо́рними, блиску́чими. Де́які лю́ди нама́зували собі́ ли́ця і на́віть го́лови. Ті́лько поде́куди білї́ли ненама́зані чо́ла, що́ки або́ ру́ки, нена́че бі́лі ли́сини. На́рід ку́пами то́впив ся на дошка́х, виставля́ючи на огневе́ со́нце то плече́, то гру́ди, то но́ги, а хто своє́ лице́. Карти́на була́ ду́же комі́чна! Она́ нага́дувала карти́нки Не́ґрів в їх ди́ких та́нцях та і́грашках з чуда́цкими по́зами. Тут було́ вся́кого на́рода: жиди́, жовнї́рі з слїда́ми глибо́ких ран на тї́лї, Поляки́, що поверта́лись з Сибі́ри, украї́ньскі — херсо́ньскі та полта́вскі — жартобли́ві пани́, сьвяще́ники з бо́родами та до́вгими ко́сами. Тут було́ чу́ти і жа́рти пото́мків Запоро́жцїв. „Про́шу покі́рно, пано́ве, промовля́в оде́н Херсо́нець до пу́блики по украї́ньски: не церемо́ньтесь! бу́дьте, як до́ма!“ і при тім пока́зував на ві́дра з гря́зию, нена́че на ми́ску з стра́вою. — „Щось бо ду́же соло́не!“ — відка́зував дру́гий. — „А намасти́, бра’, мене́, а я тобі́, говори́в тре́тїй; ось постріва́й, я тобі́ ви́малюю на плече́х дї́дька з рога́ми“. — „Про ме́не, хоч само́го себе́ намалю́й, ті́лько шви́дше нама́зуй!“ гого́рить єго́ това́риш і в той час розмальо́вував пле́чі прия́теля таки́ми взірця́ми, таки́ми па́смами, що він став похо́жий на зе́бру.

Напі́кшись на со́нцї, всї полї́зли в лима́н. Вода́ в лиманї́ стра́шно соло́на, як на́йгустї́йша ропа́. В сухе́ лї́то вода́ ду́же випа́рює і зістає́ ся така́ густа́ ропа́, що вода́ вино́сить чолові́ка на верх, як суху́ дереви́ну. На днї о́стрі дрібки́ со́ли ко́лють но́ги. Вода́ так нагріва́є ся, що на ду́же мілки́х мі́сцях стає́ зовсї́м те́пла.

В лиманї дозво́лено купа́ти ся ті́лько пятна́йцять хвили́н. При ви́ходї з лимана́ прислу́га збри́скує ко́ждого з коно́вки прісно́ю водо́ю — і церемо́нїя ски́нчи́ла ся. Пі́сля ку́паня чу́єш себе́ ле́гко, здоро́во з пе́ршого разу́. Ті́лько для слаби́х грудьми́ ку́панє в лиманї зра́зу ста́не шкодли́ве. Вода́ в лиманї така́ соло́на, що за тре́тим ку́панєм фле́ґма і сли́на стаю́ть соло́ними. Лима́н і спра́вдї лї́чить від ревмати́зма, від золоту́хи, поправля́є жолу́док, управи́льнює рух кро́ви. Оде́н молоди́й крама́р з Сибі́ри, з Ірку́тска, приїхав з таки́ми скро́фулами, що в не́го на нога́х поробили́сь ра́ни і проїли ті́ло так, що було́ ви́дно кість. Він купа́в ся цїле́ лї́то, і ра́ни загоїлись і позаростали.

Над лиманом, в саду́ з кущі́в, похо́жих на кипари́с, є горя́чі ба́нї з боло́та. Там лї́чать ся ду́же слабі́ ревмати́чні та золоту́шні. У ва́нни налива́ють горя́чої гря́зи і садовля́ть хо́рого як у дїжу́ з тїстом.

Пі́сля ку́паня пу́блика пє ка́ву або́ обі́дає в гости́нниці, або́ про́сто гуля́є в садо́чках з ака́ций, з кипари́сів, ла́зить по го́рах. Я пішо́в по садо́чках між домка́ми і поба́чив карти́нки ду́же невесе́лі: ко́ло домкі́в на во́зиках вози́ли кали́к, дїти, бли́дї же́нщини, з страшни́ми обли́чами, — вози́ли паралїжо́ваних, дїти́й з посо́хлими рука́ми. В сих садо́чках прохо́джує ся ни́зше оде́ске міща́ньство, виїзджа́ючи на чи́стий во́здух за го́род. Між кущами кипари́са, в буряні, в одно́му мі́сцї сидїла міща́ньска се́мя: у́брані по празнико́вому міща́нка і міща́ни́н. Пе́ред ни́ми на просте́леній ска́тертинї пече́на ку́рка, варе́ники, фля́шка вина́. Дрібни́й рідки́й лист кипари́са зовсїм не закрива́є їх від со́нця. Со́нце си́пле на них огне́м че́рез ли́стя. Духота́ така́, що ва́жко ди́хати, а Оде́сцям здає́ ся, що они́ сидя́ть в гаю́ в тїни... В дру́гому мі́сцї міща́ни поскида́ли сурду́ти і кача́ють ся по траві під ака́ціями з дрібни́м ли́стєм, котре́ ма́ло заслоня́є їх від со́нця. Там ку́па Нїмцїв пє своє́ пи́во ко́ло сто́лика, тако́ж тро́хи не на со́нцї... Зеле́них дере́в, тїни, — от чого́ не доста́є в Оде́сї.

Я пішо́в на висо́ку, круту́ гору́, щоб гля́нути на лима́н з верху́. Лима́н сия́в до со́нця, як скло, а за ним синї́ло мо́ре, як дощева́ хма́ра. Під нога́ми внизу́ білї́ли на тера́сах до́мики з плоскова́тими покрі́влями. У відчи́нені ві́кна було́ го́лосно чу́ти гук фортепя́на. Со́нце заливало́ лима́н, до́мики

і доли́ну таки́м сьві́тлом, що ле́дви виде́ржували о́чи. Духота́ стоя́ла зовсі́м тропі́чна. І весе́ла музи́ка ду́же підходи́ла до то́ї розкі́шної, з горя́чими то́нами карти́ни, до блиску́чого ти́хого лимана́, до дале́кого го́рода на го́рах, до широ́кого си́нього мо́ря, на котрім біліли кораблі, як чайки. На поро́жних берега́х пусти́ні блиснула цивілїза́ция і бу́де розвива́тись бі́льше і бі́льше.

В. ПОУЧНІ РОЗВІДКИ, ПРИПОВІДКИ І ЛИСТИ.

55. На́родні при́повідки і посло́виці та при́мовки.

Своя́ ха́та — своя́ пра́вда, своя́ стрі́ха — своя́ вті́ха.

Яка́ ха́тка, така́ й панї́ма́тка.

Хозя́йка в до́му покро́ва всьо́му.

Ба́тько вмре — то півсироти́ни, а ма́ти — то вже ці́ла́ сироти́на.

З ха́ти по ни́тці — си́ротї свити́на.

Тоді́ си́ротї неді́ля, як соро́чка бі́ла.

Не паде́ гру́ша да́льше від ли́стя.

Терни́на грушо́к не ро́дить.

Яка́ я́блінка, такі́ й я́блока.

Яке́ де́рево, таки́й клин; яки́й ба́тько, таки́й син.

Яке́ коріня, таке́ й насі́ня; яке́ насі́ня, таке́ й коріня.

Де є до́брі лю́ди, там і пра́вда бу́де, а де кри́вда бу́де, там добра́ не бу́де.

Дай Бо́же, між людьми́ бу́ти любві́.

Хто люди́й не слу́ха, той Бо́га не боїть ся.

Спі́лка двох году́є. У гу́ртї і ка́ша їсть ся.

Там ся до́бре ді́є, де два о́ре, тре́тій сі́є.

Пошли́, Бо́же, з не́ба, що кому́ тре́ба.

При до́брій годи́нї — брати́ й побрати́ми; а при лихі́й годи́нї — нема́є й роди́ни.

Хто в пі́ря порста́є, най на бі́дного поглида́є.

Яко́ю мі́рою мі́ряєш, тако́ю і тобі́ віддаду́ть.

Що посі́яв, то ся вро́дить.

Щоб лúха не знáти, трéба своїм плýгом та на своїй нúві орáти.

Не кай ся рáно встáти, а мóлодо учúти ся.

Чогó Петрýсь не навчúть ся, тóго й Петрó не бýде вмíти.

Не учúй ся рóзуму до стáрости, áле до смéрти.

Як би ви вчúлись так, як трéба, то й мýдрість булá би своя́.

Не штýка наýка, а штýка рóзум.

Воронá й за мóре лїтáла, а все дурнá вертáла.

Не там щáстє, куди́ лю́ди справля́ють, а там, куди́ рóзум і наýка ведé.

Наýки не носúти за плечúма.

56. Золоті мúсли з Шевчéнкових твóрів.

Чи є що крáще, лýчше в сьвíтї,
Як у кýпі жúти,
З брáтом дóбрим добрó пéвне
Пожúть — не дїлúти.

*

Раз добрóм налúте сéрце в вік не прохолóне.

*

І не мáє злóму на всїй землї безконéчній весéлого дóму.

*

Дóбре тóму, чия́ душá і дýма добрó навчúла ся любúть.

*

Ще змáлечку трéба вчúтись, як на сьвíтї жúти.

*

Учíте ся, брати́ мої, дýмайте, читáйте,
І чужóму научáйтесь, й свóго не цураíтесь;
Бо хто мáтїр забувáє, тóго Бог карає.

*

Слýхай дóбре та запúсуй.

*

Хто не лїчить, то тої і не ма́є.

*

Чи жать, чи не жать, а сїяти тре́ба.

*

Хто не вмі́є заробúть, той не вмі́ти ме пожúть.

57. Любóв блúжнього.

(З єванге́лия сьв. Лукúй.)

Ісýс, зня́вши óчи на ýчеників свої́х, речé:

Любíть ворогíв ва́ших, дóбре робíть ненавúдникам ва́шим.

Благословíть кленýчих вас і молíть ся за кри́вдників ва́ших.

Вся́кому, хто прóсить у тéбе, дай; а хто берé, що твоé, не жада́й назáд.

І як хóчете; щоби́ чини́ли вам лю́ди, так і ви чинíть їм.

І коли́ лю́бите тих, що лю́блять вас, яка́ вам вдя́ка? бо й грíшники лю́блять тих, що їх лю́блять.

І коли́ дóбре дíєте тим, що вам добрó дíють, яка́ вам вдя́ка? бо й грíшники те самé чúнять.

І коли́ позича́єте тим, від кого́ ма́єте надíю відобра́ти, яка́ вам вдя́ка? бо і грíшники грíшникам позича́ють, щоби́ стíлькож відобра́ти.

Але любíть ворогíв ва́ших і добрó робíть і позича́йте, нíчо́го від них не сподíва́ючись; і бу́де нагоро́да ва́ша вели́ка і бу́дете сина́ми Ви́шнього: бо Він добротли́вий для невдя́чних і злих.

Бу́дьте о́тже милосе́рні, як і Оте́ць ваш є милосе́рний.

І не судíть, а не бу́дете су́джені; не осу́джуйте, а не бу́дете осу́джені; проща́йте, а бу́де вам про́щено.

Дава́йте, а бу́де вам да́но; мíру дóбру, натоло́чену, натря́сену і перева́ршену дадýть вам на лóно ва́ше. Такóю бо мíрою, якóю мíряєте, відмíрить ся вам.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

58. Про чи́тане.

(Після Зайлера.)

Чи́тане мо́же ви́повнити сї недоста́чі і прога́лини, які́ оста́ли при звича́йних обста́винах лю́дского жи́тя. Чи́тане хоро́нить від дармо́ваня і поку́с до все́го зло́го, до чого́ веде́ дармо́ване. Чи́тане мо́же бу́ти відпочи́нком по неми́лій або́ трудні́й робо́тї, відра́дою в сумні́м поло́женю. Чи́тане дає́ нам на́году ві́йти в това́риство з лї́пшими людьмі́ з усі́х столї́тий і з усі́х сторі́н сьві́та, а впрова́дивши нас в ту благоро́дну гармо́нїю ду́ха, мо́же нас дове́сти до самопі́знаня, до пі́знаня люди́й, приро́ди і Бо́га. Чи́тане напрова́джує нас на га́рні гадки́, збога́чує на́ше знане́, розясня́є на́ші по́гляди, скріпля́є на́ші перекона́ня, зєдиня́є розсї́яні си́ли до до́брих дїл, щоби́ тим спо́собом зла́годити лю́дске го́ре.

Але чи́тане лише́ тодї мо́же ма́ти ко́рисний вплив, наколи́ дїйсно ма́ємо на́мір чого́сь розу́много і до́брого дізна́ти ся і навчи́ти: коли́ задамо́ собі тако́ж тру́ду, все те, що ми до́брого прочита́ли, приложи́ти до на́шого ро́зуму і се́рця і своє́ житє́ відповідно то́му ула́дити; наколи́ кни́жка містить в со́бі пра́вду і її так проповідує, що мо́же зроби́ти вражі́не, наколи́ чи́тане не відбира́є нам часу́ і охо́ти до и́нших хосе́нних занятий.

Не всї книжки́ ви́йшли письме́нникам з се́рця і не всї, що є ви́разом їх се́рця, ви́йшли з чи́стої пону́ки. Для́того при всїй пи́льности до чи́таня бога́то читачі́в оста́є однако́вими, не бога́то люди́й поправля́є ся чи́танем, де́які на́вїть псую́ть ся. Тру́дно описа́ти, як нечи́ста ду́мка письме́нника спога́нює все, що він пи́ше, а тако́ж шкідли́во вплива́є на читача́. Ви́пари багни́стої око́лицї є ве́льми нездоро́ві і тре́ба тако́ї око́лицї вистеріга́ти ся; але́ нері́вно шкідливі́йші є впли́ви пога́ного ду́ха в сло́ві і в письмі́ і нема́ мо́же небезпечні́йшого спо́собу, щоби́ чоловіка́ попсува́ти, як без ра́ди і про́воду полишити єго́ впли́вови недобі́рного чи́таня.

Коли́ж кни́жка напи́сана в до́брім і чи́стім ду́сї, мо́же в нас розбуди́ти і скріпи́ти любо́в до до́брого, а нечи́ста ду́мка письме́нника мо́же читача́ попсува́ти, — то з книж-

ка́ми пови́нні ми так поступа́ти, як з прия́телями. Бу́демо о́тже вибира́ти, а щоби́ до́бре ви́брати, бу́демо розслі́джувати, а щоби́ розслі́дити, спита́ємо до́сьвідного чолові́ка о ра́ду. Не бу́демо запри́язнювати ся з лихи́ми книжка́ми, а́ле тим пильні́йше возьме́мо ся до таки́х книжо́к, що наво́дять до до́брого. Бу́демо чита́ти, щоби́ попра́вити ся, бу́демо переїма́ти ся при́знаною і улю́бленою всїма́ пра́вдою, а пи́льність в чи́таню не бу́демо оці́нювати пі́сля числа́ проче́итаних книжо́к, лише́ пі́сля до́брих пло́дів чи́таня. До́брого чолові́ка пізна́ємо тако́ж по є́го́ улю́бленій кни́жці і по спо́собі, як він її чита́є.

59. Потре́ба просьві́ти і нау́ки.

(З архіере́йского посла́ния Митрополи́та гр. Андр. Шепти́цкого.)

Справедли́во лю́ди ці́ня́ть собі́ нау́ку і просьві́ту, бо нау́ка для ви́сших верств суспі́льности є си́лою бі́льшою, чим бога́тства. На́рід, що ма́є учёних, здобува́є собі́ у и́нших при́знане та честь і лю́ди му́сять з ним числи́ти ся. Для людий по се́лах є просьві́та пе́ршою ма́йже потре́бою; — на́рід те́мний ле́гко марну́є все, що ма́є; дає́ ся ошу́кувати на ко́ждім мі́сци, — є непристу́пним для ко́ждої, на́віть на́йлїпшої га́дки; на́віть своє́ї сьвято́ї ві́ри не зна́є, і псує́ її гру́бими, пога́ньскими забобо́нами. Длято́го Ісу́с Христо́с і Є́го́ сьвята́ Це́ркров не є чужи́ми для нау́ки і просьві́ти. Христо́с назива́є себе́ само́го сьві́тлом: „Я є сьві́тлом сьві́та; хто вступа́є в мої слі́ди, не бу́де ходи́ти в темноті, но бу́де ма́ти сьві́тло жи́тя“. Назива́є себе́ пра́вдою; „Я є доро́гою, пра́вдою і жите́м“. Ученикам своїм прика́зує бу́ти сина́ми сьві́тлости. Він прийшо́в на сьві́т і на се роди́в ся, щоби́ сьвідчи́ти о пра́вді. В нау́ці свої́й відкли́кує ся до любви́ пра́вди: „Ко́ждий, хто іде́ пра́вдою, слу́хає мо́го го́лосу“. Він вкінци́ на́йважні́йший хосе́н своє́ї нау́ки — свобо́ду, припи́сує пра́вді: „Пі́знанє пра́вди освободи́ть вас від гріха́, від сме́рти ві́чної“.

Тому́ не ди́вно, що нау́ка Ісу́са Христа́ причиня́ла ся і причиня́є до безнаста́нного по́ступу лю́дскої культу́ри. Она́ коли́сь ви́свободила люди́й від тьми пога́ньства, пога́ньскої розпу́сти і на́йдикших забобо́нів і ста́ла підста́вою

новóї нáшої культýри. Се признаю́ть нáвіть ті, що не є Христóвими ýчениками, коли́ тілько без упере́дженя ди́влять ся на Єгó дїло. І в нáшім нáродї україньскім допе́рва зі сьвітлом християньства зачáла ся правди́ва культýра, а в цїлій нáшій істóриї не знайде́мо доби́ більшого, а так нáглого пóступу в культýрі і просьвітї, як за часý сьв. Володими́ра, коли́ то Русь приня́ла християньство. Христóва наýка прáцею вікíв не ви́черпала своє́ї культýрної си́ли. Онá нóсить в сóбі до тепе́р черезмíрну си́лу пóступу і просьвіти. І кóждий, хотя́й би заблýканий на бездорóжа невíри, що з любóви до прáвди її щи́ро шукáє, той скóрше абó пізнїйше найде́ Христá. І в нáших часáх Це́рков Христóва помагáє лю́дям в їх змáганях над при́дбанєм просьвіти і тїшить ся з кóждого добýтку, в якімнебýдь óбсягу наýки абó культýри. І я з не́ю тїшу ся з ре́вної прáцї над наýкою і просьвітою, котрý розвивáє наш нáрід, і заохóчую ще до се́ї прáцї в будýчности.

Здобувáйте собі просьвіту, брáтя мої рідні, працю́йте над не́ю уси́льно, цїнїть собі її, лише́ памятáйте, що наýка правди́ва не мóже проти́вити ся наýцї Христá, як прáвда прáвдї проти́вити ся не мóже, бо наýка не є пре́цї нїчи́м и́ншим, як тілько пізнанєм прáвди, а наýка Христóва є прáвдою. Закладáйте, брáтя мої, по се́лах читальнї, зáхоронки для дїти́й, дбáйте о се, щоби́ дїти ходи́ли до шкóли, áле стережíть ся — заклинáю вас Бóгом живи́м — стережíть ся вся́кої наýки, що проти́вить ся наýцї Христá. Такá наýка, се лож і темнотá, а не правди́ва просьвíта.

60. Які пови́нні бýти учи́телї і як мáють вчи́ти?

(З архієре́йского послáния Митрополи́та гр. Андр. Шепти́цкого.)

Ви, що працю́єте над ви́хованєм мóлодежи, старáйте ся о просьвíченє єї рóзуму, а не ме́нше о ублагорóдненє єї серде́ць. Давáйте мóлодежи такý просьвíту, котрá би її научи́ла не лише́ теóриї, áле такóж і прáктики житя́. Учíть її жи́ти. Звертáйте єї бáжаня і охóту до тóго, що є підстáвою богáтства і си́ли нáродної. Нехáй вже дїти учáть ся люби́ти свою́ зе́млю, нехáй учáть ся на нїй працювáти.

Нехáй будýчі поколíння вóзьмуть у свої рýки торговлю́ і прóмисл, бо слабóю зáвсіди є суспíльність, що свóго прóмислу не мáє, убóгою суспíльність, в котрíй торгýють чужи́нці. Не ся суспíльність щасли́ва і богáта, що числéнних мáє теорéтиків, áле ся, що в кóждім нáпрямі самá собí вистарчáє. Вирабля́йте в мóлодежи самостíйність, індивідуáльність, учíть її бíльше числи́ти на сéбе, нїж на дрýгих, не оглядáти ся на пóмічýряду і краю́, áле влáсним трýдом дорабля́ти ся самостíйного бúту.

В мóлодїж, порýчену вáшій опíцї, вщипля́йте сúльні пересьвíдченя хри́стия́ньскі, учíть її бу́ти дóбрими христия́нами. Покáзуйте їй, як вíра опирáє ся на рóзумі; дбáйте о то, щоби́ цíни́ла собí вíру, щоби́ її розумíла, і щоби́ пíсля нéї жи́ла. Памятáйте, що як моráльність у житю́, так у нáýцї кóждій вíра мáє бу́ти провідни́м сьвíтлом чоловíка. Памятáйте, що не до сами́х сьвящéників-катихúтів налéжить моráльне ви́хованє мóлодежи, áле до всíх, що мáють яки́йнебýдь ýдíл у ви́хованю; а що пересьвíдченя релíґíйні, вíра, є підстáвою моráльного ви́хованя, вирабля́йте в молоди́х сéрцях почутé прáвости і сóвісної прáцї. Бо коли́ дити́на не прививкне від мóлодости до сóвісного спóвнюваня обовя́зку, коли́ не прививкне до прáвости, — легкодýшно і безсóвісно бýде колúсь розкидáти чужи́ми грíшми. Нехáй від мóлодости учáть ся шануватú себé самúх, нехáй сóромом уважáють всяке нарýшенє чужóї влáсности, чи то онó бýде прóстою крáдежию, чи нечéсною спекуля́цією, чи безсóвістним занéдбанєм обовя́зку зглядом дрýгих.

А передовсíм давáйте дóбрий прúмір мóлодежи своїм влáсним постýпованєм. Прúмір, чи злúй чи дóбрий, се тáкож наýчанє, а наýчанє без порівнаня вимовнíйше, чим словá.

61. Початки́ просьвíти на Рýси.

(За Богда́ном Лéпким.)

Христия́ньство на Рýси запрова́див князь Володими́р Вели́кий, котрóго по смéрти сьвятá Цéрков призна́ла сьвятúм. Він то спрова́див сьвящéників з Грéції і Болгáрії, а разóм з ни́ми і письмó, книжки́ та осьвíту. Письмó було́

словя́ньске, що єго́ зложи́в сьвяти́й Кири́ло, а язи́к був старословя́ньский, або́ староболга́рский, або́, як де́хто ка́же, церко́вно-словя́ньский, то є таки́й, яко́го тодї уживали ті Словя́ни, що жи́ли над Дуна́єм, там де ни́нї Болга́рия. Тим письмо́м і то́ю, чужо́ю для Русинів, мо́вою писа́ли уче́ні лю́ди про́тягом кілько́х віків свої книжки́ на Ру́си.

Князь Володими́р Вели́кий заклада́в пе́рші шко́ли при церква́х а дїти знатнїйших Русинів ходи́ли до тих шкіл та учи́ли ся письма́ і утве́рджували ся в новій, сьвятій вірі. Син Володими́ра Вели́кого, Яросла́в Му́дрий, прова́див да́льше дїло сво́го вели́кого ба́тька. Він заснува́в шко́лу в Но́вгородї, призбира́в бога́то книжо́к і зложи́в з них пе́ршу на Ру́си біблїо́теку, тако́ж у Но́вгородї. Не була́ она́ така́ вели́ка, як тепе́рішні, а́ле не тре́ба забува́ти, що тодї книжки́ пи́сано руко́ю а не печа́тано їх на ма́шинах парови́х, як ни́нї, і тому́ они́ були́ ду́же дорогі. Одну́ кни́жку писа́в таки́й уче́ний мо́нах, або́ впра́вний переписува́ч нера́з кілька лїт і не хотїв її за щобу́дь прода́ти. Тому́ то призбира́ти хоть би кількасо́т книжо́к було́ на ті часи́ неаби́ яко́ю заслу́гою та же́ртвою.

Яросла́в Му́дрий звелїв тако́ж списа́ти ру́скі права́, щоби́ усу́нути самово́лю і несправедли́вість у судови́х спра́вах. Сї права́ зва́ли ся „Пра́вда ру́ска“. Опира́є ся она́ в більшій ча́сти на звича́ях і обича́ях, яки́ми в давни́х часа́х суди́ли ся Русини́. „Пра́вда ру́ска“ є на́йдавнїйшим пи́саним збірником прав не тільки на Ру́си, а́ле взагалї в зе́млях словя́ньских і тому́ она́ ма́є ни́нї вели́ку стійність.

Разо́м з христия́ньством повста́ли на Ру́си тако́ж монастирі. З тих монастирів на́йбільше вслави́в ся ки́ївский, що зветь ся Ла́врою пече́рскою. Сьвяще́ник Іляри́он, що став пізнїйше митрополи́том Ру́си, ви́копав був собі над Днїпро́м ко́ло Ки́єва невели́чку пече́ру, в котрій жив молячи́ ся та розду́муючи о Бо́зї. Ту́ю пече́ру заня́в по нїм преподо́бний Анто́нїй, ро́дом з Лю́беча, міста на лївім бе́резї Днїпра́. Він прийшо́в з Гре́циї, з Ато́ньскої гори́, де було́ бога́то монастирів всїля́ких на́родів, а де і Русини́ ма́ли тако́ж свій монасти́р сьвято́го Панталеймо́на. Отже той мо́нах Анто́нїй, верну́вши з Гре́циї на Русь, посели́в ся в яски́нї, котру́ ви́копав був митрополи́т Іляри́он, розшири́в її, а оде́н з єго́ у́чеників, Теодо́зий, зібра́в око́ло со́тки

черців, з ріжних людий: панів, міщан, селян, поставив над тою печерою церкву, що зветь ся Лаврою, та збудував коло церкви монастир, який є і до нині та називає ся Київо-печерскою Лаврою.

Той монастир причинив ся чимало до розширеня осьвіти на цілій Україні-Руси. Тамошні черці читали пильно всілякі книжки та переписували їх, складали гарні проповіди та науки, писали житя сьвятих, історию свого монастиря та записували важнійші події на Руси. Там повстала перша істория рускых і словяньских земель, котру називають Літописию Нестора.

62. Про руску просьвіту в XII. віці.

(Омеляна Огоновского.)

В давних часах, особливож в XII. віці, руска просьвіта була зовсім відмінною від тої культури, що розвивалась у західній Европі. Тілько не годить ся думати, мабутто руска просьвіта против західно-европейского образованя на низкій стояла степени. Правда, що в Німеччині та у Франциї заходились тоді коло розвитку літератури переважно сьвітскі люди, котрі переймились було вищою якоюсь ідеєю сучасного товариства: міжтим коли на Руси займались письменьством найбільше черці, що навіть у літописях, не то в богословских писанях, ненастанно навертали на лад церковної словесности. Правда і тее, що тоді не було на Руси такої ідеї, котраб вітхнула авторів до написаня якогось цінного твору: князї бо воювали часто між собою у кривавих усобицях, міжтим коли простий люд, не користуючись охороною уряду, невеселу жизнь коротав без сьвітла науки.

Коли отже в Німеччині за Гогенштафів весело гомонїли сьпіванкй міннезенґерів та й в послїдній редакциї написана була величезна епопея о Нібелюнґах, — коли у Франциї, в північній Испанії та Италії романтичні трубадури творили пісні любовні, історичні, сатиричні і дидактичні: то на Руси всякий здібнїйший писатель приневолений був придержуватись стереотипних взірців византийских. Та й взагалї талановитий автор не міг розвинути всеї красй поетичної у своїх творах, тому що попав сяб

у суперéчність з у́рядом і з церкóвними влáстями, наколи́б хотíв був згáдувати про сучáсні повíря і мітúчні перéкази народні...

Однáко пóбіч тóго намáгання вчéних грамотíїв в утвóреню книжної літерату́ри розвивáлась незáмітно простонáродня словéсність, що своéю учúтелькою вважáла мáтір-природу. Твóриж тóї словéсности перекáзували тíлько тайкóм від уст до уст, томý що византúйско-рýска цивілїзáция не дозвóлила змагáтись поéзиї самородній. Справдї, ми не знáлиб дóсїль, якúй чудóвий сьвіт скривáв ся за тóю неподвúжною завíсою, як би одéн поéт XII. вікý не відхилúв її неначе крадькомá і не показáв нам у головних зáрисах безсмéртну красý тогдíшньої поéзиї нáродної. Се був áвтор Слóва о пóлку Ігорéвім, котрúй у своїм твóрі відкрúв нам словéсну скарбни́цю, о якíй вчéний сьвіт і не догáдував ся. І от якé дúво склáлось! Гáрні пíснї нїмéцких міннезенґéрів і трубадýрів францýских та іспáньских вже давнó перестáли бýти прéдметом пóдиву, між тим колú Слóво о полку Ігорéвім мéжи просьвічéними людьмú Европи шорáз бíльше находúть прихúльників. Тéе бо, що оснóвує ся на твóрі всéго нáроду, не мóже нїкóли без слїдý загúнути, хочáб дивовúжні пóгляди старовíрців не дозвáляли ширúтись гуманним ідéям мéжи землякáми.

63. З Шевчéнкових Зáписок.[1])

(В перéкладї Ол. Конúського.)

Зáписки мої годúло сяб менї розпочáти з тóго часý, колú менé вúсьвячено в новúй сан[2]), себ то з рóку 1847. Дóсї був би вéльми здорóвий і вéльми нудúй зшúток. Згáдуючи про ті минýлі сумні дéсять рокíв, я вéльми радíю, що тодї не прийшлá менї дýмка: завéсти зшúток на зáписки. І про щоб я запúсував тудú? Онó прáвда, що впродóвж отúх десятú лїт я бáчив те, що не всякому довóдить ся побáчити. Але як я дивúв ся на все те? Так як з острóжного[3]) вікна чéрез крáти дúвить ся ýзник[4]) на весéлий пóїзд

[1]) Під конéць 10-лїтної невóлї, колú вже там дíйшлá вість про вúзволене Шевчéнка, писáв він москóвскою мóвою Зáписки або Днéвник, котрúй кúдає вéльми цікáве сьвíтло на вдáчу і пóгляди поéта. [2]) салдáтский. [3]) остróг — вязни́ця. [4]) вя́зень.

весїльний. Самі спо́мини про те мину́ле, про те, що ба́чив за оти́х де́сять рокі́в — ки́дають мене́ в жах!! А щож би було́, як би я списа́в оту́ темря́вну декора́цию і розпові́в про тих грубія́ньских лицедїїв[1]), з яки́ми суди́ло ся менї справля́ти моното́нну, десятирі́чну дра́му?

Мина́ймо, мина́ймо, моя́ о́блесна па́мяти, оте́ моє́ мину́ле. Не завдава́ймо спо́минками про те мину́ле туги́ се́рцю лю́бого прия́теля! Забу́дьмо, простї́м те́мних люди́й, як прости́в Милосе́рдний Чоловіколю́бець своїх жорсто́ких розпина́телїв. Обернї́м ся до я́сного, до ти́хого, як наш украї́ньский ве́чір осї́нний, та запи́шемо усе́, що ба́чив, що чув, усе́, що перека́же се́рце.

17. ~~мая~~ 1857 р. Сего́дня в четве́ртій годи́нї ра́нку прийшо́в я на горо́д. Ра́нок ти́хий, чудо́вий! Тільки іволги та ластівки́ и́нколи зруша́ли спокі́йну, соло́дку ти́шу ранкову́. З яко́гось часу́, відколи́ не заборо́нюють менї перебува́ти самото́ю, я незвича́йно полюби́в самі́тність. Лю́ба самі́тність! В житю́ не мо́же бу́ти нїчо́го більш соло́дкого, більш чарівно́го, як самі́тність. Найпа́че пе́ред лице́м не́нї-приро́ди, коли́ она́ квітча́єть ся, всьміха́єть ся. Під єї впливом соло́дким та чарівни́м люди́на, ми́мо во́лї, порина́є сама́ в се́бе і „ба́чить Бо́га на землї́“, як ка́же пое́т. Менї й пе́рше не подо́бала ся гучна́ дїя́льність, або́ лу́чше мо́вити: гучне́ байдико́ваня, а перебу́вши де́сять рокі́в житя́ в каза́рмі, самі́тність здає́ть ся менї дї́йсним ра́єм. Отже, все таки́, я не спромо́жен нї до чо́го взя́ти ся. До пра́цї нема́ на́йменшої охо́ти. По цїли́х годи́нах, коли́ не лежу́, так мо́вчки сижу́ під моє́ю вербо́ю; і, хоч би на глум, щонебу́дь заворушило ся в голові́! таки́ нїчогі́сенько цїлко́м! По́вний за́стій. Отака́ нудота́ напа́ла на ме́не з 7. квітня, себ то з то́го дня, коли́ оде́ржав ли́ста від М. Лазаре́вского[2]). Во́ля та по́дорож усьо́го мене́ проковтну́ла. Ще спаси́біг Кулїше́ви, що догада́в ся присла́ти менї книжо́к, а то щоб я й роби́в з собо́ю; про́сто не тя́млю. Найпа́че дя́кую єму́ за єго́ „За́писки о Южной Ру́си“. Неба́вом сю кни́жку я чита́ти му з па́мяти. Она́ так ви́разно, так чарівни́че ви́разно, нагада́ла менї мою́ бідола́щну Украї́ну, що я, немо́в з живи́ми, розмовля́ю з єї слїпи́ми лїрника́ми та з кобзаря́ми.

---

[1]) комедия́нтів. [2]) прия́тель Шевче́нка.

Благоро́дна, кошто́вна пра́ця! дияма́нт в на́шому письменьстві істори́чному. Дай тобі, Бо́же, дру́же мій щи́рий, сна́ги, любо́ви і терпі́ня і на да́лї прова́дити сю дорогоцї́нну пра́цю.

18. ~~мая.~~ VI Сего́дня, точнї́сенько так, як і вчо́ра, прийшо́в я вра́нцї на горо́д; до́вго лежа́в під вербо́ю, слу́хав і́волги і наоста́нку засну́в. Насни́в ся менї́ Межиго́рский Спас[1]), Дзвінкова́ крини́ця[2]), да́лї Видуби́цкий монасти́р[3]); потім Петербу́рг і моя́ лю́ба акаде́мія. Нещода́вно поча́ли менї́ сни́ти ся знає́мі ре́чи, яки́х давно́ вже не ба́чу. Чи ско́ро то поба́чу все те спра́вдї? Сон на цїли́й день зроби́в на ме́не га́рний вплив, тим па́че, що сего́дня сподїва́ли ся оренбу́рскої по́чти. При́смерком она́ дї́йсне прийшла́, та нї менї́, нї про ме́не нїчо́го не приве́зла. Знов туга́ і сподї́ваня без кінця́. Чи вжеж таки́ з 16. квітня тай до́сї в корпу́сній канцеля́риї не спромогли́ ся написа́ти при́каз про ме́не? Байду́жі, холо́дні тира́ни. У ве́чері верну́вшись до форте́цї, отри́мав при́каз від фельдфе́бля лаштува́ти ся на о́гляд. Се добу́ток давно́ сподї́ваної по́чти, та сподї́ваної з таки́м тремтї́нєм во́лї! Тя́жко! невимо́вно тя́жко! Я наоста́нку збожеволї́ю че́рез отаке́ безконе́чне сподї́ваня.

Як шви́дко, як з жаро́м вико́нують при́каз — арештува́ти, так, навпаки́, мля́во і холо́дно справля́ють на́каз — ви́зволити; а на́каз іде́ від тіє́їж само́ї осо́би і справля́ють єго́ тіж самі́ о́рґани. Чому́ така́ ріжни́ця? Ро́ку 1847 в сему́ж таки́ мі́сяцї мене́ на се́мий день примча́ли з Петербу́рга до Оренбу́рга, а тепе́р дай Бо́же на се́мий мі́сяць оде́ржати при́каз, якогобу́дь баталї́онного команди́ра, щоби́ забра́ли у ме́не казе́нні ре́чи та спини́ли харчеви́й пас на ме́не. Фо́рма! а́леж я не тя́млю тако́ї нелю́дскої фо́рми!

19. мая. Учо́ра припли́в парохі́д з Гу́рєва[4]) і приві́з з відтіля́ дру́гу ро́ту і само́го баталї́онного команди́ра. За при́водом при́їзду тако́ї значно́ї осо́би, та ро́та, що зістає́ть ся ту́течки (до не́ї і я нале́жу), лашту́єть ся на о́гляд. За́для тако́ї ва́жної подї́ї сего́дня і на ме́не прилашто́вували мунї́цию. Яка́ гидка́ отся́ сподї́вана подї́я! Яке́ гидке́ і без-

---

[1]) Монасти́р Межиго́рского Спа́са 18 km від Ки́єва. [2]) Дзвінкова́, майда́н ко́ло Межиго́рского монастиря́, де є крини́ця. [3]) Видуби́цкий монасти́р у Ки́єві. [4]) мі́сто при у́стю ріки́ Ураля.

конéчне те прилаштóвуваня муніцiї! Чи вжеж отсé не в остáнній ще раз вивóдять менé на пляц, покáзувати бýцім безсловéсну животúну? Сóром і принúженя! Трýдно, тя́жко, неможлúво приглушúти в сóбі усяке лю́дске достóїнство; стáти „на вúтяжку“[1]), слýхати комáнди і рушáти, як бездýшна та мáшина.

Скíльки я памятáю, колú я був ще дитúною, менé салдáти не вáбили, як се звичáйно буває з дiтьмú. І трéбаж булó облеслúвій дóлї моїй так уразлúво, з такóю от злíстю, поглýмити ся з мéне: взя́ла таї пхнýла менé в найвонючíйшу гýщу отсéго стáну. Колúб з мéне був душогýб, кровопúвець, то й тодї не мóжнаб булó приміркувáти про мéне більш тяжкóї кáри, як завдáти менé салдáтом до оренбýрского „отдíльного“ кóрпусу. От в чомý причúна моїх невимóвних страждань! А до всéго тóго менї заборонúли ще й малювáти, відня́ли найблагороднíйшу частúну житя́ мóго. Трибýнал під прóводом самóго сатанú не спромíг сяб вúректи такóго холоднóго, нелюдського прúсуду, а бездýшні справники справúли єгó огидлúво до нúточки! Авґýст — поганúн, засилáючи Назона[2]) до хúжих Гóтів, не заборонúв ємý писáти і малювáти, а християнúн Микóла заборонúв менї і те й дрýге.

20. маї. Нýдно менї ще от що: усé отсé невимóвне гóре, усї ріжноманíтні недýги і принúженя минýли нїбú не чепля́ючись до мéне. Найменшого слíдý по сóбі оні не лишúли. Кáжуть, що дóсьвід єсть наш найлуччий учúтель; але гидкúй дóсьвід пройшóв поýз мéне невидúмкою. Менї здаéть ся, що я і нúпї точнíсенько такúй самíсенький, якúй був і дéсять лїт назáд. В моéму óбразї внýтрішньому не переміни́ла ся нїже єдúна рúса. Чи дóбре се? Дóбре! Принáймнї так менї здаéть ся. І я з глибúни моéї душí дя́кую Гóспода Бóга затé, що Він не дав отóму страшнóму дóсьвіду зачепúти своїми зелїзнúми пазурáми моїх думóк, пóглядів і моїх вíрувань, я́сних, нáче у дитúни. Дéщо вия́снило ся, покруглійшáло, набрáло ся більш природного рóзміру і вúду, але все отсé єсть здобýтком старóго Сатýрна[3]), що лéтить незупúнно, а не добýтком гіркóго дóсьвіду.

---

[1]) в ряд. [2]) Овíдий Нáзон, поéт рúмский. [3]) Крóнос (у Грéків), отéць Зéвса, предстáвник часý.

Одéржавши од Кухарéнка[1]) лúста з додáтком 25 р. значúть з додáтком дýже реáльним, я відписáв до нéго, послáвши і влáсний патрéт; а при дрýгому лúстї додáв оповíдання про варнакá, звíсно вúгаданого. Оповíдання те я назвáв „Москалéва криніця“. Написáв я єгó небáвом пíсля тóго, як одéржав лúста від бáтька отамáна-кошовóго. Вíрші по доброті вúйшли мáйже такí самí, як і прéжнї, тíльки трóхи бíльш цупкí[2]). Та се байдýже! От дасть Бог, вúрву ся на вóлю, так лúтимуть ся онú у мéне плáвко, вíльно, простíйше і веселíйше. Та чи діждý ся я кульгáвої отíєї вóлї-чарівнúцї?!

64. З лúстів Тарасá Шевчéнка.

(До Лизогýба[3]) і до Лазарéвского.)

I.

Крíпость Орска рóку 1847.

Дрýже мíй єдúний! На дрýгий день, як я од Вас поíхав, арештувáли менé в Кúєвї, а вже на десáтий посадúли в каземáт в Петербýрзї і чéрез три мíсяцї я опинúв ся в Орскíй крíпости в салдáтскій шинéлї. Чи не дúво, скáжете! Отже онó так. І я тепéр точнíсенько як той Москáль, що єгó змалювáв Кузьмá Трохимóвич пáнови, що дýже кохáв ся в огородáх. От вам і Кобзáр! Позабирáв грóшики тай шморгнýв на Урáл до Кирґíзів гуляти. Гуляю! Бодáй нїкóму не довéлось так гуляти. А що мáємо робúть? Трéба хилúти ся, кудá нагинáє доля.

Бодáй і вóрогови моéму лю́тому не довелóсь так карáти ся, як я тепéр караюсь. Усї лúха упáли на мою́ гóлову. Одно́ те, що нудьгá і безнадíя дáвить сéрце, а дрýге, нездýжаю з тóго дня, як привéзли менé в сей крáй. Ревмáтизм, цúнґу[4]) перетерпíв, слáва Бóгу, а тепéр зýби і óчи так болять, що не знáю де дíтись. І чи не чýдно, скáжете: як принеслú Ваш лист, менї полéкшало, так що на трéтий день менї вже мóжна булó написáти отсéй лист до Вас. Вибачáйте тíлько, що коротéнький; одно́ те, що бою́ ся

[1]) Отамáн Чорномóрцїв і письмéнник. [2]) гнучкúй, сúльний. [3]) Андрій Лизогýб, дíдич Сéднева, прия́тель Тарасá. [4]) шкóрбут.

о́чи натруди́ти, а дру́ге, сказа́вши пра́вду, таки́ і папе́ру недоста́ча. І купи́ти нема́ де, звича́йно як у степу́.

Проси́в я Вас, щоб мені книжочо́к яки́х присла́ли, а тепе́р знов про́шу, бо кро́мі Бі́блії нема́ і одно́ї лі́тери. Як що найде́те в Оде́сї Шекспі́ра або́ Одисе́ю, то пришліть ра́ди Розпя́того за нас, бо ві́й Бо́гу з нудьги́ одурію. Посла́в би гро́ший на все те, так дасть Біг! до ше́ляга пропа́ли. Ще чи найде́те в Оде́сї Ле́рмонтова і Ко́льцова[1]), пришліть — ра́ди по́езиї сьвятої.

На само́му сьо́му сло́ві одчини́ли ся две́рі і почтиліо́н пода́в менї лист Ваш, напи́саний 7. ли́пня. Неха́й возда́сть Го́сподь Вам і до́му Ва́шому, що посїти́ли ві́сьте нево́льника і тяжку́ ві́го тугу́ розва́жили. Не зна́ю, чи зрадїлаб так мала́ ненагодо́вана дити́на, поба́чивши ма́тїр свою́, як я вчо́ра, приня́вши подару́нок Ваш. Цїлїсеньку ніч не спав, розглядав, диви́в ся, перевертав — по три́чі цїлу́ючи вся́ку фа́рбочку; і як її не цїлува́ти, не ба́чивши рік цїли́й. Бо́же мій! Яки́й тяжки́й та до́вгий рік! Та дарма́, Бог помі́г, мину́в таки́. Сьогодня неді́ля — на му́штру не поведу́ть, цїлїсенький день бу́ду переглядати Ваш подару́нок, щи́рий мій, еди́ний дру́же. Дійшло́ все до крихітки цїле́: і Шекспі́р, і папе́ри, і цизо́рик, і олівцї, і пе́нзлї, все цїлїсеньке.

Сей і дру́гий мі́сяць я ще бу́ду в Орскій Кріпости, то напиші́ть знов хоч стрічечку, бо ті́лько Бог сьвяти́й зна́є, як я радію, коли́ дійде́ до ме́не хоч одно́ сло́во з моє́ї рі́дної країни. А тепе́р (поздоро́в Вас Бо́же!) хоч і бога́тий в папі́р, а все таки́ на кля́птику пи́шу, бо ска́зано — пусти́ня — де я во́зьму, як потра́чу; та таки́ і удїли́ти де́кому тре́ба хоч по аркушику.

Моли́ ся Бо́гу, щоби́ посла́в здоро́вля Вам і ра́дість всьо́му до́му Ва́шому. Не забува́йте вдя́чного Вам і безтала́нного — Тараса́ Шевче́нка.

II.

Кріпость Орска 20. гру́дня 1847.

З нови́м ро́ком бу́дьте здоро́ві, лю́бий і щи́рий мій земля́че, де вас Бог но́сить, чи вже у Пітері[2]), чи ще й

---

[1]) моско́вські поéти. [2]) Петербу́рг.

до́си у Оде́сї? Неха́й де хо́че но́сить, та ті́лько шляхи́ таланóм сте́ле... Тя́жко, бра́те мій до́брий, кара́ти ся і самóму не зна́ти за що. Отже так зо мно́ю тра́пило ся; спершу́ я сьмілúво загля́нув лúхови в о́чи і ду́мав, що то була́ си́ла во́лї над собо́ю; аж нї, то була́ го́рдість слїпа́. Я не розглядїв дна тіє́ї бе́здни, в котру́ впав. А тепе́р, як розглядїв, то душа́ моя́ убо́гая розси́пала ся мов пили́на пе́ред лицем вітру. Не по христия́ньски, бра́те мій, зна́ю, а щож дїяти?

Опріч то́го, що нема́ з ким щи́ре сло́во промо́вити, о́пріч нудьги́, що в се́рце впи́ла ся, мов лю́та га́дина, о́пріч всїх лих, що ду́шу му́чать, — Бог покара́в мене́ ще й тїле́сним неду́гом; занеду́жав я спершу́ ревмати́змом; тяжки́й неду́г, та я все таки́ потро́ху боро́в ся з ним, і лїка́р, спаси́бі єму́, тро́хи помага́в і те, що я прозяба́в собі хоч у погани́й, та все таки́ во́льній хати́нї: так ба́чите, щоб я не зрисува́в (бо менї рисува́ти зака́зано) сво́го неду́га (у́глем у ко́минї), то і положи́ли за бла́го переве́сти мене́ в каза́рми.

Став я потро́хи привика́ти, а тут спіткала мене́ ци́нга́ лю́тая, і я тепе́р мов Йов у гно́їщі; ті́лько мене́ нїхто́ не прові́дає. Так менї тепе́р тя́жко, так тя́жко, що як би не надія́, хоч колинебу́дь поба́чити свою́ безтала́нную країну, то блага́в би Го́спода о смерть:

Так Днїпро́ крутобере́гий
І надія́, бра́те,
Не даю́ть менї в невóлї
О сме́рти блага́ти.

Иноді так мене́ нудьга́ за се́рце зда́вить, що аж запла́чу. Як би все те розка́зувати, що я терплю́ тепе́р... то і за ти́ждень не розказа́в би. Цур же йому́. Неха́й воно́ сниться ся то́му, хто лю́дям добра́ не хо́че.

Як поба́чите ся з Да́лем,[1]) то поклони́вшись йо́му од ме́не, попроси́ть йо́го, щоби́ він ублага́в В. Петро́вского, щоби́ той ви́зволив мене́ хоч із каза́рми (сири́ч ви́просив менї позво́лене рисува́ти). Даль чоловік до́брий, розу́мний і могу́чий, він до́бре зна́є, як тут ми пронада́ємо, то тяж-

[1]) Повісти́р моско́вский.

ки́й гріх йому́ бу́де, як не схо́че промо́вити за ме́не хоч одно́ сло́во.

Докуча́ю я вам, до́брий мій земля́че. Та щож я ма́ю роби́ти? Як би́ менї тілько рисува́ти було́ мо́жна, то я і не жури́в сяб, ходи́в би собі в сирі́й шине́лї, по́ки дійшо́в би до домови́ни, та всеб хвали́в Бо́га, а тепе́р!... ой ли́шенько і ви́мовити не хо́четь ся.

Напишіть до ме́не, коли́ ма́ти ме́те час, хоч мале́сенький листо́чок, неха́й хоч тро́шки я запла́чу до́брими сльоза́ми.

Бу́дьте ласка́ві, розпита́йте гарне́нько, де тепе́р живе́ Васи́лий Жуко́вский[1]), він пе́рше жив у Дисельдо́рфі на Ре́йнї, а тепе́р не зна́ю, та пришлїть менї його́ а́дрес, а коли́ надруко́вана його́ Одисе́я, то й її пришлїть: — прочита́вши, я одда́м, бо єй Бо́ду, окро́ме Бі́блїї, нема́ в ме́не нї однїсенької кни́жки. Та вже чи раз по ло́бу вда́рити, чи двічі — одна́ково, хоч воно́ тро́хи і не до ре́чи проси́ти мов той ста́рець, та щож роби́ти, коли́ нїгде́ взя́ти; пришлїть ра́ди пое́зиї сьвято́ї Лє́рмонтова хоч оде́н том, — вели́ку, превели́ку ра́дість пришле́те з ним ва́шому вдя́чному і безтала́нному земляко́ви — Т. Ш.

65. Лист Володими́ра Барві́ньского до това́риша.

Дороги́й Па́не Това́ришу!

Вже й слів не зна́йду, щоби́ перепроси́ти Вас за моє́ опізненє та мо́вчанє на Ва́ші лю́бі ли́сти. Давно́ збира́юсь я писа́ти до Вас, та тим то й моя́ біда́, що не ста́рчить менї на те часу́, а́ле й си́ли, все то зроби́ти, що заду́малось. А скілько то разів злїта́в я до Вас думка́ми, бажа́в розговори́тись з Ва́ми хоч листо́вно. Так ба́чте і сей лист пи́шу в по́дорожи, як вка́же Вам почтова́ печа́тка. Не берíть же менї за зле моє́ опізненє, бо ось і в по́дорожи се́ред кло́потів роди́нних, яки́ми навіщує мене́ Го́сподь се́го ро́ку, не забува́ю на Вас. Зва́жте, що й „Пра́вда“[2]) забира́є менї час і „Просьві́та“ не дає́ спочи́нку, а ще щоде́нно до то́го

---

[1]) Пое́т моско́вский, що причини́в ся до ви́зволу Шевче́нка з крепа́цтва. [2]) лїтерату́рна часо́пись.

жде канцеляри́йна пра́ця. Споді́юсь на Ва́шу до́брість, що простите́ мені́ мою́ прови́ну. Ще ни́нї тя́млю Ваш лист лю́бий про Ва́шу до́лю. На єго́ відповісти я ду́же збира́в ся та й не зібра́в ся.

Ду́же Ви до́бре ро́бите, що нау́кою здобува́єте собі́ ту си́лу, пе́ред котро́ю му́сить все покори́тись. З тої нау́ки для Вас на́йбільша ко́ристь, а для Ва́ших знако́мих на́йбільша ра́дість. Вже тим одни́м ді́лом Ви зроби́ли своє́ і нїхто́ не мо́же бі́льше жада́ти над те; щоб усї́ тілько так роби́ли. Іде́мо ра́зом, бо ра́зом учимо́сь, а в нау́ці си́ла чоловіка. Повеличаємось тоді́ пе́ред сьві́том на́шою душе́ю, нау́кою сталёною. Нїхто́ її не похи́лить, нїхто́ не посьмі́є глузува́ти, а до́ля усьміхне́ ся для пра́ці і нау́ки. Се доро́га — то заповіт безсме́ртного ге́нія на́шого. Розгля́нувшись по сьві́тї, ба́чимо, що тілько нау́кою та пра́цею стаю́ть лю́ди у заду́маної мети́. І як би Ви були́ тут, де я тепе́р оберта́юсь, Ви поба́чилиб, як за́для недоста́чі нау́чно ви́роблених працьови́тих люди́й, усе́ ма́йже ни́дїє. Бі́льше сьві́тла, бі́льше пра́ці — сей по́клик не тре́ба прикла́дати тілько до само́го на́роду, але́ й до нас сами́х. Го́споди, нера́з при́йде ся зітхну́ти, дивлячи́сь, як на́йбільше покли́кані лю́ди, на котри́х спада́є одвіча́льність превели́ка, ско́рше го́рнуть ся до пусти́цї, нїж до то́го, що со́вість ка́же роби́ти. Чиж ди́вно, що в житті́ не стрі́ти тїни ідеї́, хоть тро́хи ідеа́льного жита́, правди́вої стато́чности, що ті лю́ди за́молоду нїби́ то порови́сті, ідеа́льні, то́нуть в багні́ сьві́тової бай-ду́жности, матерія́лїзму, деморалїза́ції?

Ма́ло-пома́лу тілько прокида́є ся слід правди́вої нау́ки, на́че воскреса́є надія кра́щої буду́чности. — Усе́, що я до́си дізна́в, могло́ мене́ кра́йне знеохо́тити, як би не ві́ра в одві́чну пра́вду на́шу. І ось на́че на про́весні то ту, то там прокида́ють ся цьвіто́чки. Ма́ло-пома́лу вже й у Галичинї є лю́ди, що розуміють нау́ку, хоч несьмі́ло, але́ все таки́ самості́йно беру́ть ся до лїтерату́рної пра́ці, чу́ють дотепе́рішний не́смак, ги́дять ся оспа́лостю і бездїльностю.

В моїм тепе́рішнім ста́нї мав я на́году по до́вгім ви-жи́данню діжда́тись тих пе́рвісточків на́ших. Ба́чите, коли́б менї́ прийшло́ видава́ти „Пра́вду“ на бе́зрік, она́ вже ма́лаб запе́вно на цїли́й рік зо́-дві ориґіна́льні по́вісти бі́льші, а кілька по́вісток дрібни́х, ма́ла би свої́, а не перекла́дані

статї науко́ві, ма́лаб і про́би нови́х молоди́х писа́телїв. Шкода́ тілько, що все те більше кошту́є, як небога́ті чита́телї да́ти мо́жуть. І їх то ду́же, ду́же ма́ло. Шкода́, що я, уто́млений тро́ха, принево́лений похили́ти ся пе́ред твердо́ю недо́лею, та відступи́ти тро́ха в тишину́, щоби́ си́ли набра́вши послужи́ти ще опісля ново́ю си́лою обовя́зкам для батькі́вщини. Жа́лую, що ма́ло люди́й охо́чих до нау́чної пра́цї лїтерату́рної, а ще ме́нше охо́чих до чи́таня. А як би то було́ до́бре, як би не тілько „Пра́вда“ але й „Просьві́та“ поступа́ла впере́д, як би появи́лась правди́ва істо́рия на́ша, не тенденци́йно та не по князївски́ розка́зана, як би лю́ди дізна́лись не тілько, що таке́ сьвіт, а́ле й на́що лю́ди на сьвітї, як би селяни́н знав, на́що він живе́ в грома́дї, в повітї, в краю́, в держа́ві, як би цьвіт дїво́чий пізна́в красу́ на́шої мо́ви, велича́вість на́шої істо́риї, сьвя́тість на́шого посланни́цтва на сьвітї!

Так, лю́бий Па́не Това́ришу, се́рце вя́не, як погля́нути на на́шу недо́лю, а́ле й знов ожива́є, як згада́ти усе́, що було́, і що в нас ще є до́брого, висо́кого, шляхо́тного, вели́чнього. А нїхто́ нам не мо́же сказа́ти і сло́ва непра́вди в о́чи, бо ми тілько бажа́ємо нау́ки, пра́вди і сьві́тла. Сам Го́сподь з на́ми. Нїчо́го нам трево́житись, а віра на́ша тверда́ в нас сами́х.

Здоро́влю Вас щиросерде́чно

Ваш щи́рий — Володими́р.

66. Пе́рша по́міч в на́глих неща́стях.

Уто́пленє.

Був га́рний лїтни́й день, коли́ до ме́не приї́хав верхо́м післане́ць з сусї́дного села́ з ві́стию, що одина́к знако́мої менї́ вдови́ утопи́в ся в ставі́. Она́ блага́ла, чим ско́рше приї́хати до не́ї. Я велї́в за́раз запрягти́ ко́нї і чим ско́рше ї́хати, хоч не мав надї́ї щонебу́дь помогти́, позая́к немі́г пе́ред двома́ годи́нами доїхати на мі́сце неща́стя.

Коли́ я прибу́в на мі́сце, ви́йшла ма́ти ура́дована менї́ на зу́стріч з ві́стию, що син відрато́ваний. Тут дізна́в ся я,

що єї син, десятилїтний пустя́к, ми́мо заборо́ни ви́плив човно́м на глибо́кий став в горо́дї і так до́вго на нїм го́йдав ся, по́ки чове́н не переверну́в ся а він упа́в у во́ду. Огоро́дник, що недале́ко роби́в в горо́дї, ско́чив за́раз у во́ду, а́ле ле́дви по десяти́ хви́лях пове́ло ся єму́ ви́добути топе́льника з дна ставу́. Коли́ ма́ти прибу́ла і поба́чила сво́го одинака́ смертноблїдо́го і неживо́го, розло́женого на мура́ві, попа́ла в невимо́вну розпу́ку. Лїкаря́ не було́ в селї, о́тже прикли́кали старо́го госпо́даря, котри́й знав ся на лїках. Він ра́див підне́сти хло́пця за но́ги в гору́ і так до́вго ним трясти́, по́ки з не́го не ви́йде вся вода́. Відта́к ра́див так до́вго натира́ти, по́ки тїло не розогрі́є ся, а як се не приве́рне житя́, то вся́ка по́міч марна́.

Тимчасо́м надійшла́ сїльска́ учи́телька, що скінчи́ла семіна́рию і там учи́ла ся і про такі́ рі́чи. Она́ рішу́чо супроти́вила ся такі́й ра́дї, а єї сьві́дома промо́ва натхну́ла нещасну ма́тїр таки́м дові́рєм, що блага́ла її о по́міч. Учи́телька велїла чим ско́рше ви́слати післанця́ до мі́ста по лїкаря́, а відта́к каза́ла загрі́ти па́ру вовняни́х ліжникі́в і взя́ла ся чим ско́рше сама́ до робо́ти при помо́чи послуга́чки. Передовсїм розтя́ла но́жицями ку́ртку і соро́чку і стягну́ла о́дїж з горі́шної ча́сти тїла. Ху́сточкою ви́мила на́мул з ро́та і ви́тягнула язи́к та привяза́ла коне́ць язи́ка ху́сточкою мі́цно до пі́дборідка. Опі́сля поча́ла з послуга́чкою роби́ти шту́чне вди́ханя, як се́го учи́ла ся в семіна́риї. В рі́внім усе́ та́ктї підноси́ла ру́ки хло́пця аж по́над го́лову, розши́рюючи тим спо́собом можли́во зна́чно малу́ гру́дну клїтку, а відта́к знов спуска́ла єго́ ру́ки і натиска́ла на боки́ гру́дної клїтки. Мо́жна було́ чу́ти шум, з яки́м во́здух у гру́ди входи́в і виходи́в. Одна́к хло́пець лежа́в без житя́ блїди́й, коли́ дївча́та уто́млені се́ю робо́тою хви́лю відпочива́ли.

Чверть годи́ни мина́ла одна́ за дру́гою, а надїя ма́тери і всїх прису́тних щора́з менша́ла. Наоста́нку, коли́ так бі́льше як цїлу́ годи́ну ро́блено такі́ ру́хи, кли́кнула учи́телька: „Тепе́р помо́же, вже почина́є ди́хати!“ І ось коли́ переста́ли роби́ти зга́дані ру́хи, мала́ грудь сама́ підне́сла ся, а лего́нький румяне́ць закраси́в блїді́ ли́ця. Голосна́ ра́дість всїх прису́тних прояви́ла ся, а́ле обидві́ помі́чницї не спочива́ли ще, по́ки ли́ця зовсїм зарумянїли ся і хло́-

пець відчинив очи. На поклик учительки принесено огріті вовняні ліжники, котрими вгорнено роздягненого зовсім хлопця і ними натирано єго міцно. Хлопець почав говорити і бажав чогось напити ся. Дали єму теплого чаю а повитого ліжниками занесено домів, вложено до постелї, де він кріпко заснув. Коли я опісля по двох годинах до него прибув, він уже зовсім подужав.

Про тамованє крови.

Нераз уживають до тамованя крови найневідповіднїйших річий, бо люди не розуміють, звідки кров бере ся, а чули лише про ріжні способи, якими можна затамувати кров. Найчастїйше уживають до сего павутини, котру нераз здїймають з найбільш запорошеного кута, щоби заткати рану. Як се не поможе, тодї уживають дубової губки, або старої, звичайно брудної губки морскої, котру втискають у рану. Деякі люди знов думають, що сильним натиском можна затамувати кров. Як і що одначе натискати, про се не знають і длятого нераз у невідповіднім місці гнетуть, так що кров ще більше йде замісць затамувати ся. Буває однак, що і нелїкарі, котрі навчили ся від лїкарів поводити ся в таких пригодах, відповідним натисканєм охоронили від смерти задля кровотечи.

В однїй деревнїй фабриці, котра затрудняє богато робітників, зближив ся оден робітник занадто до колесної пили, котра із страшною скоростю обертала ся около своєї оси. Вмить відпилувала она рамя повисше суставу з костию, так що рука висїла лише на скірі. З обидвох артерий бухнула червона кров стрілою. Роздали ся крики о поміч, инші побігли за лїкарем, але аж по годинї можна було спровадити лїкаря. На щастє був у фабриці робітник, що учив ся на курсї помочи в наглих пригодах. Він зняв з себе чим скорше шлийки, зсунув з них спряжки і обпасав ними так, як научив ся, тїсно горішню часть рамени, що кров перестала йти. Відтак завинув зранену руку чистою скатертию, замоченою в легкий розчин карболевий, і положив омлїлого зараненого робітника на принесенім швидко сїнникy.

За годи́ну наспів лїка́р, зняв о́бвязку і ска́терть і ви́глядїв передовсїм обі́ арте́рії, щоби́ їх підвяза́ти. Але що арте́рії ско́рчили ся, розвяза́в він поясо́к (з шлийо́к), одна́к му́сїв за́раз наза́д обвяза́ти, позая́к кров ви́бухла на́ново з вели́кою си́лою з обидво́х жил. Він найшо́в прорізані арте́рії, підвяза́в їх, зшив розді́лені жи́ли і не́рви, привяза́в о́бвязку, при чім помага́в є́му ви́вчений в таки́х рі́чах робі́тник. Тяжка́ ра́на загоїла ся без ро́пленя, і нещасни́й не бу́де без руки́. Коли́б не було́ на мі́сцї се́го ви́вченого робі́тника, був би нещасли́вий не́вно ще пе́ред прийздом лїкаря́ уме́р з у́пливу кро́ви.

Зло́мане ко́сти.

Пі́дчас вели́кої, нічно́ї поже́жі у Льво́ві, упа́в оде́н огневи́й стражни́к, так нещасли́во з драби́ни, що зломи́в оби́дві ко́сти в нозї, а о́стрі кінцї передїра́вили скі́ру. Лїкаря́ не було́ в тій хви́лї, але́ між стражака́ми був тако́ж ви́вчений до по́мочи в на́глих приго́дах, зроби́в ле́щата з розло́маних віко́нниць і обвяза́в ду́же зру́чно хустка́ми. Відта́к з комна́тних дверий зро́блено но́ші, на котрі обере́жно вло́жено нещасного і зане́сено до по́дальше поло́женого шпиталю́. Нещасли́вий стража́к не мав пі́дчас перене́сеня значнїйших бо́лїв, а лїкарі в шпитали́ заяви́ли, що тимчасова́ о́бвязка була́ зовсїм до́бре зро́блена.

Які́ сумні́ на́слїдки вихо́дять з недоста́чі тако́ї сьві́домої по́мочи, показує́ ось яки́й слу́чай:

Оде́н робі́тник їхав пі́зно в ночи́ трамва́єм домі́в і виска́куючи з во́за, зломи́в но́гу. Нещасте́ се пости́гло є́го у віддале́ній ча́сти мі́ста, де не було́ побли́зко лїкаря́. Това́риші, що з ним їхали, не вмі́ли є́му помогти́. Коли́б они́ були́ ви́вчені до по́мочи в на́глих приго́дах, могли́б були́ з па́лиць, параsóлїв, хустино́к і т. д. зроби́ти тимчасову́ о́бвязку і положи́ти нещасного десь в приго́днім мі́сцї на у́лицї, по́киб не да́ло ся спрова́дити з на́йблизшої полїцийної ста́ції но́ші або́ ратунко́вий віз. За́мість то́го спрова́джено доро́жку, вдру́лено нещасного в тїсне́ си́дженє і відве́зено домі́в. Там допе́рва спрова́джено лїкаря́, котри́й зроби́в тимчасову́ о́бвязку, а відта́к відве́зено є́го до шпиталю́, де́ він прибу́в стра́шно вже обезси́лений і безпа-

мя́тний та в три дні опі́сля там уме́р. Очеви́дно їзда́ в тїсній доро́жцї і без о́бвязки ле́щатами, котрі́б держа́ли в ку́пі зло́ману кість, причини́ла ся до погі́ршеня.

67. Страшни́й во́рог людства́.

(За Д-ром Шенебе́р-гером.)

Головно́ю причи́ною вся́ких неду́г є несьві́домість люди́й що до розу́много спо́собу житя́. Бага́то осьві́чених і неосьві́чених люди́й не зна́є на́йважнїйших заса́д, як тре́ба берегти́ сво́го здоро́вля. На́йбільший вплив на здоро́вле чолові́ка ма́є пожи́ва, відповідний ви́бір страв і напи́тків. Але про нїя́ку стра́ву нема́ сті́лько баламу́тних і хи́бних но́глядів, як про се, що чолові́к пови́нен пи́ти? Наукові до́слїди і щоде́нні до́сьвіди не нахо́дять звича́йно нїя́кого по́слуху у люди́й, що бажа́ють лише́ заспокоїти свої жадо́би вино́м, пи́вом, горі́вкою або́ и́ншими горя́чими напи́тками. А тимчасо́м і наукові до́слїди вика́зують і щоде́нні до́сьвіди поу́чують, що на́ліг пія́ньства дово́дить люди́й до на́йбільшого мора́льного зане́паду, відрива́є від пра́цї та призвича́ює до бурлако́ваня, наповня́є вязни́цї, шпиталї, доми́ божевільних і убо́гих, спричиня́є числе́нні самоубі́йства і зво́дить люди́й на жебра́чу то́рбу. Війна́, хо́лєра, чума́ і вся́кі по́шести не заподі́ва́ють сті́льки го́ря і недо́лї на сьві́тї, як пія́ньство, бо оно́ ни́щить тїло і ду́шу. Сей во́рог дома́шнього і горожа́ньского ща́стя вдира́є ся на жаль до мно́гих хат, господару́є тут страшни́м спо́собом, ло́мить дома́шні на́ряди, розбива́є посу́ду, вино́сить по́стїль з хати, ни́щить о́дїж, бє дїти, зневажа́є жі́нку, а наоста́нку накла́да́є мо́туз на ши́ю ба́тька роди́ни, або́ жене́ єго́ з розпу́ки на во́дну глибі́нь, щоби́ там на все загаси́ти єго́ спра́гу.

Чиж горя́чі напи́тки спра́вдї є таки́м во́рогом людства́?

„Я ма́ю спра́гу“, ка́же неоде́н пяни́ця і прово́дить ве́чері за ча́ркою, щоби́ нїби́ то угаси́ти спра́гу, а таки́ верну́вши домі́в, хвата́є за скля́нку води́. Алького́ль, яко́го він напи́в ся з вино́м, пи́вом або́ горі́вкою, зменши́в в єго́ тїлї за́сіб води́ і ви́кликав спра́гу. Одна́ скля́нка води́ загаси́ла би спра́гу, а кі́лька чаро́к горя́чого напи́тку спри-

чини́ли ще бі́льшу спра́гу. „Я з м е р з, мені́ с т у д е́ н о“, ка́же и́нший, „я хо́чу загрі́ти ся ча́ркою горі́вки“, а тимча́сом тепломі́р пої́чує єго́, що при спожи́ві вина́, пи́ва і горі́вки опада́є теплота́ кро́ви. Алького́ль знеси́лює де́які части́ни мо́зку і викли́кує на́плив кро́ви до ски́ри, тому́ то лице́ зачервоні́є ся і здає́ ся, мо́вби то чолові́к огрі́в ся. Та злу́да є причи́ною, що зимо́ю сті́лько нещасли́вих замерза́є, котрі́ ду́мали розогрі́ти ся горі́вкою. Кров, що уда́рила на ве́рхню ті́ла, озя́блює ся від сту́дени, а відта́к в середи́ні ті́ла шора́з остига́є.

„Мені́ ду́же г о р я́ ч о“, ка́же знов и́нший, „я потребу́ю ви́пити для о х о л о́ д и“. А тимча́сом подоро́жні, що прожива́ють у ве́льми горя́чих краях африка́ньских, запевня́ють, що на́йлїпшим спо́собом про́ти спе́ки є здержати ся від уся́ких горя́чих напи́ткіб.

„Я тя́жко п р а ц ю́ ю, о́тже потребу́ю п о к р і п и́ т и ся“, ка́же де́який, що приви́к на робо́ту вибира́ти ся все з фля́щи́ною. Отсї лю́ди очеви́дно не чу́ли нїко́ли то́го, що горі́вка не покріпля́є, лише́ підну́кує, приглу́шуючи чувство́ уто́ми. Як коня́ б и ч е́ м лише́ підганя́ємо, а покріпля́ємо хиба́ в і в с о́ м, так і для чолові́ка ма́є горі́вка поді́бне значі́нє, як бич для коня́. Вели́ку, витрева́лу пра́цю мо́жемо ви́конати лише́ в тверезости і здержли́вости. „Не уживай алького́лю, як хо́чеш бу́ти до́брим пішехо́дцем“, говори́в Ве́стон, що обійшо́в пі́шки полови́ну сьві́та: „не уживай алького́лю, наколи́ бажа́єш бу́ти до́брим плавнико́м“, напомина́в ка́пітан Веб, що перепли́в кана́л Ляма́нш; „не пи́йте горя́чих напи́тків, як хо́чете влу́чно стріля́ти“, гово́рять сла́вні швайца́рські стрільці.

„Але я безси́льний, я потребу́ю покріпи́ти ся і уживаю п о ж и́ в н о г о н а п и́ т к у, пи́ва і вина́“. А тимча́сом н е ш о т р у́ ю! бо спра́вдї алького́ль є отру́єю для чолові́ка, як се доказа́ли наукові до́слїди. Давнїйше ду́мали, що алькоголї́чні напи́тки ма́ють пожи́вну си́лу і ва́ртість, але сей по́гляд пока́зав ся зовсі́м хи́бним. Скля́нка води́ з цу́кром да́є бі́льше пожи́ви, як ча́рка горі́вки, а мала́ ски́бка хлі́ба, як ка́же Лї́біґ, пожи́вить лі́пше, як скляни́ця пи́ва. Отже хто гляди́ть пожи́ви у вині́, пи́ві або́ горі́вці, вибира́є собі на́йдорожші пре́дмети, а до то́го отру́ї.

„Я ужива́ю ко́няку і черво́ного вина́ на мій слаби́й жолу́док“, замі́тить де́хто. Спра́вді, на що то не ужива́ють алького́лю? На біль голови́ і ло́манє, на корчі се́рця і я́духу (ди́хавицю), на прискоре́нє або́ втихоми́ренє жи́вчика, на за́ворот голови́, про́ти безсо́нности, сухо́т, хо́лєри — все оде́н і той сам лїк. Аж чу́дно, що на все те ма́є бу́ти алького́ль лїком!

„Я потребу́ю розвесели́ти ся по цїлоднє́вній робо́тї“, ка́же неоде́н, а се на́йбільший до́каз, як то розповсюди́в ся на́ліг пія́ньства і як ма́ло є люди́й, котрі би уміли розу́мно кори́стувати ся житє́м. Ко́ждий чоловік потребу́є відпочи́нку і розвесе́леня, але́ тако́го, щоби́ не шко́дило здоро́влю. Тверезий чоловік згада́є собі ми́ло га́рні хви́лї това́риства і при́язни, а ра́дість і весе́лість ви́кликана алького́лем є лише́ на́слїдком заголо́мшеня мо́зку. Тодї щеза́є розва́га і ро́зум, розвя́зує ся язи́к, підпи́тому зда́є ся, що він одуше́влений, охо́чий, розу́мний; але́ тверезий, котри́й є́му́ придивля́є ся, не ба́чить а́нї ро́зуму, а́нї ду́ха.

„Тре́ба журбу́ утопи́ти“, ка́же знов и́нший, забува́ючи про се, що те зато́плюванє вимага́є чима́ло гроша́, а журби́ таки́ не уто́пить. Алького́ль заголо́мшує на яки́йсь час чувства́ журби́, але́ ще збільша́є єї причи́ни. За́мість засягну́ти щи́рої і розу́мної пора́ди, гляди́ть пяни́ця відра́ди в ко́рчмі, де є́му́ наговорюють лжеприя́телї, що не він ви́нен, але́ ни́нїшний лад суспі́льний, а відта́к ви́трутять є́го́ за две́рі, наколи́ вже не змо́же заплати́ти за напи́тки.

„Мій за́від не позваля́є менї зде́ржувати ся від алького́лю“, ка́же неоде́н, хоч нема́ тако́го за́воду, в котрім не мо́жна би без то́го обійти́ ся. Всї такі ви́мівки прия́телїв алького́лю є лише́ ви́крутами. Мілїо́ни гроша́ тя́жко зароблёного іду́ть щорі́чно на заспоко́єнє се́ї шкідно́ї жадо́би, щорі́чно припада́є на одну́ го́лову в держа́ві кількадеся́ть ма́рок зли́шнього вида́тку, а крім то́го по́над со́тню ти́сячів стає́ пе́ред су́дом на́слїдком пія́тики.

Але тим не кінчи́ть ся ще лю́дске го́ре і ли́хо! Учені́ лїкарі дослїди́ли, що алького́ль є отру́єю, причи́ною всяки́х неду́г. Всї о́рґани чоловіка перемі́нюють ся в хоробли́вий стан під впли́вом алького́лю. Протя́глий не́жит го́рла і че́люсти, протя́глий не́жит жолу́дка, спричиня́є алького́ль. Невилїчи́мі неду́ги ниркові і печінко́ві

затягну́в неоде́н на́слїдком безнаста́нного ужи́ваня алько-го́лю. А вжеж на́йшкідня́йше вплива́є алького́ль на не́рви і дово́дить до у́дару мозково́го, до божевільности.

Коли́ о́тже не помага́є умірко́ване в боротьбі з сим во́рогом людства́, то ці́лкови́та тверезість є на́йпевнїйшим на се спо́собом. Справедли́во ка́же прему́дрий Соломо́н в кни́зї при́повістий: „Не буває́й між ти́ми, що впива́ють ся вино́м, а́нї між ти́ми, що переїда́ють ся мяси́вом; пяни́цї бо й немі́рні зубожі́ють, а до́вге їх спане́ вбере́ їх у ла́хи.“

ПОЕЗИЯ.

I. ЕПІЧНА ПОЕЗИЯ.

А. ЕПОПЕЇ, ОПОВІДАНЯ, БАЛЯДИ, ДУМИ, ЛЄҐЕНДИ.

68. Гомéрової Іліяди пéрша пісня.

(В перéкладї Ксенофóнта Климкóвича.)

Пісню сьпівáй нам, богúне, о гнїві Пелїда[1]) Ахíля,
Гнїві страшнім, щó Ахáйцям сто-сóтнього лúха накóїв,
Та пребогáто до Аду повтрýчував душ непобíдних
Лúцарів, їх же самúх порозкúдував псам на потáлу
І різнорóдному птáству; та Зéвеса вóля сповнялась
З тóї доби́, колú впéрше у свáрцї обá розвднáлись,
Людоволóдець Атрúд і хорóбрий Ахíль боговúтий.
Щож се за бог, що привíв їх обóх до завзя́тої рáспрі?
Син то Лятóни й Зевéса; бо на короля́ розізлúвшись,
Пóшесть страшнý він в обóзї розгнїтив і гúнуло вíйско,
Тим що Атрúд[2]) володїтель зганьбúв богомíльника Хрúза.
Раз бо прийшóв отсéй Хриз до насáдів скорúстих ахáйских
Брáнку-дочкý визволя́ти, богáтий піднóсячи óкуп,
Máючи бéрло в рукáх золоте́, а на нїм Апольóнів
Бóжий вінéць повивáв ся; усїх умоля́в він Ахáйцїв,
Двох же Атрéя синíв особли́во, начáльників вíйска:
„О ви, Атрúди, і ви всї озбрýєні пúшно Ахáйцї!
Най вам усїм помагáють богú, що в Олїмпі домýють,
Гóрод Приямів розбúть і щасли́во вернýтись до дóму:

---

[1]) син Пелéя. [2]) син Атрéя.

Тількож дочку́ мою лю́бу пустї́ть і прийміть подару́нки
Зе́веса си́на шану́ючи, далекострі́лого Фе́ба.“
Отже всї и́нші тодї́ і згоди́лись прихи́льно Аха́йцї,
Що шанува́тиб жреця́, та блиску́чий той о́куп приня́ти;
Лиш Аґаме́мнона се́рцю отсе́ не було́ до вподо́би,
Злю́що єго́ він відпра́вив та ще і ось так лихосло́вив:
„Дїду, аби́ я тебе́ не заста́в на опу́ких наса́дах,
Нї щоб тепе́р ти зага́явсь, нї знов же туди́ волочи́в ся!
Бо анї бе́рло тобі, анї бо́жий віно́к не помі́г би.
Бра́нки не пу́щу скорі́йш, аж до ста́рости лїт довіку́є
В Арґосї, в на́шій пала́тї, від ба́тька і ро́ду дале́ко.
Йдиж собі геть, не розя́руй мене́, щоб верну́в ся здоро́вий.“
Отщо він рік, а дїду́сь наляка́всь і прика́зу послу́хав;
Мо́вчки й побрі́в узбере́жєм невга́мно[1]) шумя́чого мо́ря,
Геть ідучи́ від наса́дів, та в го́лос тодї́ й помоли́в ся
Фе́бу могу́чому, си́нови красноволо́сої Ле́ти:
„Ви́слухай ти срібнолу́кий, що на́вкруги Хри́зи[2]) колу́єш,
Ки́лю[3]) сьвяту́ стереже́ш і могу́чо в Тене́дї пану́єш,
Смі́нтею[4]): Ско́ро хоч раз до вподо́би хоро́м твій убра́в я,
Ско́ро хоч раз я й спожо́жив[5]) тобі що-найто́встші бедри́цї
Кіз та бикі́в, то й менї́ж се одно́ уволи́ ось бажа́нє:
Сльо́зи мої покара́й на Дана́йцях стріла́ми твої́ми!“
Так говори́в молячи́сь, Апольо́н же почу́в і услу́хав.
Гро́зен зійшо́в із вершо́чків Олї́мпа, люту́ючи в се́рцю.
В не́го був лук на плеча́х і сайда́к дооко́ла затві́рний
Та аж звенї́ли стрілки́ за плечи́ма серди́того бо́га,
Скі́льки нї ру́шивсь. Отта́к він ішо́в, мов та ніч наступа́ла.
По́тім же сїв від наса́дів опо́даль тай ки́дав стріла́ми;
Бре́нькотом стра́шним тодї́ й залуна́ло від срі́бного лу́ка.
Зра́зу ще ті́лько у му́лів стріля́в та в соба́к дармохо́дів,
Але опі́сля і лю́дем зсила́в він зака́лену стрі́лку;
І костирі́ з умерця́ми горі́ли невпи́нно та гу́сто.
Де́вять так днїв по табо́рі лїта́ли сї бо́гові стрі́ли,
А на деся́тім Ахі́ль цїле́ ві́йско покли́кав на ра́ду.
Сеж наусти́ла єму́ білора́менна Ге́ра боги́ня.
Жаль бо їй ста́ло Дана́йцїв, як ба́чила стра́шний їх по́мір.

---

[1]) безнаста́нно. [2]) Мі́сто на бе́резї Троа́ди, з сьвяти́нею Апо́льона. [3]) мі́сто в Троа́дї, з сьвяти́нею Апо́льона. [4]) Смі́нтей, при́звище Апо́льона. [5]) спали́в, принї́с у же́ртву.

Ско́рож зійшли́ ся старші́ тай зібра́ли ся всї на нара́ду,
Встав тодї́ зпо́середь них і промо́вив Ахі́ль скороно́гий:
„Ни́нї, Атри́де, нам, що́ наблука́лись дово́лї, гада́ю,
Тре́баб до до́му верта́ть ся, як хо́чемо сме́рти мину́ти;
Аджеж війна́ вже і по́мір поспі́льно нас гу́бить Аха́йцїв!
Отже хиба́б віщуна́, чи й яко́го жреця́ запита́ти,
Або й спога́ду яко́го — бо й сон від Зеве́са буває —
Най би сказа́в, задля чо́го отсе́ Апольо́н так озло́бився:
Чи за обі́т нас кара́є він, чи за соте́нную же́ртву?
Мо́же бажа́є він ди́му із си́тих кізлі́в та ягня́ток?
Чей же опі́сля і зво́лить від нас відверну́ти поги́бель.“
Так то промо́вивши сїв він; а зпо́між сидя́чих підня́в ся
Те́сторів Ка́льхас, що був наймудрі́йший з усі́х пта́хо-га́да.
Знав він докла́дно усе́ те, що є́сть, що й було́ і що бу́де;
В по́ходї під Ілїо́н проводи́в він аха́йским наса́дам
Тим, що мисте́ць був віщу́н, осїне́ний ла́скою Фе́ба,
Доброзичли́во річ сво́ю зача́в він і так-ось промо́вив:
„Зе́всови ми́лий Ахі́лю! вели́ш ти менї́ розповісти,
Чом то розлю́тив ся так Апольо́н, далестрі́лий влади́ка?
Я розповім; але ти обіця́й і менї́ забожи́ ся,
Що і слова́ми гото́в захисти́ти мене́ і рука́ми.
То бо, я ду́маю, му́жа розсе́рдим тако́го, що кр'і́пко
Всїми Арґі́вами пра́вить, котро́му й Аха́йцї послу́шні.
Ве́льми бо ду́жий коро́ль, розізли́вшись на про́стого кме́тя,
Бо хоч здає́ть ся, що жовч на разї́ вже у нїм прокипі́ла,
Все-така́ він перехо́вує лю́тість у сво́їй утро́бі
І докона́є опі́сля; гляди́ж, чи мене́ оборо́ниш.“
За́раз є́му́ одві́ча́в і промо́вив Ахі́ль скороно́гий:
„Зо́всїм відва́жно розка́зуй, яке́ не було́б віщуване!
На Апольо́на, люби́мця Зеве́са, котро́му, Кальха́се,
Мо́лиш ся й во́лю є́го́ обявля́єш Дана́йцям сьвя́тую!
По́ки я жив і дивлю́ ся на сьвіт, то нїхто́ вже на те́бе
Бі́ля опу́ких наса́дів важко́ї руки́ не підійме,
Зі всїх Дана́йцїв нїхто́, Аґаме́мнона хоч би назва́в ти,
Що величає́ть ся ни́нї з усі́х наймо́жнїйшим у вій́ску.“
Отже відва́жившись тодї́ і промо́вив віщу́н неоми́льний:
„Нї за обі́т не кара́є нас бог, нї за же́ртву соте́нну,
А задля то́го жреця́, що зневажив є́го́ Аґаме́мнон,
Во́лї не да́вши дочцї́ і бога́тий відки́нувши о́куп.
Так за отсе́ й покара́в далестрі́лий та й ще покара́є,

Анї важкóї рукú не відвéрне скорíйш від помóру,
Аж чорноóкую дóню сердéчному бáтькови звéрнуть
Дáрмо, без óкупу, й дóкіль до Хрúзи не вúйшлють сьвятóї
Жéртви сотéнної; тíльки тодí й ублагáємо бóга!“
Так то промóвивши він сїв; а зпомéжи них і підняв ся
Лúцар Атрúда, широкомогýчий корóль Аґамéмнон.
Лю́тий був, сéрце у ньóго довкóла аж чóрне від жóвчи,
Злíстю напóвнилось вéльми, а óчи мов пóлумя сяли.
В Кáльхаса пóзір лукáвий найпéрше впялúв і промóвив:
„Лих ворожбúте! менї ще нїкóли добрá не звіщáв ти;
Зáвше від сéрця-душí ти і рад наворóжити лúха.
Гíдного слóва менї не сказáв ти нїкóли, нї вдíяв.
Так от і нúнї віщýєш мов бóжую вóлю Данáйцям,
Нáчеб то й справдї на них далестрíлий навóдить ту кáру,
Нїби затé, що блискýчого óкупу взять не хотíв я.
Але і так я готóв відослáти її, як се трéба,
Сам я волíв би раднíйше, щоб вíйско жилó, нїж погúбло.
Тíльки сегóдняж менї і придбáйте ралéць[1]), щоб одéн я
Зпóміж Арґíвів не був без дарýнку, бо так не годúть ся;
Аджеж ви бáчите всї, мій ралéць дістаєть ся деінде!“
Зáраз єму́ відповíв і Ахíль, богатúр скоронóгий:
„Слáвою гóрдий Атрúде, зі всíх ти найбíльше захлáнний!
Відкíляж возмýть для тéбе ральця́ веледýшні Ахáйцї?
Аджеж громáдский якúй щоб був зáпас у нас, я не знáю;
Здóбич усю́, нажакóвану[2]) з гóродів, ми спаювáли,
Нáновож пай відбирáти від вíйска ще бíльш не годúть ся.
Отже ти бóгови бráнку віддáй, а опíсля Ахáйцї
В трóє і в чéтверо ми нагорóдим, як Зéвес колúсь нам
Трóю, варóвний і крíпкий той гóрод, здобýти помóже.“
Тýтже єму́ і корóль Аґамéмнон у вíдповідь кáже:
„Нї вже, хоч скíльки й удáлий єсú, боговúтий Ахíлю!
Ти не хитрú, бо менé не змудрýєш ти, нї не намóвиш!
Хóчеш либóнь, подарýнок свій máючи, щóби одéн лиш
Я, та не мáвши, сидíв? та щоб бráнку віддáв я, ти рáїш?
Дóбре, як úнший дарýють ралéць веледýшні Ахáйцї,
Розміркувáвши як слíд, щоб дарýнок для мéне був згóжий;
А не дарýють онú, то і сам я прийдý, і напáвши,

---

[1]) дарýнок. [2]) жакувáти = рабувáти.

Во́зьму чи твій, чи Ая́сів ралéць, чи ралéць Одисéя,
Тай відведу́. Та не рад же і бу́де, кого́ навіщу́ я.
Але́ж бо пра́вда, об сім поговóримо ми ще опíсля.
Ни́нї же чóрний насáд скотимó на широ́кеє мóре,
Впрáвних гребцíв доберéмо, сотéнную влóжимо жéртву
І гарнолúцю саму́ в корабéль уведéмо Хризíвну;
А кораблéм хтонебу́дь зпоміж стáрших най прáвить на мóрю,
Чи Ідомéн, чи з Ая́сів котри́й, чи Оди́с боговúтий,
Або і ти, найстрашнíйший з усíх лицарю́го, Пелíдо.
Дíло сьвятéє сповняючи, йди й умоли́ стрíло-бóга."
Гля́нув Ахíль скороно́гий на нéго, й озьвíрившись ка́же:
„Ох, ти захла́ннику хúтрий, одíтий безсти́дностю зóвсім!
Як жеж розка́зів твоїх бу́де слу́хати ко́ждий Аха́єць,
Чи на випра́ву íти, чи на óстре із вóрогом би́тись!
Яж не для сéбе прийшóв, щоби́ ту списонóсних Троя́нців
Все воюва́ти, они́ против мéне нїчóго не ви́нні;
Нїколи анї волíв анї кóний моїх не займа́ли,
Анї у Фти́ї моїй, буйнепа́шнім краю́, людожúвнім,
Пíль не спусто́шили, бо пóміж на́ми широ́кі просла́лись
Го́ри, чорнíючі лíсом, і фи́лї ревýчого мóря.
Але для тéбе, безсти́дний, прийшли́ ми, тобí угожáєм;
За Менеля́йову честь і твою́, ти соба́ча личúно,
Тро́ю воюємо; сам анї жу́риш ся ти, анї дба́єш!
Щеж бо і гро́зиш менї, що у мéне загра́биш дару́нок
Той, що зарóблений тя́жко, аха́йскі сини́ дарува́ли.
Рíвного твóму ральця́ яб нїко́ли й не мав, як Аха́йці
Инколи пишноцвитýчу трояньску розки́нуть осéлю,
Зáвше, хоч бíльшу і тя́жшу трудно́ї вийни́ половúну
Ру́ки мої підойма́ють, то ско́ро до на́ю прийдéть ся,
Лу́чший дару́нок тобí все, а я і малúм вдоволúвшись
Впять до насáдів іду́ спочива́ти, охля́вши у би́твах.
Ни́нїж у Фтию́ піду́, бо далéко зноснíйше до до́му
Зно́ва на скрúвлених чóвнах верну́ть ся, нїж ду́маю óсьде,
Га́ньбу від тéбе приймúвши, тобí й нобíльша́ти маéтки."
Зáраз єму́ на одвíт людовла́дець гукну́в Аґамéмнон:
„Гей же, й біжи́, як тебé закортíло! Тобí я не ска́жу
Ту задля мéне оста́тись; зі мно́ю оста́нуть ся и́нші,
Що пошану́ють менé, а найпа́че сам Зевс промисли́-бог.
Ти з королíв всíх, годо́ванців бо́жих, менї найнеми́льший;
Що хоробрíйший єси́, то від бо́га яко́гось се ма́єш.

Хóчеш, до дóму іди́ з корабля́ми і з всїм товари́ством.
Там і царю́й Мірмідóнцям; про тéбе я й спрáвдї не дбáю,
Гнїв твій байду́же менї; а грозúть, то погрóжу я ось-як:
Скóро-що Феб-Апольóн домагáється у мéне Хризíвни,
Я на своїм корабли́ і з своéю таки́ дружинóю
Ви́шлю її; а до тéбе прийду́ й гарнолúцю Бризíвну
З нáмета вóзьму я сам, твій дарýнок, щоб дóбре ти тямив,
Скíлько я мóжностю ви́сший тебé, і щоб кóждий боя́в ся
Рíвним менї величáти себé й заходúть ся зі мнóю".
Так він сказáв. Та розлю́тивсь Пелїд; а лицáрскеє сéрце
В грýдях єго́ волохáтих вагáти ся стáло на двóє:
Або щоб óстрий та я́сний добýти свій меч, що при бóцї,
І розгромúвши всїх стрíчних от-ту́ й порубáти Атри́да,
Або й досáду смирúть, вгамувáвши озлóблену дýшу.
Втім, як сю дýмку іщé ворочáв він у мúслях і в сéрцю,
І добувáв величéзний свій меч, появúлась Атéна;
З нéба зіслáла її білорáменна Гéра богúня,
Любля́чи рíвно обóх і обóм благовóлячи в сéрцю.
Стáла в заплїчю, Пелїда імúвши за кучері рýсі,
Тíльки єму́ й уявúлась, а другúм булá невидúма.
Зжах ся Ахíль і, назáд обернýвшись, Паля́ду Атéну
Зáраз пізнáв; та страшéнно яснїли богúнині óчи;
Лéтним озвáвши ся слóвом промóвив до нéї він ось-як:
„Дóчко еґідодержáвця Зевéса, за чим ту явúлась?
Чи Аґамéмнона хóчеш Атри́да побáчить лукáвство?
Отож я й кáжу тобí та гадáю, що й спóвнить ся тéє:
Гнеть через гóрдість свою́ та от-тут і загýбить він дýшу!"
Зáраз єму́ відрекла́ синьоóка богúня Атéна:
„З нéба злетїла я ту вгамувáти, чей бýдеш послýшний,
Гнїв твій; післáла менé білорáменна Гéра богúня,
Любля́чи рíвно обóх вас, обóм благовóлячи в сéрцю.
Отже покúнь ти свій гнїв і мечá не торкáй ся рукóю,
Тíлько словáми картáй, щоб якнéбудь зігнáти досáду.
Яж обіця́ю тобí тай онó і вконáється ся пéвно:
Скóро у трóє тобí та таки́х же й блискýчих дарýнків
Ось заплатя́ть за обúду; вгамýйсь лиш і нам повинýй ся".
Їй на отсé скороногий Ахíль так у відповідь кáже:
„Бáчу, що трéба, богúне, захóвувать заповідь вáшу,
Скíлькиб від гнїву душá не горíла, бо лýчше се бýде.
Тóго хто слýха богів, і онú знай услýхають рáдо!"

Рік, і на че́ресї срі́бнім зати́с вагови́тую ру́ку
Й за́раз свій меч величе́зний у пі́хву вігна́в, і послу́хав
Сло́ва Ате́ни; она́ же опя́ть на Олї́мп понесла́ ся
В двори́ еґіо́ха[1]) Зеве́са, де й и́нші дому́ють бого́ве,
Тут же Пелї́д та нано́во дога́нними ду́же слова́ми
Ла́ять Атри́да зача́в, вже нїя́к не гаму́ючи гнї́ву:
„Ти винопо́ю, з обли́чєм соба́ки та з о́леня се́рцем!
Анї до би́тви коли́ з боєви́м узброї́ти ся лю́дом,
Нї на засї́дку піти́ в товари́стві хоро́брих Аха́йцїв
Ти не таки́й то поква́пний; ти сьо́го боїш ся як сме́рти!
Аджеж бо й ле́кше оно́ по широ́кім обо́зї аха́йскім
Гра́бить дару́нки в того́, хто тобі́ щось проти́вного ска́же.
Цар-людої́д ти єси́, й над леда́чими, ви́дно, пану́єш;
То бо, Атри́де, ти па́кости ни́нї в оста́нне пако́їв.
Тількиж я й ка́жу тобі́ і вели́ким прокля́тєм клену́ ся,
Бе́рлом отси́м, що уже́ анї ли́стя нї ги́ля нїко́ли
Більше не пу́стить, як раз свій озе́мок оста́вило в го́рах,
Й не зеленї́ти ме зно́ва, як з не́го зелї́зо зчімха́ло
Ли́стє й кору́ обструга́ло, а ни́нї аха́йскі сино́ве
Но́сять в рука́х, правосу́дцї, що пи́льно бере́жать
Зе́вса зако́нів; тако́ю прися́гою ни́нї клену́ ся:
Бу́де коли́сь, за Ахі́льом зату́жать аха́йскі сино́ве,
Всї до одно́го, а сам ти не зду́жаєш — сердь ся як хо́чеш —
По́міч їм да́ти, коли́сь як від Ге́ктора рук, людогу́бця,
Ги́нути бу́дуть вата́ги; і ду́шу розша́рпаєш в со́бі
З го́ря-жури́, що Аха́йця найлу́чшого не вшанува́в ти!“
Те́є сказа́вши Пелї́да, тай бе́рлом шпурну́вши об зе́млю,
Цьвя́хами скрізь золоти́ми наби́ваним, сїв собі́ та́кже.
Су́против си́дячи, лю́тивсь Атри́д. Ось тепе́р то аж Не́стор
Золотоу́стий, привітливий ре́чник Пілї́йцїв, схопи́в ся.
В не́го соло́дша від ме́ду із уст вилива́ла ся мо́ва.
Два поколї́ня уже́ миломо́вного лю́дского ро́ду
Перевели́ ся, що з ним і роди́лись разо́м і зроста́ли
В Пі́льосї пишнобу́тнім, а він вже панува́в се над тре́тим.
Му́дро мірку́ючи сей промовля́ти зача́в ось, тай ка́же:
„Про́біг! вели́ке ось го́ре аха́йску паві́щує зе́млю!
Ве́селий ста́не Прия́м, і Прия́мові дї́ти зрадї́ють;
Втї́шать ся ве́льми Троя́нцї усї і окрі́пнуть на ду́ху,

---

[1]) Той, що держи́ть еґі́ду.

Ско́ро почу́ють, що ви ось оба́ зачина́єте ра́спрю,
Ви, що найпе́рші з Дана́йців єсьте́ і на ра́ді і в бо́ю,
Бу́дьте послу́шні, та чей же оба́ ви моло́дші від ме́не.
Ли́царям ще й не таки́м, та від вас хоч куди́ хоробрі́йшим,
Був я това́риш, а ра́ди моє́ї опи́ не цура́лись.
Нї вже таки́х я не ба́чив пото́му і ба́чить не бу́ду
Ли́царів, як Перито́й, та Дрия́с полково́дець,
Та як Кайне́й, та Екса́дий, та й сам Полїфе́м богови́тий,
Чи як Еґе́їв Тезе́й богати́р, з невмира́ками схо́жий;
Лю́ди були́ між людьми́, що году́є земля́, найспільні́йші,
Ду́же могу́чі були́, та могу́чих опи́ й воюва́ли,
Ди́ких розбі́йників гі́рських, котрі́ до ноги́ всї поги́бли.
Був я това́риш і їм — то бува́ло і Пі́льос поки́нув,
Зе́млю сторо́ньску геть-геть оставля́ючи; ско́ро запро́сять,
З ни́ми ішо́в воюва́ти і сам. Оттаки́х то нїхто́ вже
З лю́ду, що ни́нї вивóдить земля́, побіди́ти не зміг би;
Ра́дуж мою́ уважа́ли й опи́ і були́ все послу́шні.
Отже і ви повину́йтесь, бо ра́ди послу́хати лу́чше.
Ти, хоч могу́чий єси́, не займа́й у Пелї́да Бризі́вни,
Го́дї займа́ти ралє́ць, що є́му́ й дарува́ли Аха́йці.
Ти же, Ахі́лю, вгаму́йсь і не сьмій лихосло́вить царе́ви
Ла́йкою, че́сти бо то́ї, що він, не доско́чив же жа́ден
Цар-берлоно́сець, хоч Зевс прослави́в до тепе́р не одно́го.
Ти хоробрі́йший, бо ма́ти-богиня тебе́ породи́ла;
Всеж таки́ він вельможні́йший і ста́рший от-тут над усі́ми.
Ти же, Атри́де, і сам погаму́й ся від гнї́ву, се я вже
Про́шу тебе́, тай Ахі́леви ви́бач за гнї́в ти, бо він же
Всїм нам Аха́йцям найкрі́пша у лю́тому бо́ю заста́ва".
За́раз є́му́ відві́чав і промо́вив кріпки́й Ат'амемнон:
„Спра́вдї доля́дне все те́е, що ти ось, дї́дусю гово́риш.
Але́ж бо сей чоловік перевисшити хо́че всїх и́нших,
Всїм верхово́дити хо́че й отту́т старшува́ть над усі́ми;
При́каз дава́ти усїм, а я слу́хать є́го́ не гада́ю.
Вжеж, що хоробрим є́го́ учини́ть сподоби́ли бого́ве,
То ізза то́гоб є́му́ і позво́лено пра́вить зухва́льства?"
Річ же є́го́ перебивши Ахіль боговитий промо́вив:
„Тру́сом по пра́вдї мене́ та леда́чим тодї́б і назва́ли,
Ско́роб у всякім я дї́лї і сло́ві тобі́ піддава́в ся.
Иншим ти верховоди́ і старшу́й, а менї не прика́зуй
Бі́льше нїко́ли, бо й я не послу́хаю бі́льше тебе́ вже.

Ще одно скáжу, та се затверди́ собí в пáмяти дóбре;
Бить ся, з орýжем в руцí задля брáнки не бýду нїкóли
Анї з тобóю, нї з и́ншим яки́м; відбира́йте, що да́ли;
З и́нших же ста́тків, що є́сть бíля чóрного мóго наса́ду,
З тих нїчогíсінько ти прóтя вóлї моє́ї не рýшиш;
Або як хóчеш, пова́ж ся, неха́й би й отсí подиви́лись,
Як то та чóрная кров по списý запосóчить ся з тéбе!"

Так посвари́вшись і налихосло́вивши рíзько той тóму,
Вста́ли оба́ і розрýшили збір у наса́дів аха́йских.

По тій колотнечі відсилає Аґамемнон Хризівну і відбирає Ахільови Бризівну. Ахіль, тим розярений, забирає ся з Мірмідонами до свого табору і там осторонь від війска ахайского жде, поки Аґамемнон єго не перепросить. Міжтим Зевес зсилає на просьбу Тетиди на війско ахайске одно лихо за другим: вправдї також Ахайцї побіджають деколи Троянців, але по більшій части виходять Троянцї побідно. Коли таке лихо склалось, просить Ахіля єго побратим Патрокль, щоб єму призволив надїти єго збрую і вирушити з Мірмідонами на поміч Ахайцям. Ахіль вволяє волю Патроклеви; коли Троянцї убили Патрокля і здерли з него чудову збрую, розярений Ахіль дістав від Гефайста нову збрую на просьбу матери і вирушив против Троянців, щоби піместити смерть побратима, убив начального вождa трояньского Гектора, найстаршого сина Прияма, і ще на трупі мстить ся жорстоко за смерть Патрокля. Опісля приходить до Ахіля старенький Приям з великим окупом, щоби викупити погибшого сина; Ахіль видає Гекторового трупа, а похоронами Патрокля і Гектора кінчить ся цїла ся величава епопея, зложена з 24 пісень, в котрій звеличані події 51 послїдних днїв десятого року облоги Трої.

69. Гоме́рової Одисе́ї ше́ста пíсня.[1])

(В пере́кладї Петра́ Нїщи́ньского.)

Так от в кущáх спочива́в небора́к Одисе́й богорíвний,
Сном та трудáми здоланий. Богúня Атéна тимчáсом
В гóрод пішла́ Феаки́йцїв, у зе́млю наро́да чужо́го,
Що проживáли колúсь то давнó в Гіпери́ї[2]) широ́кій,
В блúзкім сусíдстві з Кикльóпами, лю́дом жорсто́ким і ди́ким.

[1]) Порівна́ти з Кулїше́вою іди́лею »Ори́ся«. [2]) Гіпе́рия і Схе́рия, казóчні краї, в котри́х проживáли Феáки, де бýря ки́нула корабе́ль Одисе́я.

Сї їх раз враз обража́ли, бо бу́ли дале́ко сильні́йші.
От задля сьо́го відсі́ль Навзито́й богорі́вний їх ви́вів
Тай посади́в у Схери́ї, дале́ко від пе́рших сусі́дів;
Го́род постро́їв, сті́ною обві́вши, настро́їв буди́нків,
Хра́мів бога́м, і усі́м задля о́ранки зе́млю відмі́ряв.
Та вже тепе́р він, лі́та́ми здола́ний пі́шо́в до Аї́ду,
І Алькино́й над Феа́ками пра́вив, влади́ка розу́мний.
От, у його́ то пала́ти пішла́ синьоо́ка Ате́на,
Пе́вний змисли́вши у се́рцю своїм поворо́т Одисе́ю.
Пря́мо пішла́ она́ в ту́ю сьвітли́цю, в котрі́й спочива́ла
Га́рна царі́вна, красо́ю свое́ю на бо́гів похо́жа,
Себ Навзика́я, дочка́ Алькино́я славе́тного ве́льми.
Спа́ли з царі́вною теж дві подру́ги, мов Гра́ції га́рні,
Бі́ля дверій на поро́зї, а две́рі як зло́то блища́ли;
Ти́хо-тихе́нько она́ підступи́ла до лі́жка царі́вни,
Та в голова́х зупини́вшись, промо́вила сло́во до не́ї,
По́стать приня́вши й обли́чє дочки́ морехо́дця Дама́нта;
Бу́ла она́ їй ровесни́ця й з не́ю давно́ вже дружи́ла.
От у тако́му обли́чі Ате́на сказа́ла царі́вні:
„На що тебе́, Навзика́йо, таку́ю недба́лу, неха́рну
Ма́ти на сьві́т породи́ла? Не дба́єш ти зо́всім на пи́шне
Бі́лє, лежи́ть оно́ бру́дне, не пра́не; а от і весі́лля
Вже не дале́ко, коли́ і сама́ зодягну́ть ся чепу́рно
Му́сиш, і да́ти вдягну́тись своїм поїзжа́нам[1]); оде́жа
До́бра поче́ту[2]) дає́, та й роди́телям ра́дість від то́го.
Встань же, ході́мо на рі́чку, лиш ті́лько займе́ть ся зірни́ця,
Пі́ду з тобо́ю і я, та помо́жу скорі́йше попра́ти,
Бо вже недо́вго прийде́ть ся тобі́ дівува́ть, Навзика́йо.
Вжеж то до те́бе отсе́ присила́ють ся за рушника́ми
Са́мі найлу́чші з отсе́ї земл'ї, де й сама́ ти роди́лась.
Встань же, піди́ до отця́ й попроси́, щоб ра́но-ране́нько
Му́лів у віз запрягти́ приказа́в, щоб могла́ ти пове́зти
Бі́лє й оде́жу свою́ та і и́нші ху́сти на рі́чку;
Та й за́для те́бе таки́ оно́ лу́чше поїхать, ніж пі́шки
Йти, бо до рі́чки від го́рода на́шого ду́же дале́ко".
Так от, сказа́вши, пішла́ синьоо́ка богиня Ате́на
Знов на Олімп, де, як ка́жуть, госпо́да богів нерухо́ма;
Де анї ві́три не ві́ють, ні́коли й дощу́ не буває,

---

[1]) весі́льна дружи́на, orszak weselny. [2]) пова́ги, пошани.

Та і зима́ не прихо́дить, де ті́лько лиш лї́то та лї́то;
В не́бі нї ту́чі не хо́дять, нї хма́ри, а все оно́ я́сне.
Там то блаже́ннії бо́ги ввесь вік свій прово́дять щасли́во,
І от туди́ то й пішла́ синьоо́ка, напу́тивши со́нну.
Ско́ро на не́бі зірни́ця зійшла́ бучнотро́нна й збуди́ла
Га́рну як квіт Навзика́ю, і та, здивува́вши ся сно́ви,
За́раз пішла́ до пала́ти роди́телям сон розказа́ти,
Ба́тькови ми́лому й не́ньцї, котрі́ вже давно́ повстава́ли.
Ма́ти з своїми челя́дками бі́ля каби́цї[1]) сидї́ла
Й во́вну сука́ла черво́пу; отця́ж на поро́зї зустрі́ла,
Йшов він до сла́вних дора́дників сво́їх на ра́ннюю ра́ду,
З ве́чера ще, бач, туди́ запроси́ли його́ Феаки́йцї.
От, підступи́вши близе́нько до ба́тька, Навзи́ка сказа́ла:
„Та́точку лю́бий! Проси́лаб тебе́, чи не мо́жнаб просто́рий
Віз наряди́ти на до́брих коле́сах, щоби ним на рі́чку
Бі́лє попра́ть відвезти́, що лежи́ть там у ме́не кальне́є;
Та і само́му тобі́ таки́ лу́чше сидї́ти на ра́дї
Се́ред грома́ди поче́сної в чи́стій соро́чцї й оде́жі.
В пи́шних пала́тах твої́х пять сині́в вироста́ють у те́бе;
Два з них жона́ті, а три, молоді́ хоч, так теж на порі́ вже;
Хо́четь ся й їм молоди́м на весе́лих бува́ть вечерни́цях
В чи́стій оде́жі, а се все спору́дить одна́ я пови́нна“.
Так говори́ла она́; об весї́люж сказа́ть повстида́лась
Ба́тькови сво́му; та він догада́в ся вже сам і промо́вив:
„Я не жалї́ю нїчо́го для те́бе, нї во́за, нї му́лів;
Га́йда їзжа́й! от раби́ тобі́ за́раз нала́годять віз той
Га́рний на до́брих коле́сах, просто́рий, широ́кий й висо́кий“.
Так от сказа́вши, він за́раз прика́з дав раба́м своїм ві́рним.
Ми́ттю раби́ підмасти́ли просто́рий на до́брих коле́сах
Віз, а потім привели́ й запрягли́ па́ру му́лів до во́за.
Ви́несла бі́лє своє́ молода́ королї́вна з сьвітли́цї
Та й поскладала гарне́нько усе́ на обте́саний віз той.
Ма́тиж у ко́шик доро́жний накла́ла всїля́кої ї́жи,
Хлї́ба й до хлї́ба, а пи́ти — нали́ла вина́ у кози́ний
Міх; Навзика́я тимча́сом вже ви́йшла та й сї́ла на во́зї,
По́тім дала́ в золото́му пузде́рку паху́чого ма́сла,
Щоб то, скупа́вши ся, до́ня з подру́гами ним намасти́лась.
Взя́ла у ру́ки батіг королї́вна і ві́жки блиску́чі,

---

[1]) огни́ще.

Ля́снула тим батого́м понад му́лами, й ті стрепену́вшись,
Пру́дко побі́гли й пове́зли і бі́лє й саму́ корол'і́вну.
Та не одну́ — поспіша́ли за не́ю сл'і́дко́м і подру́ги.
От незаба́ром они́ і до би́строї р'і́чки доста́лись,
Де городя́нки раз-вра́з пра́ли ху́сти, і де прот'ї́ка́ло
Сті́лько води́, що наста́рчилоб бру́днеє все перепра́ти.
Там они́ ста́ли, пр'ї́хавши, й ви́прягли му́л'ів із во́за
Та і пусти́ли їх бе́регом па́сти ся на коман'и́цю
Мя́гку й соло́дку; сам'і́ж позд'ійма́ли рука́ми із во́за
Бі́лє і ху́сти, та все позноси́вши у те́мную во́ду,
Ста́ли у я́мах топта́ть проворн'і́йше одна́ від друго́ї.
По́т'ім, як всю кальнину́[1]) ту попра́ли й перепололоска́ли,
Ря́дом усе́ простели́ли здовж р'і́чки на жо́вт'ім пісо́чку
Там, де найбі́льше вода́ раз-у-ра́з камінц'і обмива́ла.
Да́л'ї, скупа́вшись гарне́нько й нате́рши ся ма́слом паху́чим,
Сі́ли на мя́гкій мура́ві над са́мою р'і́чкою сн'і́дать,
Та дожида́лись, щоб ху́сти від в'ітру й на со́нц'ї просо́хли.
Пі́сля сн'іда́ня, як всі — і сама́ і подру́ги наі́лись,
Гра́ти в мяча́ почали́, поскида́вши зави́вала з се́бе,
А Навзика́я сьпіва́ть зачала́ і пішла́ погуля́ти.
Як от Дия́на з гори́ стрілоно́сная схо́дить в доли́ну,
Чи по Тайґе́тї широ́кому, чи Ерима́нтї полю́є
Ди́ких от-ти́х кабані́в та плохи́х скороно́гих оле́нїв,
А бі́ля не́ї круго́м дочки́ Зе́вса еґідодержа́вця
Ба́влять ся н'імфи-пан'я́нки. Лято́наж втіша́єть ся ду́же,
Що поміж ни́ми дочка́ голово́ю і чо́лом найви́сша,
Й ле́гко її розпізна́ти, хоч н'імфи усї ду́же га́рні,
Так між подру́гами сво́їми там видава́лась Навзи́ка.
Сеж як вже тре́ба було́ їм до до́му наза́д поверта́ти,
Й му́л'ів они́ запрягли́ й посклада́ли всї ху́сти на во́зї,
Інше знов ви́гадала синьоо́ка боги́ня Ате́на,
Щоб Одисе́й ось проки́нувсь та д'ївчину га́рну поба́чив,
Що показа́лаб йому́ ту доро́гу у го́род Феа́к'ів.
Мяч корол'і́вна взяла́ та і ки́нула ним на подру́гу,
Та не попа́ла, мяча́ж геть заки́нула в во́ду дале́ко;
Скри́кнули гу́чно всї ра́зом, а тут Одисе́й і проки́нувсь,
Сїв на листві́ та поча́в розважа́ть собі́ в ми́слях і в се́рцю:
„Ох мен'ї го́ре! у зе́млю яки́х отсе́ сме́ртних зайшо́в я?

---

[1]) брудне́ бі́лє.

Мо́же сї лю́ди жорсто́кі та ди́кі і пра́вди не зна́ють,
Мо́же й прихи́льні, гости́нні і се́рце в них богобоя́зне?
Сеж, то, здає́ть ся, почу́всь менї го́лос тоне́нький, дїво́чий,
Нїмф молоди́х, що живу́ть по кущах, та по го́рах висо́ких
Та у водї по глубо́ких рікáх, і в дубро́вах зеле́них,
Чи, мо́же, спра́вдї отсе́ я доби́всь до люди́й таки́ спра́вжних?
Ну лиш уста́ну, розві́даю сам, роздивлю́ ся, поба́чу!“
Так от сказа́вши, і ви́повз з кущів Одисе́й богорівний,
Ки́нулись в ро́стїч дївча́та, куди́ як попа́ли, над рі́чку,
Тілько зоста́лась одна́ Алькино́я дочка́; їй Ате́на
Сьмі́лість у ду́шу вложи́ла і страх геть прогна́ла з суста́вів;
Ста́ла она́ супроти́в Одисе́я, а той собі ду́мав:
Чи то проси́ть отсю́ дївчину га́рну, обня́вши колїна,
Чи таки́ оддалеки́ та ласка́во й слова́ми мягки́ми?
Тре́баж проси́ть, щоб оде́жу дала́, показа́лаб і го́род.
Так він собі розважа́в і домисливсь, що лу́чше від всього
Оддалеки́ попроси́ти ласка́во й слова́ми мягки́ми?
Щоб, як колїна єї обійме́, не розсе́рдилась па́нна.
За́раз узя́в та й сказа́в їй ласка́вее й хи́трее сло́во:
„Зми́луй ся, па́нї! богиня яка́ ти єси́, чи то сме́ртна?
Як що богиня єси́ з тих, що не́бом широ́ким владіють,
То до Дия́ни хиба́нь, до дочки́ лиш вели́кого Зе́вса,
Му́шу по ви́ду, по ро́сту й по ста́ну тебе́ прирівня́ти;
А як що ти хто із сме́ртних, що все на землї проживають,
Три́чі блаже́нні у те́бе оте́ць і шано́вная мати,
Три́чі блаже́нні й брати́ твої; ду́же десь, ма́буть, їх се́рце
За́вше утїхи та ра́дощів по́вне таки́ че́рез те́бе,
Як оний ба́чуть, що йде у тано́к така́ га́рная квітка.
А від усїх бу́де до́лею найщасливі́йший своє́ю
Той, хто тебе́ у свій дім поведе́ та з бога́тим поса́гом.
Я ще нїколи тако́го між сме́ртними й в вічи не ба́чив
Нї чолові́ка, нї жінки; з пова́гою ди́влюсь на те́бе!
Тільки коли́сь то в Дельо́сї таку́ в Апольо́новім хра́мі
З фінїка[1]) ви́росшу ба́чить прийшло́ ся струнку́ю галу́зку;
Бо я ходи́в і туди́, і за мно́ю бога́то наро́ду
Йшло по доро́зї отсїй, де прийшло́сь менї бід натерпі́ть ся;
От саме так, і галу́зку ввида́вши отсю́, дивува́всь я
До́вго, бо з зе́млї нїде́ таке́ де́рево не виросто́ло,
Як і тепе́р — от дивлю́сь я на те́бе й від стра́ху не сьмію,

[1]) па́льма.

Щоб то коліна обняти твої, моє́ж го́ре вели́ке.
Вчо́ра, в дванáйцять аж днів, я від те́много збáвив ся мо́ря:
Стрáшнії фи́лї носи́ли мене́ та бурхли́ві бурýни[1]),
Як я попли́в із Оґі́ґії[2]), сеж мене́ знов яки́йсь де́мон
Ки́нув сюди́, щоб і ту натерпі́ти ся го́ря; як ба́чу,
Сьо́му не бу́де кінця́, мені́ бо́ги іще́ щось готýють.
Зми́луй сяж, па́нно, тебе́ мені́ пе́ршу прийшло́ ся зустрі́ти
Пі́сля того́, як біди́ перені́с я бога́то та го́ря;
Бі́льше ні́кого з люди́й, що живу́ть в сій землі́, я не ба́чив.
Го́род мені́ покажи́, та й оде́жину дай одягну́тись,
Мо́же рядни́ну яку́, сюди́ йду́чи, з собо́ю принесла.
Най тобі́ бо́ги пошлю́ть усе́ те́є, чого́ ти бажа́єш:
І чолові́ка й госпо́ду, і мир-тишину́ у семе́йстві;
Лу́чшогож в сьвітї нема́ нї добра́, нї милі́йшої до́лї,
Чим як у згоді́ любе́нько жена́ з своїм чолові́ком
В до́мі своїм господа́рять на зліст ворога́м та сусі́дам,
До́брим же лю́дям на ра́дість, собі́ на поче́т та на сла́ву.“
От Навзика́я йому́ білору́ка на се́є сказа́ла:
„Го́стю! на зло́го або́ божевільного ти не похо́жий,
Ща́сте́ й бога́тство людя́м сам Зеве́с роздає́ олїмпі́йский
До́брим і злим, одна́ково ко́ждому, як кому́ схо́че;
Дав він отсе́ й тобі́, і ти пови́нен усе́ перене́сти.
Отже тепе́р, як прийшо́в ти в наш го́род і в на́шую зе́млю,
Ти нї в оде́жі не ма́ти меш ну́жди, нї в чі́мнебудь и́ншім,
Що ті́льки тре́ба пода́ти тако́му, як ти бідола́сї.
Го́род тобі́ покажу́ і іме́ння наро́ду відкри́ю:
Го́родом сїм і сїє́ю земле́ю Феа́ки владію́ть;
Яж є дочка́ їх царя́, Алькино́я, жичли́вого за́вше;
Ним і Феа́ки усї ма́ють си́лу і в сла́ві вита́ють.“
Се́є сказа́вши, на га́рних това́ришок своїх гукну́ла:
„Сті́йте лиш, лю́бі подру́ги! Куди́, чоловіка узрі́вши,
Ви, біжите́? Мо́же ду́мка у вас, що він є́сть яки́й зло́дій?
Нї, не такі́вский отсе́й чоловік, та й нїко́ли не бу́де,
Щоб хто лука́вий забра́в ся у зе́млю люди́й феаки́йских
Нас плюндрува́ть, бо шано́вні ми ду́же у бо́гів безсме́ртних;
Таї́ живемо́ ми дале́ко-дале́ко від всїх се́ред мо́ря,
І не вчаща́є до нас сюди́ сме́ртний нїякий нїко́ли.
Сей бідола́ха тиня́ється ся й тут опини́всь ненаро́ком;

[1]) бу́рні ві́три. [2]) о́стрів.

Тре́ба йому́ помогти́, бо всї стра́нники та неїму́щі[1]),
Всї од Зеве́са бува́ють; а вся́ке дая́ниє — бла́го![2])
Да́йтеж йому́, ви подру́ги, чого́ попоїсти і ви́пить;
В рі́чцї най вми́є ся він, де найлу́чший від ві́тру зати́шок.“
Так говори́ла она́, і подру́ги наза́д повернулись.
От, повели́ Одисе́я к водї й посади́ли в зати́шку,
Як Навзика́я, дочка́ Алкино́я царя́, повелїла.
Да́ли йому́ простира́ло, хито́н[3]), положи́ли й оде́жу,
Ще й в золото́му пузде́рку дали́ і паху́чого ма́сла;
По́тім каза́ли до рі́чки пі́ти та скупа́ти ся в гі́рлах[4]).
А Одисе́й богорі́вний поча́в обмива́ти на со́бі
Мул, що і спи́ну йому́ покрива́в і широ́кії пле́чі;
Твань[5]) з голови́ сполоска́в, що налїзла з безпло́дного мо́ря.
По́тім обми́вшись гарне́нько і ма́слом себе́ намасти́вши,
Став одяга́ти оде́жу, що га́рна царі́вна присла́ла.
Тут його́ Зе́вса дочка́, синьоо́ка Ате́на, зроби́ла
Ви́сшим над вид і гладчи́йшим і ку́дри густії на пле́чі
Позавива́вши йому́ поспуска́ла, мов цьві́т гіяцинту.
Так от як зо́лото сріблом краси́ть й вимере́жує шту́чно
Ма́йстер масте́ць, що навчи́в ся в Гефа́йста й Паля́ди Ате́ни
Шту́кам уся́ким і га́рнії ду́же робо́ти майстру́є,
Так Одисе́я Ате́на красо́ю ці́ло́го здоби́ла.
От і пішо́в він на бе́рег до мо́ря та й сі́в на пісо́чку;
Ве́льми красо́ю він сяв. Задиви́лась на йо́го царі́вна.
Тро́хи же зго́дом сказа́ла подру́гам своїм молоде́ньким:
„Слу́хайте, що я вам ска́жу, мої білору́кі подру́ги!
Нї, не без во́лї безсме́ртних богів, що Олїмпом владїю́ть,
Сей чолові́к от прихо́дить до нас, богорі́вних Феа́ків;
Спе́ршу менї показа́в ся він про́стим собі чолові́ком,
Ни́нїж у бо́гів вдае́ть ся, що не́бом владїю́ть широ́ким.
О, як би от і менї та попа́всь таки́й су́джений ми́лий,
Щоб тут і жив, щоб тут та́ки схотїв і по вік остава́ть ся;
Ну, поки що — йому́ да́йте, подру́женьки, їсти і пи́ти!“
Так говори́ла она́, і послу́хали сло́ва подру́ги,
За́раз пішли́ й Одисе́єви їсти і пи́ти принесли.
Хи́жо поча́в уплїта́ть небора́к Одисе́й богорі́вний
Стра́ву і пи́ти, бо їжи давно́ вже не ба́чив і в ві́чи.

---

[1]) убо́гі. [2]) дар — до́брий. [3]) ве́рхня до́вга і широ́ка оде́жа. [4]) гі́рло — у́йсте. [5]) боло́то, на́мул.

А Навзика́я пригóжа тимча́сом заду́мала и́нше.
Ху́сти згорну́вши усї́, поскладáла на гáрному вóзї,
Міцнокопи́тних мулів запрягла́ і сама́ потім сїла,
Та, оберну́вши ся до Одисе́я, сказа́ла ласка́во:
„Встань тепе́р, гóстю! у гóрод ходїм; я тебе́ запрова́жу
Аж до госпóди отця́ мого́, де зустрінéш і поба́чиш
Са́мих що єсть найзнатнїйших і са́мих найкра́сших Феа́ків.
Тільки, бач, от що зробім, тиж; здаéть ся менї, не без глу́зду.
Пóки ми бу́дем луга́ми широ́кими йти та лана́ми,
Ти, ми́лий гóстю наш, і ви подру́женьки ря́дом, за вóзом
Йдїте скоре́нько, а я попере́ду на вóзї поїду.
Ми незаба́ром доста́нем ся в гóрод; вкруг йóго висóкі
Ба́шти стоя́ть, а по сей і по той бік зати́шная приста́нь.
Ву́зка доро́га тудóю; загну́тії чóвни щоглúсті[1])
Геть запруди́ли її, бо над кóждим човнóм є й повíтка;
Там і майда́н Феаки́йцїв, уве́сь буркова́ний камíнєм
Ви́нятим з мóря й добу́тим з землї, там і храм Позейдóна
Га́рний, висóкий; поскла́дані там корабе́льнії сна́сти.[2])
І паруси́[3]) і кана́ти[4]) і там же вите́сують ве́сла.
Бо Феаки́йцї нї лу́ків не зна́ють, на стрíли не дба́ють:
Ім тíлькиб чóвна прудкíї, та щóгли на чóвнах та ве́сла.
Сим всїм пиша́ючись, геть по безкра́йому мóрю вганя́ють.
Від поговóру людúй сїх я й хóчу сховáтись, щоб пóтім
Не насьмія́вся хтонебу́дь, а бага́то з них є язика́тих,
Як нас зустрíне таки́й де лука́вий, то ска́же:
„„Хто отó йде з Навзика́єю га́рний таки́й та висóкий?
Де сьóго гóстя найшла́? Чоловíком їй бу́де напе́вно.
Чи заволóку якóго, що чóвна втеря́в, запопáла
Здáлека з кра́ю чужóго, бо блúзко таки́х ту не ма́є,
Чи то прийшóв сам бажáний божóк, за моли́тви до нéї,
З нéба зійшóвши, і бу́де она́ з ним весь вік проживáти?
Лу́чше таки́, що сама́ от пішла́, та знайшла́ чоловíка
В и́ншому кра́ю, бо з тих леґíнів феаки́йских замóжних,
Що присила́лись до нéї, щоб сва́тать, раз-вра́з глузува́ла.““
Так говори́ти муть; пíде на мéне недóбрая сла́ва.
Гóстю! глядúж не забу́дь отсúх слів моїх, щоб найскорíйше
Прóвід від мóго отця́ ти дістáв і діждáвсь повороту.
Бíля дорóги найдéш ти дібрóву Атéни зелéну

---

[1]) щóгли — мáшти. [2]) нáряди. [3]) вітри́ла з гру́бого нолотнá. [4]) ли́нви.

З чо́рних висо́ких топі́ль; і крини́ця в нїй є і лева́да,
То бач, держа́ва є мо́го вітця́ і цвиту́чая ни́ва,
Сті́льки од го́рода, скі́льки, як кри́кнуть, луна́ досяга́є.
Йдиж от у ту́ю дібро́ву, сюди́ й дожида́й ся, аж по́ки
Ми не приї́дем у го́род, до до́му отця́ не прибу́дем.
А як собі́ розмірку́єш, що вже ми доста́лись до до́му,
За́раз у го́род іди́ Феаки́йцїв, іди́ і розпи́туйсь,
Де ото́ двір і пала́та є мо́го отця́ Алькино́я,
Та йо́го ле́гко пізна́ти; до не́го доро́гу пока́же
Й хло́пчик мале́нький: нїхто́, бач, з усї́х Феаки́йцїв не ма́є
Га́рного до́му тако́го, як ба́тька мого́ Алькино́я.
В двір увійшо́вши, ти ма́єш комо́ри й челя́днії ха́ти,
По́тім скоре́нько пройди́ і пере́дню сьвітли́цю, то й стрі́неш
Не́ньку шано́вну. Сиди́ть она́ бі́ля каби́цї із жа́ром
Та, до стовпа́ притули́вшись тонку́ю, що лю́бо й диви́тись,
Во́вну черво́ну сука́є, а зза́ду сидя́ть покої́вки.
Та́мже таки́ при каби́цї стої́ть і стіле́ць пан-отце́вий,
Де Алькино́й раз-у-ра́з, немо́в бог той, винце́ попива́є.
От і мину́вши його́, обійми́ ти рука́ми колї́на
Не́ньки моє́ї, щоб день поворо́ту, на втї́ху і ра́дість,
Як найскорі́йше поба́чив, а ти відсїля́ далече́нько.
Як-що ласка́во она́ тебе́ при́йме і бу́де прихи́льна,
Ма́ти меш пе́вну надї́ю — і рі́дних свої́х привита́ти
І у пала́ти висо́кі та в рі́днюю зе́млю верну́тись.“
Так от сказа́вши, она́ батого́м по́над му́лами зно́ву
Ля́снула, й ті за собо́ю дале́ко поки́нули рі́чку.
Му́ли собі́ підтюпце́м тупотї́ли нога́ми об зе́млю,
А Навзика́я віжка́ми їх зде́ржує, що́би за не́ю
Пі́ші могли́ поспіша́ть, Одисе́й і єї́ всї подру́ги.
Со́нце спочи́ло й они́ у сьвяще́ну дібро́ву Ате́ни
Сла́вную вї́хали, де Одисе́й і зоста́в ся чека́ти.
Сїв тай поча́в так моли́тись дочцї́ Олїмпі́йця Зеве́са:
„Ви́слухай, до́чко Зеве́са еґі́до-держа́вця, моли́тву!
Сей раз бода́й ще почу́й, коли́ перш мене́ чуть не хотї́ла,
Як потопа́в я, як гнав мене́ сла́вний землї́ потруси́тель.
Дай же, щоб бу́ли Феа́ки прихи́льні до ме́не й ласка́ві!“
Так він моли́всь, і почу́ла моли́тву Паля́да-Ате́на;
Ті́льки йому́ не явля́лась, бо ду́же боя́ла ся дя́дька.
Сей же серди́тий раз-вра́з ве́льми ре́мствував на Одисе́я
Богоподо́бного, по́ки він в зе́млю свою́ не верну́в ся.

70. Латúнці лáгодять ся в пóхід на Енéя.

(З перелицьóваної Енéїди Івáна Котлярéвского.)

О мýзо, пáнночко Парнáска!
Спустúсь до мéне на часóк;
Нехáй твоя́ наýчить лáска,
Нехáй твій шéпче голосóк,
Латúнь к війні як знаряжáлась,
Як áрмія їх набирáлась,
Якúй порядок в вíйську був;
Всї опишú мундýри, збрýю
І кáзку мнї скажú такýю,
Якóї ще нїхтó не чув.

Бояри в мить скомпонувáли
На áркуш манїфéст кругóм,
По всїх повітах розіслáли,
Щоб вíйсько йшло під хорухóв;
Щоб гóлови всї обголя́ли,
Чупри́ни дóвгі оставля́ли,
А ус в півлóкоть би стирчáв;
Щоб сáла і пшонá набрáли,
Щоб сухарíв понапікáли,
Щоб лóжку, казанóк всяк мав.

Все вíйсько зáраз розписáли
По рíжним сóтням, по пóлкам,
Полкóвників понаставля́ли,
Дали́ патéнти сотникáм.
По гóродам всяк полк назвáв
[ся,
По шáпцї всякúй розличáв ся,
Вписáли вíйсько під ранжúр[1]);
Пошúли сúнї всїм жупáни,
На спід же білії каптáни,
Щоб був козáк, а не мугúр[2]).

В полкú людúй розпредїлúвши,
І по кватúрам розвели́,
І всїх в мундýри нарядúвши,
К прися́зї зáраз привели́.
На кóнях сóтники гонúли,
Хорýнжі ýсики крутúли,
Табáку нюхав осаýл,
Урядники з отаманáми
Новúми чванились шапкáми,
І рáтник всякúй гýбу дув.

Так, вічної пáмяти, бувáло
У нас в Гетьмáнщинї колúсь:
Так прóсто вíйсько шикувáли,
Не знáвши: „стой, не шевелúсь!“[3])
Так слáвнії полкú козáцкі,
Лубéньский, Гáдяцкий, Полтáвский,
В шапкáх, було́, як мак, цвітýть.
Як грянуть, сóтнями удáрять,
Перéд себé списúй настáвлять,
То мов мітлóю все метýть...

Не хмáра сóнце заступúла,
Не вúхор пóрохом вертúть,
Не гáлич чóрна пóле вкрúла,
Не бýйний вітер се шумúть,
Се вíйсько йде всїмá шляхáми,
Се рáтне брязкотúть збруя́ми,
В Ардéю гóрод[4]) поспішá.
Стовп пóроху під нéбо вeть ся,
Сама́ земля́, здаéть ся, гнеть
[ся,
Енéю! де тепéр душá?

---

[1]) станóвище, мíсце. [2]) мужúк. [3]) не рýхай ся, не крути́ ся.
[4]) Ардéя — столúчний Рутýльский гóрод.

Тут вíйско кíннеє валúлось
І дýже рýчеє[1]) булó,
Отáман звав ся Покотúлос,
А осаýл Караспулó.
Се Грéческії проскінóси[2]),
Із Біломóря все Пендóси[3]),
З Морéя, Дéльта, Кефальóс;
Везлú з собóю лагомíни,
Олúву, мúло, риж, маслúни[4])
І кáпама, кебáб кальóс[5]).

Цекýл[6]), Пренéтский коваléн-
[ко,
В Латíю з вíйском тáкож
[пхавсь;
Так Сагайдáчний з Дорошéн-
[ком,
Козáцким вíйском величáвсь.
Одéн з буньчýком пéред рáтю,
Позáду дрýгий пяну брáтю
Доньскúм нагáєм підганяв.
Рядóчком їхали гарнéнько,
З люльóк тютюн тяглú смач
[нéнько,
А хто на кóнику куняв[7]).

Не мóжна дáлебі злїчúти,
Які нарóди тут плелúсь,
І на папíр сей положúти,
Як, з ким, колú, відкíль взя-
[лúсь.
Вірґíлїй, бач, не нам був рівня,
А вúдно, що начýхав тїмя,
Покú дрібнéнько описáв.
Булú Рутýльції і Сикáнції,
Аргúвці, Лáбики, Сакрáнції,
Булú такí, що враг їх зна.

Такá то збірниця валúлась,
Енéя щоб побúти в пух;
Уже Юнóна де озлúлась,
То там запрú кріпкéнько дух.
Жаль, жаль Енéя небораку,
Колú йогó на міль[8]) як рáка,
Зевéс допýстить посадúть!...

71. Частúни з поéми „Скит Манявский".

(Анóна Могильнúцкого.)

1. Вступ.

Комýж не знáна Підгірска країна?
Де пóнад рóвень Бескúд ся спинáє:
Де крýта Клúва і Попадя́ сúна[9])
З боків норáми дві річки пускáє?
Дві річки чúсті — блúзкі як сестрúці —
Дно мáють срібне — кришталéві лúці,
З мáтери лóна чим бóрше втїкáють,

[1]) жвáвий. [2]) вазáлї. [3]) трояньске плéмя. [4]) олúвки. [5]) кáпама — тїсточка, кебáб — печéня, кальóс — гáрний, хорóший. [6]) Цекýл — син Вулькáна. [7]) дрімáти. [8]) мілúна. [9]) верхú гір в Бескúдах.

По оболо́нях, по лу́гах гуля́ють;
Пото́м злу́чені в є́дну́: дві Бистри́ці
З Дні́стро́м сине́ньким серде́чно-сь сти́скають.
Кому́ж незна́на Маня́ви[1]) доли́на?
Краcóв уда́чнов здібна від приро́ди!
Де з скал шумля́чи — стрі́мко летя́ть во́ди,
Вата́жків пі́сньми звени́ть полони́на.

Кому́ж незна́ний над Маня́вки стру́єв
Бовду́р, що су́мно в доли́ні стреми́ть?
Що всіх диву́є, ва́бить зга́дков сво́єв,
Що зме́жи зва́лищ знакоми́тий Скит[2])?
Що то за му́ри, те́сані з опо́ки,
Де в пів звіни́ця, і ба́шта ці́ла́?
Де шту́ка, — рі́чки му́ром спе́рті бо́ки
Кам'і́нним мо́стом до ку́пи звела́! —
А ре́шта в гру́зах! — Ке́лиї, — пивни́ці
Гу́сто гади́чий вигрі́ва́ють плід!
Без віко́н, дверни́й, без стрі́хи сьвітли́ці,
З Бо́жого мі́сця мхом заро́слий слі́д! —
Зме́жи них гу́сто буря́н вирастає,
Де́колись су́мно пуга́ч загуде́;
Ні́би ся ме́ртвих розва́лин пита́є:
„Чи ту вже да́вне жите́ не буде́?“
Щось подоро́жний ду́має глубо́ко,
Спер ся на зва́лищ примше́ний порі́г,
Вліпи́в ці́ка́вий в ме́ртві гру́зи о́ко,
Чей би ся з них довідати міг!
Але — на да́рмо! ка́мінь не промо́вить,
Гру́зи не ска́жуть уплину́вших лі́т!
А ду́мка да́вне жите́ чи відно́вить,
Сли сте́рта на́пись на при́стінках з плит?
Со́сни, смере́ки, — бу́ки і яли́ці
Веду́ть шумя́чий з ві́тром розгові́р;
Але слова́ їх, та́йні небили́ці, —
Не осьвітля́ть нам в тьмі заме́рший двір!
То вже на ві́ки се вели́чне ді́ло

[1]) при́тока Бистри́ці. [2]) Скит Мани́вский, монасти́р засно́ваний Йо́вом Княгине́цким, зне́сений ці́сарем Йо́сифом II. Ни́нї оста́ли лише́ зва́лища.

Ма́є покри́ти непрозрі́нна тьма?
То вже на ві́ки в сумра́ці[1]) ся скри́ло,
Вже́ до тих та́їн при́ступу нема́?
Таку́ я ду́мку в тій дума́в доли́ні,
І сле́зним о́ком довко́ла повів;
А в тім під гу́щев в зеле́ній лїщи́ні
Схи́лену-м по́стать чолові́ка взрів. —
Ве́ремя[2]) було погі́дне і ми́ло,
Гей би позлі́тков не́бо прикраси́в,
Со́нце ся звільна к ве́черу хли́ло,
Сумра́к з доли́ни горі́-сь підноси́в!
Лиш горбів щи́ти ще ся румяні́ли,
Го́мін по лїсї су́мно-сь розлага́в;
Бо пти́чки в гнїзда з пісеньков летїли,
З ду́мков в копа́ру скот вата́г зганя́в! —
Зближу́сь — з покло́ном ста́рця повита́ю;
Кра́сно відре́кши го́лову схили́в:
З ли́ця і з о́ка щи́рість му чита́ю,
І ми́лість пра́вди з простоду́шних слів. —
Ста́рість глубо́ка к земли́ го схили́ла,
Косту́р зівя́лі ко́сти підпира́в,
Рідо́нький во́лос снїго́м побили́ла, —
Що рече́ сло́во — тя́жко віддиха́в.

2. Розмо́ва з ста́рцем.

„Скажі́ть ми, о́тче, де ва́ша хати́на?
Що вас під ве́чер сюди́ привело́?
Де ваш проби́ток, де ва́ша роди́на?
Чи сеся́ пу́стка — чи бли́зке село́?
Скажі́ть, старе́нький, — мо́же-сте сьвідо́мі,
Хто сесї му́ри кріпко збудува́в?
Хто в тих сьвітли́цях, в тім камі́ннім до́мі,
Хто, коли́, до́кіль — ми́рно пробува́в?
Скажі́ть, сиве́нький, — сли би-сьте умі́ли,
Хто сесї му́ри лю́то розвали́в?
Де ся тутешні жи́телї поді́ли,
Хто весь добу́ток зві́дси розточи́в?

---

[1]) су́мерк, zmrok. [2]) пора́, пого́да.

Чи страшни́й пе́рун з злобреме́нной[1]) хма́ри
Громови́м жа́ром ху́тко спопели́в?
Чи го́рді Ту́рки, чи ди́кі Тата́ри, —
Чи и́нший во́рог все то погуби́в?
Чи джу́ма стя́ла, — чи кри́мска нево́ля
Загна́ла ґа́здів в тяже́нький яси́р?
Чи добоше́вих леґі́нїв сваво́ля,
Чи мо́же ди́кий їх розша́рпав зьвір?
Мо́же стрясли́ ся землї́ підвали́ни
І так камі́нний мур ся сколиса́в?
Скажі́ть, любе́нький, з яко́ї причи́ни
Все ся то ста́ло, щоби́м ся дізна́в:
Бо в жа́дних пи́сьмах, а́нї в жа́дній кни́зї
Спо́минки-м на́віть о тім не знайшо́в;
Що-сте де чу́ли тут в сусї́днім бли́зї,
Скажі́ть! щоби́ я з нїчи́м не пійшо́в!“

„Го́стеньку ми́лий! — Нїм сказа́ти змо́жу,
Ся́дьмо си по́біч на мягки́й облі́г[2])!
Най слабі ко́сти на спочи́нок зло́жу,
Бо-м сюди́ йду́чи, ду́же ізнемі́г!
З бе́сїди ви́джу, що-сь че́сна дити́на,
Чолові́к на́ський — пра́вий христяни́н,
Хоть хребе́т кри́є міска́ жупани́на,
Му́сиш ти бу́ти пра́вий ру́ский син!
Отжеж ти ска́жу, що сам до́бре зна́ю, —
Що-м чув, тут бу́вши го́жий молоде́ць;
Бо ще в псалти́рі наче́ркнений ма́ю
Ски́та почато́к, во́зраст[3]) і коне́ць. —
Чи ви́диш о́нде над бе́регом ха́тку,
Що бік ся в зе́млю ни́зко похили́в?
Там я роди́в ся, мав вітця́ і ма́тку,
Там я красне́нький, ми́рний вік прожи́в;
Дїточки́ ма́в-єм і лю́бу дружи́ну,
Але їх Го́сподь давно́ вже забра́в; —
Мене́ лиши́ли, як в по́ли били́ну,
Щоби́м ще більше ну́жди тут зазна́в!

---

[1]) злові́щий, страшни́й, важки́й. [2]) мура́вою вкри́та земля́.
[3]) ро́зріст, ро́звиток.

Туй-туй девя́тий деся́ток мина́є
Життя́ мое́го уплину́вших лїт;
Ах, не єдна́ ми біда́ докуча́є,
Вже ми ся спри́крив сей нужде́нний сьвіт!
Жию́ сам на́-сам з давно́го зарі́бку,
Що-м за моло́дших лїт собі́ зложи́в!
До́ки-м мав гро́ші, — ґаздівство́, — худі́бку,
І це́ркві Бо́жій мно́го лїт служи́в!
Тепе́р-єм ви́лїз пово́леньки з ха́ти,
І приволі́к ся здовж цьвіту́чих нив! —
Зайшо́в у гу́щу хворосту́ взбира́ти,
Щоби́м на ве́чер тро́хи протопи́в[1])!
Але для те́бе посьвячу́ годи́ну,
І все, як бу́ло, ві́рно розповім; —
Слу́хай з ува́гов; а як я заги́ну, —
На ві́чну па́мять — скажи́ ра́дий всїм!“

Зміст І. ча́сти пое́ми.

За князя́ Яросла́ва Му́дрого ви́йшли по при́казу Анто́нїя Пече́рского два черцї, Пахо́мій і Йоани́кій, проповідувати ві́ру Христо́ву в гали́цкій країнї. Ігу́мен дав їм бокла́г напо́внений водо́ю з пече́рскої крини́цї і поручи́в їм оснува́ти монасти́р на тім мі́сци, де зна́йдуть во́ду, котра́ би в такі́й самі́й мі́рі переважила во́ду пече́рску. Гляда́ючи тако́ї води́, перейшли́ Украйну і Поділе і опини́ли ся в Га́личі. Стари́й сьвященос Архо́рий, що жив там при „Рождествє́ньскій“ це́ркві, пора́див їм іти́ там, де Манявка вли́ває свої во́ди в Бистри́цю. Там поба́чили рибака́, що лови́в ри́бу в Бистри́цї, і проси́ли єго́, щоби́ показа́в їм за́хист пе́ред ту́чею, що наближа́ла ся. Риба́к запроси́в їх до своє́ї ха́тки і обіця́в їм на дру́гий день показа́ти, де могли́б найти́ ба́жану во́ду. Коли́ він прова́див черцїв до підзе́мної нори́ в вели́кій ске́лї, злякали́сь они́ чима́ло, поба́чивши сатану́, що запи́сував в кни́гу ду́ші люди́й, котрі відцура́ли ся не́ба для мамо́ни. Сей риба́к обіцював їм всякі вигоди і прирік за дві до́би построїти монасти́р, коли́ впи́шуть свої ду́ші в сю кни́гу. Одна́к черцї починають відхре́щу-

[1]) розпали́ти; топли́во — па́ливо, — орал.

вати ся. В борбі з чорта́ми уто́млений Пахо́мій ви́добув ся з нори́ і засну́в на мура́ві, а Йоани́кій, поле́тівши стрім-голо́в в глибо́кий яр, зачепи́в ся о пень і переспа́в під ка́менем до сьві́ту. Вра́нці оповів Пахо́мій сво́му бра́тови чудни́й сон про рі́ку, пото́к і дві сусі́дні го́ри. Пішли́ о́тже над пото́к Ските́ць і там найшли́ во́ду, яко́ї глядали́. Там заснува́ли монасти́р в ске́лї зва́ній „Блаже́ний ка́мінь.“ Не-ба́вом розне́сла ся чу́тка про черців, а сла́ва їх ста́ла го-лосно́ю, коли́ уздоро́вили неду́жого си́на бога́того скотаря́, що жив в доли́нї Маня́ви.

72. Черне́ць з Ки́єва.

(Василя Щурата́.)

З Тата́рских рук прийма́в смерть Ки́їв.
Чого́ живце́м ого́нь не ви́їв,
Ішло́ під меч, ішло́ в нево́лю.
Втїк лиш оде́н черне́ць на во́лю.
Степо́м, яро́м, здовж рік, лїса́ми,
Як за́яць ви́тровлений иса́ми,
Біг, не спиня́ючись на хви́лю,
Аж став на га́лицкім Поді́лю,
Аж став над Стри́пою-рікою.
А те́мна ніч над голово́ю,
У тїлї жар, на тїлї ра́ни.
Куди́ не зве́рне ся, не гля́не,
Само́тно, пу́сто, ме́ртво, глу́хо.
Не ба́чить зір, не чу́є у́хо.
Лиш у блаки́тї мліють зо́рі,
Лиш ві́тер з ли́стєм пла́че в бо́рі.
Запла́кав же й черне́ць в знеси́лї:
„О Ти, що в найприкрі́йші хви́лї,
Веде́ш усїх до Сво́го Си́на,
Моя́ Прові́днице є́дина,
Вкажи́ мету́ моїм доро́гам,
Моїм страда́ням і трево́гам!“
Впав на колїна, се́рце то́мить,
А сон підхо́дить, си́лу ло́мить.
Засну́в сердечний на мура́ві
І ба́чить в снї, немо́в на я́ві:

Над ним Пречи́ста, ко́ло Не́ї
Два а́нгели; в рука́х — лиле́ї.
Він ру́ку простяга́є в го́ру,
Она́ край Сво́го омофо́ру
Є́му́ дає́, дає́ й підно́сить...
Аж ось і не́бо зе́млю ро́сить.
Проснува́ся черне́ць, гляди́ть: поля́на
Над рі́чкою. А рі́чка зра́на
Під я́сним со́нцем аж пали́ть ся.
Зирк на траву́ — щось в нїй блищи́ть ся.
Іде́ — криничку ба́чить чи́сту,
А над криничкою Пречи́сту
З мали́м дитя́точком на ло́нї.
Підня́в її в сьвятій іко́нї.
Впав під іко́ною сьвято́ю:
„От тут зрівна́в ся я з мето́ю! —
Сказа́в, — ту я моли́тись бу́ду,
Щоб на всяк час для все́го лю́ду
Моя́ мета́ мето́ю ста́ла.
А мі́сце, де крізь сон зарва́ла
Край риз сьвяти́х слаба́ десни́ця,
Неха́й назве́ ся — Зарвани́ця“.[1])

73. Бог заплати́в.

(Степана́ Руда́ньского.)

Іде Семе́н утрудже́ний
Із по́ля до до́му,
Несе́ ко́су... Боля́ть кри́жі...
Не ле́гко само́му
Працюва́ти! Тяг косо́ю
Від ра́на аж до́си,
Та за те́є, сла́ва Бо́гу,
Полягли́ поко́си.
„Сла́ва Бо́гу!“ Семе́н ше́пче,
Домі́в поспіша́є.
Ось і рі́чка, — че́рез кла́дку
Хисткую́ ступа́є.
А у рі́чці жо́втим ва́лом
По́вінь ко́тить во́ди;
Ви́дно, в го́рах ту́чі впа́ли —
Не дай, Бо́же, шко́ди!
Не встиг Семе́н че́рез кла́дку
Перейти́ пома́ло, —
Чу́є, ді́ти закрича́ли:
Одно́ в во́ду впа́ло.
Тут над кру́чею гуля́ли,
І одно́ спіткну́лось...

---

[1]) місце́вина в Підгаєччинї, сла́вна чудотво́рним о́бразом Пр. Ді́ви і про́щами (відпу́стами).

Зи́ркнув Семе́н, в жо́втих фи́-
[лях
Зни́кло, захлину́лось[1]).
Що робити? ми́лий Бо́же!
Сам пла́вать не вмію,
То дитя́ втоне́ на-пе́вно!
Що я бі́дний вді́ю?
І не ду́маючи до́вго,
Ко́су геть кида́є,
І в ту во́ду каламу́тну,
Як був, порина́є.
І хоч ва́лом жо́вта фи́ля
На не́го вали́ть ся,
Таки́ зду́жав з дити́ною
На бе́ріг доби́ть ся.
„Сла́ва Бо́гу!“ — Семе́н ше́п-
[че, —
„Що жива́ дити́на!
Та чия́ се?“ Гля́нув, кри́кнув,
Пізна́в — сво́го си́на.

74. Марі́йка.

(Василя́ Щурата́.)

Йшла в по́ле жа́ти бі́дна ма́ти.
Кого́ж лиши́ти при дитя́ти?...
Пречи́сту мо́лить: „Ти будь ни́нї
Опі́кою мої́й дити́нї!“
Ще́ копи́ не вжа́ла мо́же —
Бє дзвін трево́гу. „Мій Ти, Бо́же!
Ратуй дити́ну, бо спали́ть ся!“
З розпу́кою бі́жить вдови́ця.
Прибі́гла, — ха́та йде з пожа́ром.
„Марі́йко, до́ню!“ — кли́че да́ром;
Ні́хто́ поті́шити не сьмі́є.
А ма́ти пла́че, ма́ти мле́є,
Аж со́нце в жа́лощах захо́дить.
А з бо́ру нї́би дру́ге схо́дить,
Мов дру́ге со́нце для вдови́ці, —
Іде́ Марі́йка від капли́ці.
Як ки́не ся до не́ї бі́дна:
„Ти зі́ронько моя́ погі́дна!
Ти де була́, моє́ коха́не?“
— „Я, ма́мочко, була́ при па́нї.
Така́ висо́ка, га́рна, не́не.
Ранї́сїнько прийшла́ до ме́не,
Мене́ уми́ла, вбра́ла чи́сто,
Дала́ на ши́ю те нами́сто,

[1]) захлисну́ти ся, напи́ти ся води́.

Вплела́ в воло́сє стрі́чку-чі́чку.
І повела́ аж над крини́чку.
Тако́го я́гід там, тако́го!
Я їх наї́лась мно́го, мно́го.
Аж па́нї ка́же, що не мо́жу
Вже бу́ти до́вше. Ту́ю ро́жу
Менї зірва́ла на добра́ніч
І відійшла́ в капли́чку на́ ніч...“

75. Самсо́н.[1])

(Корни́ла Устияно́вича.)

Висо́кі Філїсти́н пала́ти
Обви́в із тімія́ну дим,
Покри́ли до́бичі бога́ті
І цьві́тів весняни́й кили́м.
А че́рез дим, а че́рез хма́ри
Музи́ку чу́ти, чу́ти сьпів
І крик торже́ств богатирі́в
І го́лос жерстяно́й фанфа́ри [2])
І мідяно́й лїта́ври[3]) стук,
А всьо в оде́н злива́єсь згук
Буйни́й, протя́жний, велича́-
[вий
Згук ро́зкоші, побі́ди, сла́ви.

Поза́ кедро́вими стола́ми
Сидя́ть вельмо́жі філїсти́ньскі
І пють срібе́рними чарка́ми
Вино́ соло́дке кипари́йске,[4])
Шале́ний пир. Но хтож се там,
Окри́тий бру́дними шмата́ми,
Стої́ть марни́й, пону́рий сам,
Похи́лений помі́ж стовпа́ми?...
Із уст єго́ прорва́в ся стон.

Хто сей чужи́нець? — то Сам-
[со́н.
Самсо́н, Самсо́н той ви́тязь бо́-
[жий,
Сильнї́йший над сильнї́йших
[всїх,
Боре́ць за пра́вду про́тив ло́жи
І ме́стник кри́вди всїх своїх.

Одна́к єго́ рука́ страше́нна
Не гря́не гро́мом на врагі́в —
Єго́ дух бо́жий опусти́в —
Він опяни́чений, він те́мний,
В нево́лї у своїх врагі́в...
Без ми́сли я́сної, без си́ли,
В кутї смире́нно він стої́ть —
Собо́ю торжество́ краси́ть,
Врагі́в, котрі́ єго́ злови́ли,
Злови́ли в по́стели гнусні́й,
В воло́ві я́рма запряга́ли
І в го́рдости своїй бутні́й
На глум і зби́тки проживля́ли...
Глухи́й на глум, знева́ги по́в-
[ний,

---

[1]) наро́дний ге́рой Гебре́йцїв, що вcла́вив ся вели́кою си́лою в боротьбі́ з Филисти́нами, по́ки го́жа Далї́ля хи́тростю не обтя́ла єму́ воло́ся, в котрі́м була́ вся си́ла єго́. [2]) музи́чний гучни́й інстру́мент з мося́жної бля́хи. [3]) бу́бни. [4]) з остро́ва Ки́пру.

Послу́шний ла́скавим врага́м,
Сьпіва́є їм думки́ любо́вні
І висьміва́є себе́ сам.

„Самсо́не! псе неві́рний, ха́ме!
Скажи́: коли́ нас бу́деш би́ти?
Коли́ нас знов спали́ш огня́-
[ми?
Ти похваля́всь, нера́з серди́-
[тий,
Що всїх нас ви́ріжеш до ла́би,
Не хо́чеш бі́льше? вжесь не
[го́ден?
Наки́ньтеж на єго́ плече́
З парши́вого теля́ти ко́жу,
А хвіст, як бе́рло, най трима́є
І приведї́ть Далї́лю[1]) го́жу,
Неха́й ним пра́вить, поганя́є.“

Усї сплесну́ли у доло́нї,
Розда́в ся заглуша́ючий
Крик, ре́гіт, виск по всьо́му
[до́мі
І всї а всї гуля́ючі
Погна́ли гу́ртом ко Самсо́ну.
Самсо́н чув всьо. В єго́ душі́
Глубо́ко застрягла́ знева́га...
Розде́рла в ньо́му бли́зни всї
І велика́ньска пі́мсти спра́га
В боля́х збуди́ла ся у нїм.
У не́му щось преобража́лось,
Щось задрожа́ло, хвилюва́ло...
Лице́ єго́ горі́ підня́лось.
А з те́мних че́люстий зпід бров
Кипу́чая сльоза́ проля́лась,
Поля́ла ся струє́ю кров.

Що ста́лось з ним? Єще́ нї-
[ко́ли
Самсо́н, як ви́ріс, не рида́в...
Се бо́жий дух, дух си́ли, во́лї
На не́го із небе́с зступа́в
І пі́длеє пятно́ нево́лї
З чола́ сумно́го утира́в.
І він підня́всь, земля́ дрожа́-
[ла...
Уста́ єго́ псало́м шепта́ли,
Лице́ міни́ло ся, сьвіти́ло,
Грудь піднима́лась широче́нна
І ру́ки ве́лита страше́нні
Розпе́рлись о стовпи́ з всей
[си́ли,
А Філїсти́ни остовпі́ли...
І ти́хо, ти́хо в до́мі ста́ло,
Як в гро́бі ти́хо. Подали́ ся
Під си́лов ве́лита стовпи́.
Осно́ва до́му потрясла́ ся;
А се́ред пра́зничной товпи́
Крик заревів одча́яний
І в одні́й хви́лї дім цїли́й
На зе́млю ру́нув. Закопа́ло
Гони́теля, що люд допта́в
І гру́зом забило́ нево́лю...
Дрожи́ть земля́, не́бо пала́є,
А зпід димі́в, огню́ і кро́ви
Душа́ Самсо́на вирина́є,
Могу́чі кри́ла простяга́є,
І піснь сьпіва́є ві́чной сла́ви:
„Блаже́н, хто вмре в борбі́
[крова́вій,
Хто вмре для сво́єго наро́да,
Хто вмре для пра́вди і сво-
[бо́ди!“

---

[1]) зра́дниця Самсо́на.

76. Цар Давúд.

(Степанá Рудáньского.)

I.

Був колúсь-то цар на сьвíтї,
Що Давúдом звав ся,
Спав на срíблї, в диямáнти,
В зóлото вбирáв ся.
І палáти мав на дúво:
Стéля вся шклянáя,
І під стéлею ходúла
Рúбка золотáя.
Стїни булú в диямáнтах,
В зóлотї підлóга,
І на мúлю вкруг палáти
Срíбная дорóга.
Тількоб жúти, царювáти
Та молúтись Бóгу.
Та Давúд пішóв з розкóші
На злýю дорóгу.
Лю́ди óхали, стогнáли,
З гóлоду вмирáли;
А Давúд, що тíлько бáчив,
Грáбив на пропáле.

II.

І задýмав Бог Давúда
До путя́ привéсти.
Нарядúв ся купцéм дáльним
Став тóвари вéзти.
І отó він до Давúда
В мíсто заїзджáє.
Давúд чýє: „купéць дáль-
В гóстї запрашáє. [ний“,
І приїхав купéць дáльний.
Став Давúд питáти:
—„Звíдки, кýпче чужозéмний?
Що мáєш продáти?“
Купéць кáже: „Я з Єгúпту,
Найяснїйший цáрю,
І при сóбі на сю пóру
Не мáю товáру.
Все-м розпрóдав між царя́ми,
Що-йно мав продáти;
Тепéр хóчу в тéбе, цáрю,
Замóк купувáти!“
— „Мнóго грóшний, кýпче,
[мáєш
(В тім надíю мáю),
Лиш чи бýдемо сватáми,
Тóго я не знáю;
Як насúплеш тíлько злóта,
Що всї мої лю́ди
Наберýть ся, кíлько змóжуть,
То твій замóк бýде!“
— „Все то бýде, я́сний цá-
[рю!“ —
Купéць одвічáє:
„Нехáй зáраз цар вельмóж-
[ний
Свій нарóд скликáє!“

III.

Затрубúли рáно трýби, —
Гóлос розілля́в ся;
І до рáнку, до другóго,
Весь нарóд зібрáв ся.
І повíв їх купéць дáльний
Між висóкі гóри,
І в мінýтї стáли гóри
Як золотé мóре.
— „Берíть, лю́ди!“ — купéць
[кáже,
„Дóки в вóлю бýде!“

І зача́ли зло́то бра́ти
Дави́дові лю́ди.
Бра́ли, бра́ли і хова́ли,
Да́лї й переста́ли.
— „Го́дї з нас! ми всї до-
[вільні!“
Ра́зом закрича́ли.
Закрича́ли й розійшли́ ся,
Звідки хто узя́в ся.
І з Дави́дом між гора́ми
Лиш купе́ць оста́в ся.
— „А що, ца́рю!“ — купе́ць
[ка́же:
„Не програ́в ся мо́же?“
Але Дави́д йо́му ка́же:
„Не спіши́, небо́же!
Чия́ ха́та, то́го й пра́вда.
Я не дам нїчо́го,
Та ще дя́куй, як тебе́ я
Ви́пущу живо́го!“
— „Твоя́ пра́вда, я́сний ца́рю,
Всеж таки́ годи́ть ся
Нам з тобо́ю, я́сний ца́рю,
Су́дом посуди́ть ся.
Живі́ лю́ди не розсу́дять —
До вмерли́х піде́мо:
Там в півно́чи на моги́лах
Пра́вду ми найде́мо.“

IV.

Наступа́є ти́ха нїчка,
Съвітять я́сні зо́рі,
І в тума́ни, як в намі́тку,
Завину́лись го́ри.
За гора́ми по́вний мі́сяць
Ли́чко підійма́є
І на цви́нтар се́ред по́ля
Су́мно поглида́є.
Було́ ти́хо між гроба́ми,
Мерцї мі́цно спа́ли,
Лиш купе́ць дивни́й з Дави́дом
Че́рез них ступа́ли.
І прихо́дять в середи́ну
Цви́нтаря старо́го,
І зача́в купе́ць буди́ти
Ко́ждого вмерло́го.
І гово́рить: „Вста́ньте, лю́ди!
Вста́ньте, Бо́жі дїти!
І мене́ з царе́м Дави́дом
Вірно розсуди́те.“
І розкри́лись старі́ гро́би,
Мерцї повстава́ли
І купцеви в но́ги впа́ли,
Впа́ли і сказа́ли:
— „Бо́же ві́чний, Бо́же ди́вний,
Пра́ведний Ти Бо́же!
Хто Тебе́, правди́вий Бо́же,
Осуди́ти мо́же?!
Не Тебе́ нам, а́ле Ти нас
Бу́деш всїх суди́ти,
Як захо́чеш ко́сти на́ші
З гро́бу воскреси́ти.“
І пізна́в цар, з ким суди́в ся,
Бо́гу поклони́в ся,
І від тодї зача́в жи́ти
Мов перероди́в ся.

V.

Замовча́ли у Дави́да
Скри́пка та цимба́ли,
І в пала́тах ті́лько гу́сла
Набо́жно бренька́ли.
І зача́в Дави́д на гу́слах
Пі́снї вигра́вати
І в тих пі́снях Бо́жу си́лу
Ди́вну вихвала́ти.
І тепе́р у ко́ждій це́ркві
Пі́снї ті знайду́ть ся
І ті пі́снї Цар-Дави́да
Псалти́рею звуть ся.

77. Син.

(Пере́клад з по́льского.)

Неді́лї сьвятóї
Від це́ркви сїльскóї
Під ве́чір озва́ли ся дзво́ни.
Аж от із доро́ги
Яки́йсь неубо́гий
Пани́ч дзвонаре́ви ся кло́нить.

Й пита́є несьмі́ло;
— „Щож се ся скоїло,
По кім ви, дїду́сю, дзвони́ли?“
„Сумні́ отсе́ спра́ви!
Коли́ж ти цїка́вий —
Послу́хай, пани́чику ми́лий.

„Ще пе́ред лїта́ми
Жив тут в селї з на́ми
Кметь з кме́тїв, пова́жний,
[уцти́вий,
Нї хлїба, нї со́ли
Не бра́кло нїко́ли
Є́му́, був замо́жний, щасли́вий.

„І було́ їх тро́є,
Він з жі́нкою — дво́є,
Синóк-одино́чок був тре́тїй;
Весе́лий, цїка́вий,
Розкі́шний і жва́вий,
Звича́йно бога́цкий син кме́тїй.

„Раз ба́тько, верну́вши
З двора́, та зітхну́вши,
До жі́нки ота́к озива́єсь:
— „„Ой жі́нко кохáна,
В дворі́ то син па́на
Учéний, небóго, хова́єсь!

„Проста́к же — що вдїє,
Де ко́ждий щось вміє?
Що пра́ця, що вік му помóже?
Яка́ж би причи́на,
Щоб на́ша дити́на
Не ви́вчилась та́кже, мій Бо-
[же?!

„Воли́ два прода́ймо,
До шко́ли віддаймо, —
Хто зна́є, що з ним ся ще
А вчи́ти ся бу́де — [ста́не?
То ви́йде у лю́ди,
А мóже й духóвним зіста́не.““

„Сказа́ли — вчини́ли.
Та тя́жко схиби́ли,
Сподїючись вдя́ки, не згу́би.
Нау́ка — як ма́ти,
Коли́ лиш глядáти
Єї не з пихи́, па́не лю́бий.

„Що ро́ку на шко́ли
Від ба́тька з стодо́ли
Йшло збіже, з обóри добúток.
Синóк ріс розу́мний,
Та ка́жуть і — ду́мний,
Собі́, не батька́м у пожúток.

„Лїта́ йшли пово́ли
Та син щось нїко́ли
Не звідавсь до рідної ха́ти.
Й каза́ли щось ти́хо,
Що син сей на ли́хо,
До ба́тька не рад ся й при-
[зна́ти;

„Що й ду́мки не ма́є,
Що не́нька чека́є,
Сором́ить ся ба́тька сукма́ни.

А Бо́гом кара́єсь,
Батькі́в хто стида́єсь!
Не пра́вда? — Та щож бо вам,
[па́не?

„А ту́тки зусю́ди,
Як то ка́жуть лю́ди,
Під ни́зку біда́ пха́єсь стрі́ху.
Дости́тки втіка́ють,
Літа́ прираста́ють, —
Хтож дасть їм підмо́гу, нотіху?

„Старо́му й земле́нька,
Коли́сь то як не́нька —
Кукі́ль вже лиш ро́дить й бо-
І в чо́рну годи́ну [дя́че.
Нераз на дити́ну
Свою́, убожі́ючи, пла́че.

„Марні́в так пово́ли,
Аж раз десь на по́ли
При плу́зї не ста́ло вже си́ли:
Замкну́лись повіки
Зболі́лі на ві́ки —
Ви пла́чете, па́ночку ми́лий?

„Дослу́хайтесь все́го.
Бож пре́ції у не́го
Лиши́ла ся не́мічна ма́ти.
Слиж го́ре само́му
На сьві́ті старо́му —
То й їй прийшло́сь го́ря за-
[зна́ти.

„Писа́ти каза́ла
До си́на, блага́ла:
Верни́ ся, бода́й на хвили́ну,
Ой згляньсь на старе́ньку
Утру́джену не́ньку,
Прийдь же до ме́не, мій си́ну!

„Пусті́, па́не, тру́ди,
Сли ка́мінь у гру́ди!
Прийшло́ ся йти з ха́ти з тор-
[ба́ми.
Прийшло́сь при доро́зї
Проси́ти небо́зї
І їсти гірки́й хлі́б з слеза́ми.

„Неживу́ сего́дня
Найшли́ її до́-дня,
Край сво́ї коли́сь-то хати́ни.
Та ми ся зжали́ли,
Їй передзвони́ли —
Гей, що вам, па́ночку еди́-
[ний?!“

Пани́ч побілі́лий
Води́в остовпі́лий
Взір вко́ло і вив ся весь з
[бо́лю:
— „Я — ба́тька і не́ньки
Убійник тяже́нький
І вла́сний, на ві́чну недо́лю.

— „Гріш ба́тька керва́вий
Йшов весь на заба́ви
І втіхи з дружи́ною зло́ю.
У ну́ждї, печа́ли
Батьки́ тут пропа́ли —
О Бо́же, зжали́сь наді мно́ю!

— „Коли́ж я верну́ти
Заду́мав і збу́ти
Гріхи́ і прови́ну слеза́ми,
Журбу́ відойми́ти
І з ни́ми тут жи́ти —
Не ста́ло ні ба́тька, ні ма́ми.“

К землї припада́є
Слізми́ ся злива́є,
Вмива́є тяжку́ю прови́ну.
Дзвона́р на убочи
Уте́р ни́шком о́чи
І ка́же: „За пі́зно, дити́но!“

*

78. На Голго́фті.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Він ле́дви хрест важки́й доні́с
І став, схили́вши ся з неси́ли;
Кати́ той хрест тоді́ взяли́
І в зе́млю гли́боко встроми́ли;
Оде́жу вбо́гую они́
Зняли́ нечи́стими рука́ми,
Єго́ж сьвято́го до хреста́
Прибили́ о́стрими гвіздя́ми.
Желїзо в тїло йшло, текла́
Сьвята́я кров із ран проби́тих,
Але́ доко́ру не було́
У о́чах му́кою пови́тих.
І ось — прибили́ на хрестї...
Запе́клий кат глузу́є з Нього,
Але нї му́ки, нї зневаг
Тепе́р не чу́є Він — нїчо́го!
Він му́ки вла́снії забу́в,
В Ньому́ живе́ сьвята́я си́ла:
Єдина ду́мка й на хрестї
Єму́ всю ду́шу обхопи́ла
За тих убо́гих і мали́х,
Що зоставля́є Він на сьвітї,
Свято́є се́рце і тепе́р
Не покида́ Єго́ болїти.
Для них на сьвітї тїльки й жив
За них пішо́в на му́ки лю́ті —
І по́ки сьвіт не ки́нув Він, —
Не си́ла їх Єму́ забу́ти!
І ду́мка ся живе́, пала́,
Єму́ всю ду́шу обнима́є,
В посоловілих знов очах
Сьвяти́й ого́нь небе́сний ся́є.
І в час тяжки́й, оста́ннїй час,
В сї передсме́ртнії хвили́ни
І знов прохо́дять пе́ред Ним
З житя́ мину́лого карти́ни:
Нена́че зно́ву устаю́ть
Наро́дні сто́впища круг Нього:
То ду́шу зму́чену приніс
Наро́д і сло́ва жде сьвято́го.
Усї жалї, усї стражда́ня,
Всю си́лу мук своїх тяжки́х,
Ждучи́ розва́ги і пора́ди,
Наро́д зложи́в Єму́ до ніг.
І жде наро́д... і сло́во ри́не...
І ві́дгук бу́дить у серця́х,
Любо́в до вбо́гих і безща́сних
Гори́ть огне́м у тих слова́х;
І сло́во ри́не... Сум без кра́ю
І му́ки лю́ті і страшні,
Що всїм у се́рцї накипі́ли
За безпросьвітні до́вгі днї,
Зника́ють з душ тих наболї́лих
І лю́ди ду́хом знов живу́ть
І, по́вні ві́рою, без кра́ю,
Наро́дні сто́впища іду́ть
За Ним за Вчи́телем, що в [се́рцї
Житя́ нове́ збуди́в у них,
І чу́є Він: смерте́льна му́ка
Єму́ всю ду́шу розрива́,
До до́лу хи́лить ся сьвята́я
В вінку́ терно́вім голова́.
В оста́ннїй раз на сьвіт Він [гля́нув
І на люди́й, що так люби́в,
І вмер сьвяти́й і пе́ред сме́ртю
Прости́в своїх Він ворогів...
І вмер сьвяти́й... І тїльки сло́во
Єго́ оста́лось се́ред нас,

Але́ж нї лю́дска зло́ба лю́та,
Нї той, що все вбива́є, час —
Не зруйнува́ли до́сї сло́ва,
І, як тодї, так і тепе́р
Живе́ любо́ви й пра́вди сло́во,
Що він за не́го жив і вмер.

79. Ду́ма про вдову́ та синів,

що сьпіва́в кобза́р Остя́п Вересе́й.

У сьвятую́ недїлю як та бі́дна вдова́,
Стара́я жена́,
У своїй домівці з дїточка́ми мале́нькими гомонїла,
Та по на́ймах не пуска́ла,
Чужи́м лю́дям у му́ки на поневі́рок не дава́ла;
То она́ собі при ста́рости лїт прожи́ть сподїва́ла.
Ста́ли сини́ до ро́зуму доходжа́ти,
Ста́ли собі молоде́ подру́жя[1]) ма́ти,
Ста́ли свою́ ма́тїр рідне́ньку, вдову́ старе́ньку, зневажа́ти,
З домівки зганя́ти:
„Ідиж ти, ма́ти, в чужи́й дім проживáти,
Най на́ші молодії́ же́ни не бу́дуть з те́бе насьміха́тись,
Дїти мале́нькі не бу́дуть тобі докуча́ти.“
Тодї вдова́ те́є зачува́є,
Слова́ми промовля́є;
„Ай сини́ж ви мої, дїти молодії́!
Сті́лько я з ва́ми лїт горюва́ла,
Моїми ручка́ми хлїба заробля́ла,
Та вас годува́ла, —
Тепе́р чого́ я від вас діжда́ла!
Деж менї сме́рти дожида́ти,
При ста́рости лїт віку́ сво́го докінча́ти?“ —
Тодї бли́зький сусїда те́є зачува́є,
До вдови́ слова́ми промовля́є:
„Ой удо́во, старе́нькая же́но! Не плач, іди́ в мій дім про-
Бу́деш ти в ме́не ха́ту поміта́ти, [жива́ти;
Мали́х дїто́к доглида́ти,

---

[1]) жінки́.

Бу́деш ти в ме́не до сме́рти-ві́ку хлі́б-сіль ужива́ти,
Я бу́ду тебе́ за ма́тір рідне́ньку почита́ти.“
Тоді́ вдова́ на чужо́му подві́рю проживає,
По всяк день дрібни́ми слеза́ми проли́ває,
А сина́м усі́м трем на своє́му подві́рю уже́ й прожи́тку не ма́є.
Ста́ли лю́ди те́є зачува́ти,
Ста́ли з удови́ченьків посьміха́тись,
Ста́ли вдови́ченьків на сьміх підійма́ти.
Що мо́вив найме́нший удови́ченько до своїх ста́рших братів-
[козаків слова́ми:
„Бра́тики мої ста́рші рідне́нькі,
Як голу́бонькі сиве́нькі!
Не до́бре ми, усі́ три брати́, почина́ли,
Що свою́ ма́тір рідне́ньку, вдову́ старе́ньку, зневажа́ли,
Та з домі́вки зігна́ли:
Ході́мож ми усі́ три брати́ на чуже́ подві́ря,
Своїй ма́тери рідне́нькій, удові́ старе́нькій, до ніг упаді́мо...
Свою́ ма́тір рідне́ньку, удову́ старе́ньку у свій дім призо-
Іди́ж ти ма́ти у наш дім проживати: [ві́мо...
Лу́чше ми бу́дем малих дїти́й научати,
Бу́дем тебе́ до сме́рти-ві́ку почита́ти і поважа́ти.“
Тогді́ вдова́ те́є зачува́є,
Слова́ми промовля́є:
„Оїц Бо́же, ми́лий Бо́же!
Що кото́рий чолові́к ба́тьківску-ма́тчину моли́тву чтить,
[шану́є, поважа́є,
Отцївска-ма́тчина моли́тва в купе́цтві, в ремеслі́ на по́міч
[спомага́є,
Отцївска-ма́тчина моли́тва зо дна мо́ря досяга́є,
Од гріхів ду́шу одкупля́є,
До ца́рства провожа́є.“

80. Дити́на-сироти́на.

(Амвро́зия Метли́нского.)

Як ті́лько гульк на сьві́т сьвята́ неді́ля,
То й ста́не за́раз весели́йший сьві́т,
І ви́йде со́нечко, мов на весі́ля,
Черво́не й га́рне, як та ро́жа-цьві́т.

Дити́на бі́ля це́ркви смутна́, ти́ха:
Хиба́ одни́й їй яке́ ли́хо?

Старе́ й мале́, до це́ркви, знай, пильну́є;
Бо дзві́н давно́ вже кли́че: бов та бов!
Съпіва́є дяк, аж все сусі́дство чу́є;
З кади́ла дим по це́ркві вже пішо́в...
Одни́м-одна́ на у́лиці дити́на,
Й старе́нькая на нїй свити́на.

Поси́пали вже з це́ркви чолові́ки,
Хлопя́та, молоди́ці і дівки́;
Ось по дворах пішли́ старці, калїки:
Часту́ють ся, кому́ кого́ з руки́...
Дити́ну щось нїхто́ не привіта́є,
І на пиріг не закрика́є.

В піску́, на со́нці, дїтвора́ гра́є...
В біле́ньких сорочка́х... прийшло́ й оно́...
Нїхто́ єго́ і сло́вом не займа́є:
Між ни́ми все собі́ одни́м одно́...
Чи мир тому́ мов тра́вка зеленіє,
Кому́ мов со́нце ща́стя гріє?

Он, бі́ля це́ркви, впять, ба́чу, дити́на...
Перехрести́ло ся, та й дальш бреде́:
Тим шля́хом дяк, та домови́на,
Та пан-оте́ць з кади́лом все іде́...
Прийшло́, та й сі́ло собі́ на моги́лу;
А їх бага́цько зеленїло!

В вече́рню дзво́ни вже люди́й скликали,
І аж поза́ село́м гуло́: бов, бов!
Над гробови́щем ластівки́ лїта́ли,
Вітре́ць на не́го з по́ля йшов...
Оно́ к землї мов к рідній прилега́ло,
З моги́лою мов розмовля́ло...

Й раде́сенька дити́на устава́ла,
Мов рідних, ба́тька й ма́тїнку знайшла́;

На со́нечко вечі́рнє поглядáла,
Мов рі́дная там хáтонька булá...
А слі́зоньки яснéсенькі як скло
Кап, кап з очи́ць... і в цéркву йшло.

81. Рекру́тка.

(Мико́ли Устия́новича.)

По го́рах ходи́ла,
Дитя́тко носи́ла,
Дитя́тко, яґі́дку дрібну́ю,
І цьві́тки збира́ла,
В кити́ці вяза́ла,
І кла́ла му в ру́чку малу́ю.

„Цить, ах цить, дитя́тко!
Пове́рне наш та́тко;
Пове́рне — гово́рять: мир бу́де.
Принéсе дити́нї,
Кола́чик в гости́нї,
І ма́му прити́сне до гру́ди“.

Ходи́ла і хо́дить;
Нїм день ся розпло́дить,
Спіши́ть в полони́ну висо́ко,
І би́стрі соко́ли[1])
Спуска́є на до́ли
По шля́хах рекру́тка широ́ко.

І ту́лить дити́ну,
Голо́дну пташи́ну,
Бо то́ска-журúця, корм спи́ла;
І пла́че-рида́є
Себе́ проклина́є,
Що бі́дну на сьві́т сей роди́ла.

„Цить, ах цить, голу́бко!
Пове́рне наш лю́бко,
Принéсе кола́чик дити́нї.“ —
З зара́ня до но́чи
Лелі́є, і о́чи
Внуря́є по шля́хах в доли́нї. —

Замрі́ло на пу́ти, —
Верта́ють рекру́ти;
Забли́сли рекру́тки соко́ли[1]);
Бє в гру́ди серде́нько,
Пала́є личе́нько,
Голо́вка ся кру́тить в роздо́ли.

„Дитя́тко, дитя́тко!
Верта́є наш та́тко!
Верта́є нам со́нце до ха́ти!
Обми́ймо росо́ю
Личе́нька сьвіжо́ю,
Щоб ста́лись милі́йші для тáта!“ —

І ли́чка обми́ла,
І цьві́тку заді́ла
В голо́вку обо́їх руко́ю;
І ско́ро помча́ла
На стрі́чу, і ста́ла,
При пу́ти, на ска́лу стому́ю.

І взнéсла висо́ко
Дитя́, і глубо́ко

---

[1]) о́чи, в перено́снім значі́ню.

Зітхну́ла, бо в се́рдю щось тúсне:
„Ах, си́ну, мій си́ну!
Спогля́нь на доли́ну,
І в ру́чки на та́та запле́сни!“

Надхо́дять рекру́ти —
„Гей бра́тя! чи чу́ти,
Де друг мій? чи мо́же він з ва́ми?“
„„Же́но, Бог з Тобо́ю!
Твій друг упа́в в бо́ю,
Ай там під Маджéнти мура́ми.““[1])

Невíста здрожа́ла,
Побліда́ла, взрида́ла,
Прити́сла до се́рця дити́ну,
І в не́бо соко́ли
Підне́сла пово́ли
І ве́рглась з ягíдков в глуби́ну.

82. Лїсови́й цар.

(Пере́клад Василя Чайче́нка з Ге́того.)

Хто їде в него́ду тим лїсом густи́м?
То ба́тько, спізни́вшись, і хло́пець із ним, —
Мало́го, обня́вши, в рука́х він держи́ть,
Його́ пригорта́є, його́ він пести́ть.

„Чом ли́чко схова́в ти, мій си́нку малúй?“
— „Ой та́ту! чи ба́чиш? он цар лїсови́й:
У до́вгій кире́ї, в коро́нї — дивúсь!“
„То си́нку, тума́ни навкру́г простяглúсь.“

— Мій хло́пчику лю́бий! до ме́не сюди́
На лу́ки зелéні ти гра́тись іди́;
В моє́ї матýсї є пúшні квíтки́,
Гафто́вані зло́том тобí сорочки́.

— „Ой та́ту, він кли́че на лу́ки ряснí,
І квíти і зло́то дає́ він менї.“
„Нема́ там нїчо́го, мій си́ночку, цить!
То ві́тер між ли́стем сухи́м шелести́ть!“

— „До ме́не, мій хло́пче, в дібро́вах густи́х
Поба́чиш вродли́вих дочо́к ти моїх;

---

[1]) мíсто в Льомба́рдиї, па́мятне бо́єм в 1859. р.

Вести́-муть тано́чок і бу́дуть сьпіва́ть,
Сьпіва́ючи бу́дуть тебе́ колиха́ть!

— „Ой та́ту мій, та́ту! туди́ подиви́сь:
В танку́ королівни за ру́ки взяли́сь.“
„О, ні! усе́ ти́хо у те́мряві там:
То ве́рби старії́ схили́лись гілля́м.“

— Мене́, хло́пче, ва́бить уро́да твоя́:
Хоть хо́чеш-не-хо́чеш — візьму́ тебе́ я!
— „Ой та́ту! вже бли́зько, він нас дожене́!
Він да́вить, він ду́шить, він тя́гне мене́!“

Наля́каний ба́тько не їде — лети́ть,
А хло́пець нудьгу́є, а хло́пець кричи́ть.
Добі́г вже до до́му і ди́вить ся він:
В рука́х уже́ ме́ртвий лежи́ть його́ син.

83. Белїза́р.

(Дани́ла Мла́ки.)

Босфо́р гра́є, реве́, сто́гне,
Аж сум побира́є,
І́зза хма́ри бліди́й мі́сяць
Ля́чно виглида́є,
Визáнтия го́рда, сла́вна,
З вежа́ми, з хреста́ми,
Днесь прибра́ла ся, убра́лась
Мра́ков-тумана́ми.
Мрі́є в мра́ції там сїм ве́жий,
Хви́ля їх поло́че.
Хто там до́лю проклина́є
Грі́зно се́ред но́чи?
Хто в темни́ці мо́крій-те́мній
Тя́жко так зітха́є,
Ва́жко сто́гне, око́вами
Бряща́ть і збива́є?
Белїза́р старий то, си́вий
Зно́сить тяжкі му́ки:

У кайда́ни закува́ли
Старі но́ги, ру́ки;
А до то́го ще́ о́чи
Ви́няли ножа́ми,
Щоб не ба́чив сьвіта-до́лї,
Нї со́нця з луча́ми...

* * *

Со́нце схо́дить, Визáнтия
У луча́х пала́є,
Те́мний Белїза́р по ри́нку
Ни́шечком ступа́є.
А рука́, що раз двосі́чний
Острий меч трима́ла,
Пе́рсам і Болга́рам й Го́там
Страшно́ю здава́лась —
Ни́нї кост́ур як для ста́рця
Бі́дного трима́є,

Єго́ хло́пець молоде́нький
Мі́стом провожа́є.
„Ми́лий хло́пчику соко́ле,
Одну́ про́сьбу ма́ю:
Зако́им піду́ вік скінчи́ти
У чужо́му кра́ю,
Поведи́ мя до роди́ни,
Най хоч у послі́дне
З не́ю се́рце поговори́ть,
Се́рце моє́ бі́дне!
Поведи́ мя, ми́лий хло́пче,
До моє́ї дити́нн,
До кра́сної, до лю́бої
Рі́дної Іри́ни, —
Най пригорну́ї до се́рця
Як то раз бува́ло,
Коли́ єї бі́ла ру́чка
До ран прикла́дала
Лі́ки-зі́ля, і старо́го
Пи́льно доглядала.“
„Та́ту, та́ту мій ріднéнький,
Я твоя́ Іри́на!
Деж у ну́ждї тя лиши́лаб
Рі́дная дити́на?“
„Іри́ночко-голу́бочко,
Дити́но ріднéнька!...“
І обо́є пригорну́лись
Щи́ро до серде́нька;
І тихе́нько заріда́ли
Ти́хими сльоза́ми
І пово́ли пішли́ да́лї
Ра́нком — улиця́ми.

* * *

На дале́кій на чужи́нї
Бу́йний ві́тер ві́є,
Белїза́р там сьві́том ну́дить
Ту́жить, вя́не, мліє...
Доглядає як зїни́цю
Ві́рна доч старо́го —
Ій байду́же, що минаю́ть
Віку́ молодо́го
Наймилі́йші днї за дня́ми...
Она́ посьвяти́ла
Вік вітцеві, бо як щи́ра
Доч єго́ люби́ла.

84. Зра́дник.

(Леге́нда з дале́кого схо́ду Б. Грінче́нка.)

I.

Було́ се в півде́нному кра́ї,
Де со́нце так пи́шно сия́,
Де го́рдая па́льма пишаєсь,
В розко́шах втопа́є земля́;
Де не́бо блаки́тне й широ́кі,
Безме́жні просто́ри степів, —
В тім кра́ї ще в да́внії ро́ки
Наро́д наймогу́тнїйший жив.
І сла́вою гу́чно пишав ся
Той край у наро́дів сїмї,
Друг ко́жен тій сла́ві вклоня́в ся,
А во́рог лякáв ся єї.
Не тим та́я сла́ва, що в по́лї
Коза́к із наро́ду того́
З війни́ не втїка́в ще нїко́ли,
Не кида́в ще місця свого́;
Не тим та́я сла́ва, що з ро́ду
Нїхто́ ще з усїх ворогів
Того́ перева́жить наро́ду
Нїко́ли й разу́ не здолів;
Не тим, що над їх парубо́цтво
Хоро́бріш пїдé не було́:

Не з то́го, що ї́хне дїво́цтво
Як пи́шні троя́нди[1]) цьвіло́; —
Нї, тим така́ сла́ва вели́ка
Була́ у наро́ду того́,
Що з їх нї оде́н спокон-ві́ку
Не зра́див ще кра́ю свого́.
В які́ї нелю́дскії му́ки
Не ки́нув би ко́жного з їх:
Але нї уста́ їх, нї ру́ки
Не зра́дилиб з ро́ду своїх.
І „зра́ди“ — пеке́льного сло́-
В ті да́вні коли́шнїї днї [ва —
Не зна́ла ще ї́хняя мо́ва,
Не зна́ли й не чу́ли они́.

II.

Ото́ж у ті да́вні годи́ни,
Що спо́мин про їх уже́ згас,
Жив па́рубок в ї́хнїй краї́нї
І звав ся той хло́пець — Кин-
[да́рс,
Суди́лось єму́ вироста́ти
Безрі́дному се́ред чужи́х, —
Давно́ бо в землї́ єго́ ма́ти
І ба́тько у бо́ї полї́г.
Зате́ був воя́цкої вро́ди,
Як со́кіл у бо́ї лїта́в;
Не раз і не два у похо́ди
Ходи́в він і сла́ви придба́в.
Хоч ще молоди́й був лїта́ми,
Та в ра́дах уже́ радува́в, —
Він го́лос промі́ж козака́ми
За вчи́нки славе́тнії мав.
І го́лови си́ві старі́ї
Схиля́лись до сло́ва єго́
І ба́чив себе́ він у мрії
Гетьма́ном в наро́ду свого́.
І сто́ячи в ра́дї коза́цкій,
І до́ма у ха́тї своїй,
І ли́нучи в бу́чі воя́цкій,
Не ки́дав нїко́ли тих мрій.
І го́рдая ду́мка буя́є:
„Тепе́р я з стари́ми в рівнї́, —
Мину́ть ще годи́ни — і в кра́ю
Не бу́де вже й рі́вних менї́:
Я бю ся — і во́рог тїка́є,
Чи ме́ртвий ляга́є до ні́г;
Я в ра́дї й нїхто́ не здола́є
Так справ розважа́ть війскови́х.
Той до́сьвід уве́сь, що зумі́ли
Придба́ть ті́льки си́ві дїди́,
Не втра́тивши му́жної си́ли,
Здобу́в я в мій час молоди́й.
І чом же менї́ не держа́ти
У ду́жих рука́х булаву́?
Я кра́щеб ізмі́г кермува́ти
Тим кра́єм, в яко́му живу́...“
Та ро́ки мина́ють швидкі́ї,
Хоч сла́ва єго́ й вироста́,
Та ще не справди́лись надї́ї,
Дале́ко бажа́на мета́:
Стари́й ще гетьма́н заправля́є
І ви́рвать не дасть булави́:
Кинда́рс лиху́ ду́му хова́є
В своїй молоді́й голові́...

III.

Ось чу́тка пішла́ помі́ж лю́ди:
Край рі́дний їх во́рога жде.
Збира́єть ся ві́йско з усю́ди.
Зібра́лось, — на во́рога йде.
Не бли́скавка не́бо то кра́є,
Не в хма́рах насу́плених грім, —
Гетьма́н то в похі́д виступа́є
І ві́йско славе́тнеє з ним.
Як хи́жі орли́ налетї́ли,
На во́рога впа́ли усї́, —
І ни́кнуть воро́жії си́ли,

[1]) рід ро́жі.

Як в по́лї трава́ від коси́.
І, тру́пом заслáвши країну,
Від їх уже́ во́рог тїка́, —
Боро́тись змогла́ до заги́ну
Старо́го гетьма́на рука́!
Над їм іще́ во́рог нїко́ли
В боя́х перева́ги не брав, —
Тепе́р же в широ́кому по́лї
Поліг він і вже не встава́в.
І ра́да зійшла́ ся обра́ти,
Як зви́чай дїдівский вели́в,
Гетьма́на існо́в, щоб скара́ти
За ба́тькову смерть ворогів.
„За кров на́шу й ба́тька ста-
Ходїмо, ходїмо на них! [ро́го
Нам тре́ба гетьма́на тако́го,
Щоб він їм віддя́чити зміг!“
Киндáрс чу́є всї сї бажáня
І ду́ма: „діждáв ся і я!
Справди́лись мої домага́ня, —
Моя́ булава́ вже, моя́!“
І чу́ти ему́ — вже гука́є
Хтось в ра́дї: „Киндáрс по-
[веде́!“
У се́рцї наді́я пала́є,
Він го́рдий і впе́внений жде.
Але між дїда́ми стари́ми
Щось ду́ми були́ не такі:
Мовча́ть ще дїди́, а за ни́ми
Мовча́ть і усї козаки́.
Наре́шті стари́й і похи́лий
Озва́в ся зміж їх дїдуга́н:
„Хоч во́рога ми й подолїли,
Та вби́тий полїг наш гетьма́н...
Навíщож нам до́вго шука́ти?
Тепе́р серед нас его́ син —
Хтож бíльше — за ба́тька
[скара́ти
Бажа́ ворогів, як не він?
Він здержати ша́блю здола́є,
Здола́ боронúти свій край, —
Так хай булаву́ він прийма́є,
Веде́ нас до бо́ю неха́й!“
Замо́вк дїдуга́н, і вся ра́да
Гукну́ла у го́лос оди́н:
„Правди́ва старо́го пора́да —
Гетьма́ном хай бу́де нам син!“
І ось — молоди́й, але ду́жий,
До рук булаву́ він прийма́...
Киндáрс — на́че зо́всїм бай-
[ду́жий,
А лю́тість у се́рцї нїма́:
„Так ось як мене́ вшанува́ли
За сла́ву й послу́гу мою́:
Гетьма́ном ви хло́пця обра́ли,
Яж зно́ву у бо́цї стою́!
Неха́й! я не бу́ду проха́ти!
Ви би́ти йдете́ ворогів, —
Та тíльки вам їх не злама́ти,
Бо я вам іще́ не прости́в!
Коли́ менї ша́ни нема́є, —
Знайду́ її в во́рога я!
Помсти́тись над ва́ми здола́є
Гарто́вана ша́бля моя́!“
Чорнíйший від чо́рної хма́ри.
Що со́нце хова́ серед дня
І гро́зи віщу́є та ка́ри,
Сїда́є Киндáрс на коня́ —
І їде. Свій край вже мина́є,
У зе́млю чужу́ю вступи́в...
Жене́ він коня́, поспіша́є
Скорíш до своїх ворогів.
Але́ж не за рíдну країну
Тепе́р іде́ би́ти ся він:
Про по́мсту він ду́ма еди́ну,
Голу́бить замір той оди́н...

IV.

Існо́ву війна́ неупи́нна,
Існо́ву крівáвії днї...

З ворóжого вíйська частúна
З гетьмáном стає́ до борнí,
А дру́га наблúжилась тúхо,
Пройшлá серед гір та лїсíв,
То рíдній країнї на лúхо,
Киндáрс тéє вíйско привíв.
Прийшлú — і палáють вже хáти
І трýпи лежáть навкруги́ —
І бáтька, й дитúну, і мáти
Всїх бють без жалю́ ворогú.
Палá увéсь край мов у пéклї
І тóне у влáсній крови́...
Все бáчить той зрáдник за-
[пéклий
І дýма: „Нарéштї і ви
Згадáли в час кáри і сýду,
Кого́ занехáли колúсь!
Прися́гсь я, що вам не за-
[бýду —
Й ви кро́вю тепéр залилúсь!“
Ой то не орéл стрепенýвшись,
Гнíздо́ захищáє своє́, —
Гетьмáн молодúй повернýв-
[шись,
Боро́нячись, во́рога бє.
І во́рог не дóвго держáв ся:
З усíх, що з Киндáрсом прий-
[шлú,
Нíхто́ не утíк, не сховáв ся, —
Усї там онú полягли́.
Над трýпами бáтька і брáта,
Над трýпом сестéр, материй
Зібрáлась наро́дна громáда
Й дізнáлась, хто зрáду вчинúв.
Здрíгнули ся всї: споконвíку
Того́ не було́ в їх землї, —
Й Киндáрса за зрáду велúку
Проклóном съвятúм проклялú.

V.

Деж зрáдник запéклий? Не мáє
На по́лї між трýпом єго́...
Від кáри сховáвшись, тíкáє
Він з рíдного крáю свого́.
Тíкá серед тéмної нóчи
Тíкá й серед бíлого дня,
І стрáшно блищáть єму́ óчи,
Присталого бє він коня́.
Алéж від съвятóго проклóну
Не втíк він і сéред степíв:
Бурхáючи вíтер в розгóну
У гóру єго́ підхопúв,
І лю́тая бýря ревýчи
Киндáрса туди́ понеслá,
Де, в снíг загорнýвшись блú-
[скýчий,
Країна вся мéртва лягла́;
Де вíчна зимá закувáла
Усé в крижанí кайданú, —
Туди́ єго́ бýря пригнáла
З країни рясно́ї весни́.
Підки́нувши в гóру що сúли,
Єго́ швиргонýла онá
На мéрзлії скéлї похíлі, —
Край скель же — безóдня без
[дна
Й здаєть ся єму́, що в безóднї
Усé він з круч пáда крути́х
Й за гóстрії скéлї холóдні
Хапáєть ся в мýках страшни́х.
Не дéржать знесúлені рýки,
Поки́нула сúла єго́ —
І скри́кнути хóче він з мýки
І кри́ку не чýє свого́.
І кри́га єму́ усé тíло
Скувáла й лягла́ на устáх.

І се́рце немо́в скрижані́ло,
І сльо́зи заме́рзли в оча́х...
І пра́ведна ка́ра сьвята́я!
І скі́лькиб її́ нї терпі́в, —
Кінця́ їй для не́го не ма́є

Їй не бу́де во ві́ки вікі́в!...
Нї сме́рти ємý, нї спочи́ну:
Страшні́ш бо нема́ над той гріх,
Як зра́дити рі́дну краї́ну,
Прода́ти сьвяти́ню сьвяти́х!...

Літературно-естетичні замітки.

Епічна поезия.

Епічна поезия є почином і жерелом всякої поезиї, з неї витворили ся всї инші роди. Грецкий вислів епос означає: слово, оповіданє, мова, дїя. Епопея означає властиво словесний твір поетичний взагалї, в супротивности до инших мистецких творів, котрих не можна зобразити словами.

Предметом епічної т. є. оповідної поезиї є отже дійсна або з переказу взята або видумана подія. Головною ціхою епічної поезиї є предметовість (обєктивність), бо поет оповідає спокійно і просторо (епічна ширина) про саму подію, без додатку свого власного осуду або почуваня.

Роди епічної поезиї.

Лицарский (героїчний) епос або епопея є оповіданє в поетичнім видї важних подій, довершених людьми або вчоловіченими, фантастичними єствами, котрі творять гармонійну цїлість.

1. Народний епос черпає предмет з давної минувшини народу або з переказу. Дієвими особами народної епопеї є звичайно лицарі, взяті з переказів або мітів, і тим поясняє ся надприродна ціха народної епопеї. Народна епопея витворила ся перегодом з народних рапсодій, зложених в одноцїлу форму.

В грецкім письменьстві: Іліяда й Одисея Гомерова.

2. Мистецкий (умілий) епос. Коли народна епопея обнимає народні перекази, зложені в орґанічну цїлість, і має ціху прикмет цїлого народу в певній добі, то мистецка епопея черпає предмет звичайно з істориї або людского житя, рідше з переказу. В кождім случаю однак сей предмет оброблений поетом умілo що до основи і переведеня.

Найважнїйші роди мистецкої епопеї є:

а) історична епопея: н. пр. Верґілія: Енеїда; в українськім письменьстві Кулїша: Маруся Богуславка; невдала проба: Дїдицкого: Буйтур-Всеволод.

б) романтична епопея, котрої предмет взятий з пригод середновічних лицарів, н. пр. Вольфрама з Ешенбаху: Парцівaль; Вілянда: Оберон.

в) релїґійна епопея, котрої предмет взятий з біблійної істориї або релїґійного житя, н. пр. Мільтона: Утрачений рай; Дантого: Божественна комедия; Кльопштока: Месияда; в українськім письменьстві перша проба: Могильницкого: Скит Манявский.

г) комічна (гумористична) епопея виводить комічні (веселі, сьмішні) характери осіб, або зображує комічні події з житя, щоби розвеселити або сатирою вливати на поправу суспільства і відносин. Комічний епос може бути пародиєю або травестиєю поважної епопеї.

Пародия задержує форму ориґінальної епопеї, але вибирає предмет простий, сьмішний, котрий не відповідає поважній формі і тому викликує комічне вражінє. Н. пр. Красїцкого: Мишеїда, комічне наслїдованє грецкої епопеї, котрої основою послужили Іліяда й Одисея.

Травестия (перелицьованє) задержує поважний предмет ориґіналу, але надає творови комічну ціху н. пр. Котляревского: Верґілієва Енеїда перелицьована.

До комічного епосу зачисляємо звіринний епос, зложений із звіринних байок у гармонійну цілість: Ґетого: Reinecke Fuchs, Франка: Лис Микита.

Історична поема, дума.

Наколи основою історичного оповіданя є історична подія, тоді зве ся оно історичною поемою.

Вже в давнину висьпівували народні сьпівці (у нас кобзарі, бандуристи) про визначні історичні події, а поети складали такі поеми умілим ладом. Новочасні поеми історичні мають ту ціль, щоби оповіданєм займавих історичних подій зобразити певну історичну добу і тим загріти суспільність до любови і пошани славної минувшини.

Історична поема подає оповіданєм займавої події історичної поетичне зображенє визначної історичної доби.

На Україні витворив ся рід історично-поетичних творів званих думами, котрі складали і сьпівали кобзарі (бандуристи), пригриваючи на кобзі (бандурі) (див. Вибір з літер. стор. 113. і т. д.). Дума основана звичайно на історичній події (історична дума, н. пр. Про бурю на Чорному морі) або на побитових, суспільних, родинних відносинах (н. пр. Про вдову та синів) і т. д. Дума, вірна своїй назві, є звичайно сумна, тужлива.

Дума має спільну з балядою форму, а склад єї може бути ріжний і залежний від вражіня, яке предмет робить на поета або слухача. Чим більше переважає чуте, пристрасть (лїричне живло), тим коротший склад (строфовий); спокійні і поважні дії вимагають навпаки довшого, епічного вірша. В деяких думах стрічаємо вельми живе, драматичне зображенє.

Окрім народних дум, маємо також умілим ладом складані н. пр. Шевченка: Підкова, Гамалія, Невольник; Кулїша: Кумейки, Дунайска Дума і т. и.

Поетичне оповіданє.

Поетичне оповіданє ріжнить ся від прозового лише формою. Обидва розказують про дійсні або видумані події з житя поодиноких людий. Предмет поетичного оповіданя є отже взятий з дійсности і виключає все казочне. Одначе не всяка подія з дійсного житя надає ся до поетичного оповіданя, бо зміст єї повинен бути приманливий і поетичний. Що до змісту і переведеня може бути поетичне оповіданє або поважне або жартовливе, комічне.

Поетичне оповіданє є отже віршованим розказом про події з людского житя.

Часто зближає ся поетичне оповіданє до поучної (дидактичної) поезиї, наколи єго цїлию є поука. Сей рід поучних оповідань впровадив в епічній поезиї нїмецкий поет Ґелерт (XVIII) ст.), і додаючи на початку або на кінцї оповіданя якусь поуку, зближив поетичне оповіданє до байки. Часто знов зближає ся поетичне оповіданє до баляди, наколи оно не лише предметово подає подію, але також обнимає лїричні вставки.

Поетичну повість впровадив анґлїйский поет Байрон, в нїмецкій лїтературі Ленав і Шамиссо, в українській лїтературі замітні: Наймичка і Москалева криниця Шевченка, в польскій Ґражина, Конрад Валленрод Міцкевича, Мария Мальчевского, Ян Белєцкий Словацкого і т. и.

Баляда

виробила ся у ґерманьских народів (Анґлїйцїв і Нїмцїв). Що до основи є она повістию, а що до форми і складу належить до лїрично-епічної поезиї. Єї предмети поважні, епічні і траґічні, взяті найбільш з народних переказів. Поетови розходить ся о винайденє поважної, піднеслої або навіть траґічної подїї, котрої зображенє зворушує і пориває нашу уяву, а наостанку робить поважне вражінє.

В нїмецкій лїтературі визначили ся яко творцї баляд: Ґете, Шіллєр, Улянд, Бірґер, в польскій: Міцкевич, в україньскій: Шевченко (Тополя, Причинна; они звані у него поемами) і ин.

Б. БАЙКИ, ПАРАБОЛЇ, АЛЄҐОРИЇ, ЗАГАДКИ і АФОРИЗМИ.

85. Мірошник.

(При́казка Е. Гребі́нки.)

На рі́чечцї які́йсь мале́нькій
Стоя́в коли́сь млино́к, а в нїм міро́шник жив.
Хоч не вели́чкий млин, та зна́єш чепурне́нький;
Раз-по́-раз, день-у́-день крути́всь і гуркотїв,
І хлїба вистача́в хозя́їну чима́ло.
Міро́шник па́ном цїло жив.
І тре́баж на біду́, позаторі́шню ве́сну
Його́ лихи́й понїс чого́сь на Де́сну.[1])
Хоч не бога́цько проходи́в,
Зате́ бога́то ба́чив сьві́та:
Поба́чив він, як Сейм[2]) мо́в бі́шений[3]) шумі́в,
І як Десна́ ревла́ несамови́та,
Мабу́ть воро́чавши не пятьдеся́ть млині́в.
Верну́всь міро́шник наш до до́му,
До це́ркви пря́мо поспіша́в,
Та Бо́гу мо́лить ся сьвято́му,
Щоб він ака́фисти його́ не в гнїв приня́в

---

[1]) лївобі́чна при́тока Днїпра́. [2]) лївобі́чна при́тока Де́сни. [3]) скаже́ний.

І річечку його зробив Десною,
Або хоча як Сеймом, такою, —
„Тоді б то вже я панував!“
Молебні день-у-день Спасителеви править,
У ставники[1]) сьвічки по десять фунтів ставить,
Все молитця, ні їсть, ні пє, ні спить...

„Земляче, Бог з тобою!
На тебе десь туман у Литві навели,
Хиба забув ти, що великою водою
Ворочають великії млини?
Їх Німці будувать уміють,
А вже не вдасть сего наш брат;
Вони самі товчуть і міють,
І мелють борошно[2]) і сіють,
Здаєть ся, що самі й їдять.
А млин хоч чепурний у тебе,
Та не для бистрини.“
— „Балакайте про себе!“
Мірошник заворчав і рукавом махнув,
Його молитви Бог почув!
По небу вітерок дмухнув, —
Як ворон небо почорніло;
Шварнула блискавка — грім гриокнув і загув;
Із хмар, як з лотоків, водою зашуміло.
Маленька річенька, що так тихенько йшла,
Заклекотіла, заревла,
І через греблю покотила.
Як на осиці лист, тремтить млинок од філіг.
Вода напре, дивись — то вискочив гвіздок,
То паля[3]) тріснула, то заставку розбило,
А далі і знесло млинок.
Схопився мірошник, та пізненько!
Що поки йшла вода маленька,
Що дня він хліба мав шматок. —
Літ з десять був у нас суддею Глива.
Та, знаєш, захотів на лакомий кусок,

---

[1]) великі сьвічники в церкві. [2]) мука. [3]) замість наль: українська мова любить закінчувати слова самозвуком, н. пр. мечета зам. мечет.

В Полта́ву перейшо́в: там, ка́жуть, є пожи́ва,
Вели́ка там вода́, хоть є й бога́то мли́ва...
Глядї́ть, добро́дїю, чи ваш міцни́й млино́к!

86. Будя́к та конопли́ночка.

(При́казка Е. Гребі́нки.)

„Чого́ ти так ме́не, колю́чко, в бо́ки пха́єш?“
На конопли́ночку в степу́ Будя́к гука́в.
„Та як рости́ менї? і сам здоро́в ти зна́єш,
Що зе́млю у мене́ зпід коренця́ забра́в.“
Бува́ і чолові́к сьому́ колю́чцї па́ра:
Люди́й товче́, та й жде, щоб хто його́ коха́в!

87. Лиси́ця і виногра́д.

(Ба́йка Лєо́нїда Глї́бова.)

Прибі́гла раз Лиси́чка у садо́к;
Вподо́бавсь ду́же їй приві́тненький куто́к:
І га́рно погуля́ть, і лю́бо подиви́ть ся,
То тим, то сим там мо́жна поживи́ть ся.
Гляди́ть —
На ти́чках виногра́д стої́ть,
Густе́нько, аж ти́чки нахиля́є.
От, ду́ма, снї́данє смачне́;
Уся́ка я́гідка нена́че привита́є,
Нена́че ка́же: „Їж мене́“.
Та от біда́ яка́: відкі́ль она́ не гля́не,
Де не запне́ть ся — не доста́не.
Обли́зує рото́к.
Хоч би деся́ток ягідо́к.
„Бач, ка́же, лю́ди як хитру́ють,
Нена́че но́сом чу́ють“.
А на верше́чку по́раєть ся Воробе́ць;
Усю́ди він прово́рний молоде́ць,
Умі́є зла́комитись на дурни́чку,
На те вже вдавсь.
Поба́чив він Лиси́чку
І за́раз обізва́всь:
„Здоро́венька була́, Лиси́чко:

Пола́суй з на́ми, молоди́чко!
А виногра́д же то яки́й!
У ва́шому гаю́ не ви́росте таки́й".
Лиси́чка ка́же: „Нам не йде, —
Оскóма нападе́!"
Розсе́рдилась она́ і поплела́сь до до́му,
Жалку́ючи, що бі́гла по дурно́му.
Так завидю́щий чолові́к
На бре́хні зве́рне свій язи́к;
Чого́ не втне, чи не дістáне —
Усе́ пога́не.

88. Ри́бка.

(Ба́йка Петра́ Артемо́вского.)

В ставо́чку Пліточка дрібне́нька
Знечéвя[1]) зу́здріла на у́дці червака́,
І так була́ раде́нька!
І ду́мка то була́ така́,
Щоб підвечі́ркувать смачне́нько.
До не́го ки́нулась швиде́нько!
То з бо́ку ускубне́,
То зпе́реду поцу́пить,
То хво́стика лизне́,
То зни́зу впять підсту́пить,
То ви́рне, то пірне́,
То сі́пне, то смикне́.
Та ба! те ротиня́ таке́ узе́ньке, бач,
Що ні́чого́ не вдіє!
Хоч сядь, тай плач!
Ой го́ренько менї на сьві́тоньку", мовля́є,
„Защо́ мене́ так до́ля зневажа́є;
Тим гу́бу і живі́т дала́ з кова́льский міх,
Тим зу́би мов шпички́, а нам, на глум, на сьміх,
Рот шпи́лькою нена́че простроми́ла!...
Ой, пра́вду дя́дина небо́га говори́ла:
Що ті́лько на сьві́тї вели́ким ри́бам жить!

---

[1]) несподі́вано.

А нам малúм в кулáк трубúть!“
Так Плíточка в водí на дóлю нарікáє.
А на гачкý червáк все хвóстиком кивáє!
Червáк кивá, — аж ось, зі дна
Гульк щýка! ковть!... онá
За ýдку хіп!
А ýдка сїп!
З водú шубóвсть в окріп!...
„Ой лúшечко! оцéж[1]) як дя́дина збрехáла!...“
Із ля́ку Плíточка сказáла,
І більш не скáржилась на дóлю Плíточóк
За лáсенький на ýдочцї пиматóк:
Що Бог послáв — чи то багáто, чи то трóшки —
В шувáр залїзши, їла мóвчки.

89. Там хóроше, де нас немá.

(Бáйка Левúда Глíбова.)

I.

Над рíчкою стоя́в велúкий гай,
Зимóю — затишок, а лíтом — Бóжий рай;
Уся́ка птáшечка, радíючи, сьпівáла,
Весну́ і лíто́ привитáла.
В тому́ гаю́ два Гóлуби булú
І як братú любéсенько жилú;
Дай Бóже так і лю́дям жúти.
Чогóб, здаéть ся, ще хотíти?
Кохáтиб дóленьку свою́
І воркувáти мúло, тúхо,
Так нїт-же! і в гáю
Никáє[2]) завидю́ще лúхо. —
Знайшóв ся божевíльний Шпак
І брáта мéншого він став дурúть брехнéю,
І так і перетáк:[3])
„Що ви пишáетесь долúною своéю,
Колú ще бíльше сьвíта є?

---

[1]) = отсéж. [2]) шúбає ся. [3]) і не так.

От хоч і я — житя́ своє́
До ва́шого не прирівня́ю, —
Я бі́льше ба́чив, бі́льше зна́ю,
Бо до́ма не сижу́;
А ось тобі́ скажу́:
У ва́шу сто́рону я в го́стї прилїта́ю,
А летючи́й сюди́, усю́ди побува́ю,
До все́го придивлю́сь
І ро́зуму, як ка́жуть, наберу́сь.
У ва́шому гаю́ — що мо́жна тут поба́чить?
Вівча́р між ни́вами маячить,
Нїчо́го ди́вного нема́,
А там — поду́май ти, небо́же:
Стоїть тобі́ гора́, на тій горі́ зима́,
А під горо́ю лїто Бо́же,
Скрізь зе́лено, усе́ цвите́...
Чого́ там не росте́?
Від ла́сощів аж вітя гнуть ся:
Міґда́лики і виногра́д,
Їси́, їси́, аж рад.
Тут ті́лько й ла́сощів, що про́со та пшени́ця...
А що таке́, спита́ть би вас, жар-пти́ця?[1])
Дико́вини[2]) такі́ як там,
І не присня́ть ся вам".

II.

Наслу́хавсь Голубо́к шпако́вої дурни́ці,
Аж кри́льця тру́сять летїти до жар-пти́ці.
І став він бра́тови каза́ть:
„Я хо́чу, бра́тику, летїть, поба́чить сьві́та;
У нас ѳще́ бага́то бу́де лїта,
Дале́ко вспію облїта́ть.
Почу́в би ти, що Шпак розу́мний ка́же,
За́видно ста́не хоч кому́".
Брат здивува́всь і так сказа́в ѳму́:
„Шпак нїсенїтницю таку́ тобі́ розма́же,

---

[1]) казо́чна пти́ця. [2]) дивна́, нечу́вана річ.

Що й гру́ші на вербі́ расту́ть;
Шпаки́ не мо́влять пра́вди ду́же.
А ду́рнї їм і ві́ру ймуть.
Не гріх, не жаль тобі́, мій дру́же,
Мене́ поки́нуть і майну́ть?
Нас пти́ці осьмію́ть, —
Жили́, жили́ та й розлетї́лись...
Хиба́ж на те ми подружи́лись,
Щоб пото́м пла́кать, жалкува́ть?
І день і ніч я бу́ду сумува́ть;
Чи хма́ра набіжи́ть, чи во́рон де закря́че,
Я ду́мати му: деж то він,
Голу́бчик мій? Сере́д чужи́х доли́н
Лежи́ть в недо́узї, мо́же, пла́че?
Не ма́ти ме споко́ю се́рденько моє́"...
А бра́тик знов своє́:
„Не на́довгож я хо́чу полетї́ти —
На ти́ждень чи на два, а пото́м і верну́сь,
І знов ми бу́демо з тобо́ю вку́пі жи́ти:
Не бій ся, бра́тику, яж не бою́сь;
Поба́чить хо́четь ся менї́ жар-пти́цю ду́же.
Про все, про все тоді́, мій дру́же,
Я розкажу́ тобі́: де був,
Що ба́чив, що почу́в.
Я облї́таю всї куто́чки"...
— „Бог зна́є, ка́же брат, чи доживу́"...
А сльо́зи ка́пають тихе́нько на листо́чки
І па́дають росо́ю на траву́.
Не помогло́, летї́ти та й летї́ти!
„Прискуча́ло тобі́ зо мно́ю жи́ти,
Промо́вив брат: неха́й і так,
Неха́й сьмі́ють ся Шпак;
Мене́ згада́єш, ми́лий дру́же,
І пожалку́єш ду́же, ду́же"...

III.

Оста́в ся Го́луб сам; суму́ючи, сиди́ть;
А неслухня́ний брат лети́ть, лети́ть...
Де не взяла́сь на не́бі чо́рна хма́ра

І блúскавка і дощ, ненáче Бóжа кáра.
Злякáв ся Голубóк
І на суху́ вербу́ спустúв ся;
Як не ховáвсь, як не тулúв ся,
А все-такúй як хлющ обмóк.
Перéполох затúх і сóнечко пригрíло;
Він дáлї полетíв, а лúхо знов приспíло.
У пóлї пáсїка стоїть;
Під дéревом пшоно́ розсúпане лежúть;
Голóдний Голубóк зрадíв, не оглядáв ся —
Під сїточкою опинúв ся,
Бо то прина́донька була́.
Чи сїточка гнила́,
Чи так оно́ вже скла́лось,
Хоч нíжку натрудúв, хоч крúлочко помя́лось,
Одна́че вúрвав ся і полетíв.
Оду́мать ся не вспíв.
На зу́стрiч знов бідá велúка:
На нього кúнув ся Шулúка[1]);
От-от би Голубóк пропáв, —
Де взявсь Орéл — і вóрога прогнáв.
Не стáло сúли більш летíти;
У ху́торі під тúном він присíв,
Щоб трóшечки спочúти;
Сидúть, задúхав ся, змарнíв.
А хлóпчик недалéчко був,
Дручкóм в йогó шпурну́в
І в гóлову якрáз удáрив ду́же...
„Ой деж ти, брáтику, мій дру́же!“
Схопúвшись, крúкнув Голубóк
І повернýв у рíдний свій кутóк.
Де й сúла тáя узялá ся;
Яка́ бідá над ним стрясла́ ся,
А як стрілá, він лéгко полетíв
Туди́ у тúхий гай, де Бог благословúв.
„Ой, крáю мій, мій рáю!
Тебé я привитáю!“
Промóвив він, спускáючись у гай.

---

[1]) такóж шульпíка, шулíка — голу́бячий або́ кýрячий я́струб.

Розвеселив він брáта невзначáй[1]);
Всю ніч онú тодї не спáли
І тúхо, лю́бо розмовля́ли,
Аж по́кіль со́нечко не піднялóсь;
Жаль, що розка́зувать прийшлóсь.
Не про дико́винки, а про лиху́ годи́ну:
„То Шпак мудро́ваний хотїв мене́ звести́“,
Жалїв ся ме́нший брат: „голу́бчику, прости́!
Тепе́р тебе́ до ві́ку не поки́ну“.

IV.

На кри́льцях пра́вдоньки я ба́єчку пусти́в,
Щоб вся́кий знав і розумі́в,
Що в сьвітї Бо́жому нема́ кутка́ без го́ря,
Не тíлько тут, а і по той бік мо́ря.
Кому́ мандрівка сьміх, кому́ усе́ дарма́,
Хто ві́трить ся куди́сь, шука́ть яко́гось ра́ю,
Тому́ я при́казку старе́ньку нагада́ю:
Там хо́рошe, де нас нема́.

90. Край дармоїдів.

(Дани́ла Мла́ки.)

Чи чу́ли ви, до́брі ді́ти,
Десь дале́ко там край сьві́та,
За висо́кими гора́ми,
За глубо́кими моря́ми
Є край, що там лю́бо жи́ти,
Бо не тре́ба там роби́ти;
Що лиш се́рце забажа́є,
Тої хви́лї вже і ма́є.

Там хати́ всї з колачі́в,
А плоти́ всї з ковбасі́в,
З медівника́ вся́кі стрíхи;
Зо́лота там по́вні мíхи,
Пи́ва, ме́ду і вина́

Там тече́ цїла́ ріка́,
Ве́рби ро́дять там грушки́,
Ви́сять на хобзї[2]) булки́:
Там в ставку́ живе́, пливе́
Ри́ба вже пече́на, жде,
Щоби́сь засягну́в руко́в,
Котру́ хоч, пожи́в здоро́в.

Як у нас росте́ трава́,
Сьвíжі там расту́ть що дня
З мя́сом си́ті галушки́,
Варени́цї, пироги́.
Там не тре́ба зо млина́
Не́сти мли́во; бо мука́

[1]) несподíвано. [2]) бадили́на.

З не́ба, як той сні́г, паде́
І сама́ в кори́то йде;
З пе́чі вилази́ть як миш
Вже гото́вий хлі́б і книш.

Де сту́пиш лише́ ного́ю,
Всю́ди мід тече́ рікою;
Там жаре́ні голубці́
Пра́во в рот летя́ть тобі́
Се́ред но́чи, се́ред дня.
Приправле́не порося́
З хрі́ном, на́чинков бі́жить,
Острий ніж в хребті́ стреми́ть,
Щоб собі́ ти відруба́в
Найсмачні́йше й заїда́в.
В ко́ждій ха́ті з сволока́
Мож цідити молока́,
Як каміне́ там лежа́ть
Бри́ндзя, ма́сла ці́ли́й склад.
Чо́боти і постоли́,
По́яс, че́рес, кожухи́
Ви́сять стрі́хов, лиш сяга́й
І гарне́нько ся вбира́й!
З ове́ць во́вну не стрижу́ть,
Гото́ве сукно́ несу́ть,
Сі́ра́к ши́є ся сами́й,
Чо́рний, си́вий, чи рябий.

Хто робу́чий і швидки́й,
Там госпо́дар з не́го злий,
Є́го́ зві́дтам вигоня́ють
І наза́д вже не прийма́ють;
Недбали́цям там то дни,
Як у Бо́га за дверми́. —
Лю́бо в кра́ю тім десь жи́ти,
Там не зна́є люд тужи́ти,
Там лиш добро́, а нема́
Ні невоо́лі, сліз, ні зла.

Мно́гі туди́ вандрува́ли,
Та сумні́ домів верта́ли;
Бо хотя́ весь сьві́т зійшли́,
Краю́ то́го не знайшли́.
То лиш ба́йка-небили́ця,
Що є сьві́ті десь земли́ця,
Де би лю́ди їли, пи́ли
А нїчо́го не роби́ли.

91. Лис і Вовк.

(З звірі́нного е́посу „Лис Мики́та“ Ів. Франка.)

Чи давно́ було́, чи вчо́ра:
Лис Мики́та й Вовк прожо́ра
Вандрува́ли день і ніч.
Раз ото́ іду́ть степа́ми
Голодні́сенькі без тя́ми,
Хоч коліна вла́сні їдж.

Аж тут чу́ти „Га́тьта! ві-
[сьта!“
Їде шля́хом хлоп до міста
З ри́бою на торг мабу́ть.

„Гей, Лис ка́же, мисль ща-
[сли́ва!
Бра́те, бу́де нам пожи́ва,
Лиш гляди́ та му́дрий будь!“

Ско́чив Лис з одно́го ма́ху,
Бач, і впав посе́ред шля́ху,
Мов мертви́й простя́г лапки́
І лежи́ть отта́к просте́ртий —
Він же міг пожи́ти сме́рти
Від мужи́цької руки́.

Хлоп над'їхав — що за ди́во!
З во́за злїз, за ка́мінь жи́во,
Щоб його́ доби́ти там.
Да́лї ба́чить: він не ди́ха!
„От мій зиск!“ промо́вив сти-
[ха, —
„На клапа́ню бу́де блам“.[1])

Взяв Мики́ту за хвости́ну
Тай на віз між ри́би ки́нув,
Сїв і їде в Бо́жий час,
А Мики́та, той прonóза,[2])
Нуж мета́ти ри́би з во́за,
В ка́дцї лиш лиши́в ся квас.

Риб не ста́ло, Лис мій в но́ги!
Здибав Во́вка край доро́ги, —
Той оста́тню щу́ку мне.
„Ну бо, брате Микола́йку;
Ти лиши́в для ме́не па́йку?
Погоду́й тепе́р мене́!“

„О — гово́рить Вовк неси-
[тий, —
Ось де пай твій знамени́тий!
На, смаку́й та не вдавись!“
І — змірку́й безо́дню зло́сти!
Дав йому́ лиш самі о́сти
З риб, що вкрав так сьмі́ло Лис.

92. Два плу́ги.

(Прика́зка Боровико́вского.)

З одно́го зелїза скува́ли два плу́ги.
Оде́н стоя́в ду́рно, — в по́лї ора́в дру́гий:
Сріблом блести́в плуг той, що з по́ля верта́в ся;
А що стоя́в ду́рно — іржо́ю вкрива́в ся.

93. Прите́ча Христо́ва про сїя́ча.

(Володимі́ра Алекса́ндрова.)

Ось ви́йшов, щоб сїяти, сїяч у по́ле і сїяв...
І ві́тер зе́рно йо́му всю́ди розвіяв;
Бага́то упа́ло його́ край доро́ги,
Та там і попа́ло прохо́жим під но́ги
І хи́жая пти́ця з степів налїта́ла,
До до́лу спуска́лась і зе́рна клюва́ла.
Не ма́ло зерна́ в камяни́стую зе́млю лягло́
І, до́брого ко́рня не да́вши, зійшло́:
А со́нце опівдні його́ припали́ло,
Горя́чим промі́нем його́ присуши́ло,

---

[1]) ку́сень смушка́. [2]) хи́трий, прово́рний.

І бідне пожо́вкло... Пожо́вкло й завя́ло:
Землї під корінєм було́ йому́ ма́ло.
А де́які зе́рна то вітер вхопи́в і понїс
В буря́н навісни́й, що й несїяний ріс;
І там їх здава́лось гара́зд полиши́в,
Та ско́ро буря́н їх зовсїм заглуши́в.
Даре́мно там дощ пробіга́в полосо́ю
І зо́рі кропи́ли там зе́млю росо́ю;
Ті зе́рна лежа́ть, мов рости́ не пора́...
Нема́є від них і не бу́де добра́.
Кото́ріїж зе́рна та в до́брую зе́млю лягли́,
То ті урожа́й шісдеся́ть, або́ й сто принесли́.
Так до́бра земля́, як пора́ настає́,
Не тілько ще и́сту[1]) ще й при́биль[2]) дає́;
Її мов і со́нце щади́ть і не су́шить до су́ха...
Всяк ма́ючи у́ши, щоб слу́хать, най слу́ха!

94. Троя́нда.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Мату́сю, голу́бко! сього́днї
Я вра́нцї ходи́ла в садо́к —
Тако́го бога́то росте́ там
Роже́вих та си́нїх квіто́к.
Найкра́сша троя́нда. Та тільки
Я ру́ки сколо́ла свої,
Аж кров потекла́ по них, — по́ки
Зірва́ла з били́ни її.
А кра́ще, коли́б та троя́нда
Без о́стрих колю́чок була́,
Щоб дївчина ко́жна зрива́ти,
Не ко́лючи ру́ки, могла́.

— Ой, до́ню! все га́рне на сьвітї
Дає́ть ся не ду́рно людя́м:
Щоб ща́стя придба́ть, працюва́ти
Всїм тя́жко дово́дить ся нам.

---

[1]) ка́пітал. [2]) зиск.

Без пра́ці і тру́дів на сьві́тї
Не мо́жно ні́чо́го придба́ть,
І на́віть, щоб квітку зірва́ти,
Дово́дить ся бо́лю зазна́ть.
Та па́льчики хо́рі забу́дь ти
І знай, голуба́тко моє́:
Що ва́жше здобу́ть, те любі́йше
Тоді́, як здобу́деш, стає́.

95. Три деревини.

(Василя́ Мо́ви Лима́нського.)

Зимо́ю у ку́пці на кра́ю доли́ни
Стоя́ть на узлі́сї аж три дерев'и́ни.
І пе́рва в тій ку́пці — висо́ка сосна́,
Що са́ме у зи́му зеле́на й рясна́.
Про лі́течко я́сне сосни́нї байду́же —
Тоді́ она́ жо́вта, сумна́ і недю́жа.
І дру́га в тій ку́пці стоїть дерев'и́на —
Гнучка́ та висо́ка топо́ля-раїна.[1])
Їй ли́стячко ві́тром холо́дним обду́то,
І ві́тоньки го́лі у кри́гу оку́то;
І ду́мка одна́ їй не схо́дить з ума́:
Коли́ то мине́ть ся лиха́я зима́?
Коли́ то весня́не живу́че тепло́
Увільнить від кри́ги їй ві́ти й стебло́,
Та ще́дро одя́гне у ли́стя рясне́,
Зеле́не та ні́жне, хоро́ше, ясне́?
Коли́ то в розко́шах красо́ю зася́є,
Уклі́нами ві́тра з тепло́м привита́є,
Тонки́м верхові́тям у не́бі загра́є,
І пі́сля него́ди, страждання і сну
Она́ засоро́мить красо́ю сосну́?...
І тре́тя в тій ку́пці стоїть дерев'и́на —
Розло́жиста, бі́ла, ярка́ берези́на.
Та го́лії ві́ти у кри́гу заку́ті,
Даре́мно у ро́стїч тепе́р розіпну́ті,

[1]) рябина.

І го́рдого шу́му від не́ї нема́ —
Замкну́ла уста́ їй лиха́я зима́!
І жа́лібно сто́гне і бе́ть ся она́:
Коли́ то наста́не весе́ла весна́,
Із про́мінем я́сним, з живу́чим тепло́м,
Одя́гне їй ві́ти тремтю́чим листо́м,
І го́рдо она́ їх по ві́тру розно́сить,
І шу́мом серди́тим лїси́ оголо́сить,
І го́рдую пи́ху сосни́ни нару́шить,
І го́мін сосно́вий забе́ і заглу́шить?
Але ще дале́ко живу́ча весна́ —
І го́рдо пану́є зеле́на сосна́,
І су́мно куня́є топо́ля-раїна,
І рветь ся та сто́гне ярка́ береви́на...

96. Зима́.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Хи́жо бу́йний ві́тер,
Ві́є на доли́ни,
Го́ри намита́ють
З снїгу́ хуртови́ни;
Укрива́є зе́млю
Скрізь на́мітка бі́ла,
І земля́ заме́рла,
Ти́хо заня́мі́ла.
По́ки аж весно́ю
Снїгові кайда́ни
Не спаду́ть із не́ї,
То й она́ не вста́не.
Ті́льки бу́де ві́тер
Хи́жо завива́ти
І заме́ти-го́ри
Бу́де намита́ти...
А як со́нце я́сно
Промі́нем засьві́тить,
Знов земля́ уста́не,
Щоб цвисти́ і жи́ти. —
І твоє́ так се́рце
Сти́хло-заня́мі́ло,
Мов його́ моро́зом
Зи́мним пригнїти́ло.
Ті́лькиж не жури́ ся,
Бо у хо́рі гру́ди
Те́плий про́мінь зли́не
І житя́ там збу́дить.
І житя́ уста́не
Молоде́ й коха́не, —
Ви́сохнуть всї сльо́зи,
Зго́ять ся всї ра́ни.
І весна́ почне́ть ся,
І те со́нце я́сне
Зно́ву засия́є,
До зими́ не зга́сне.

97. Ткач.

(Якова Щоголева.)

Бе́режно зняв я з варста́ту осно́ву,
Лю́дям робо́ту рознїс і роздав;
Тож мій спочи́нок; тепе́речки зно́ву
Бе́рди[1]) напра́вив, ниткй наснува́в.

Ог і роблю́ я. Засту́кала ля́да;
Бі́гає чо́вник відті́ль і відсі́ль...
Чо́вник і ля́да — ткаче́ва пора́да;
Бе́рди і ці́вки[2]), ви — хлїб мій і сіль!

Вчіть ся ви, дїти, у ме́не робити;
Ви́вчитесь — будете до́брії ткачі,
Дасть вам варста́т ваш і їсти, і пи́ти,
Ті́лькож робі́ть все і в день і в ночі!

Схо́чете спа́ти, а ли́хо присни́ть ся,
З лі́жка зжене́ вас оно́ до зорі;
Ля́жтеж тихе́нько та спіть, поки́ спить ся!
Спіть, мої дїти, в теплї та в добрі.

От і засну́ли по ла́вах хлопя́та;
Кри́кнув цьвіркун, догоря́ каганець;
Тро́хи прити́хло, побі́льшала ха́та;
Шви́дко... вже бу́де й робо́тї кіне́ць;

Шви́дко, а все таки́ сту́кає ля́да,
Бі́гає чо́вник відті́ль і відсі́ль...
Чо́вник і ля́да — ткаче́ва пора́да;
Бе́рди і ці́вки, ви — хлїб його́ й сіль.

98. За́гадка.

(Лев'їда Гл'їбова.)

Ба́чить — не ба́чить,
Чу́ти — не чу́є,
Мо́вчки гово́рить,
До́бре мудру́є;

---

[1]) тка́цкий гре́бінь. [2]) шпу́лька для намо́туваня ниток (в тка́цкім чо́внику).

Кри́ву сором́ить,
Пра́вди навча́є,
Ча́сом жарту́є,
Сьмі́шки справля́є, —
Лю́ба розмо́ва;
Дай, Бо́же, ді́ти,
З не́ю до ві́ку
Знать ся, — дружи́ти.

99. Ві́дгадка.

Хтож то така́я
В сьві́тї щасли́ва,
Му́дра, правди́ва
І жартовли́ва?
Як не вгада́ли,
Ста́ну в приго́дї:
Річ корото́нька —
Кни́жка, тай го́дї!

100. Поети́чні афори́зми.

(Бо́риса Грінче́нка.)

На трояндї шпильки́. Та як ро́жі цвиту́ть,
Все колю́че хова́ють квітки́;
Прийде о́сінь сумна́, — квіти всї опаду́ть
І стирча́ть самі́ о́стрі шпильки́.

Го́ре й ра́дість да́є нам житя́ молоде́ —
Колю́чки і квітки́ да́є всїм;
Прийде ста́рість і ра́дість вся пропаде́,
І зоста́неш ся з го́рем самим.

* * *

Як со́нце могу́че, таки́й будь і ти:
На до́брого й зло́го ти рі́вно сьвіти́,
Осьві́чуй їм шлях до пра́вди іти́.

Як со́нце — в надхма́рному кра́ю сия́й,
Низько́му до се́бе сягну́ть не дава́й;
Висо́кеє не́бо — то рі́дний твій край.

II. ЛЇРИЧНА ПОЕЗИЯ.

А. ЧУТЛИВА ЛЇРИКА.

101. Моли́тва учи́теля.

(Олекса́ндра Навро́цького.)

Молю́ ся, Го́споди, молю́ ся:
Від злоби тя́жкої спаси́!
Най а́гнцем ти́хим я зроблю́ [ся, —
Єле́й Твій в ду́шу принеси́.

Напо́вни се́рце ти благо́ю
Прихи́льностю до всіх люди́й;
Най си́лою Твоє́в устро́ю
Собі житя́ сере́д дїти́й.

Віддам їм ра́зом се́рце й ду́шу,
Всього́ себе́ най їм віддам,
І пе́ред ни́ми не нару́шу
Добра́, що всїм потрі́бне нам.

Спаси́ мене́! Хоча́ диви́тись
І тя́жко й гі́рко на сей сьві́т, —
Та я бажа́ю помири́тись
З усїм, що ду́шу нам кріпи́ть.

Бажа́ю ста́ти непохи́бним
На сте́жці ла́ски і добра́,
Під стя́гом стать твоїм по- [бі́дним,
Що відверта́є всіх від зла,

Нау́ку ви́сшу посила́є
І на доро́зі врозумля́,
І те дає́, що бла́го ма́є,
Як слі́д тут жи́ти — направля́.

102. Наро́дна сла́ва.

(Пантелеймо́на Кулїша́.)

Нема́ в ме́не ро́ду,
Нема́є дружи́ни,
Анї бра́та-това́риша
На всїй Украї́нї.
Ду́ма сумови́та —
То моя́ роди́на;
Се́рце одино́ке —
Ві́рная дружи́на;
Степи́, го́ри і доли́ни —
Товари́ство-побрати́ми.
Розпущу́ я свої ду́ми,
Та й не позбира́ю:
Розтекли́ ся суму́ючи,
По рі́дному кра́ю.
Від Лима́ну до Есма́нї[1])
Жовті́є пшени́ця,
Я безрі́дний, одино́кий,
Всю́ди чужени́ця.
Від Лима́ну до Есма́нї
Могили́ чорнїють;
Ой жнуть лю́ди, рі́д із ро́дом
І на да́льше сїють...

---

[1]) правобі́чна при́тока Се́йму, що вли́ває ся до Де́сни.

Хвали́ Бо́га, хто з подру́жем
За по́стать захо́дить[1]),
До кого́ старе́нька ма́ти
На ни́ву вихо́дить,

Кому́ ді́ти помага́ють
Пшени́ченьку жа́ти;—
Я з моги́лами ні́ми́ми
Му́шу розмовля́ти.

Ой, по тих моги́лах, у го́ру висо́ких,
По тих гробови́щах у зе́млю глибо́ких,
Лежи́ть мо́го ро́ду без лі́ку.
По тих степа́х, по го́рах Дні́про́вих,
По ба́лищах[2]) і лу́гах Низо́вих
Жи́ве́ його́ сла́ва від ві́ку до ві́ку.

Ой встань, сла́во,
Уста́нь ра́но,
Ви́йди, сла́во,
Із тума́ну!...

Ти безрі́дному — роди́на,
Одино́кому — дружи́на
Товари́ство — на Вкраїні,
Відра́донька — на чужи́ні.

103. Імпровіза́ція.

(Миха́йла Стари́цького.)

Ходи́ли ми ра́зом до шко́ли,
Потім ми дружи́ли з тобо́ю,
І ко́жний на и́ншому по́лї
Трудився для Вкраїни розво́ю.
Бога́то вже пра́ці за на́ми:
І на́ша сївба́ зеленіє,
І ві́тер коли́ше нива́ми,
Ще хви́лька — і зе́рно доспіє;
Та ми то́го ба́чить не бу́дем,
Не бу́дем збира́ти коло́ся!
Пора́б відпочи́ти вже гру́дям —
Вже й сні́г нам поро́шить воло́ся...
І ля́жем ми, бра́те, в моги́лу,
Й не жа́лко нам бу́де спочи́ти,
Лиш жаль нам Украї́ну ми́лу,
Жаль ни́ву, як мо́ре лиши́ти;
Вста́є яка́сь бу́ря, і гро́ми
Реву́ть яки́сь стра́шнії пі́снї...

---

[1]) пе́рший, що почина́є на ни́ві збіже жа́ти. [2]) вузка́ до́вга доли́на.

Хтож вдáрить в завíтнії[1]) дзвóни?
Хто тýчі розгóнить зловíстні?...
Нї, брáте, ещé не лягáймо,
Удáрмо у дзвóни: „Вставáйте!
Грім вдáрив, занялось... вставáймо!
Не дáйте Вкраїни, не дáйте!“
А як отся бýря просýне,
Як знóву заблúсне погóда —
Тодї вже кладїм ся до трýни
Безпéчні свобóди народа.

104. Рíчка.

(Якова Головáцького.)

Чом рíченько домáшняя
Так плúвеш повóли?
Чом водúцї не розлíєш
З берегíв на пóле?

Я би в фúлю загремíла,
Та водúцї мáло;
Зато гладке лúчко моé,
Чúсте як зеркáло.

Гóдї плúсти самотóю,
Час вже тýгу збýти:
Шумú, гудú фúленькою,
Щоб далéко чýти!

Булú тýчі, дощí, громи,
Вóди забринїли,
Щож!... підрúлú береженьки,
Й вóду сколотúли.

— „Як же менї, рíдний сúну,
Не плúсти повóли?
Висóкії береженьки,
Ще й рівненьке пóле.

Лýчше плúсти по тихóньки,
Та певненьким хóдом;
Оминáти острóвоньки,
Камíнє й колóди.

Так поплúну тúхо, смúрно,
Без шýму без гóря;
З лúчком чúстим, незмучéним
Чей дійдý до мóря!“ —

105. Не чужóго ми бажáєм.

(Володимúра Шашкéвича.)

Сéред пóля широ́кого дубéць виростáє;
Ой тим пóлем на воронім молодéць гуляє.
Вíють вітри, вíють бýйні, аж дýб похилúв ся,
Скажú, скажú, козачéньку, кудú ти пустúв ся?

[1]) Дзвóни, котрí мáють голосúти якúйсь заповíт.

Чи ти їдеш в Турéччину христя́н визволя́ти,
Чи ти їдеш на Вкраїну во́лї добува́ти?
Не їду я в Турéччину, ані на Вкраїну;
Від моги́ли до моги́ли соко́лом поли́ну.

Поли́ну я, поли́ну я, до моги́л приля́жу,
Батька́м на́шим всю тяжéньку недо́лю розка́жу.
Розка́жу їм на́ше го́ре, на́ше лихолі́тє;
Тепéр, ска́жу, сердéшнії, поблагослові́те!

Благослові́ть! погуля́єм у чи́стому по́лї!
Не чужо́ї ми шука́єм, а свое́ї до́лї!
Не чужо́го ми бажа́єм, а сво́його пра́ва;
Де полягла́, там воскре́сне на́ша ру́ска сла́ва!

106. Чума́к.

(Я́кова Щого́лева.)

Іде́ чума́к замо́рений, куря́вою вкри́тий,
Іде́ шляхо́м чумаче́нько помиму́ роки́ти[1]).
Не бє чума́к волів свої́х, бичéм не маха́є,
Іде́ собі́ та вічли́во роки́тї гука́є:

„Роки́тож ти, роки́тонько, рясне́ твоє́ ли́стя, —
Схова́й мене́ й волів мої́х до се́бе в захи́стя!
Оде́н я йду, това́ришів шука́в, та не ма́є;
Старі́ степи́ зруйно́вано й чума́к вимира́є.“

Гука́ чума́к заку́рений, а я́струб з роки́ти
Одві́чує: „Широ́кий степ, та ті́сно прожи́ти!
Коло́дязї зруйно́вані, вода́ висиха́є;
Воли́ іду́ть та все реву́ть, що на́ші не ма́є.“

Гей гей, воли́, воли́ мої́, воли́ круторо́гі!
Поко́пані, побрані чума́цькі доро́ги.
Ужéж по тих доріженьках нам маж не вози́ти,
В оста́ннє ми до Кри́му йдем, го́дї бі́льш ходи́ти.

---

[1]) степова́ верба́.

107. Сиротúна.

(Олексáндра Коníського.)

Не той сиротúна, кого́ рід не знáє,
У кóго хатúни й худóби не мáє;

Не той сиротúна, хто хóдить в десятцї[1]),
У кого́ свитúна вся — лáтка на лáтцї...

Абú бýла в нéго головá та рýки,
Любóв до народа, вóлї і наýки, —

Він не сиротúна, він рóдичів мáє,
Він крáю дитúна і край йогó знáє.

108. Журбá.

(Левкíда Глíбова.)

Стоїть горá висóкая
Попíд горóю гай,
Зелéний та густéсенький,
Ненáче справдї рай.

Під гáєм вється ся рíченька;
Як шкло онá блищúть,
Долúною зелéною
Кудúсь вонá біжúть.

Край бéрега у затишку,
Привязані човни́;
А три вербú схилúли ся,
Мов жýрять ся онú,

Що прóйде лю́бе лїтечко,
Повíють холодá,
Осúплеть ся їх лúстячко,
І понесé водá.

Журю́ ся й я над рíчкою...
Біжúть онá, шумúть,
А в мéне хúле сéрденько
І млїє і болúть.

Ой рíченько, голýбонько!
Як фúлечки твої —
Пробíгли днї щаслúвії
І рáдости мої!

До тéбе, моя́ рíченько,
Ще вéрнеть ся весна́;
А мóлодість не вéрнеть ся —
Не вéрнеть ся онá!...

Стоїть горá висóкая,
Зелéний гай шумúть;
Сьпівáють птáшки гóлосно
І рíченька блищúть...

---

[1]) гру́ба полотня́нка.

Як хóроше, як вéсело
На бíлім сьвíтї жить!...
Чогóж у мéне сéрденько
І млíє, і болúть?

Болúть онó та жýрить ся —
Що вéрнеть ся весна́,
А мóлодість... не вéрнеть ся —
Не вéрнеть ся она́!...

109. Коса́рска пісня.

Ще роса́ з житíв не спа́ла —
Ми взялú бруськúй клепа́ла
І з зорí

Го́стрим кóси, в ру́чку йдем,
Кóлос під нóги кладéм
До зорí.

Про́йдем гóни, дру́гі й тре́ті,
А жита́, як очере́ти, —
Не пробéм;

Тя́гнем кóси — так блищáть,
Вда́рим в жúто — аж брящáть, —
Ми все йдем.

Жóвте жúто переспíло,
Тим і спúну надломúло, —
Аж болúть;

Ну́теж, ну́те, косарí,
Недалéко до зорí, —
Потягнíть!

День захóдить, сóнце ся́де,
Кашова́р каза́н нала́дить
Над огнéм;

Ся́дем ми до казана́,
Поїмó кулíш до дна
Й відíтхнéм.

На покóси впа́ли рóси,
Не бряжчáть об жúто кóси
На ланáх;

І до ра́нньої зорí
Всї засну́ли косарí
На стерня́х.

ІІО. Остáннїй бóрець.

(Бóриса Грінчéнка.)

Без зневíри, без вагáня
Дýжий став він до борнí,
І булú йогó бажáня
Чúсті й сьмíливі в ті днí.

Гóрдо йшов він сéред бóю
І борóвсь невтóмно він, —
Пíд могýтною рукóю
Вóрог згúнув не одéн.

Та богáто й кóло ньóго
Полягло́ тодí борцíв, —
Не злякáв ся він нїчóго,
Головú не похилúв.

Товарúство гúне й гúне
Кóло ньóго навкругú,
І невпúнно, що хвилúни
Прибувáють вороги́.

Глянув він до тих, що вкýпі
З ним за стяг сьвятúй пішлú,
І побáчив тíльки трýпи
На скрівáвленій землú.

Нї хвилúни не вагáв ся
І до сéбе він сказáв:
„Я одéн з усíх зостáв ся,
Але я éщé не впав.

Стяг похúлить ся зо мнóю:
Я для ньóго тíлько й жив!...“
І могýтною рукóю
Вдáрив він на ворогíв.

І поляг він сéред бóю
У рукáх з мечéм тяжкúм,
І з шаноóбою нїмóю
Вóрог став над нежúвим.

В передсмéртнім порúванї
До грудúй своїх горнýв
Рíдний стяг борéць остáннїй
І на вíки так заснýв...

ІІІ. Думкú.

(Тараса Шевчéнка.)

Лїчý в невóлї днї і нóчі
І лїк забувáю!
О, Гóсподи! Як то тя́жко
Тíї днї минáють!
А лїтá плывýть за нúми,
Плывýть собí з тúха.
Забирáють за собóю
І добрó і лúхо;

Забирáють, не вертáють
Нїкóли нїчóго...

* * *

Каламутнúми болотáми,
Між буряна́ми за года́ми
Три гóди сýмно протеклú,
Богáто дéчого взялú

З моєї тéмної комóри
І в мóре нúшком однесли́;
І нúшком проковтну́ло мóре
Моє́ не злóто, серебрó —
Мої́ лїта́ — моє́ добрó,
Мою́ нудьгу́, мої́ печа́лї —
Тії́ незри́мії скрижа́лї,
Незри́мим пи́сані перóм...

* * *

І четве́ртий рік мина́є
Тихе́нько по-во́лї,
І четве́рту начина́ю
Кни́жечку в нево́лї
Мере́жати... Змере́жаю
Кро́вю та сльоза́ми
Моє́ горе на чужи́нї:
Бо го́ре слова́ми
Не розка́жеть ся нїко́му
Нїко́ли, нїко́ли,
Нїгде́ на сьвітї! Нема́ слів
В дале́кій нево́лї!
Нема́ на що подиви́тись,
З ким поговори́ти;
Жить не хо́четь ся на сьвітї,
А сам му́сиш жи́ти!

* * *

Му́шу, ось для чо́го му́шу
Жить на сьвітї, волочи́ти
В нево́лї кайда́ни:
Мо́же ще я подивлю́ ся
На мою́ Вкраїну...
Мо́же, ще я подїлю́ ся
Сльоза́ми-сльоза́ми
З дібро́вами зеле́ними,
З те́мними луга́ми;
Бо нема́є в ме́не ро́ду
На всїй Украї́нї,
Та все таки́ — не ті лю́ди,
Що на сїй чужи́нї.

* * *

Гуля́в би я пона́д Днїпро́м
По весе́лих се́лах,
Та сьпіва́в би свої́ ду́ми
Ти́хі, невесе́лі.
Дай дожи́ти, подиви́тись,
О Бо́же мій ми́лий!
На лани́ тії́ зелéні
І тії́ моги́ли!
А не даси́, то донеси́
На мою́ Вкраїну
Мої́ сльо́зи, бо я, Бо́же,
Я за нéї ги́ну!
Мо́же менї на чужи́нї
Лежа́ть ле́кше бу́де,
Як и́нодї в Украї́нї
Спогада́ють лю́ди.
Донеси́ж, мій Бо́же ми́лий!
Або хоч надїю
Пошли́ в ду́шу... бо нїчо́го
Нїчо́го не вдїю
Уббго́ю голово́ю;
Бо се́рце холо́не,
Як поду́маю, що мо́же
Мене́ похоро́нять
На чужи́нї — і сї ду́ми
Зо мно́ю схова́ють,
І мене́ на Украї́нї
На́віть не згада́ють!

* * *

А мо́же ти́хо за лїта́ми
Мої́ мере́жані сльоза́ми
І долетя́ть коли́-небу́дь
На Украї́ну... і паду́ть,
Ненáче ро́си над земле́ю,

На щи́ре се́рце молоде́є
Сльоза́ми ти́хо упаду́ть.
І покива́є голово́ю,
І бу́де пла́кати зо мно́ю,
І мо́же, Го́споди, мене́
В свої́й моли́тві помяне́!

Б. ОПИСОВА ЛЇРИКА.

112. Поки́нутий ху́тір.

(Якова Щоголева.)

Он ху́тір той у ба́лці під горо́ю,
Що ще коли́сь дити́ною мало́ю
Його́ я знав. Тоді́ ще те́мний бір
Неру́шаний стоя́в, а па́ньский двір
Як ки́лим той коло хоро́мів[1]) слав ся
І ввесь в квітка́х, здава́лось, аж сьмія́в ся.
Нїгде́ кінця́ не ба́чилось лана́м,
Од жо́втих скирт ломи́ло зе́млю там.
На ві́льний степ, як хма́ра зпо́за хма́ри,
Без лїку йшло ове́чої ота́ри,
І ри́бою кише́в холо́дний став;
Висо́кий млин на ньо́му аж стогна́в;
Неви́димо пчоли́ тої гудїло,
На ви́гонї од пти́цї ті́льки мрі́ло;
В дворі́ комо́р як у́лицї було́,
Зерна́ туди́ зсипа́лось, аж гуло́...
А по́над всїм блаки́тне не́бо сла́лось,
І со́нце йшло та ху́тору сьмія́лось.
Здава́ло ся, що ті́льки рай сьвяти́й
Коли́сь стоя́в шано́ваний таки́й. —
Але годи́ плили́ собі́ як хви́лї,
Щоб все в одні́й збира́ти ся моги́лї;
А з ни́ми й все, що ті́льки нї жило́,
Куди́сь плило́, усе́ собі́ плило́.
Старі́ пани́, що про худо́бу[2]) дба́ли,
Уже́ давно́ по тру́нах спочива́ли,
А молоді́ із ху́тора куди́сь

---

[1]) бі́льші доми́. [2]) ма́єток.

По сьвітови далéко розбрилúсь.
Тодї йогó здолїла úнша сúла:
Найпéрше бір сокúра повалúла,
Потім посхлú рожéвії квіткú
І вкрúли двір бурян та будякú;
Ті, що булú нелїчені отáри,
Погнáв чабáн із стéпу на базáри;
Без прúзору[1]) заплúнув мýлом став;
Підгнúвши млин молóти перестáв;
Пчолá в лїсú далéко залетїла
І птúця більш по вúгону не мрíла.

113. Рáнок.

(Бóриса Грінчéнка.)

Сóнце схóдить ізза гáю,
Став як злóто засняв...
Соловéйко ще раз тьóхнув
І на гúльцї задрімáв.

І на все живúм диханнем
Подимáє округú;
Оксамúтові зелéні
В став схилúлись берегú.

Мов камíпя дорогéє
Сяють крáпельки росú;
Скрізь у лїсї забренїли,
Задзвенїли голосú.

Кóжна гíлька сколихнýлась,
Кóжна птáшка вже сьпівá,
А з горú все дýжше й дýжше
Сóнце сьвіт свій розливá.

І немóв промíня, сяє
І надїя і любóв,
І намýченеє сéрце
Воскресáє нáче знов.

114. Південь на степý.

(Бóриса Грінчéнка.)

Супокíй навкрýг панýє,
Нерухóмо степ лежúть;
Тúрсу[2]) гнýчкую й густýю
Вітерéць не ворушúть.

Рівний прóстір, як на мóрі...
Страшно-мéртвий супокíй...
Тільки сóнце на простóрі
Лле палючий промінь свій.

---

[1]) дóгляд. [2]) степовá óстра травá.

Що було́ живе́ — схова́лось,
Не почу́єш голосів,
На́че скрізь в степу́, — здава́лось, —
Ангел сме́рти полетів...

115. Ніч.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Сном повива́ючи зе́млю,
Лину́ла ніч небеса́ми,
З те́мно-блаки́тної ри́зи
Си́плючи ря́сно зірка́ми.

Ра́дісно хви́лі дзюрча́ли,
З зо́рями ніч там одби́лась:
Па́хла трава́ запашні́йше,
По́ле з жита́ми хили́лось.

Ду́жі дуби́ предкові́чні,
Ве́рби сумні́ і похи́лі,
Ві́чно зелені́ со́сни
Но́чі назу́стріч шуміли.

В те́мнім саду́ солове́йко,
Ко́ники в по́лі — що си́ли,
Сла́влючи ніч яснозо́ру,
Ра́дісним сьпі́вом дзвені́ли.

І усьміха́лась як ма́ти,
Ли́нувши ніч небеса́ми,
З те́мно-блаки́тної ри́зи
Си́пала ря́сно зірка́ми.

116. Осінь.

Зно́ву те́мною грядо́ю[1])
Хо́дять хма́ри з кра́ю в край,
Зно́ву плине́ть, наступа́ють
І на се́ла і на гай.

Пли́нуть хма́ри, вирина́є
Мовчазни́й їх чо́рний гурт
І, нена́че ті вата́ги,
Випрова́ють там і тут.

Обляга́є дощ холо́дний
З усіх бо́ків і країв:
Хма́ра зля́каного пта́ства
Полетіла із гаїв.

Пожовті́ла вся рости́на,
Обезси́ліла, злягла́.
Скрізь темно́та, скрізь негода
Всю́ди те́мрява та мла.

117. Зима́.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Зима́ навкру́г... Давно́ вже час
Весні́ весе́лій розцьвіта́ти,

[1]) гря́дка.

А все моро́з ще да́вить нас
І не пуска́ з сумно́ї ха́ти.

Зима́ навкру́г... І де давно́
Вже па́хнути пови́нні цьві́ти,
Там сні́г лежи́ть, як полотно́.
І со́нце ще й не ду́ма гріти.

Зима́ навкру́г.., Як би не знав,
Що му́сить же весна́ ще бу́ти, —
Давно́б знесиле́ний упа́в,
Не перемі́гши го́ря й скру́ти.

118. У селі.

(Олекса́ндра Коні́ського.)

Втоми́в ся день — вже й со́нце сі́ло,
Мир Бо́жий хо́че одпочи́ть;
На дво́рі вже повечері́ло,
Вже чередá в село́ бі́жить.
Пова́гом, ти́хо йде ота́ра,
За не́ю з пу́гою пасту́х;
Уста́ла ку́рява мов хма́ра,
На дво́рі вар[1]) займа́є дух...
Жінки́ поки́нули куде́лі,
Ідýть ове́чок відлуча́ть,
Хвата́ють ся, щоб на вечері
Дїто́к своїх нагодува́ть...
Вози́ навю́чені копа́ми
Вже круторо́гії везу́ть,
Слїдо́м з блиску́чими серпа́ми
Женцї з обжи́нками ідýть.
В вінка́х дівча́та молодії,
У хло́пців на бриля́х квітки́, —
Брилї соло́мяні новії,
Нена́че зо́лото блища́ть.
По не́бі зірки так і ся́ють —
Здає́ть ся, че́сний труд селя́н
І зіроньки сьвяті вита́ють,
Сьпіва́ють а́нгели: „мир вам!“
І сам Госпо́дь благословля́є
Трудя́щий люд в ночі́ спочи́ть...
Стари́й як лунь[2]) дїду́сь стріча́є
Своїх женцїв аж у воріт...
Уже женцї вече́рять сі́ли,
А мі́сяць ди́вить ся на них
І усьміха́єсь... Бо́же ми́лий,
Як ве́село й менї на них
Диви́ти ся й за них радїти!
Ти, Бо́же, труд їх награди́в —
Не пропада́є те на сьвітї,
Що по́том гірки́м хто поли́в...
Стари́й вже „ча́йку“[3]) затяга́є,
Розби́тим го́лосом веде́,
„Киги́, киги́!“ гурт помага́є,
І по селу́ луна́ іде́...
А ось „обжи́нних“ засьпіва́ли,
Стари́й на-вприсядки пішо́в,
І ве́село женцї гуляли,
Покіль аж мі́сяць не зайшо́в.

[1]) спе́ка. [2]) болотяна́ пти́ця, błotniak. [3]) пі́сня: »Ой біда́, біда́ ча́йцї небо́зі.«

119. У лїсї.

(Бóриса Грінчéнка.)

Тúхо проходúв я лїсом; зелéне
Лúстя рясне́ шепотїло круг мéне;
Грóна з калúни як жар червонїли,
Квíти з травú рiжнобáрвні глядїли;
Сóняшний прóмінь купáв ся мiж нúми,
Рóблючи лúстя й квíткú золотúми;
Хмáра метéликів жвáвих вилá ся;
Пíсня пташúна звенїла — лилá ся,
В пíснї тiй óдгуки щáстя і дóлї, —
Крáщої пíснї не чув я нiкóли;
Щáстем здавáлось тут все оповíте.
Сéрце намýчене, лúхом прибúте,
Нáче затúхло, а мýка і гóре
Мов потонýли в безóднем мóре,
В мóре промíнів, як злóто блискýчих...!
Рáдощі дýшу менї обнимáли,
Гóлову нáхощі з квíтів завертáли...
І забажáлось тодї менї дóлї,
Дóлї пташóк тих, пташúної вóлї,
Дóлї, колú й гнїтючі й похмýрі
Дýми не дáвлють, не шáрпають бýрі,
Дóлї безхмáрної, дóлї такóї —
Сáме як сóняшний день сей яснóї!
І забажáлось... Колú се у гáю
Крик розíтнýв ся... Вiдкíль, — я не знáю, —
Тíльки такá в йомý мýка почýлась!...
Сéрце у грýдях менї стрепенýлось...
Мабýть то птáшка шулїцї впiймáлась,
Скрúкнувши так, як з житéм розставáлась.
Мóже щось úнше, — не знав я нiчóго!
Сéрце забúло ся з бóлю тяжкóго:
Знóву згадáли ся мýки і гóре,
З слїз та із крóви згадáло ся мóре,
Що розлилó ся без крáю по сьвíтї, —
Гóдї, у мрíях про дóлю, радїти!

Геть з сьо́го лі́су! Не тут, між квітка́ми, —
Там, між людьмѝ, що повѝті сльоза́ми,
Там зна́йду місце і до́лю єдѝну.

120. На по́лї.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Блиснý ли вже ко́си, упа́ли поко́си,
Рядка́ми снопѝ поляга́ли;
Під со́нцем пекýчим із ли́хом гнітю́чим
У по́лї усї́ працюва́ли.

Нї пі́снї, нї сло́ва — зати́хла розмо́ва:
Вся си́ла пішла́ на робо́ту;
З обли́ча, як сльо́зи, течу́ть на поко́си
Струмо́чки гаря́чого по́ту.

Вже со́нечко ни́зше і ве́чір вже бли́зше —
Не ро́блять пото́млені ру́ки:
Зійди́, нíчко, ти́хо, сховáй усé ли́хо,
Вкрий гру́ди, зболі́лії з му́ки!

І ніч наступа́є, пливе́-виплива́є
І ся́є сріблó́м місяче́нько...
Вже край і робо́ти... забу́вши турбо́ти,
Сплять ба́тько і до́ня і не́нька.

Зірки́ж се́ред но́чи, як Бо́жії о́чи,
З висо́кого не́ба сия́ють,
Тихе́сенько-ти́хо на лю́дскеє ли́хо,
На сто́млений люд поглядáють...

121. На лима́нї.

(Дніпрові́ Ча́йки.)

Ой широ́ко лима́н
Розлива́єть ся,
Верболо́зом круго́м
Він квітча́єть ся.
Над ним со́нце ясне́
Усьміха́єть ся
І по хви́лях огне́м
Розсипа́єть ся.
Вітере́ць подиха́
Ти́хо, з ла́скою,

Маківки́ колиха́
По́над ря́скою,[1])
А під не́ю в воді́
Гуля́ ри́бонька:
Очи я́сні, сама́
На́че сріблнька.
Очере́т шелести́ть —
Нагина́єть ся,
Качки́ ти́хо пливу́ть —
Не ляка́ють ся.
За водо́ю судно́
Ти́хо су́неть ся,
То заве́рне оно́,
То закру́тить ся.

122. Сон.

(Тараса́ Шевче́нка.)

І до́си снить ся: під горо́ю,
Між ве́рбами та над водо́ю,
Біле́нька ха́точка; сидить,
Нена́че й до́сі, си́вий дїд
Ко́ло хати́ночки і ба́вить
Хоро́шеє та кучеря́ве
Своє́ мале́нькеє внуча́.
І до́сі снить ся: вийшла з ха́ти
Весе́лая сьміючись ма́ти,
Цїлу́є дїда і дитя́ —
Аж три́чі ве́село цїлу́є
Прийма́ на ру́ки і году́є,
І спать несе́; а дїд сидить
І усьміха́єть ся і з ти́ха
Промо́вить ни́шком: „Деж те ли́хо?
Печа́лї тії, вороги́?...“
І ни́щечком стари́й чита́є
Перехрести́вшись „Отче-наш.“
Крізь ве́рби со́нечко сия́є
І ти́хо га́сне... День пога́с —
І все почи́ло... Си́вий в ха́ту
І сам пішо́в опочива́ти.

123. Ма́ти.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Ізійшло́ бога́то но́чи,
Сплять вели́кі і малі́,
А кага́нчик все мигоче
В ха́ті вбо́гій на столі́;

[1]) во́дна расти́на, що вкрива́є ве́рхню стоячих вод, н. пр. ставів.

То на мить[1]) мов погаса́є,
То ізно́в забли́ма він,
Вбо́гі сті́ни осява́є,
Сті́л та ла́ви ко́ло сті́н.
Вбо́го, ти́хо у тій ха́ті,
Ті́льки пря́дка торохти́ть:
Не ляга́ ще до́си ма́ти,
Син давно́ споки́йно спить.
Сьві́тло и́нодї осьві́тить
Пі́л, де сон його́ пови́в;
Спить хлопця́, ряно́м укри́те,
Ба́чить мо́ре лю́бих снів.
Снить ся хло́пцеви паху́чий
Лїс і лу́ки у квітках
І пташо́к рої сьпіву́чі,
Со́нце снить ся в небеса́х;
Снять ся за́бавки без кра́ю,
Снять ся ра́дісній днї...

І щасли́вий у́сьміх гра́є
На губа́х йому́ у снї.
Спить хлопця́, щасли́ве сна́ми,
Пря́дкаж ти́хо торохти́ть, —
Наболі́лими рука́ми
Ле́дви мо́гучи роби́ть,
До́вгу ни́тку витяга́є
Вбо́га ма́ти удова́;
В хо́рих гру́дях занива́є,
Як під гнітом голова, —
Та не ки́дає; на си́на
Зароблята́ тре́ба їй...
За годи́ною годи́на
Йде, усю́ди супокій;
Каганець сами́й у ха́ті
Ле́дви-ле́дви миготи́ть...
І пряде́ бездо́льна ма́ти,
Син, щасли́вий сна́ми, спить.

III. ПОУЧНА (ДИДАКТИЧНА) ПОЕЗИЯ.

124. Сьвята́ пра́вда.

(Олекса́ндра Конїського.)

В себе́ давно́ вже я вдививсь,
Давно́ свої я змі́рив си́ли,
І з тим, над чим застановивсь,
Уже́ я ля́жу і в моги́лу!...
Не ра́но вже учи́ть мене́!
Двох правд на сьвітї не буває;
Одну́ Христо́с до нас принїс, —
Її одну́ я ві́рно зна́ю!...
„Люби́ других — як сам себе́
І во́рогу не ми́сли зло́го;

---

[1]) хвили́на.

Чого́ не хо́чеш для себе́,
Не побажа́й того́ й другому́.“
Уся́ нау́ка в сих слова́х;
Сьвято́ї пра́вди тут скрижа́лі[1]);
Другої пра́вди не бува́,
Одну́ її я ті́лько зна́ю. —
Не бу́де їй во вік кінця́,
Она́ не вмре і не заги́не,
І зпід терно́вого вінця́
Она́ й до нас коли́сь прили́не!

125. Не горду́й ти жите́м молоди́м.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Не горду́й ти жите́м молоди́м,
Не жури́сь безнадійно над ним,
Не кажи́, що не вмі́єш роби́ти
Тим, що до́си роби́ти не міг;
Не кажи́, що не хо́чеш ти жи́ти,
Що радіючи в я́му би лїг.
Но́сиш си́ли в душі́ молоді́й —
Не зрика́й ся завча́сно надії́!

І поки́нь ти даре́мний свій страх:
Он розля́г ся широ́кий твій шлях.
Нї, житя́ ще твоє́ не мину́лось,
Почало́ ся оно́, молоде́,
Ти неда́вно до йо́го проснув ся,
І оно́ тебе́ ті́льки ще жде:
Со́ром си́лу в душі́ своїй ма́ти
І на пра́цю її не віддати!

І не ду́май про те нї на ми́ть,
Що не змо́жеш нїчо́го зроби́ть:
Коли́ па́лко і щи́ро кохаєш
Ти убо́гий і рі́дний свій лю́д, —
То невже́ ти ще до́си не зна́єш,
Що любо́в мо́же го́ри звернуть?

[1]) таблиць, на котри́х ви́писані за́повіди Бо́жі.

Нї, хто щи́ро умі́є люби́ти,
Мо́же бе́зліч між лю́дом зроби́ти!

Не горду́й же жите́м молоди́м,
Не суму́й безнадійно над ним
І почáтки сьвятóї надії
Ти зневíрєм тяжкíм не дави́,
Вір у си́ли свої́ молодії
І весе́ло й щасли́во живи́!
Але́ж му́сиш те щáстя придбáти
На робóтї для рíдної хáти!

126. До прáцї.

(Бóриса Грінчéнка.)

Прáця єди́на з недóлї нас ви́рве:
Ну́же до прáцї, брати́!
Гóдї лякáтись! за дíло сьвятéє
Сьмíло ми бу́демо йти!

Прáця єди́на нам шлях утору́є,
Дóвгий той шлях і важкий,
Що аж до щáстя і дóлї пряму́є:
Ну́же до прáцї мерщій!

Прáця не зги́не між лю́дьми дарéмне:
Сóнце засьвíтить колúсь, —
Дя́кою нас тодї лю́ди згадáють —
Ну́же! до прáцї берúсь!

Хоч у недóлї й нещáстю звіку́єм, —
Дóлю унýкам дамó!
Ми на робóту на сьвіт народúлись,
Ми для борнї живемó!

Сьмíливож, брáтя, до прáцї ставáйте, —
Час наступáє — ходíм!
Дя́ка і слáва робíтникам щúрим,
Сóром недбáлим усíм!

127. Патріо́т Іва́н.

(Володимі́ра Самійле́нка.)

Що за сла́вний патріо́та
Наш Іва́н, як би хто знав!
Тільки що роззя́вив ро́та,
Про наро́д уже́ й почáв;
А каза́ть промо́ву ста́не,
То й не жди, щоб був кіне́ць.
Патріо́те наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молоде́ць!

В не́го дух зовсім наро́дний;
Не пізні́йш як за сім рік,
Ста́не він (хоч благоро́дний!)
Говори́ти як мужи́к;
Ще й книжки́ писа́ти ста́не
Про наро́д, наш Іване́ць.
Патріо́те наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молоде́ць.

Він чита́в книжо́к бога́то,
Змо́же де́що й цитува́ть;
В голові́ його́ напха́то
Сті́льки, що й не розібра́ть.
Стріне тру́дність — тільки гля́не,
Вже й найшо́в їй рішене́ць.
Патріо́те наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молоде́ць!

Пра́цю він шану́є ду́же, —
В пра́ці все, мовля́в, лежи́ть.
Тих, хто ба́тьківщині слу́жить,
Скрізь він ра́дий похвали́ть.
Він і сам колись ста́не
До робо́ти... в гаране́ць[1]).
Патріо́те наш, Іва́не,
Ти, їй Бо́гу, молоде́ць!

128. Поети́чні афори́зми.

(Бо́риса Грінче́нка.)

Дух і тїло.

Ро́зумом ду́жий ти будь і ду́хом незло́мним вели́кий,
Ду́хови тїло неха́й кори́ть ся, як Бо́гови сме́ртний,
Та не зважа́й ся проте́ і тїла свого́ занедба́ти,
Як що ти хо́чеш, щоб дух красо́ю вели́чно пиша́в ся, —
Пра́вда бо чи́ста й добро́ з красо́ю зе́дна́ли ся щільно:
Най же і тїло твоє́ красо́ю, як дух твій пиша́ється!

* * *

Тїлько на се́бе раху́й,
Инших не май ти наді́й!
Си́лу свою́ загарту́й,
Дба́й, щоб зміцни́ти ся їй.

Тїльки хто вмі́є і сам
Ви́бороть ща́стя собі́,
По́міч невто́мним рука́м
Зна́йде в тяжкі́й боротьбі́.

---

[1]) гаране́ць — мошо́нка на гро́ші, значи́ть в ко́ристь свое́ї кише́ні.

Але на тéбе нехáй
Чéсний рахýє, і ти
Втóмленим пóмочи дай
В бóю дійти до метú.

* * *

Як малá у тéбе сúла,
То з гуртóм єднáй ся ти:
Вкýпі бíльше зробиш дíла,
Швúдче дíйдеш до метú.

Як на сúлу ти богáтий, —
Не єднáй ся ти з гуртóм:
Бýде сúлу вíн спиняти, —
Сам ідú своїм шляхóм.

* * *

Говóрять лю́ди: не зітхáй,
Чого́ немá, то й так нехáй!
А я говóрю: не зітхáй,
Колú немá — борúсь, придбáй!

* * *

Щáстя хóчеш ти зазнáти?
Щáстє дáром не даєть ся:
Тíльки той йогó придбáє,
Хто за нéго в бóю бєть ся.

* * *

Крáще крúвду вже терпíти,
Нїж самúм її чинúти;
А ще крáще, пáне-брáте,
Нї чинúть, нї зазнавáти.

* * *

От, кáжуть, — пригóди
Учáть людúй згóди.
Невжé на пригóди
У нас недорóди?
Здаєть ся, богáто,
Пригóд нам бувáло, —
Чомýсь тíльки згóди
У нас дóсї мáло.

* * *

Не єднáйсь з розумáми низкúми,
Бо і сам понизúш ся ти з нúми.
Та і рíвний тобí головóю
Не знесé тебé в гóру з собóю.

Тільки ви́сший, на ро́зум бога́тий,
Змо́же дух твій у го́ру підня́ти.

* * *

Сьвяті́ чутя́ в ду́шї хова́й,
В них зазира́ть людя́м не дай,
Бо осьмію́ть, зневá жать їх,
Зато́пчуть в грязь непра́вд гидки́х.
І тíльки їх тому́ розкри́й,
Чия́ душа́ — сестра́ твоїй.

Лїтературно-естетичні замітки.

Лїрична поезия.

Лїрична поезия має назву від пятиструнного інструменту лїра (відмінного від нашої лїри), в супроводї котрого старинні Греки сьпівали пісні. Лїрична поезия виявляє внутрішні чувства чоловіка і длятого головною єї цїхою є субєктивність, чим она ріжнить ся від епічної поезиї.

Жерелом лїричної поезиї можуть бути чувство і думанє. Тому лїрика може бути чутлива або лїрика думаня. Відповідно тому проявляє ся лїрика головно в пісняхъ або в думках.

Пісня.

Пісня (піти = сьпівати) виявляє певні чувства в простій поетичній формі, пригідній до сьпіву:

В народній (людовій) пісні зображає незвісний по імени поет чувства в народнім дусї простою сьпівною формою.

Окрім того маємо пісні зложені умілo поетами, після певних естетичних правил. Наколи сї умілі пісні підходять під лад і погляд народу, стають часто народними піснями. Розріжняємо релїґійні і сьвітскі пісні, відповідно їх змістови.

Релїґійні або церковні пісні можуть бути богослужебні, обрядові, страстні і т. и.

Съвітскі пісні можуть бути: приколискові, воякі (рекрутскі), чумацкі, бурлацкі, сиріткі, весільні, похоронні, обжинкові, коломийки, шумки, чабарашки і т. и.

До пісень можна зачислити сонет, дрібний твір лїричний, що визначає ся сталою зверхньою формою. Сонет зложений з 4 строф, дві перші чотири-, дві останні три-віршові. (Міцкевич: Кримскі сонети. В нашій лїтературі: М. Шашкевич, Кулїш, Чайченко, Лепкий і ин.).

Ода (значить пісня) прославляє з великим одушевленєм вітчину, визначних заслужених мужів, лицарів і т. и. В грецкій лїтературі визначились: Піндар і Сапфо, в латиньскій: Гораций, в нїмецкій: Кльопшток. Замітна Міцкевича: Ода до молодости, Шевченка: Ода до Основяненка і т. и.

Гимн є величальною піснею (в старинности в честь богів) для звеличаня вітчини, володарів і т. д.

Псальма є пісня релїґійного змісту, сьпівана в старім Завіті в супроводї гуслий або цитри. (Псальми Давидові, в переспівах і перекладах Шевченка, Кулїша і ин.). М. Шашкевича Псальми Русланові є поезиєю в прозї.

Елеґія, се твір лїричний (деколи епічно-лїричний), сумного, тужливого настрою. (У Римлян: Овідий, у Нїмців: Шілєр, Ґете, у нас: Самійленко і ин.). До лїрики, котрої основою є рефлєксиї, яко виплив думаня, зачисляє ся:

Думка.

Думка виплекана на українській землї. Є она вірним образом вдачі українського народу. Лани широкополі і степи безкраї, на яких око і серце не має де спочити, туга серед безмірного простору, незлїчені могили і кургани, все те нахиляє до тужливого думаня і надає поетичним творам тужливого настрою. Від думаня над сумною минувшиною, над нещасною долею, пішла назва думки. Всї ті почуваня пливуть рівною, спокійною струєю, не розбуджують анї незвичайної пристрасти, анї нагальної розпуки. Почуваня думки видобувають ся звичайно з відповідним предметови напівом і тому мають думки багато музикальности і дїлять ся звичайно на строфи пригідні до сьпіву.

В українськім письменьстві визначили ся в тім роді лїрики: Шевченко, Маркіян і Володимир Шашкевич, Федькович, Воробкевич, Лепкий і ин. До польского письменьства впровадив думку Богд. Залєский.

Поучна (дидактична) поезия.

Зображенєм краси поезия піднимає духа, одушевляє, поправляє, а тим самим і поучує, хоч поука не є властивою цїлию поезиї. Однак є деякі поетичні твори, котрих не можна зачислити ані до епіки ані до лїрики. В таких творах є поучна основа найважнїйшою цїхою. Се дидактична, поучна поезия. В поучній поезиї подає поет гадки, правду в гарній поетичній формі, зображає житеві досьвіди і прояви і змагає до збільшеня досьвіду, просьвіти, науки в принадній формі.

1. Описова лїрика. Опис предметів, проявів або подій в природі, або з людского житя, з відповідним поетичним виразом чутя і фантазиї стає поетичним описом, образом, поетичною картиною, характеристикою, (н. пр. »Вечір« Шевченка, »У селї« Конїського і т. и.).

2. Поучний вірш черпає теми з наукових предметів (фільософії, етики, теольоґії) а подає се в поетичній формі для осягненя більшого враженя (н. пр. Конїського »Проповідь на горі«).

3. Сатира зображає людскі недомоги, похибки і проступки, щоби людий відвести від злого, а навернути до доброго, поправити. Єї ціль є отже етична. А хоч в сатирі виступає нераз дуже остро іронія, дотеп і гумор, всеж таки не повинна сатира зачіпати особисто. Сатира може бути поважна і жартовлива.

У Римлян визначив ся яко сатирик Горацій, в польскій лїтературі Красїцкий, в українській Самійленко.

4. Лист (поетичний) впровадив у латиньскій лїтературі Горацій, у нас між иншими Федькович. Лист може бути поучної основи, як у Горация, або також Шевченкове Послание до земляків, або чисто лїричний, як у Федьковича.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Короткі відомости про письменників,

котрих твори заміщені в Читанці.

1. Артемовский-Гулак Петро, походив з Київщини, був професором харківского університету, † 1865 р. Найвизначнійший єго сатиричний твір »Пан та собака«, в котрім він оден з перших підняв голос в оборонї крепаків. Перелицював оди і сатири Горация, перекладав вільно баляди Міцкевича і Ґетого.

2. Барвіньский Володимир († 1883) визначав ся яко публіцист (видавав літерат. часопись »Правда«), писав повісти »Скощений Цьвіт«, »Сонні мари молодого питомця« і ин. та популярні розвідки для просьвіти народу. Замітні єго промови в роковини Шевченка.

3. Гліб ів Леонід, († 1893) походив з Полтавщини, був учителем ґімназиї. Визначив ся яко знаменитий байкар, а крім байок, цінних недаґоґічною вартостю, писав віршовані загадки і жарти та лїричні поезиї, навіяні живостю уяви і сердечним теплом.

4. Головацкий Яків був професором української мови і літератури в львівскім університеті († 1888 р.). Брав живу участь у відродинах Галицкої Руси в 1848 р. Ціна єго »Розправа о южнорускім язиці«. Писав також поезиї, байки і видав богатий збірник: Народні пісни Галицкої і Угорскої Руси, в 4 томах.

5. Гребінка Евгеній, походив з Полтавщини, був учителем у військовій школї († 1848 р.). Є він головою українських байкарів. Замітні єго Приказки (байки) задля своєї сили, оригінальности і щиронародного кольориту.

6. Грінченко Борис (псевдонім: Василь Чайченко) походив з Харківщини († 1910 р. в Києві). Написав багато повістий і оповідань (Соняшний промінь, На розпутті) і поетичних творів (лїричних, епічних і драматичних), перекладав твори Шілера, Ґетого й ин., а крім того видав чимало популярних книжо-

чок і вельми причинив ся до національного осьвідомленя української інтеліґенції.

7. Ільницкий Василь був директором академічної ґімназиї у Львові і довголітним членом Ради шкільної краєвої († 1895). Писав історичні, ґеоґрафічні і естетично-критичні розвідки, описи подорожий, популярні книжочки і приладив кілька шкільних учебників українських.

8. Климкович Ксенофонт визначив ся яко публіцист (видавав місячник »Мета« і »Руску Читальню«), писав поетичні твори і перекладав твори Ґомера, Байрона, Міцкевича й ин. († 1881 у Львові).

9. Ковалїв Степан (прибране імя Степан Пятка), довголїтний заслужений управитель школи в Бориславі († 1920), написав чимало оповідань особливо з Бориславского житя і педаґоґічних розвідок.

10. Конисьκий Олександер походив з Черниґівщини і проявив вельми ріжнородну і богату творчість. Писав поезиї, повісти, драми, навіяні патриотичним духом і ясною сьвідомостю національною. Видав кілька учебників для початкових шкіл і написав Житєпись Т. Шевченка (2 томи); † 1900 р. в Києві.

11. Котляревский Іван, Полтавець, дав почин новій добі українського письменьства перелицьованою з Верґілія Енеїдою, (1798 р.) а оперета єго „Наталка Полтавка“ до нинї не сходить з видна́ українського театру (ум. 1838 р.).

12. Кулїш Пантелеймон, походив з Черниґівщини. З Костомаровом та Шевченком причинив ся найбільше до розбудженя національної ідеї української та до розвитку письменьства і виробленя літературної мови, котру впровадив і на наукове поле. Єго поезиї, повісти, драми, переклади Св. Письма і Шекспірових творів та педаґоґічні розвідки є невичерпаною скарбоною язикового богатства. Видав цїнну Грама́тку (Буквар) для початкової науки. Вельми цїнні єго Записки о Южній Руси (етноґрафічний збірник); визначив ся також яко талановитий критик та історик, хоч не був свобідний від односторонности. Умер 1897 р.

13. Левицкий Іван (псевд. Нечуй), був професором ґімназиї, походив з Київщини, оден з найбільш плодовитих авторів повістий, в котрих зобразив не лише житє простолюдя, але й инших верств суспільних. Він є властивим творцем українського роману. Писав також історичні повісти, популярні історичні книжочки і літературно-критичні та наукові розвідки, в котрих ясно

і виразно пробиває ся національна сьвідомість і горяча любов України († 1916 р. в Києві).

14. Ленкий Богдан, ґімн. учитель в Кракові, здобув собі зпосеред молодшого покоління українських письменників поважне становище своїми лїричними творами і оповіданями, котрі визначають ся незвичайною нїжностю і реальним зображенєм житя.

15. Маковей Осип, директор учительскої семінарії в Залїщиках, визначив ся головно яко новеліст. Єго новелї, оповіданя і сатиричні картини, закрашені звичайно природним гумором, зображають вельми вірно народні і суспільні відносини. Писав також поезиї і повісти (Залїсє, Ярошенко) та наукові розвідки.

16. Мирний Панас (прибране імя), належить до найбільш талановитих письменників на Україні. Живописує прегарною мовою головно суспільні відносини (повість „Хиба ревуть воли« й ин.), визначає ся яко великий мистець слова і стилю.

17. Млака Данило (Ізидор Воробкевич) був професором богословія в Чернівцях († 1903), причинив ся на Буковині побіч Федьковича найбільш до відродин українського письменьства і житя на народних основах. Писав лїричні й епічні поезиї, драми, оповіданя і визначив ся на полї музики яко композитор.

18. Могильницкий Антін був душпастирем в Богородчаньскім повіті († 1873); окрім поеми »Скит Манявский“ писав лїричні й епічні твори (поетичне оповіданє »Русин вояк«).

19. Навроцкий Олександер належав до Кирило-методиївского братства (в 1847 р. в Києві), став опісля ґубернским радником († 1892 в Даґестаньскім краю в Ериванї). Перекладав пісні Оссияна, твори Байрона, Лесінґа, Шілєра, Ґетого, Міцкевича, Гомера, писав лїричні твори, з усего того богато ще остає в рукописях.

20. Нїщиньский Петро походив з Київщини, був учителем ґімназиї в Атенах, а відтак в Петербурзї († 1896). Переложив Софоклеву Антиґону і Гомерову Одисею та частину Іліяди. Визначив ся також яко композитор на полї музики (Вечерниці).

21. Огоновский Омелян, був професором української мови і літератури в львівскім університетї († 1894). Писав поетичні твори (траґедия Гальшка з Острога), розпочав першу систематичну Історию рускої літератури, однак не докінчив сеї довголїтної праці (вийшло 8 частий), видав Стародруску Хрестоматию, Граматику руского язика, Слово о Полку

Ігоря, Поезиї Т. Шевченка і богато наукових розвідок і студий язикових і літературних рускою, польскою і німецкою мовою, (Studien auf dem Gebiete d. ruth. Sprache), котрі становлять підвалини в науковім обробленю української мови і літератури, а також деякі популярні книжочки.

22. Партицкий Омелян був професором учительской семінариї у Львові († 1894). Зладив чимало українських учебників, видавав літерат. часопись Зоря і Газету шкільну і популярні книжочки, писав наукові розвідки з обсягу етнографії, істориї і літератури.

23. Подолиньский Михайло був ґімн. учителем, брав живу участь в літературних часописях, в котрих подавав головно описи своїх подорожий по Італії.

24. Руданьский Степан походив з зазбручаньского Поділя, був лікарем († 1873). Переложив Гомерову Іліяду, Слово о Полку Ігоря, написав богато лїричних і епічних творів. В многих єго творах проявляє ся то щира туга, то веселий гумор в т. зв. сьпівомовках, анекдотах і приказках, що пливуть від самого серця і визначають ся великою красою і гарною живою мовою.

25. Самійленко Володимир (псевд. Сивенький), родом з Полтавщини, визначив ся яко сатирик щирим гумором, а єго поезиям надає крім того гарно оброблена форма великої стійности. Перекладав також Дантову »Божественну комедию«, Молїєра й ин.

26. Старицкий Михайло походив з Полтавщини, перекладав під псевдонімом Гетьманець твори Гайного, Андерсена, Лермонтова, Крилова, Гоголя й ин., писав драми, поезиї і повісти, умер 1904 р. в Києві.

27. Устиянович Микола був сьвящеником в Скільщині а відтак у Сучаві на Буковині, († 1885). Писав поезиї і повісти (Страстний Четвер, Месть Верховинця, Старий Ефрем), брав живу участь у відродинах Гал. Руси в 1848 р.

28. Федькович Юрий, Буковинець, оден з найталановитших письменників, писав поезиї, драми й оповіданя, в котрих вельми вірно описує жовнїрске і гуцульске житє. Був якийсь час окружним інспектором шкіл. Написав також чимало популярних книжочок; причинив ся найбільш до відродин буковиньскої Руси, і має для Буковини таке значінє, як Котляревский для придніпрянськой України. Умер в Чернівцях 1888 р.

29. Франко Іван походив з Бойківщини, один з найталановитших письменників, писав богато поезий, драм, оповідань, повістий, наукових і літерат. критичних розвідок, перекладав твори Байрона, Ґетого, Гайного й ин. Єго твори визначають ся реальним зображенєм народного житя, а особливо суспільних відносин, хоч деякі навіяні зневірою. † 1916 у Львові.

30. Чайка Дніпрова (псевдонім), українська письменниця, пише поезиї, драми, оповіданя, котрі визначають ся чудовою мовою і оригінальним складом та виявляють справдешній поетичний талант.

31. Шашкевич Маркіян, перший галицко-руский письменник, що в »Русалці Дністровій« 1837 р. впровадив живу народну мову і дав почин новій добі українського письменьства в Галичині і народному відродженю Галицкої Руси († 1843 р.). Для Галичини має він таке значінє, як Котляревский для придніпряньскої України.

32. Шашкевич Володимир, син Маркіяна († 1885 р.), був скарбовим урядником, брав живу участь в літературнім руху 60-их років у Львові, писав поезиї й оповіданя.

33. Шевченко Тарас, ур. 1814 р., найбільший поет України, син крепака з Київщини, артист-маляр, був за вільнодумні вірші 10 літ на засланю над Каспійским морем; умер 1861 р., похований коло Канева над Дніпром. В своїх поетичних творах (п. з. Кобзар) виступив він за права і волю пригнобленого крепацтвом народу, за правду і справедливість, поставив українське письменьство поруч письменьства инших народів і звернув на український нарід увагу культурного сьвіта. З єго лїричних творів визначають ся особливо думки, з поем: Катерина, Наймичка, Гайдамаки, з баляд: Тополя, з політичних: Кавказ, Неофіти, Посланіє. Писав також московскою мовою повісти (деякі переложено на українську мову. Видав »Южнорускій Букварь«).

34. Щоголів Яків, походив з Харківщини, був в урядовій служби, умер 1898 р. Писав поезиї, що визначають ся гарною народною мовою і справдешним нїжним поетичним настроєм.

35. Щурат Василь, ґімназ. проф. у Львові, окрім оригінальних поезий, перекладав з нїмецкої і французкої мови і писав цінні критичні і наукові розвідки. Єго поетичні твори натхнені глибоким релїґійним духом (н. пр. Зарваниця).

ЗМІСТ.

ПРОЗА.

А. ОПОВІДНІ ЗОБРАЖЕНЯ.

СТОРОНА

I. Пóвісти, оповіданя, ідúлї . . . . . 1—48

1. Пéршиї прúхід до шкóли (Ол. Конúський і Ол. Барвíньский 1
2. Продáн Когýт (з пóвісти М. Устиянóвича „Месть Верховúнця“) 4
3. Свáтанє в Яблонúцї (з пóвісти Ю. Федькóвича „Любазгýба“) 7
4. Як Ґертрýда вчúла свої дíти (за Пестальóццим) . . 8
5. Хмарúще (з історúчної пóвісти П. Кулíша „Чóрна Рáда“) 11
6. В духóвній академíї (з пóвісти І. Левúцкого „Хмáри“) 16
7. Різдвúна нíч (оповіданє З. Ляґерлєф, переложúв Ол. Барвíньский) 24
8. На Велúкдень (з оповіданя Ос. Маковéя „Весняні бýрі“) 28
9. Орúся (ідúля П. Кулíша) 29
10. Америкáньска крисáня (оповіданє Стефанá Ковáльова) 35
11. Старорýске оповіданє про Половчúна 44

II. Сьміхóвинки (анекдóти) . . . . . 49—52

12. Прáця 49
13. Цигáньска вúмівка 49
14. Бас і скрúпкй 49
15. Якóго камíня в водї найбíльше 49
16. Вовк, коза і капýста 50
17. Тягáр 50

Літературно-естетúчні зáмітки. Пóвість (романо) . . . 50
Ідúля 51
Прозовé оповіданє 51

III. Казкй і перéкази . . . . . 52—67

18. Глогорóжечка (за Ґрімом) 52
19. Пташúна пíсня (Андерсéна) 55
20. Геракль на розпýтї (з Ґрýбого) 57
21. Лíкар і смéрть (нáродна кáзка, переказáв Ол. Барвíньский) 58
22. Дívчинка з сíрниками (Андерсéна) 59
23. Очакívська бідá (нáродний перéказ) 62
24. Потóп (нáродний мíт) 65

Літературно-естетúчні зáмітки. Перéказ 66
Мíт і кáзка 66

СТОРОНА

IV. Байки́, при́казки, при́повісти, при́тчі . . . . . 68—75
25. Жа́йворонок і єго́ ді́ти (з чи́танки М. Шашке́вича) . . 68
26. Дво́є голубя́т (з чи́танки М. Шашке́вича) 68
27. Воро́на в па́влянім пірю (з чи́танки М. Шашке́вича) . 68
28. Перепе́лки в сі́ти (з чи́танки М. Шашке́вича) . . . 69
29. Лїни́вцї (Я. Голова́цкого) 69
30. Лис і виногра́д (з Езопа) 70
31. Два плуги́ (з чи́танки В. Кова́льского) 70
32. При́чта о я́блоцї (з часо́писи „Вістник") 70
33. При́повість про сївача́ (з єванге́лия св. Луки́) . . . 72
34. Про зужитко́ванє тала́нтів (з єванге́лия св. Мате́я) . 72
Лїтерату́рно-естети́чні за́мітки. Зьвіри́нна ба́йка, (зьвіри́нний епос) 73
Звича́йна ба́йка 74

V. Лєґе́нди . . . . . 75—90
35. Пташи́на Ма́тери Бо́жої (на́родна лєґе́нда) 75
36. На́родна лєґе́нда про Вели́ку пя́тницю 77
37. Кудо́ю іти́ (Різдвя́на лєґе́нда Т. Зїнківского) . . . 79
Лїтерату́рно-естети́чні за́мітки. Лєґе́нда 90

VI. Істори́чні оповіданя і зобра́женя . . . . . 91—107
38. Соломо́н і Гірам (з Біблїї старо́го Завіта) 91
39. Олїмпійскі ігрища (за Бе́кером) 92
40. Ви́хованє в Ате́нах (за Што́лем) 95
41. Сокра́т (за Шта́кем) 98
42. Ви́хованє в Ри́мі (за Ке́льнером) 101
43. Корне́лїя 103
44. Ка́роль Вели́кий і Вітекінд (з ру́скої Чи́танки для сере́дних шкіл) 104
45. Петро́ Моги́ла 107

Б. ОПИСИ І ХАРАКТЕРИСТИКИ.

46. Помпе́ї і Геркуля́нум (за Мих. Подоли́ньским) . . . 108
47. Ви́лив Нїлю 113
48. Се́ред степів (Панаса́ Ми́рного) 115
49. Торго́виця в Ате́нах (за Што́лем) 121
50. В лїсї (П. Ми́рного) 124
51. В лїбійскій пусти́нї 126
52. Скит (за В. Ільни́цким) 129
53. Ніч на степу́ (П. Ми́рного) 132
54. Днїпрови́й Лима́н (за Ом. Парти́цким) 134

В. ПОУЧНІ ПРИПОВІДКИ, РОЗВІДКИ І ЛИСТИ.

55. На́родні при́повідки і посло́вицї та при́мовки . . . 138
56. Золоті ми́сли з Шевче́нкових тво́рів 139
57. Любо́в бли́жнього (з єванге́лия св. Луки́) 140
58. Про чи́танє (після За́йлєра) 141
59. Потре́ба просьвіти і нау́ки (з архієре́йского посла́ния Митрополи́та ґр. А. Шепти́цкого) 142
60. Які пови́нні бу́ти учи́телї і як ма́ють вчи́ти? (з архієре́йского посла́ния Митрополи́та ґр. А. Шепти́цкого) . 143
61. Початки́ просьвіти на Ру́си (за Богд. Ле́пким) . . . 144
62. Про ру́ску просьвіту в XII. віцї (Ом. Огоно́вского) . . 146

СТОРОНА
63. З Шевче́нкових За́писок (в пере́кладї Ол. Кони́ського) 147
64. З ли́стів Тараса́ Шевче́нка (до Лизогу́ба і Лазаре́вского) 151
65. Лист Володими́ра Барві́ньского до това́риша 154
66. Пе́рша по́мі́ч в на́глих нещастях 156
67. Страшни́й во́рог людства́ (за Д-ром Шенебе́рґером) . 160

ПОЕЗИЯ.

І. ЕПІЧНА ПОЕЗИЯ.

А. Епопе́ї, оповіда́ня, баля́ди, ду́ми, леґе́нди . . . . 164—210

68. Гоме́рової Іліяди пе́рша пісня (в перекла́дї Кс. Климко́вича) 164
69. Гоме́рової Одиссе́ї ше́ста пісня (в пере́кладї П. Ніщи́ньского) 172
70. Лати́нцї ла́годять ся в по́хід на Ене́я (з перелицьо́ваної Ене́їди Ів. Котляре́вского) 181
71. Части́ни з пое́ми „Скит Манявский“ (Анто́на Могильни́цкого) 182
72. Черне́ць з Ки́єва (В. Щурата́) 187
73. Бог заплати́в (Степана́ Руда́ньского) 188
74. Мари́йка (В. Щурата́) 189
75. Самсо́н (К. Устияно́вича) 190
76. Цар Дави́д (Степана́ Руда́ньского) 192
77. Син (пере́клад з по́льского) 194
78. На Голго́фтї (Бо́риса Грінче́нка) 196
79. Ду́ма про вдову́ та синів 197
80. Дити́на-сироти́на (А. Метли́ньского) 198
81. Рекру́тка (М. Устияно́вича) 200
82. Лїсови́й цар (пере́клад В. Чайче́нка з Ґе́тото) . . . 201
83. Белїза́р (Д. Мла́ки) 202
84. Зра́дник (леґе́нда з дале́кого схо́ду В. Грінче́нка) . . 203
Лїтерату́рно-естети́чні за́мітки. Епічна поезия . . . 207
Істори́чна пое́ма. ду́ма 208
Поети́чне оповіда́нє 209
Баля́да 210

Б. Байки́, пара́болї, алеґо́рії, загадки́ і афори́зми . . 210—225

85. Міро́шник (при́казка Е. Гребінки) 210
86. Буди́к та конопли́ночка 212
87. Лиси́ця і виногра́д (ба́йка Л. Гли́бова) 212
88. Ри́бка (ба́йка П. Артемо́вского) 213
89. Там хо́роше, де нас нема́ (ба́йка Л. Гли́бова) . . . 214
90. Край дармоїдів (Д. Мла́ки) 218
91. Лис і вовк (з звіри́нного е́посу „Лис Мики́та“ Ів. Франка́) 219
92. Два плу́ги (при́казка Боровико́вского) 220
93. При́чта Христо́ва про сїяча́ (В. Алекса́ндрова) . . . 220
94. Троя́нда (Б. Грінче́нка) 221
95. Три дерева́ни (В. Мо́ви-Лима́ньского) 222
96. Зима́ (Б. Грінче́нка) 223
97. Ткач (Я. Що́голева) 224
98. За́гадка (Л. Гли́бова) 224
99. Ві́дгадка 225
100. Поети́чні афори́зми (Б. Грінче́нка) 225

СТОРОНА

II. ЛЇРИЧНА ПОЕЗИЯ.

А. Чутли́ва лі́рика . . . . . 226—232
101. Моли́тва учи́теля (Ол. Навро́цкого) 226
102. Наро́дна сла́ва (П. Кулі́ша́) 226
103. Імпровіза́ція (М. Стари́цкого) 227
104. Рі́чка (Я. Голова́цкого) 228
105. Не чужо́го ми бажа́єм (Вол. Шашке́вича) 228
106. Чума́к (Я. Що́голева) 229
107. Сироти́на (Ол. Кони́ського) 230
108. Журба́ (Л. Гл'і́бова) 230
109. Коса́рска пі́сня 231
110. Оста́ннїй бо́рець (Б. Грінче́нка) 232
111. Думки́ (Т. Шевче́нка) 232

Б. Описо́ва лі́рика . . . . . 232—241
112. Поки́нутий ху́тір (Я. Що́голева) 234
113. Ра́нок (Б. Грінче́нка) 235
114. Пі́вдень на степу́ (Б. Грінче́нка) 235
115. Ніч (Б. Грінче́нка) 236
116. Осі́нь 236
117. Зима́ (Б. Грінче́нка) 236
118. У селі́ (Ол. Кони́ського) 237
119. У л'і́сї (Б. Грінче́нка) 238
120. На по́лї (Б. Грінче́нка) 239
121. На лима́нї (Днїпрово́ї Ча́йки) 239
122. Сон (Т. Шевче́нка) 240
123. Ма́ти (Б. Грінче́нка) 240

III. ПОУЧНА (ДИДАКТИЧНА) ПОЕЗИЯ.

124. Сьвята́ пра́вда (Ол. Кони́ського) 241
125. Не горду́й ти жите́м молоди́м (Б. Грінче́нка) 242
126. До пра́ці (Б. Грінче́нка) 243
127. Патрио́т Іва́н (В. Самійле́нка) 244
128. Поети́чні афори́зми (Б. Грінче́нка) 244
Літерату́рно-естети́чні за́мітки. Лїри́чна поезия. Пісня. Ду́мка. Поу́чна поезия . . . . . 246—248
Коро́тькі ві́домости про письме́нників 249

БІБЛІОТЕКА ... ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

7 руб 74 коп
~~7 руб 50 коп (1986 г)~~
Р Л 2088 у
54

ЧИТАНКА

ДЛЯ І. РОКУ УЧИТЕЛЬСКИХ СЕМІНАРИЙ.

УЛОЖИВ

ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНЬСКИЙ

(Друге справлене видане.)

Цїна примірника 76 Марок.

Для Бібліотеки Н. Товариства ім. Шевченка
Ол. Барвіньский

ЛЬВІВ, 1921.
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА ШКІЛЬНИХ КНИЖОК.
З ДРУКАРНЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.